

M M G A R O N

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ
YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY FACULTY OF ARCHITECTURE E-JOURNAL

PLANLAMA, MİMARLIK, TASARIM VE YAPIM
PLANNING, ARCHITECTURE, DESIGN AND CONSTRUCTION

CİLT (VOLUME) 14 - SAYI (NUMBER) 1 - YIL (YEAR) 2019

INDEXED IN
Web of Science
EMERGING SOURCES
CITATION INDEX
Thomson Reuters
★ ★ ★

Web of Science, Emerging Sources Citation Index, Avery Index (AIAP), TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS indeks), DRJI ve Ulrichs dizinlerinde yer almaktadır.

Indexed in Web of Science, Emerging Sources Citation Index, Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP), TUBITAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, ASOS Index, DRJI, and Ulrichs.

MİGARON

PLANLAMA, MİMARLIK, TASARIM VE YAPIM
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ

PLANNING, ARCHITECTURE, DESIGN AND CONSTRUCTION
THE E-JOURNAL OF YTU FACULTY OF ARCHITECTURE

GENEL YAYIN YÖNETMENİ (MANAGING DIRECTOR)

Gülay Zorer Gedik

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

EDİTÖR (EDITOR)

Asuman Türkün

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER (CO-EDITORS)

Nilgün Çolpan Erkan (*Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi*) • **Çiğdem Canbay Türkyılmaz** (*Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi*)

YAYIN KURULU (ASSOCIATE EDITORS)

Füsun Çizmeci (*Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey*) • **Ömür Barkul** (*Yıldız Technical University, Turkey*)
Nuri İlgürel (*Yıldız Technical University, Turkey*) • **Funda Kerestecioğlu** (*Yıldız Technical University, Turkey*)
Sırma Turgut (*Yıldız Technical University, Turkey*) • **Senay Oğuztimur** (*Yıldız Technical University, Turkey*)
Gökçe Tuna Taygun (*Yıldız Technical University, Turkey*) • **Banu Çelebioğlu** (*Yıldız Technical University, Turkey*)
Esin Özlem Aktuğlu Aktan (*Yıldız Technical University, Turkey*) • **Senem Kaymaz Koca** (*Yıldız Technical University, Turkey*)

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU (EDITORIAL BOARD)

Ali Madanipour (<i>Newcastle University, UK</i>)	İclal Dinçer (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)
Ana Rita Pereira Roders (<i>Eindhoven University of Technology, Holland</i>)	İlhan Tekeli (<i>Middle East Technical University, Ankara, Turkey</i>)
Anna Geppert (<i>Paris University, Sorbonne, France</i>)	John Lovering (<i>Cardiff University, UK</i>)
Ashraf Salama (<i>Katar University, Qatar</i>)	Jorge M. Gonçalves (<i>Tecnico Lisboa, Spain</i>)
Asuman Türkün (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Müjgan Şerefhanoglu Sözen (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)
Ayda Eraydın (<i>Middle East Technical University, Ankara, Turkey</i>)	Neslihan Dostoğlu (<i>Culture University, İstanbul, Turkey</i>)
Ayfer Aytuğ (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Nur Urfalıoğlu (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)
Ayşe Nur Ökten (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Nuran Kara Pilehvarian (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)
Birgül Çolakoglu (<i>İstanbul Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Simin Davoudi (<i>Newcastle University, UK</i>)
Can Binan (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Tülin Görgülü (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)
Cengiz Can (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Tuna Taşan Kok (<i>University of Amsterdam, Holland</i>)
Fatma Ünsal (<i>Mimar Sinan Fine Arts University, İstanbul, Turkey</i>)	Willem Salet (<i>Amsterdam University, Amsterdam, Holland</i>)
Görün Arun (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Zekiye Yenen (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)
Gül Koçlar Oral (<i>İstanbul Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Zeynep Ahunbay (<i>İstanbul Technical University, İstanbul, Turkey</i>)
Gülay Zorer Gedik (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)	Zeynep Enlil (<i>Yıldız Technical University, İstanbul, Turkey</i>)
Henri Achten (<i>Czech Technical University, Czech Republic</i>)	

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi adına

Sahibi (Owner) Gülay Zorer Gedik
Genel Yayın Yönetmeni (Managing Director) Gülay Zorer Gedik
Editör (Editor) Asuman Türkün
Editör yardımcıları (Co-Editors) Nilgün Çolpan Erkan
Çiğdem Canbay Türkyılmaz
Yazışma adresi (Correspondence address) Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Merkez Yerleşim, Beşiktaş, 34349 İstanbul, Turkey
Tel +90 (0)212 383 25 85
Faks (Fax) +90 (0)212 383 26 50
e-posta (e-mail) megaron@yildiz.edu.tr
Web www.megaronjournal.com

Yayına hazırlama (Publisher): KARE Yayıncılık | karepublishing
Tel: +90 (0)216 550 6 111 - Faks (Fax): +90 (0)216 550 6 112 - e-posta (e-mail): kareyayincilik@gmail.com

Yayınlanma tarihi (Publication date): Ocak (January) 2019

Yayın türü (Type of publication): Süreli yayın (Periodical)

Sayfa tasarımı (Design): Ali Cangül

İngilizce editörü (Linguistic editor): Susan Atwood

Megaron amblem tasarımı (Emblem): M. Tolga Akbulut

Yılda dört sayı yayımlanır. (Published four times a year).

Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI), Avery Index (AIAP), TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS indeks), DRJI ve Ulrichs dizinlerinde yer almaktadır. Indexed in Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI), Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP), TUBITAK ULAKBIM, EBSCO Host Art & Architecture Complete, DOAJ, Gale/Cengage Learning, ASOS Index, DRJI, and Ulrich's.

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Türkçe ve İngilizce tam metinlere Internet ulaşımı ücretsizdir. (www.megaronjournal.com)
Free full-text articles in Turkish and English are available at www.megaronjournal.com.

İçindekiler / Contents

Megaron 2019;14(1)

MAKALELER (ARTICLES)

MİMARLIK (ARCHITECTURE)

Evaluation of Parameters Affecting Energy Efficiency of Vernacular Mardin Houses: A Case Study <i>Mardin Yerel Konutlarında Enerji Etkinliği Belirleyen Parametrelerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma</i> Sözen İ, Koçlar Oral G	1
Pera Palace Hotel Construction Technology <i>Pera Palas Otelı Yapım Teknolojisi</i> Çelebioğlu B, Yergün U	11
Mimarlıkta Yüzey Pannelleme Yaklaşımlarının Gauss Eğriliği İle İlişkisi <i>The Relationship Between Gaussian Curvature and Surface Panelization Approaches in Architecture</i> Yazar T	18
Endüstri Yapılarında Yeni Üretim Biçimi Olarak Kültüre Giden Yol: Buda Fabriek Örneği <i>Process of Culture as a New Form of Production in Industrial Buildings: Buda Fabriek Örneği</i> Bayraktaroğlu B, Arabacıoğlu FP.....	31
'Akıllı Şehir' Kavramı ve Dönüşen Anlamı Bağlamında Eleştiriler <i>The Concept of 'Smart City' and Criticism within the Context of its Transforming Meaning</i> Ateş M, Erinsel Önder D	41
Anıtlar ve Anma Mekanlarının Dönüşümü Üzerine Değerlendirmeler <i>Evaluation Upon the Transformation of the Monuments and Memorials</i> Polat M.....	51

MİMARLIK TARİHİ (HISTORY OF ARCHITECTURE)

An Evaluation of Restitutions Prepared for the Architecture of the Neolithic Site of Göbeklitepe and a Proposition <i>Göbeklitepe Neolitik Alanı Mimarisi İçin Hazırlanmış Restitüsyonlar Üzerine Bir Değerlendirme ve Bir Öneri</i> Karacalı AO, Urfalıoğlu N	63
"Mülkiye"nin Bilinmeyen Modern Ekleri: Kütüphane ve Amfi Yapıları <i>The Unknown Modern Additions of "Mülkiye": Library and Amphi Buildings</i> Yabancı AE, Altan TE, Şahin Güçhan N	74
Germir'de Tarihi Mehmet Pehlivan Evi'nin Başodası'ndaki Sabit Mobilyaların Değerlendirilmesi <i>Built-in Furnitures of Mehmet Pehlivan House's "Başoda" in Germir-Kayseri</i> Kuzu Dinçbaş G, Akdeniz MG.....	87
100 Yıl Önce-100 Yıl Sonra Mardin: Birinci Cadde ve Halkevi Binası Üzerinden Bir Modern Kent Okuması <i>A Hundred Years of Mardin as a Modern City in the case of Birinci Cadde (the First Avenue) and Halkevi (the People's House)</i> Düzenli Hİ, Düzenli E.....	103

PLANLAMA (PLANNING)

Nitelikli İşgücünün Konut Alanı Yerleşimi Tercihi ve Memnuniyeti <i>Qualified Labors' Residential Location Choice and Residential Satisfaction</i> Albayrak AN, Salihoğlu T, Salihoğlu G	122
Eleştirel Kentsel Toponimi ve Prestijli Mekanlar Yaratmada Kentsel İsimlerin Kullanılması: Fikirtepe Örneği <i>Critical Toponymy: Creating Prestigious Spaces Through Using Urban Names</i> Çetin R, Şentürk A	133
Aidiyet, Kent Kimliği ve Kentsel Koruma Etkileşimi Bağlamında Kullanıcı Sürekliliğinin İrdelenmesi: Kadıköy Moda Örneği <i>Investigation of User Continuity in the Context of the Sense of Belonging, Urban Identity and Urban Conservation Interaction: The Case of Kadıköy-Moda</i> Şentürk A, Gülersoy NZ	145

Evaluation of Parameters Affecting Energy Efficiency of Vernacular Mardin Houses: A Case Study

Mardin Yerel Konutlarında Enerji Etkinliği Belirleyen Parametrelerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma

İrem SÖZEN, Gül KOÇLAR ORAL

ABSTRACT

This paper presents the bioclimatic characteristics of vernacular houses in Mardin City and a quantitative evaluation of parameters affecting energy efficiency. For the evaluation; the parameters of site, settlement density, optical and thermo-physical properties of the building envelope are covered. An existing house representing vernacular Mardin housing is selected and modelled with the surrounding settlement. The simulation is performed for a typical meteorological year. Five different cases are modelled to evaluate different parameters and simulated to calculate monthly heating and cooling energy demands. The results reveal the significance of each parameter for contributing to energy efficiency. The base case representing the existing settlement has been determined as the optimum case with minimum total energy demands though the results vary when heating and cooling demands are considered separately. Energy demands are strongly affected by thermo-physical characteristics but especially the use of massive materials in the envelope (up to 39.77%). Settlement scale parameters of site and settlement density change balance of heating and cooling demands but in total have limited influence on total energy loads. (1.79% and 1.52%) Increasing window to wall ratio from 4.88% to 10% have increased yearly total energy loads by 2.05%.

Keywords: Energy efficiency; hot arid climate; Mardin; thermal mass; vernacular housing.

ÖZ

Bu makale yerel Mardin konutlarının iklimsel özelliklerini değerlendirmekte ve enerji etkinliğini belirleyen parametrelerin analizini içermektedir. Yapılan parametrik analizlerde topoğrafya, yerleşme yoğunluğu, bina kabuğunun optik ve termofiziksel özellikleri değerlendirilmiştir. Var olan yerleşme içerisinde yerel konut dokusunu temsil eden bir ev seçilmiş ve çevresindeki yapılar ve topoğrafya ile birlikte modellenmiştir. Her bir parametrenin analizi için farklı modeller oluşturulmuş, bir yıllık bir periyotta simülasyon yapılarak her model için aylık ısıtma ve soğutma enerji yükleri hesaplanmıştır. Sonuçlar her parametrenin enerji etkinliğe katkısı açısından önemini göstermektedir. Temel durum olarak belirlenen var olan yerleşme dokusu toplamda minimum enerji yükünü sağlayarak optimum sonuçları vermiştir. Fakat ısıtma ve soğutma yükleri ayrı ayrı değerlendirildiğinde farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bina kabuğunun özellikleri, bilhassa termal kütle kullanımının enerji yüklerini diğer parametrelerden çok daha fazla etkilediği belirlenmiştir. (%39.77'ye kadar) Yerleşme ölçeğindeki parametreler olan topoğrafya ve yerleşme yoğunluğu ise ısıtma ve soğutma yüklerini birbirine zıt şekilde etkileyerek var olan dokuda toplamda en az enerji yükünün sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Saydamlık oranının %4.88'den %10'a çıkartılması ise yıllık toplam enerji yükünü %2.05 arttırmıştır.

Anahtar sözcükler: Enerji etkinliği; sıcak kuru iklim; Mardin; termal kütle; yerel mimari.

Department of Architecture, İstanbul Technical University Faculty of Architecture, İstanbul, Turkey

Article arrival date: November 04, 2018 - Accepted for publication: December 27, 2018

Correspondence: İrem SÖZEN. e-mail: sozen.irem@gmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Introduction

Considering the current ecological crisis in which building sector hold a large share of responsibility, a shift in building practices approach towards a dialectical interaction with nature has become compulsory. As stated by Turan¹, current building practices is based on present mode of production which relies on the idea of an external nature outside of man and mastery over nature. In contrast to this, vernacular architecture presents us how the dialectical interaction with nature can be achieved. Vernacular buildings show great respect for their environment by using local materials and techniques taking the constraints imposed by climate fully into account.² It is clear that these buildings can not be copied morphologically as they were meant to serve under different cultural, economical, social and maybe even climatic conditions. It is necessary to understand the ways these buildings adapt to climate and analyze their bioclimatic characteristics under current conditions.

According to Mazouz and Zerouala³ there are two tendencies seem to emerge in the various bioclimatic approaches to building and design. The first tendency focuses only on single buildings and tries to enhance their overall thermal performance by well known feature such as thermal mass, surface to volume ratio and shading devices. The second tendency takes good old vernacular solutions for granted, without the use of any analytical tool, copied even to their small details, and falling into the trap of pastiche and folklore. Yet an alternative approach seems possible. Such an approach would neither copy forms from the past nor treat buildings in isolation from their context, but generate forms by modulating environmental parameters through the use of design aids and tools. A holistic approach taking the parameters in different scales into account is necessary.

There are numerous studies made to review, classify and comment on the bioclimatic characteristics of vernacular architecture. (E.g. Coch, 1998²; Bouillot, 2008⁴; Sözen and Gedik, 2007⁵; Baran et al., 2011⁶; Vissilia, 2009⁷; Singh et al., 2011⁸) Most of the studies focus on 'learning from the vernacular' for the design of energy efficient and comfortable built environments. It is hard to distinguish and make clear statements about different characteristics and parameters for their contribution to thermal environment. Making a quantitative evaluation requires tools for measurement and/or simulation. And there are so many parameters to consider in different scales. Some measurement and simulation studies are made to evaluate energy efficiency and

thermal performance of vernacular buildings considering the interior spaces (e.g., Foruzanmehr et al., 2008⁹; Manioglu et al., 2008¹⁰; Singh. et al, 2010¹¹; Oikonomou et al., 2011¹²; Cardinale et al, 2013¹³; Xiaoyu, 2014¹⁴) There are others focusing on the urban form and microclimate which is important for both indoor and outdoor thermal comfort. (E.g. Bourbia et al., 2004¹⁵ and 2010¹⁶; Johansson, 2006¹⁷; Mazouz and Zarouala, 2013³; Taleb et al., 2013¹⁸; Andreau and Axarli, 2012¹⁹ and Andreau, 2014²⁰) The general findings show that compact urban forms and deep urban canyons create more comfortable outdoor spaces in hot arid climates. The shading through urban configurations is found to be more important than wind, for thermal comfort in hot and arid climate.

In this paper vernacular architecture of Mardin city that is located in the hot-arid climatic zone of Turkey is studied in this perspective. Through the modelling and simulation of a selected case study house with the surrounding settlement, bioclimatic parameters under settlement, building and materials scale are evaluated. This is a preliminary study to understand the weight of several parameters on the energy efficiency of vernacular housing and will be guiding the ongoing research on the energy efficiency of vernacular Mardin settlement. The parameters considered include site, settlement density, optical and thermo-physical properties of the building envelope.

Vernacular Mardin Settlement

A review of vernacular architecture in Turkey will present a rich variety of architectural characteristics developed in accordance with a range of climate types. Hot-arid climatic region having one of the most adverse conditions displays an open-air laboratory of vernacular architecture examples with passive design strategies. Mardin is one of the well preserved examples in hot-arid climatic region and it gives the impression of one whole structure with interweaving modular blocks, courtyards and irregular narrow streets. The vernacular settlement of Mardin is explained in terms of location, climate, settlement pattern, building form and materials in the following subsections.

Location and Climate

Mardin is located in Southeastern Anatolia and has the coordinates of 37.31° Northern latitude and 40.73° Eastern longitude. The local climate displays hot-arid region char-

¹ Turan, 1933, pp. 141-168.

² Coch, 1998, pp. 67-87.

³ Mazous and Zarouala, 2013, pp. 3-13.

⁴ Bouillot, 2008, pp. 287-299.

⁵ Sözen and Gedik, 2007, pp. 1810-1816.

⁶ Baran et al., 2011, pp. 609-619.

⁷ Vissilia, 2009, pp. 1095-1106.

⁸ Singh et al., 2011, pp. 2011-2022.

⁹ Foruzanmehr et al., 2008, pp. 250-258.

¹⁰ Manioglu et al., 2008, pp. 1301-1309.

¹¹ Singh et al., 2010, pp. 320-329.

¹² Oikonomou et al., 2011, pp. 669-689.

¹³ Cardinale et al., 2013, pp. 590-598.

¹⁴ Xiaoyu, 2014, pp. 215-227.

¹⁵ Bourbia et al., 2004, pp. 249-262.

¹⁶ Bourbia et al., 2010, pp. 343-347.

¹⁷ Johansson, 2006, pp. 1326-1338.

¹⁸ Taleb et al., 2013, pp. 747-762.

¹⁹ Andreau and Axarli, 2012, pp. 354-363.

²⁰ Andreau, 2014, pp. 587-596.

Table 1. Mardin climatic data²¹

Climate data summary for Mardin		Temperature (°C)	Max	Min	Avg
Avg. Temperature	15.9 °C	January	5,6	0,4	2,9
Avg. Humidity	49%	February	6,9	1,0	3,9
Prevailing Wind Direction	N-NE	March	11,1	4,2	7,6
Avg. Precipitation	696.5mm	April	17,0	9,4	13,2
Avg. Air Pressure	895.0 Mb	May	23,6	14,8	19,4
Avg. Maximum Temperature	19.9 °C	June	30,3	19,9	25,5
Avg. Minimum Temperature	12.0 °C	July	34,8	24,3	29,8
Maximum Recorded Temperature	42.5 °C	August	34,4	24,3	29,4
Minimum Recorded Temperature	-14.0 °C	September	29,9	20,5	25,1
Avg. Maximum Precipitation month	January	October	22,6	14,3	18,2
Avg. Maximum Humidity Ratio	70% (January)	November	14,4	7,9	10,9
Avg. Minimum Humidity Ratio	28% (July)	December	7,8	2,6	5,1

Figures 1 and 2. Top and aerial views of Mardin city (from the archive of Yüksel Demir, 2015).

acteristics having hot and dry summers and cool winters with high precipitation. In summer the radiation intensity is so high that ground surface temperature could go up to 70°C. The diurnal temperature difference is high and the surface temperature drops to 15°C at nighttime. The northern mountains affect the climate significantly shielding the settlement from northern winds. The discomfort of hot arid summer days is partly mitigated by the mountain breezes (Table 1, Figures 1 and 2).

Settlement Pattern

The current settlement is on the middle and lower parts of the south-facing slope of Mazı mountain. The old citadel is located on the hilltop and the main settlement used today lays on the lower slope in a dense and stepped pattern. Current settlement pattern dates back to Artukid Dynasty and has a long-standing tradition. The geographi-

cal location and topography make this place very favorable in terms of defense, economy and ecology. The location permits creation of individual units and stepping terraces to have access to the sun. The katabatic winds are comforting during hot summer days. During the day the warm air in valley bottom rises while the cool air from mountain goes down creating a constant airflow. During nighttime the colder air descends from high plateaus towards valley bottoms and creates comforting cool night breezes for the settlement. This cold air accumulates in courtyards and helps to keep the buildings up to afternoon hours (Figure 3a, b).

The buildings are very densely settled minimizing the solar radiation access on building envelope. The massively constructed buildings crowded together provides maximum volume with minimum surface area exposed to the outside environment. The buildings are effectively shielded from east and west sides. The outdoor spaces

²¹ <http://www.weatheronline.co.uk/>

Figure 3. (a) Mardin settlement plan, **(b)** detail in larger scale.

within the settlement are mostly shaded by buildings and courtyard walls. The main streets are oriented in east-west axis. Vernacular solutions such as covered streets called 'kabaltı' are effective creating shaded, comfortable outdoor spaces. Kabaltı is generally constructed between the family houses so they also display the social network in the city. The houses are constructed in line with the landscape creating a homogenized pattern. The ground floors open up to the street while the upper floors provide a view of the Mardin plain. This kind of terraced housing does not allow large plain city blocks. Since the city blocks are on sloped terrain and the depth is enough, the upper storeys could also be built on the soil. The terraces could easily be accessed from the upper floors and are frequently used for sleeping in summer.

Building Form and Materials

Building form is compact with minimum surface area to volume ratio for minimizing the interaction with the severe outdoor conditions. The compact courtyard form is used in most buildings. Open and semi-open spaces are created around courtyard. Courtyards with some greenery, shading and water modify the microclimate by lowering ground temperature and radiation. Almost all buildings in vernacular settlement are underground on northern side but some of them make use of totally underground cave like spaces. The settlement is on a soft calcareous rock formation that is easily hewn. In summer these spaces are cooler than anything that could be built on the surface.

The houses are built as single, two, three or four storeys that is determined by the level difference between the start and ending points of the city block. The storey height ranges from 3 to 5,5 meters.²²

At nighttime cool air accumulates in the courtyards and as they are protected from hot arid winds and radiation, the houses can take advantage of this coolness until afternoon hours. Courtyards are also important for daylight

and ventilation. These houses have small windows on street facing façades and larger windows on courtyard facing façades. This window scheme is also a result of privacy concerns and it enables effective natural ventilation and minimizes radiation. Diffuse daylight from courtyard windows is provided while direct radiation is prevented. In the afternoons the cold air is dissipated and natural ventilation is induced by the stack effect of courtyard. Courtyard and building dimensions are very important parameters determining the effectiveness of these daylighting, natural ventilation and shading effects.

Building envelope is generally heavily constructed with locally available natural stone. This is a yellow limestone stone that is soft and easily shaped. It has lower density and lower thermal transmittance compared to concrete, granite and sandstone. Wall thicknesses vary between 0.80-2.0 m on the ground floor and 0.75-0.90 m on upper floors.²² All exterior and interior floor covering is also made of this local Mardin stone. An often-ignored concept of thermal mass has significant effects on building microclimate in hot-arid climates. These thick walls and roofs have the ability to store heat energy, either sensible or latent. The heat storage helps to buffer temperature changes. According to Givoni²³ high thermal capacity in a shaded and insulated building can help lower indoor maxima by %35-45 of the outdoor ones when the building is unventilated. The research undertaken at I.T.U. for analyzing the performance of vernacular houses in Mardin with comparison to contemporary houses represents direct in-situ measurements during summer.²⁴ The massive vernacular buildings have much lower interior temperature swings and lower temperatures providing higher thermal comfort. This is a result of high thermal mass properties of these walls. Thermal mass is different from thermal transmittance and should be considered particularly for arid climates with high diurnal temperature swings. Many energy rating systems and standards include requirements based on thermal transmittance and related use of ther-

²² Alioğlu, 2002, pp. 60.

²³ Givoni, 1994, pp. 145-169.

²⁴ Yılmaz, 2007, pp. 306-316.

mal insulation. These are based on steady state conditions and does not take into account the dynamic variations in thermal conditions by time. In the actual conditions, in accordance with the dynamic changes in outdoor conditions, the building envelope could absorb, store and release heat. The capacity of storing heat energy is related to the density and the specific heat capacity of the material and the release is related to the thermal conductivity. This effect of thermal mass could help stabilizing indoor thermal conditions and it is most beneficial in the cases with high diurnal temperature differences. According to Meir and Roaf,²⁵ this property is becoming of ever-increasing importance as the climate is becoming less predictable and more adverse with extreme hot spells throughout the year and extreme cold spells in winter.

The openings are minimized in east, west and north oriented facades. But small openings are necessary in northern walls to induce natural ventilation from south facing openings. Mostly there are small openings located on the higher levels of walls. These are very effective for dissipating the hot air inside and also reducing direct radiation while providing daylight. Some buildings have large windows with shutters and smaller windows above them. So depending on the orientation and season the lower shutters are kept close while daylight and ventilation is supplied from upper small windows.

Methodology

For the evaluation of energy efficiency of vernacular Mardin housing a case study building to represent basic vernacular Mardin house is determined. The selected house is modelled including the settlement around and considering the site. This model is taken as the base case. Other cases are created to evaluate different parameters in terms of energy efficiency.

The selected house is in Ulu Cami district, also is on the same axis with the historical mosque Ulu Cami. It is a well-preserved traditional house and belongs to Secilmis family. The house has two floors and has an entrance to each floor from street level. The north entrance opens up to the first floor terrace and the second entrance from west opens up to the courtyard at the ground floor. The orientation is exactly to the south and the house has a great view of the Mardin plain. The service spaces are mainly on the ground floor while the living spaces are on the first floor. There are some small additions on the first floor around the terrace. The storage room is old but the kitchen and bathroom are added afterwards. There are 3 rooms and a semi-open space 'eyvan' on the first floor. Eyvan is recently closed by glass walls by the owner. Living spaces are all oriented to south. The house has a richness of space with

Figure 4. The selected house within the settlement plan.

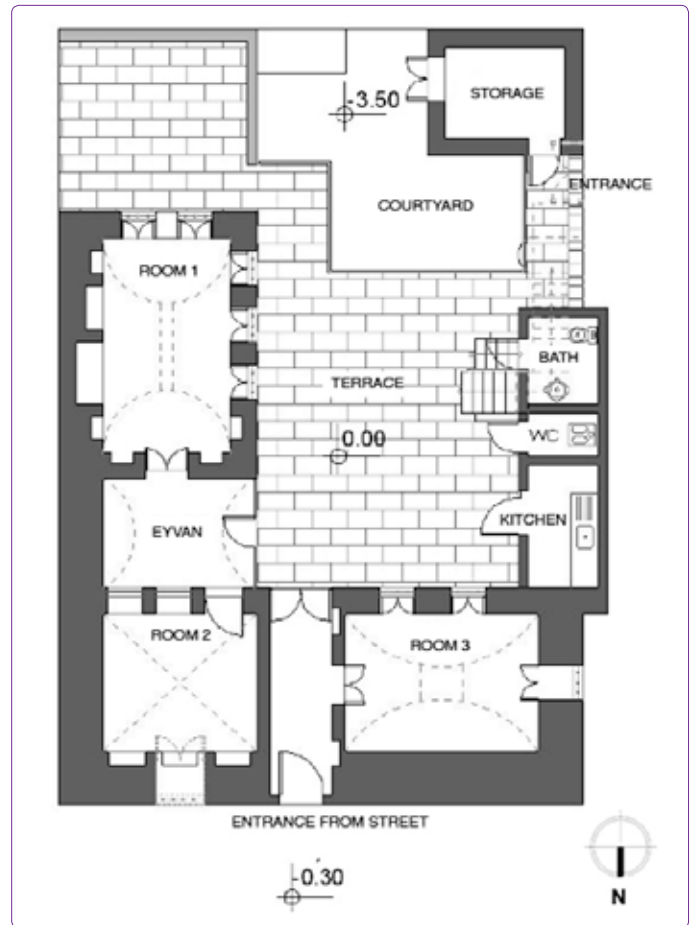

Figure 5. The plan of the first floor (right).²⁶

closed, semi-open and open spaces on both floors (Figures 4 and 5).

To analyze different parameters affecting energy efficiency the actual settlement is modelled through a dy-

²⁵ Meir and Roaf, 2003, pp. 1050-1055.

²⁶ Karagülle, 2009, pp. 334.

dynamic thermal simulation software DesignBuilder, which is actually an interface program using Energyplus simulation engine. The parameters considered for evaluation are, terrain slope, settlement density, thermal mass and window to wall ratio. For evaluation of each parameter a different model is created and for each model heating and cooling loads are calculated for a simulation period of one year. In total 5 different case study models are analysed taking the actual settlement as the base case.

For the modelling of the actual settlement around the case study house, the first step was to collect the topographic data. For this purpose the topographic maps are obtained and the terrain is modelled. The selected house is modelled in detail and the surrounding buildings are entered as closed volumes as they only affect the micro-climate around the house. All the buildings are leveled according to the topography. For the surrounding houses and street geometries, the construction plans of the city are obtained. For the upper floors of surrounding houses panoramic photographs are used.

The ground floor is no more used by the occupants so is not also considered for energy calculations. Second floor is modelled in detail considering the materials, window shapes and thickness variations in the walls. Eyvan is modelled as a semi-open space, as it is in original. The room on the south, 'room 1' is the living room and other two rooms are modelled as bedrooms. Component blocks are used for the modelling of courtyard walls and the roof of eyvan.

The second case study model is created to analyse the effect of sloped terrain. The slope enables a terraced settlement so each house could gain radiation from south. This enables an optimum solution for heating but may also cause overheating in summer. This is one of the important parameters to evaluate in terms of whole year energy use, considering both heating and cooling. Case II, representing the case with flat terrain is compared with the base case to understand the influence of the slope.

The actual settlement has a very high density, as in this case two facades of the house are adjacent to other houses and the street width is 5 meters on the north and 2 meters on the west side. The density of the settlement is a very important parameter defining the outdoor comfort conditions in the city and also the microclimate around the house. In this case only the effect on the interior conditions, the energy loads are considered. The effect of settlement density on outdoor comfort conditions should be dealt separately. For the sake of comparison Case III is modelled as a single building and compared with the base case (Figures 6 and 7).

The selected house is a well-preserved house having the main characteristics of traditional houses of Mardin. The envelope is massive made of a local limestone. The walls

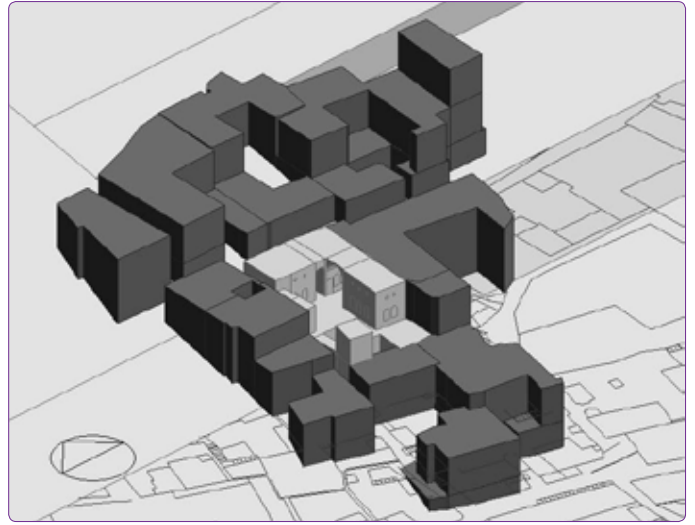

Figure 6. The simulation model.

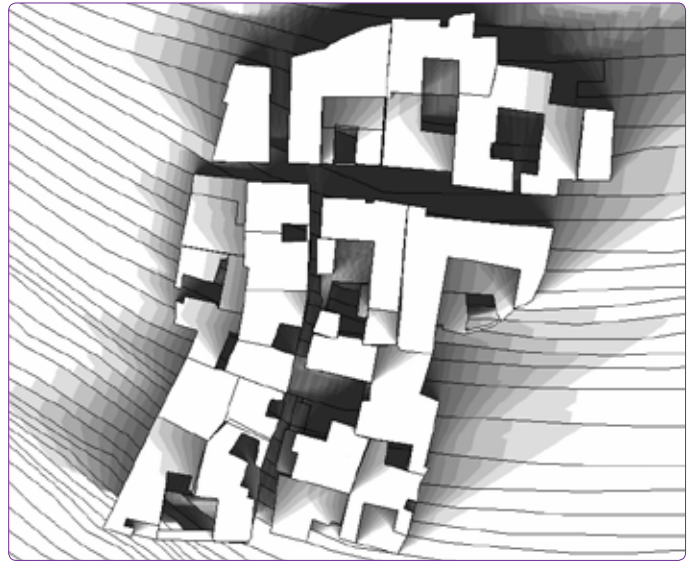

Figure 7. The geometrical model.

are made of two layers of cut stone and crushed stone in between. The total thickness of the walls is 1 meter. The massive wall stabilizes the outdoor temperature swings by its thermal mass effect. The diurnal temperature range in this climate is high. The thermal inertia created by such a massive envelope is expected to be very effective on the thermal energy performance of these houses. In order to analyze this effect quantitatively the single house with massive envelope is compared with the fourth case study model: single building an identical plan and openings with insulated conventional walls. The wall detail used is a common one with plaster on both sides, concrete blocks and inner insulation of EPS. Table 2 shows the layers and thermo-physical characteristics of the modelled walls for two cases.

The overall heat transfer coefficient of this insulated wall is $0.535 \text{ W/m}^2\text{K}$ and it is acceptable according to Turk-

Table 2. Physical and thermal properties of the modelled massive and conventional walls

MASSIVE WALL		CONVENTIONAL WALL	
Materials	Thickness	Materials	Thickness
Cut Mardin Stone	300 mm	Plaster	30 mm
Crushed Mardin Stone	400 mm	Medium weight concrete	120 mm
Cut Mardin Stone	300 mm	EPS thermal insulation	60 mm
		Plaster	30 mm
Total Thickness	1000mm	Total thickness	240 mm
U Value	0.70 W/m ² K	U Value	0.53 W/m ² K
Internal Heat Capacity	272.58 KJ/m ² K	Internal Heat Capacity	53.22 KJ/m ² K

Table 3. Yearly heating cooling and total energy loads for all cases

	BASE CASE: Actual Settlement	CASE II: Flat Terrain	CASE III: Single Building	CASE IV: S.B. Conv. Walls	CASE V: S.B & C.W. & 10% WWR
					
Heating Load (kWh)	3214,15	3363,27	2774,96	4146,4	3955,93
Cooling Load (kWh)	1119,17	1047,43	1624,37	2002,52	2761,25
Total (kWh)	4333,32	4410,7	4399,33	6148,92	6717,18

ish Code TS 825²⁷ as the upper limit for this climatic region is set as 0.60 W/m²K. For the massive wall the thermophysical characteristics are taken from the experimental study on the local stones of Mardin by Adin.²⁸ Based on this data the heat transfer coefficient of the 1 meter wide chest wall is calculated as 0.70 W/m²K. The internal heat capacities are 53.22 kJ/m²K for the insulated wall and 272.58 kJ/m²K for the massive wall (Table 2).

Vernacular Mardin houses have very low window to wall ratios. The selected house has an average WWR of 4.88% when the three living spaces (room 1, 2 and 3) are considered. This strategy lowers the radiation received by interior spaces and increases thermal comfort in summer conditions. In winter this might increase heating demands and so, is evaluated in terms of both heating and cooling demands. Case V, single building with conventional insulated walls and a window to wall ratio 10% is modelled and compared with case IV: single building with conventional insulated walls and a window to wall ratio of 4.88%.

Analysis and Results

The modelled five cases are simulated for a period of one year and heating, cooling energy loads are calculated. Monthly and yearly energy loads are used to create graphs

for comparison. Figure 8 shows the charts for the compared cases. The first column shows the cases compared in schematic drawings and percentage change in yearly total energy demands. The second column shows the monthly total heating and cooling demands for the two cases compared. The yearly energy calculation results are presented in Table 3. In total the base case yields minimum loads though when heating and cooling loads are considered separately, case III: single building and case II: flat terrain yield lower energy loads respectively.

When the simulation results for the 'base case: actual settlement' and 'case II: flat terrain settlement' are compared (Fig. 8a), the difference in energy loads are low for both heating and cooling periods. The settlement on flat terrain yields 4.64% higher heating loads and 6.41% lower cooling loads than the actual settlement. In yearly total there is a 1.79% increase in total energy demand. As the sloping terrain lets each house to be less obstructed to sunlight, it increases the solar gains and thereby decreases the heating loads. For the same reason the increase of solar gains causes an increase in cooling loads (Table 3).

Comparing the results for 'case III: single building' with the 'base case: actual settlement', the heating loads have decreased and cooling loads have increased. The Figure 8b shows the monthly total energy loads for each case. In the case of single building there is no shading from the sur-

²⁷ TS 825, 2013. ²⁸ Adin, 2007, pp. 13-17.

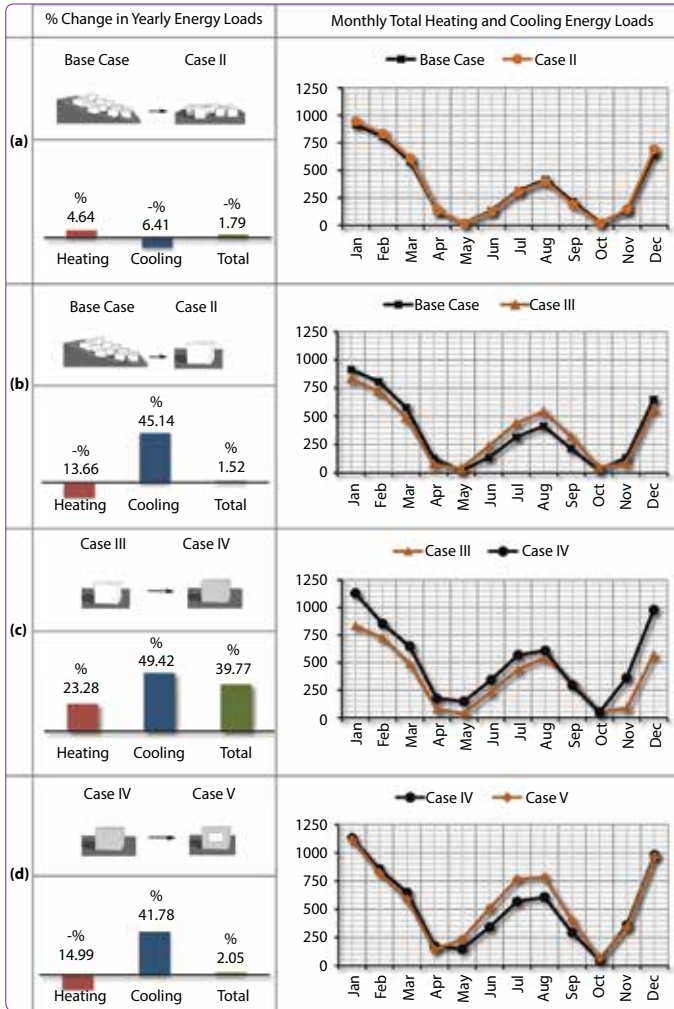

Figure 8. Charts showing % change in yearly energy use and monthly total heating and cooling energy loads for all compared cases.

rounding buildings which has increased solar gains leading to decrease in heating demands and increase in cooling demands. Figure 8b shows the percentage change for heating, cooling and total energy demands. It can be seen that the

decrease in heating loads is compensated by the increase in cooling loads, resulting in only 1.52% increase in total.

Cases III and IV, both single buildings, one with massive walls and other with conventional insulated walls with lower U value are compared in terms of their effect on energy demands. The detailed monthly energy loads for the two cases are presented in Figure 8c. It is seen that the massive envelope, although having a higher U value, yields better performance for both heating and cooling periods. The effect of massive walls in comparison to insulated walls on yearly total energy loads as percentages is also presented in 8c. In the case of conventional walls heating load increases by 23.28% and the cooling load by 49.42%. In total the increase in energy demand is 39.77%. This is a very significant result showing that the most significant parameter in terms of energy efficiency in vernacular Mardin houses seems to be the thermal capacity of the building envelope (Figure 8).

To understand the effect of thermal mass, hourly interior air temperatures in the 3 rooms for the summer and winter design days are reviewed. The results are very similar for the three rooms so only the results for room 3, calculated for the summer and winter design days are presented in Figure 9. On January 21st the interior air temperature in massive envelope case gets up to 5 degrees higher than the insulated envelope case. This shows that the thermal mass is also working efficiently during the heating period. On July 21st the interior air temperature in the massive envelope case is up to 4 degrees lower than insulated envelope case. In both days the massive envelope results in flatter interior air temperature curves. The use of thermal mass makes the interior space less susceptible to the changes in the exterior temperature in the considered climatic conditions.

For the evaluation of the parameter ‘window to wall ratio’, simulation results for case V: single building with con-

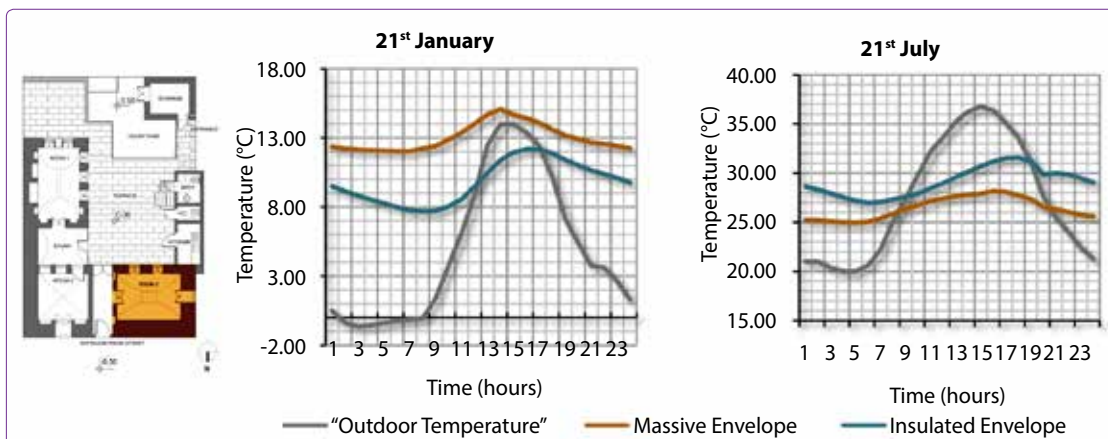

Figure 9. Hourly interior air temperature distribution in room 3, for the cases with massive and insulated envelopes (Cases IV and V) on the winter design day 21st January and summer design day 21st July.

ventional insulated envelope and a window to wall ratio of 10% is compared to case IV with a window to wall ratio of 4.88%. The results show that the increase in window area decreases heating loads by 14.99% and increases cooling loads by 41.78% (See Fig. 8d). As it is a climate where the cooling requirements are as significant as heating requirements, in total this causes an increase in total energy loads as 2.05%.

Discussion

When we compare all simulation results for five different cases, the actual settlement seems to yield minimum yearly total energy load although it does not have the minimum cooling or heating load. 'Case II: flat terrain' results in lowest cooling load and 'case III: single building with massive walls' has lowest heating loads. This means that the inclusion of surrounding buildings lowers the cooling loads and increases heating loads. This would be a perfect strategy for cooling if heating loads were not also significant. The addition of slope enables a higher amount of radiation thus lowering heating loads. And in total sloped dense settlement (base case) creates an optimum condition when both heating and cooling demands considered with lowest total energy load. This settlement pattern creates a balance between the required radiation and shading according to the seasons. The orientation of the slope towards the south is crucial for this balance as the radiation from this direction is easiest to control in summer and has lower solar altitude in winter.

Figure 10 shows the total energy loads for five cases simulated. The single building with massive walls resulted in the second lowest of total loads and also lowest heating load. So the addition of the settlement has lowered cooling loads and increased heating loads. It is important to note that what we compare here is the energy loads for the interior of the house, the settlement probably has significant effects on the outdoor thermal comfort condi-

tions in the city and this should be analyzed with different tools. The third lowest total load is by the no slope settlement case. In this case the cooling load is lowest, due to the maximized shading of surrounding buildings and consequently the heating load has increased.

The most significant change in energy loads is due to the change in building envelope. This indicates the effectiveness of thermal mass in this climate. The change from massive walls to conventional insulated walls increases the energy loads by 39.77%. Despite the conventional insulated walls having lower heat transfer coefficient values, the heat transfer is more effectively controlled by the use of massive walls, the effect of heat storage. This strategy works distinctively in conjunction with the high diurnal temperature differences in this climate.

Conclusion

Vernacular houses are designed and constructed within the limits of local possibilities resources and knowledge. The local limits have resulted in architecture with limited impact on nature. One of the key local inputs is the climate. Vernacular houses' design in accordance with climate determines the energy demand for heating and cooling as well as thermal comfort in indoor and outdoor spaces. In this research vernacular houses of Mardin have been evaluated for several parameters under different scales, in terms of yearly energy demand for heating and cooling. The design strategies are shaped by various forces such as social, cultural, defensive as well as climatic factors. This research is significant for interpreting various parameters in terms of their contribution to energy efficiency. The results reveal a clear significance of massive building envelope for reducing especially cooling but also heating demands. Unfortunately this is an ignored concept by building energy regulations in Turkey. The use of thermal mass in hot-arid climate zone should be evaluated in detail and be integrated into the national building energy

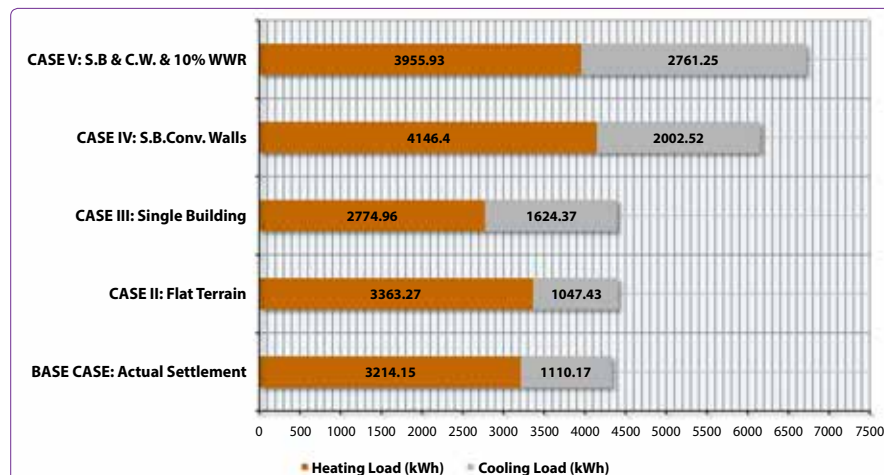

Figure 10. Yearly total loads for all cases.

regulations. According to the results, the settlement scale parameters like site and settlement density have less impact on energy demands. The settlement scale parameters could be more significant when outdoor thermal comfort conditions are considered. This requires microclimate-modelling tools and is the subject of the ongoing research on vernacular Mardin settlement.

Acknowledgements

The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) is gratefully acknowledged for supporting this study through the scholarship for Ms İrem Sözen. The authors would also like to thank to Prof. Dr. Yüksel Demir from Istanbul Technical University for providing visual documents and maps of the area as well as information about the case study house.

References

- Adin, H. (2007) "Mardin ve Midyat'ta Kullanılan Bina Yapı Tasarımının Bazı Fiziksel Özellikleri", *Mühendis ve Makina*, 48:570, pp. 13-17.
- Alioğlu, F. (2000) "Mardin Şehir Dokusu ve Evler", Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Andreou, E., Axarli, K. (2012) "Investigation of urban canyon microclimate in traditional and contemporary environment: Experimental investigation and parametric analysis", *Renewable Energy*, 43, pp. 354-363.
- Andreou, E. (2014) "The effect of urban layout, street geometry and orientation on shading conditions in urban canyons in the Mediterranean", *Renewable Energy*, 63, pp. 587-596.
- Baran, M., Yıldırım, Yılmaz, M. A. (2011) "Evaluation of ecological design strategies in traditional houses in Diyarbakır", *Journal of Cleaner Production*, 19, pp. 609-619.
- Bouillot, J. (2008) "Climatic design of vernacular housing in different provinces of China", *Journal of Environmental Management*, 87, pp. 287-299.
- Bourbia, F., Awbi, H.B. (2004) "Building cluster and shading in urban canyon for hot dry climate, Part 1: Air and surface temperature measurements", *Renewable Energy*, 29, pp. 249-262.
- Bourbia, F., Boucheriba, F. (2010) "Impact of street design on urban microclimate for semi arid climate (Constantine)", *Renewable Energy*, 35, pp. 343-347.
- Cardinale, N., Rospi, G., Stefanizzi, P. (2013) "Energy and microclimatic performance of Mediterranean vernacular buildings: The Sassi district of Matera and the Trulli district of Alberobello", *Building and Environment*, 59, pp. 590-598.
- Coch, H. (1998) "Bioclimatism in vernacular architecture", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, pp. 67-87.
- Edwards, B., Sibley, M., Hakmi, Land, M.P. (2006) "Courtyard Housing: Past, Present & Future", Taylor and Francis, New York.
- Fathy, H. (1986) "Natural Energy and Vernacular Architecture: Principles and examples with Reference to Hot Arid Climates", United Nations University Press, Tokyo.
- Foruzanmehr, A. (2012) "The wind-catcher: users' perception of a vernacular passive cooling system", *Architectural Science Review*, 55:4, pp. 250-258.
- Givoni, B. (1994) "Passive and low energy cooling of buildings", Van Nostrand Reinhold Company, New York, pp. 145-169.
- Imamoglu, V. (1980) "Microclimatic elements of homes in Turkish arid zones", Ed.: G. S. Golany, *Housing in Arid Lands: Design and Planning*, The Architectural Press, London, pp. 45-74.
- Johansson, E. (2006) "Influence of urban geometry on outdoor thermal comfort in a hot dry climate: A study in Fez, Morocco", *Building and Environment*, 41, pp. 1326-1338.
- Karagülle, C. (2009) "Yerel verilerin konut tasarım sürecinde değerlendirilmesi: Mardin örneği", Doctoral Dissertation, İstanbul Technical University Graduate School of Science, Engineering and Technology, pp. 334.
- Manioglu, G., Yılmaz, Z. (2008) "Energy efficient design strategies in the hot dry area of Turkey", *Building and Environment*, 43, pp. 1301-1309.
- Mazouz, S., Zarouala, M. S. (2013) "The Derivation and Re-Use of Vernacular Urban Space Concepts", *Architectural Science Review*, 42:1, pp. 3-13.
- Meir, I.A., Roaf, S.C. (2003) "Thermal Comfort-Thermal Mass: Housing in hot dry climates", *Indoor Air 2002 Proceedings, 9th International Conference on Indoor Air Quality and Climate*, Santa Cruz, pp. 1050-1055.
- Oikonomou, A., Bougiatioti, F. (2011) "Architectural structure and environmental performance of the traditional buildings in Florina", NW Greece, *Building and Environment*, 46, pp. 669-689.
- Singh, M.K., Mahapatra, S., Atreya, S. K. (2011) "Solar passive features in vernacular architecture of North-East India", *Solar Energy*, 85, pp. 2011-2022.
- Singh, M.K., Mahapatra, S., Atreya, S. K. (2010) "Thermal performance study and evaluation of comfort temperatures in vernacular buildings of North-East India", *Building and Environment*, 45, pp. 320-329.
- Sözen, M. Ş., Gedik, G. Z. (2007) "Evaluation of traditional architecture in terms of building physics: Old Diyarbakir houses", *Building and Environment*, 42, pp. 1810-1816.
- Taleb, D., Abu Hilleh, B. (2013) "Urban heat islands: Potential effect of organic and structured urban configurations on temperature variations in Dubai", UAE, *Renewable Energy*, 50, pp. 747-762.
- Turan, M. H. (1983) "Architectural and environmental adaptation in slope settlements", Ed.: G. S. Golany, *Design for Arid Regions*, Van Nostrand Reinhold Company, New York, pp. 141-168.
- Vellinga, M. (2013) "The Noble Vernacular", *The Journal of Architecture*, 18:4, pp. 570-590.
- Vissilia, A. M. (2009) "Evaluation of a sustainable Greek vernacular settlement and its landscape: Architectural typology and building physics", *Building and Environment*, 44, pp. 1095-1106.
- Xiaoyu, D., Bokel, R., Dobbelsen, A. (2014) "Building microclimate and summer thermal comfort in free-running buildings with diverse spaces: A chinese vernacular house case", *Building and Environment*, 82, pp. 215-227.
- Yılmaz, Z. (2007) "Evaluation of energy efficient design strategies for different climatic zones: Comparison of thermal performance of buildings in temperate-humid and hot-dry climate", *Energy and Buildings*, 39, pp. 306-316.
- TS 825, (2013) "Thermal insulation requirements for buildings".
- Url-1. <http://www.weatheronline.co.uk/>, (accessed on 10.05.2018).

Pera Palace Hotel Construction Technology

Pera Palas Oteli Yapım Teknolojisi

✉ Banu ÇELEBİOĞLU, ✉ Uzay YERGÜN

ABSTRACT

From the first quarter of the 18th century, a new perspective for European civilization was adopted by the Ottoman Empire and this Westernization concept was transformed into an essential revolutionary movement in governmental and social structure. Therefore, the initials steps of implementing any change were taken with the decision of constructing the buildings with new functions that are required as the necessary structures of modern state and public, according to European architectural design models with modern building materials and construction technologies. Building materials fabricated by European industry, such as brick, steel and concrete, as well as construction technologies like brick arch, steel-frame and concrete were important determinants in the historical evolution of Ottoman architecture after the first quarter of the 19th century. One of the first structures built with the new function and construction technology of Ottoman architecture is Pera Palace Hotel (1895) designed by famous architect of this period, Alexander Vallaury. Apart from the Ottoman palaces, it's a building that the first electricity is supplied, the first elevator is located and the first hot water is active. In this paper, the architectural characteristics of the first modern hotel structure built in the Pera region, the construction system vertically supported by prefabricated bricks and arched floor with steel beams will be carried out in the frame of the original architectural projects. The significance of the building will be revealed in terms of cultural values of the Ottoman architecture.

Keywords: 19th century; arched floor system; Istanbul; Ottoman architecture; steel beam.

ÖZ

18. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı Devlet'inde Avrupa uygarlığına karşı bir açılım başlamış ve bu batılılaşma olgusu Tanzimat dönemiyle birlikte devlet ve toplum yapısındaki köklü bir modernleşme hareketine dönüşmüştür. Değişimin simgesel görüntüsünü ise İstanbul'a kazandırılmak istenen batılı bir başkent imajı oluşturmaktadır. Fakat ahşap yapılardan meydana gelen geleneksel kent dokusunun oluşturduğu çelişki, kentsel ve mimari yapıda köklü bir değişimi gerektirmiştir. Bu nedenle uygulamaya yönelik ilk adımlar Tanzimat reformları doğrultusunda çağdaş devlet ve toplum yapısının gereksinim duyduğu yönetim, eğitim, sağlık, ulaşım ve kamu düzenine ait yeni yapı türlerinin, Avrupa mimarlığının tasarım kalıplarının yanı sıra dönemin modern yapı malzemesi ve yapı üretim teknolojileri kullanılarak inşa edilmesine karar verilme-siyle atılmıştır. Avrupa endüstrisinin ürettiği fabrikasyon tuğla, çelik putrel ve beton gibi yapı malzemeleri ve bu malzemelerle şekillenen çelik iskelet, ciment-arme, fer-beton (ferro-concrete) ve betonarme iskelet gibi yapı teknolojileri, Osmanlı mimarlığının 19. yüzyılın ilk yıllarından sonraki tarihsel gelişim sürecinin şekillenmesine etken olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni işlev ve yapı teknolojisiyle inşa edilmiş ilk yapılardan olan Pera Palas Oteli (1895) Levanten mimar Alexander Vallaury tarafından tasarlanmış, Osmanlı Sarayları'ndan sonra ilk kez asansörün kullanıldığı, elektriğin ve sıcak suyun sağlandığı yapı olmuştur. Bu makalede Pera bölgesinde inşa edilmiş ilk modern otel yapısının mimari özellikleri, dolu tuğla yığma duvarlar ve çelik iskelet sistemin birlikte kullanıldığı özgün yapı sistemi incelenecek, yapının tarihi ve kültürel değerleri irdelenecektir.

Anahtar sözcükler: 19. yüzyıl; volta döşeme; İstanbul; Osmanlı mimarisi; çelik karkas.

Department of Restoration, Yıldız Technical University Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey.

Article arrival date: June 17, 2018 - **Accepted for publication:** November 07, 2018

Correspondence: Banu ÇELEBİOĞLU. e-mail: banu.celebioglu@gmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Introduction

Throughout history, Istanbul has always been the most important city in Turkey in terms of industry, trade and service sectors and a prominent venue of culture and art. With its historical heritage and its natural beauties that constitute its cultural heritage and the extensive accommodation options, Istanbul is also a significant tourism center.

The first modern hotels of Turkey were built in the midst of 19th century, at the opposite coast of Historical Peninsula, in the districts of Galata and Pera, located east of the Golden Horn. Reforms made following the edict of Gülhane in 1839 have started the intense Westernization period of the Ottoman Empire. Considered among the construction types that formed the Western appearance of the city at that time, 19th century hotels built in this environment have changed the conventional accommodation concept and architecture of the period, playing an important role in the development process of accommodation structures.¹ Prior to this, visitors of the city used to stay in small hostels operated by foreigners, rooms for singles, almshouses, embassies, churches, and guesthouses of monasteries.²

In general, the 19th century hotels were built and operated by non-Muslim minorities. These hotels were built in Pera for various reasons like the foreigners preference to stay close to embassies and to have a view of Golden Horn and also the government did not want the foreigners to stay in Istanbul.³

At the beginning of the 19th century, most people who lodged in hotels were visiting the country for official duty or for business and trade. However as of the second half of the century, visits for touristic purposes started as well. One of the most important reasons underlying this was the more secure environment provided to foreigners and the improvements in the transportation system.

In 1883, "La Compagnie Internationale des Wagon-Lits" started operating "Orient Express", which began its journey in Paris, stopping at various cities in Europe and reaching all the way to Istanbul after a 14-hour steamship that departs from Varna. The direct train service from Paris to Istanbul did not start until 1889 and the service continued until 1977.⁴

"Wagon Lits" Company opened its first agency in Istanbul in 1894.⁵ Tourists who came to Istanbul with Orient Express used to stay in Grand Hotel de Luxembourg and Hotel Angleterre. Afterwards "Wagon Lits" started to manage its own hotels in order to provide better accommodation means to their passengers, the company had Bosphorus Summer Palas and Prinkipo Palas built and also acquired Pera Palace

Hotel from their owners and put the hotel into service.⁶ A lot of famous Turkish statesmen like Ismet İnönü, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fahri Korutürk and foreign statesman like Zog I King of Albania, Mohammed Reza Pahlavi Shah of Iran, Edward VIII King of the United Kingdom, King Ferdinand of Bulgaria, Tito President of Yugoslavia; writers and artists like Pierre Loti, Lord Kinross, Alfred Hitchcock, Ernest Hemingway, Greta Garbo, Sarah Bernhardt, Agahta Christie, Julio Iglesias; spies like Mata-Hari, Cicero lodged in this hotel. Room number 101 on the first floor where Atatürk stayed was turned into a museum in 1981.⁷

History and Cultural Value

In the last years of Ottoman Empire, the city had become more dynamic in terms of international tourism as Istanbul turned its face to the West, welcoming its social and economic impacts and a railway system connecting the city to major cities in Europe was built, and eventually this led to a need for hotels with higher comfort levels.

Three Armenian capitalists (Ohannes Kiyorkof, Artin Manokyan ve Arslanoğlu Manok), observing these physical changes and the lack of a luxurious hotel purchased the land of the hotel in 1879.⁸ The construction of the hotel was started in 1893 and completed in 1894. Opening ceremony was held in the first months of 1895, during the time Sultan Abdulhamit II governed the Ottoman Empire. At that time, the hotel used to give service only to men and women were not allowed to enter the hotel even if their husband accompanied them. The most significant privilege of the hotel was the availability of electricity. The Sultan who was afraid of assassination by way of electricity and electrical wires installed, permitted only a few places to have electricity and Pera Palace Hotel was one of them.⁹

In 1896, hotel was transferred to "Compagnie Internationale des Grands Hotels" founded by "Wagon Lits" just for the purpose of hotel management business. And the hotel started offering service to passengers of "Orient Express".

In "Le Moniteur Ottoman" newspaper's 4 December 1893 issue, it is stated that the hotel was designed by Levantine architects Alexandre Vallaury and Henri Duray, born in Istanbul. Furthermore it is announced on the same issue that "Wagon Lits" has leased the hotel for 25 years. The hotel's name was referred to as "Pera Palace" for the first time in the 1985 issue of LMO.¹⁰

Adversely affected by the First World War, "Wagon Lits" transferred the management of the hotel to Anastassiadis Family in 1915 and finally in 1923 the ownership of the hotel was transferred to the treasury due to the debts of the family.¹¹ After the ownership of the hotel has changed nu-

¹ Kayın, 2001, pp. 19.

² Cezar, 1994, pp. 398-400.

³ Cezar, 1994, pp. 398-400.

⁴ Demiroğlu, 2006, pp. 44-45.

⁵ Akçura, 2002, pp. 112.

⁶ Zat, 2005, pp. 65-66.

⁷ Deleon, 1993, pp. 38-41.

⁸ Gülersoy, 1994, pp. 230-240.

⁹ Ka-Ba, 2007.

¹⁰ Çilli, 2009.

¹¹ Gülersoy, 1994, pp. 239-240.

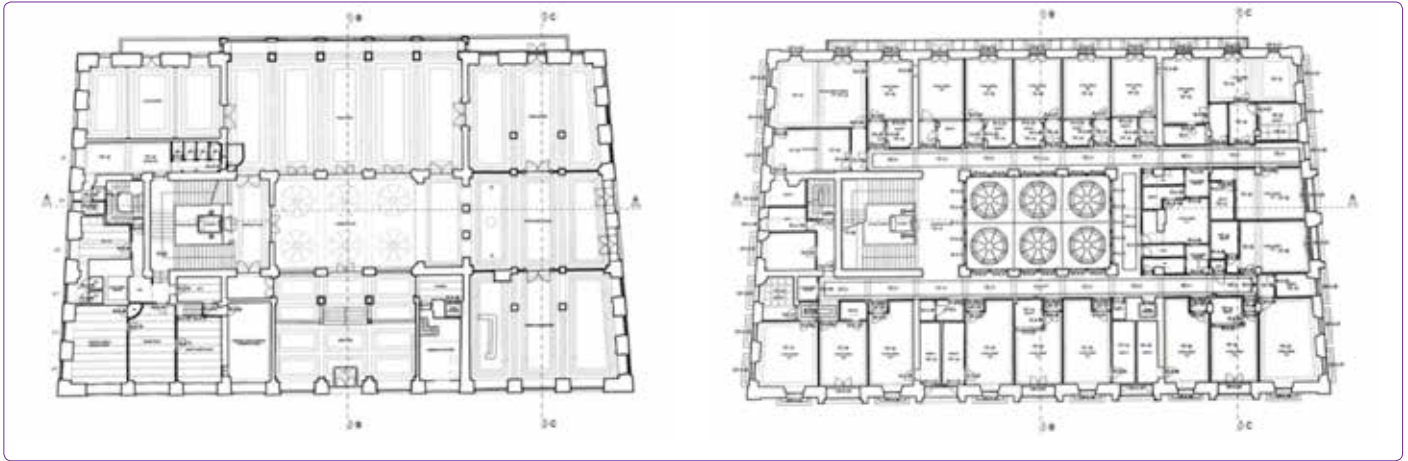

Figure 1. Ground floor and 2th floor plans.

merous times until 1994, the hotel was finally transferred to Ministry of Culture.

Architectural Description

The structure set on a rectangle floor of 46x28 meters has nine floors with two floors of basement. Being built on a sloping terrain, the building has different number of floors above ground, the eastern and northern façade has 7 floors, and western façade has 9 floors above ground while the southern façade has 8 floors above ground. The hotel has 146 rooms with 26 rooms on the penthouse floor. Ground floor with the entrance, lobby, reception, café, bar room, ballroom and restaurants is a communal area. Basement floors are reserved for service and technical installations. The six floors cover the rooms and suits, circulation spaces and service venues (Fig. 1). A wooden cage style

elevator with a wide marble staircase and decorated iron partitions connects the ground floor to the rooms.

The structure was tempered in different periods. On the northern façade, a concrete patio was added in front of the basement floors in 1972 to function as a parking lot and water tank. In 1987, in order to add rooms to the penthouse, the original roof was elevated and its form was modified. Also according to the layout, depending on requirements for use, changes were made in some spaces without modifying the structural system (adding bathrooms to the guest rooms etc....).

Plan

Plan is organized around the lighted courtyard formed in the center where triple axis system intersects. In the left axis of this area used as “ballroom” on the ground floor,

Figure 2. Art nouveau elevator.

Figure 3. The ceiling of the ballroom.

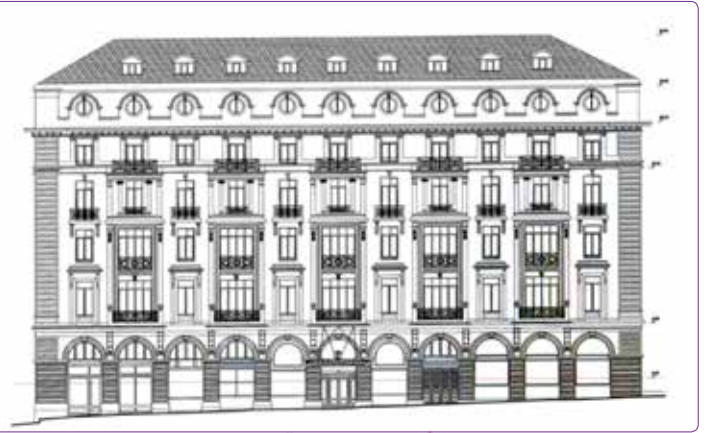

Figure 4. View from the northeast and entrance (east) façade drawing.

there is an Art Nouveau elevator made of cast iron and steel and a wide stairs surrounding it, which can be considered as a pioneer of that period (Fig. 2).

The entrance of the hotel is through a wide lobby on the south façade. Along the west façade of the ground floor, there are the dining halls opening to Golden Horn. Orientalist style was used in the two-floor ballroom with flat arches decorated with items engraved from two color marbles and pillars painted with stucco technique. The ceiling of the hall made in the form of an inner court is covered with six small domes coated with turquoise colored glasses (Fig. 3).

On two sides of the central space the aisles stretch out opening to the bedrooms on the top floors. On the first three floors, bedrooms lay along on only one side of the aisles however on the upper floors, bedrooms lay along both sides of the aisle (Fig. 1).

Façades

Pera Palace Hotel is a typical example of Istanbul architecture of the end of 19th century. On the elevations a

neoclassical approach was implemented. The building is a single large block with the corners set with straight cut stones from the floor up to the roof. Façades are divided into four with moldings on ground floor, third and fourth floor and their layouts are different from one another. All façades are organized symmetrically in respect of the central axis (Fig. 4).

Entrance façade on the east starts with pillars covered with straight cut stones and a series of marble arches. The entrance eave of the building is from an iron-structure wide marquee covered with glasses. Between the pilasters continuing to 1st and 2nd floor, open and closed balconies are built alternately, with cast iron guardrails. On the 3rd floor, alternately rooms have balconies framed with double ionic columns. On the 5th floor, the façade ends with round-formed windows having slates in between.

Due to the slope, on the west façade, 1st and 2nd basement floors can be seen. There is a projection along the length of 5 window apertures between the long balconies on the ground floor supported by dual consoles. At this

Figure 5. Structural axes on ground floor and longitudinal section.

Figure 6. Arched floor system of Pera Palace Hotel.

level, cut stone imitation plaster is applied. Unlike other façades, balconies are available along this façade with the view of Golden Horn.

On the Northern façade, balconies have a symmetric layout. Following the same order, high pilasters and ionic pillars are formed at the center of the façade. The Southern façade is designed with a similar setup, more plain compared to the others.

Construction System and Materials

Overall the structure, limestone coating is used on all façades. Only the Eastern façade is covered with marble up to the moldings under the balconies on the 1st floor. Cornices, window frames, pilasters, braces, copings along the edges of the balconies and straight cut stones on the corners of the structure are all made of limestone. Plaster binding agent used for the structure is lime with hydraulic properties and sand is used as aggregate. Banisters on balconies and window frames are made of wood; eaves on the entrance façade, guardrails on balconies and window grids are made of iron.¹²

The floor-framing plan of the structure is organized as a three axis both transversally and longitudinally. Con-

struction system of the structure is composed of masonry-arched floor, masonry walls of brick and steel beams and columns. Partition walls are made up of a brick (5 cm thick) (Fig. 5).

Initiated with the usage of European fabricated bricks as vertical carriers; changes in the process of construction technology in Ottoman architecture have continued with the usage of timber, the most suitable material for meeting tensile and compressive forces, as horizontal carriers. Parallel to the development of industrial metal technology in European countries, “steel girders” have started to be used within the field of building production technology with the evolution of steel manufacturing since the mid-19th century. Within this period of time, while vertical carriers were composed with fabricated bricks in masonry techniques, horizontal carriers were mostly built with a special technology named as “arched floor system” (voûte française) (Fig. 6). Hence, completely resistant structures were started to be produced against fires, which constitutes one of the major problems for Istanbul until that period of time because of the timber usage in buildings.

One of the first structures built with the above-mentioned construction technology of Ottoman architecture is Pera Palace Hotel. In the hotel, at the connections of

¹² Ka-Ba, 2007.

Figure 7. Structure system of Pera Palace Hotel.

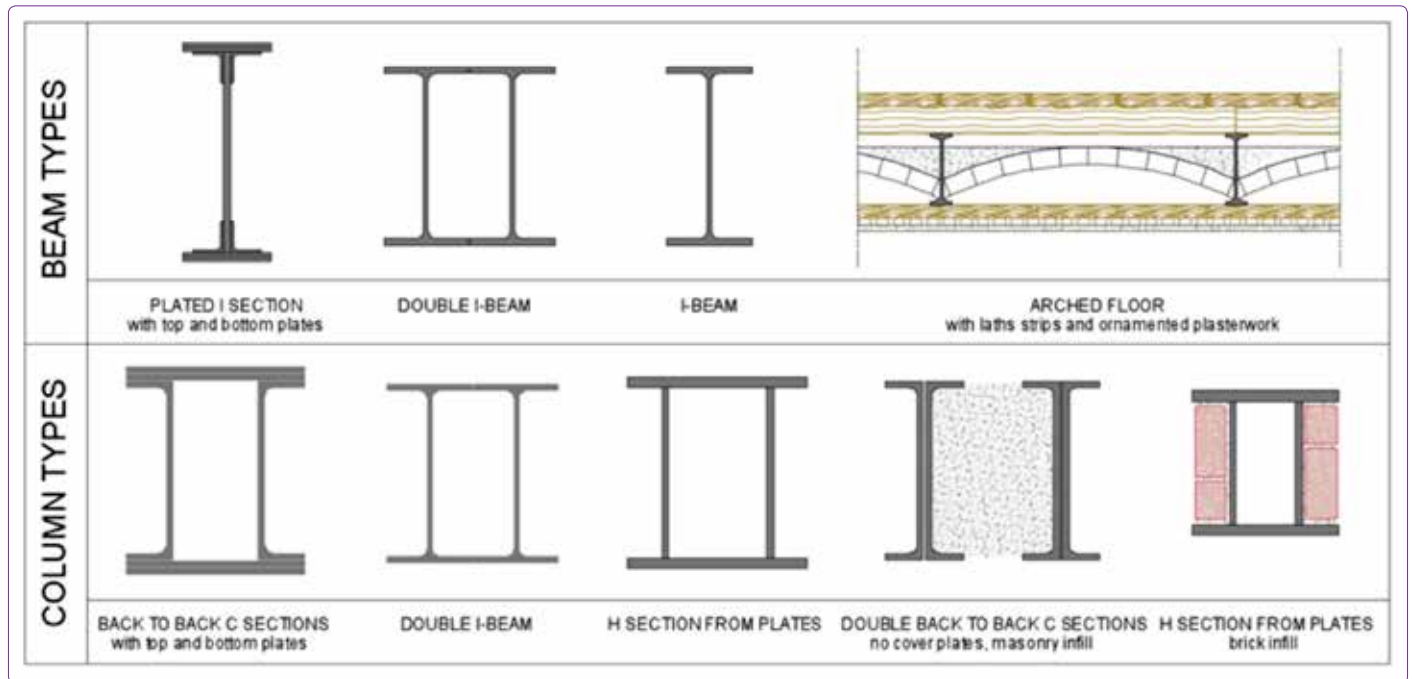

Figure 8. Column and beam types of the structure used in Pera Palace Hotel.

exterior walls and beams, I-beam is placed inside the masonry wall of brick with iron tie-rod and anchor plate (Fig. 7). The steel girders forming the structure frame of the building are used at different shapes and sizes depending on the space. In some cases 2 steel channels are forming back to back C sections with top and bottom plates and in other columns, 1,5 rows of brick are placed between 2 steel channels as built up box section or H section from plates were placed. For the beams, 2 steel channels forming back-to-back C-section, I-beam or I section with top and bottom plates are used (Fig. 8).

Ceiling of the ballroom at the center of the building is divided in three parts with rectangular wooden beams.

Each part has two domes covered with turquoise colored glasses. Each dome is divided into eight with wooden ribs starting from the top of vault. These domes allow sunlight to enter into this self-enclosed space (Fig 3). The ceilings of the other spaces of the building are covered with pine laths and ornamented plaster-work.

Conclusions

With a history of more than a century, Pera Palace Hotel, located on the hills of Beyoglu district, looking over the Golden Horn reflects the architectural and technical features of its period in a quiet unique way. The civil cultural asset registered in 1972, as “the first steel skeleton struc-

tural influenced by Western eclecticism”, did not undergo a critical conservation and restoration until 2014.

The building is a typical example of Istanbul architecture in the end of 19th century. A Neoclassical approach can be seen in the plan and façade of the building, with Orientalist features predominating the interior decoration along with art nouveau and Art Deco touches. Technologically and in terms of its structural, electrical and mechanical features, a much more superior technique is used in the building compared to the innovative buildings. At that period, the building has brought many innovations in regards to construction technology and hotel management services.

The building, generally defined as museum-hotel, follows a sustainability approach and renders services to guests who wish to stay in the guest rooms and benefit from all facilities of the hotel, along with allowing visitors who wish to see the hotel for its historical-cultural heritage and use its other facilities besides accommodation (restaurant, bar, health club etc. ...).

Owing to its historical and cultural significance, more than being just a simple city hotel, Pera Palace Hotel is

considered as a very important cultural asset that managed to maintain its original function and character from the day of its establishment until today.

References

- Akçura, G. (2002) Turizm Yıl Sıfır, İstanbul, Om Press.
- Cezar, M. (1994) 19. Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti, Ankara, Türk Tarih Kurumu Press.
- Çilli, Ö. (2009) “Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi Ve Pera Palas”, Un-published Master Thesis, Institut of Social Sciences of Hacettepe University.
- Deleon, J. (1993) Pera Palas, İstanbul, İstanbul Otelcilik ve Turizm Ticaret A.Ş.
- Demiroğlu, C. (2006) Kültürel Miras ve Turizmle İlişkisi Bağlamında Prinkipo Palace (Büyükkada Rum Yetimhanesi) Uygulanabilir Bir Yatırım Projesi Önerisi, İstanbul.
- Gülersoy, Ç. (1994) “Pera Palas”, Encyclopedia of Düünden Bugüne İstanbul, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Press.
- Ka-Ba (2007) Pera Palas – İstanbul Koruma, Onarım, Sağlıklaştırma Ve Yenileme Projesi, Ankara.
- Kayın, E. (2001) İzmir Oteller Tarihi, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Zat, V. (2005) Eski İstanbul Otelleri, İstanbul, Bilge Karınca Press, pp 65-66.

Mimarlıkta Yüzey Panelleme Yaklaşımlarının Gauss Eğriliği İle İlişkisi

The Relationship Between Gaussian Curvature and Surface Panelization Approaches in Architecture

• Tuğrul YAZAR

ÖZ

Serbest biçimli mimarî yüzeylerin ekran üzerindeki tasarımına yardımcı olan dijital araçlar, bu yüzeylerin uygulanabilirliği konusundaki sorgulamayı genellikle konunun uzmanlarına bırakır. Böyle bir sorgulama mimarî malzeme ve taşıyıcı sistem bilgisinin yanında yeterli düzeyde mimarî geometri bilgisi de gerektirmektedir. Bu makalede farklı geometrik özelliklere sahip yüzeylerin tasarım ve üretim sürecini destekleyen bir kılavuzun ilk örneği sunulmuştur. Bu kılavuz mimarî yüzeylerin içkin özelliklerinden birisi olan Gauss eğriliği ile geometrik panelleme yaklaşımlarının bazıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Konu ile ilgili kaynak özetinin ardından eğrilik ve panelleme kavramları mimarî örnekler verilerek sınıflandırılmıştır. Mimarî panelleme ile ilgili karşılaştırma kriterlerinin ve yöntemin sunulmasının ardından elde edilen sonuçlar tablolar hâlinde sunulmuştur. Bu tablolar özellikle erken tasarım aşamalarında oluşturulan mimarî yüzeylerin farklı panelleme yaklaşımları ile inşa edilmesinin geometrik olarak mümkün olup olmadığı sorusuna cevap vermektedir. Bunun yanında, yüzeylerin inşaatı için üretilmesi gereken panellerin düzlem ve eşit olma olanağıyla ilgili enformasyon sunmaktadır. Böylelikle mimarların tasarladıkları yüzeyin üretim maliyeti ve performansı ile ilgili ön bilgiye sahip olması hedeflenmektedir. Henüz başlangıç aşamasında olan bu tür kılavuzların geliştirilmesinin mimarların ve mimarlık öğrencilerinin geometriyi daha bilinçli şekilde kullanmalarına yardımcı olacağı öngörülmektedir. Diğer yandan, bu makaleye ilham veren araştırma alanında uluslararası kaynaklara nispetle zayıf bir konumda olan Türkçe yazına katkı yapılması, ilgili matematik terimlerinin Türkçe karşılıklarının vurgulanması ve bu alanda yeni gelişen güncel konu başlıklarından bazılarının dikkat çekilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: Ayrıştırma; eğrilik; mimarî geometri; panelleme; yüzey.

ABSTRACT

As the design of free-form architectural surfaces becomes easier, questioning and foreseeing the feasibility of the construction of these surfaces becomes important. Such an inquiry requires sufficient knowledge of architectural geometry besides the knowledge of materials and structural systems. In this article, a preliminary example of a guide which supports the design and production process of building surfaces with different geometric properties is presented. This guide aims to reveal the relationship between Gaussian curvature which is an intrinsic geometric feature of architectural surfaces, and some of the widespread paneling strategies. After the literature review and the description and classification of curvature and paneling concepts via architectural examples, a comparative table has been created. The resulting table facilitates answering the question of whether it is possible geometrically to build architectural surfaces with different paneling strategies, especially at early phases of architectural design. Besides, it contains information about the planarity and the equality of the surface panels. Thus, the preliminary information is presented to the designer about the estimated cost of surface construction and the materials and technologies to be selected. Further development of such guides will help architects and students to use geometry more consciously hence more strongly. On the other hand, it is aimed to make contributions to the Turkish literature of the mentioned research field, to emphasize the Turkish equivalents of the related mathematical terms, and to draw attention to some of the newly developed topics on this field.

Keywords: Discretization; curvature; architectural geometry; paneling; surface.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 08 Ağustos 2016 - Kabul tarihi: 30 Ekim 2018

İletişim: Tuğrul YAZAR. e-posta: tugrul.yazar@bilgi.edu.tr

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Serbest biçimli bina yüzeylerinin panellenmesi disiplinlerarası bir uygulama ve araştırma alanıdır. Tasarım ve mühendisliğin yanında geometri, matematik ve bilgisayar bilimlerine ait bileşenler içeren bu alanın yakın dönem mimarlık söylemindeki karşılığı arandığında iki temel kaynak öne çıkmaktadır. Kostas Terzidis'in 2006'da yayınladığı "Algoritmik Mimarlık" metninde algoritmanın sadece adım adım problem çözmeye yarayan bir dizi bilgisayar kodu ya da mekanik bir ifade dili değil, aynı zamanda derin felsefi, sosyal ve sanatsal etkilere sahip bir ontolojik yapı olduğu öne sürülmektedir.¹ Terzidis'in metninde ifade bulan bu düşünce diğer etkilerinin yanında mimarların ve bilgisayar programcılarının uzmanlıklarının bazı ortak paydalarının olduğunu öne süren bir dizi fikri de beraberinde getirmiştir. Kod yazmak tasarımcılar için bir lüks olmaktan çıkıp alet çantalarındaki yeni ve etkili bir araca dönüşmeye başlamıştır. Bir yıl sonra matematikçi Helmut Pottmann'ın geometri uzmanları ve tasarımcılarla beraber derlediği "Mimarî Geometri" kitabı ise mimarlara geometrinin artık sadece bir tüketim kaynağı olmadığını, nasıl hâlâ bir araştırma konusu olabileceğini yeniden hatırlatmıştır.² Aynı dönemde mimarlık fakültelerinden mezun olan neslin geliştirdiği parametrik tasarım araçları bu fikirlerin ulaştığı sentezlerden birisi olarak incelemeye değerdir. Kodlamayı sadece kişisel alet çantasındaki herhangi bir tasarım aracı olmaktan çıkarıp genel amaçlı tasarım yazılımları ve kodlama dilleri geliştiren ve sanal ortamlarda kendi müşterek eğitim sistemini kurmaya başlayan bu neslin üretimlerine 2006 Delft Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden mezun olan David Rutten'in geliştirdiği "Grasshopper" eklentisi başta olmak üzere, Daniel Piker'in "Kangaroo", Giulio Piacentino'nun "Weaverbird", Mateusz Zwierzycki'nin "Anemone", Mostapha Sadeghipour Roudasri'nin "Ladybug, Honeybee, Butterfly", ve Milos Dimic'in "eVe" uzantıları örnek gösterilebilir. Mimarlar tarafından geliştirilen bu araçlar ve programlama dilleri günümüzde hem mimarlık uygulamalarında zamanı ve bilgiyi etkin kullanmaya yardım etmekte hem de akademik çalışmalarda laboratuvar araçları olarak kabul görmektedirler.³ Bu araçlar ve arka planındaki düşünce sistematığı geometrinin ve algoritmaların tasarımcılar tarafından yeni bir perspektiften tekrar ele alınmasına yol açmaktadır.⁴ Böylelikle hesaplamalı geometri⁵ mimarlar için anlaşılabilir ve kullanılabilir bir bilgi ve teknikler bütününe dönüşmeye başlamaktadır.

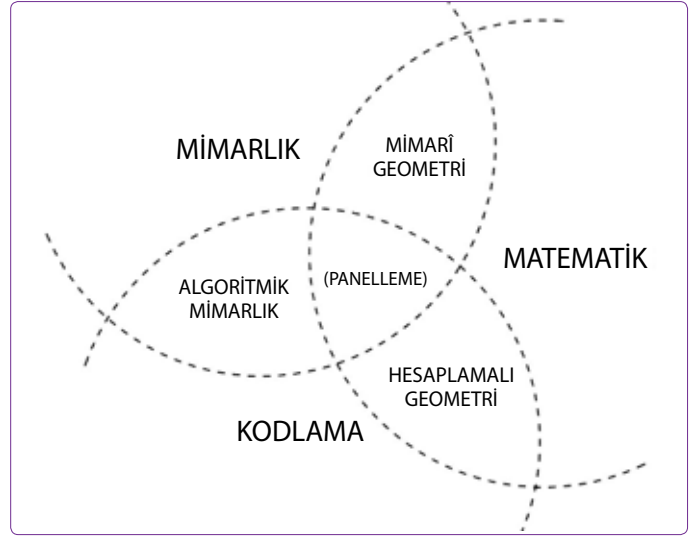
¹ Terzidis, 2006.

² Pottmann, v.d., 2007.

³ Bu araçların bilimsel güvenilirliği ayrıca tartışmaya değer bir konudur.

⁴ Bu değişime ayak uyduran mimarlık okulları artık tasarı kodlama eğitimini sadece tekil problemlerin çözümüne odaklı kişisel bir eğitim modeli biçiminde sürdürmek yerine, yeni tasarım araçlarının geliştirilmesini hedefleyen disiplinler arası ve kolektif grup üretimlerine dönüştürmeye başlamışlardır.

⁵ (İng.) Computational geometry.

Şekil 1. Araştırma konusunun konumlandığı disiplinler arası çerçeve.

Mimarlık, matematik ve bilgisayar bilimlerinin yakınlaşma eğilimi, ekonomik katma değeri kolaylıkla öngörülebiilen, dolayısıyla sürdürülebilirliği ve çekim gücü yüksek bazı araştırma konularının ortaya çıkışını tetiklemektedir (Şekil 1). Mimarî yüzeylerin panellenmesi bu nedenle destek gören güncel bir araştırma konusudur.

Mimarî panellenme bina yüzeylerinin maliyet, üretim imkânları, yapı malzemeleri, çevre ve enerji korunumu gibi ölçütlere uygun olacak şekilde parçalara ayrılması ve uygulama projesine hazırlanmasıdır. Genellikle tasarım problemini tanımlayan mimarlar karmaşık ve çok bilinmeyenli problemlere çözümler talep etmeye ve bu amaçla farklı disiplinlerden uzmanları bir araya getirmeye başlamaktadır. Matematik ve hesaplamalı geometri uzmanları, yüzey ayrıklaştırma⁶ algoritmaları geliştirerek veya mevcut algoritmaları bilinen problemlere uyarlayarak çözüme işaret eden matematik alt yapısını sunmaktadır. Bilgisayar programcılar ise önerilen matematik alt yapısını tasarım problemine uyarlayarak çözüm öneren araçları geliştirmektedir. Elde edilen çözümlerin uygulanabilirliği sadece tekil projelerin özel ihtiyaçlarına çözüm üreten basit kodlardan daha genel amaçlı çözümler sunan uzantılara, eklentilere ve yazılımlara kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Mimarî problemlerin çeşitliliği göz önüne alındığında her koşulda en doğru çözümü sunabilen genel bir panelleme aracı geliştirilememektedir. Mimarî tasarım süreci açısından bakıldığında, erken tasarım aşamalarında oluşturulan yüzeylerin daha sonra uygulama projesi aşamasında panellenmesi mümkün olduğu gibi, bu yüzeylerin en başta uygulanması düşünülen panelleme yöntemine uygun olacak şekilde oluşturulması da tercih edilebilmektedir. Mimarî panellenme yöntemleri geleneksel çizim araçları ile gerçekleştirilebilecek basitlikteki çözümlerden yüksek hesaplama maliyeti gerektiren ve

⁶ (İng.) Surface discretization.

bu nedenle özel yazılımlara ihtiyaç duyan çözümlere uzanan bir çeşitliliğe sahiptir.

Özel çalışma gruplarına, danışmanlıklara veya özel yazılımlara ulaşılamayan durumlarda gelişmiş panelleme çözümlerinin vaat ettiği etkinliğe ve ekonomik faydaya ulaşmak güçleşmektedir. Ayrıca sundukları geometrik akıl ve incelmış görünüşleri ile rağbet gören bazı hazır çözümler geometrik başarımları ve yukarıda özetlenen faydaları gözlemlenmediğinde anlamından ve amacından kopuk birer desene dönüşebilmektedir. Bu alandaki akademik çalışmalar incelendiğinde giderek derinleşen bir uzmanlık alanını tanımladıkları gözlemlenmektedir. Bu makalenin amacı derinleşen bir uzmanlık alanı olan mimarî panelleme araştırmalarında elde edilen sonuçların daha hızlı biçimde pratik bilgiye dönüştürülmesi için bir yöntem önerisi yapmaktır. İkincil bir hedef ise, hem mimarî panellenmenin hem de içerdiği uzmanlıkların dilimizdeki mimarlık literatüründe tanıtılması ve güncelliğinin yeniden vurgulanmasıdır.

Makalenin ilk bölümündeki kaynak özetinde bu konu ile ilgili mevcut araştırmalara dair genel bir bakış sunulmaktadır. Mimarî panelleme ile ilgili çözümlemeler öncelikle konunun matematik bileşenlerinden birisi olan yüzey geometrisinin iyi tanınmasına bağlıdır. Bu makalede mimarî yüzeylerin içkin geometrik özelliklerinden birisi olan yüzey eğriliği⁷ üzerinde durulmaktadır. Mimarî yüzeyler eğriliklerine göre sınıflandırılarak örneklendirilmektedir. Metnin devamında bazı yüzey panelleme yaklaşımları incelenmektedir. Bu yaklaşımlar temel mimarî çizim bilgisi ve güncel tasarım araçları kullanılarak gerçekleştirilebilecek sadelikteki çözümler arasından seçilmiştir. Bu iki ön çalışmanın sonucu olarak farklı eğriliklere sahip yüzeylerin farklı panelleme yaklaşımları ile uygulanabilirliği konusunda fikir veren bir karşılaştırma sunulacaktır. Bu karşılaştırma ile özel yazılımlara veya danışmanlıklara ihtiyaç duyulmadan önce mimarlarda temel yüzey geometrisi bilgilerine dayanan bir öngörünün oluşturulması veya bu öngörünün körelmesinin önlenmesi hedeflenmektedir. Son bölümde araştırmanın ilerleme olanakları tartışılmaktadır.

Kaynak Özeti

Mimarî yüzeylerin panellenmesini konu edinen araştırmaların özellikle geçtiğimiz on yıl içerisinde yaygınlaştığı ve hız kazandığı görülmektedir. Bu araştırmaların odaklandıkları problemler incelendiğinde, yüzey panellerinin düzlem olması, yüzeyin kıvrımlarını doğru biçimde takip etmesi veya olabildiğince az panel çeşidi üreterek maliyeti düşürmesi gibi temel araştırma problemlerinden bahsedilebilir. Serbest biçimli yüzeylerin düzlem malzemelerden kesilen parçalarla nasıl inşa edilebileceğinin hesaplanması bu alanda en sık karşılaşılan araştırma konularından birisidir.

Düzlem paneller oluşturmak üzere yüzeylerin üçgenlenmesi⁸ özellikle bilgisayar grafiğinde yaygın kullanım bulan bir çözüm olmasına rağmen mimarî yüzeylerin panellenmesi bağlamında dörtgenlerle kıyaslandığında daha fazla sayıda ve çeşitlilikte birleşim detayı oluşturduğu için eşit yüzey alanını kaplamak konusunda üçgenlerin dörtgenlere kıyasla yüksek maliyetli olduğu bilinmektedir.^{9,10} Üçten fazla panelin aynı noktada birleşmesi statik hesaplamayı güçleştirmeye başlamaktadır. Üçgenlemede aynı noktada altı panelin farklı açılarla birleştiği durumlar oluşmakta, bu durum, noktaların burulma içermeyecek şekilde hesaplanmasını güçleştirmektedir.^{11,12}

Yüzeylerin düzlem dörtgenler kullanılarak bölünmesi bu alandaki güncel araştırma konularından birisidir. Berk'in doktora çalışmasında yüzeyleri düzlem dörtgen panellere ayırtıran farklı algoritmaların avantaj ve dezavantajları incelenmektedir.¹³ Tasarıma başlamadan önce dörtgen panellemeye karar verildiği öngörüsü üzerinden hareket eden bazı araştırmalarda belirli matematik yüzeylerin düzlem dörtgen panelleme için daha uygun olduğu açıklanmaktadır.^{14,15,16}

Diğer yandan yüzeyin yukarıdaki özel yöntemler kullanılmadan serbest biçimde tasarlandığı durumlar için, düzlem dörtgen panelleri sonradan oluşturmayı hedefleyen araştırmalar da vardır. Bu araştırmalarda yüzeyden olabildiğince az uzaklaşacak şekilde hesaplama yapan algoritmalar oluşturulmaktadır.¹⁷ Örneğin, dörtgen düzlem panelleme yapabilmek için herhangi bir yüzeyin asal eğrilik çizgileri¹⁸ kullanılabilmektedir.^{19,20}

Düzlem dörtgenler dışında, daha fazla kenara sahip paneller üretebilmek için geliştirilen yöntemler de bulunmaktadır. Örneğin Pottmann v.d. araştırmalarında sundukları yüzey eğriliğine uyum sağlayan altı kenarlı panelleme yöntemi ile bu iki konu arasındaki yakın ilişkiye vurgu yapmaktadırlar.^{21,22} Rörig v.d. araştırmalarında altıgen panellerin yüzey üzerine en iyi biçimde yerleştirilmesi sorununa çözüm aramaktadır. Değerlendirilen başarı kriterleri, panellerin hepsinin düzlemsel, eşkenar ve eşit olabilmesi üzerine kurulmuştur.²³

Panellerin kenar sayılarından çok yüzey eğrilikleri ile ilişkili olarak üretim olanaklarına odaklanan araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Achim Menges ve meslektaşları tarafından 2014 yılında geliştirilen ve inşa edilen Landes-

⁸ (İng.) Triangulation.

⁹ Pottmann v.d., 2007, sf. 676.

¹⁰ Pottmann v.d., 2007b.

¹¹ Cutler ve Whiting, 2007. Araştırmacılar bu durumu üç ayaklı bir sandalyenin her durumda sabit kalabilmesi, daha fazla ayağın eklenmesinin sabitlemeyi giderek daha zorlaştırmasıyla örneklendirmektedir.

¹² Pottmann v.d., 2007b.

¹³ Berk, 2012, sf. 36-49.

¹⁴ Glymph v.d., 2004.

¹⁵ Berk, 2012.

¹⁶ Pottmann, 2007, sf. 682.

¹⁷ Pottmann, 2007, sf. 683.

¹⁸ (İng.) Principal curvature lines.

¹⁹ Pottmann, 2007, sf. 677.

²⁰ Liu v.d., 2011.

²¹ Pottmann v.d., 2007b.

²² Pottmann v.d., 2007, sf. 705.

²³ Rörig, v.d., 2014.

⁷ (İng.) Surface curvature.

gartenschau sergi salonu, yüzeyin Gauss eğriliğine uyum sağlayan panelleme yaklaşımlarına örnek gösterilebilir. Bir başka çalışmada Pottmann v.d. düzlem paneller yerine tek eğrilikli panellerin kullanımını incelemekte,²⁴ Berk ise doktora çalışmasında²⁵ malzeme özelliklerinin hesaplama ya dahil edilmesinin yol açabileceği yeni yöntemler üzerinde durmaktadır.

Eigensatz v.d. araştırmalarında²⁶ ise serbest biçimli yüzeylerin panellenmesinde düzlem veya çokgen panellere odaklanmak yerine, panellenmenin toplam maliyetine odaklanan bir çalışma sunmaktadır. Buna göre, düzlem, silindirik, paraboloid, kübik parçalarından veya torus parçalarından oluşan farklı türlerde kalıpların mimarî yüzeylerde uygun biçimde kullanılmaları ile oluşturulabilecek panelleme alternatifleri açıklanmakta, elde edilen maliyet avantajları sunulmaktadır.

Belirli geometrik problemlere odaklanmak yerine konuya genel bir bakış getiren diğer bir çalışmada, inşaat endüstrisinin günümüzde “bunu inşa edebilir miyiz?” sorusundan “bunu inşa etmeli miyiz?” sorusuna doğru evrilmekte olduğu belirtilmektedir.²⁷ Farklı panelleme yaklaşımlarının karşılaştırılmasının ardından böyle araştırmaların mimar, mühendis ve müteahhit arasındaki iletişimin sağlıklı yürütülmesi açısından önemi vurgulanmaktadır.²⁸

Bu alanda çalışan ve mimarlık ofislerine danışmanlık yapan Evolute,²⁹ Gehry Technologies³⁰ veya Mesh³¹ gibi araştırma-geliştirme (AR-GE) grupları bulunmaktadır. Mimarların, inşaat mühendislerinin, matematikçilerin ve hesaplamalı tasarım uzmanlarının birlikte çalıştığı bu tür oluşumlar, karmaşık yüzeylerin maliyet, malzeme ve üretim olanakları gibi kısıtlara bağlı olarak en etkin biçimde panellenmesini sağlayan çözümler geliştirmektedirler.

Bu alandaki araştırmaların bir bölümünde de, mimarî uygulamalarda elde edilen deneyimin aktarıldığı görülmektedir.³² Örneğin, Kaijima ve Michalatos, farklı yüzey ayrıştırma yaklaşımlarının denendiği bir proje çalışmasını anlattıkları araştırmalarında³³ tasarım kriterlerini ve farklı ayrıştırma seçeneklerini incelemektedir.

Yüzey ayrıştırma algoritmalarının bazı tasarım araçları içerisinde yardımcı yazılımlar olarak kullanılmaya başlanmasıyla bu araçların denendiği ve karşılaştırıldığı araştırmaların da hız kazandığı görülmektedir. Henriksson ve Hult’un yüksek lisans çalışması,³⁴ yük dağılımlarını ve panel benzerliklerini eniyilemek için kullanılabilecek güncel tasarım araçlarını incelemektedir.

Uluslararası düzeyde yaygın katılıma sahip “Advances in Architectural Geometry” sempozyumları, mimarî yüzeylerin panellenmesi ile ilgili araştırmaların sunulduğu ve yayınlandığı bir platformdur. Bu sempozyumlarda çeşitli disiplinlerinden araştırmacıların birlikte oluşturdukları bildiriler sunulmaktadır.

Türkçe mimarlık yazınında hem mimarî panelleme hem de güncel mimarî geometrinin diğer konuları ile ilgili bilgi üretimi sınırlıdır. Ali Düzgün’ün 1988’de yayınladığı “Mimarlar ve Mühendisler için Temel Tasarı Geometri” kitabı, yüzey geometrisinden bahsedilen az sayıdaki Türkçe mimarlık yayınından birisidir.³⁵ Akademik çalışmaların eksikliğine karşın bu alanın ekonomik potansiyelleri ülkemizdeki yapı firmalarında değerlendirilmektedir. Giriş bölümünde bahsedilen yazılım eklentileri ülkemizde prekast bina cepheleri tasarlayan ve üreten bazı firmalarda aktif olarak kullanılmaktadır. Bu yapı firmaları bünyesinde oluşturulan parametrik tasarım ekipleri, bu alanda danışmanlık hizmeti veren uluslararası gruplarla rekabet halindedir. Bu deneyimin AR-GE’ye dönüşümü için sektörde mevcut olan potansiyellerin değerlendirilebileceği akademik farkındalık ve mimarlık eğitiminde bu talebe cevap verebilecek tepkiler ise henüz başlangıç seviyesindedir. Ülkemizde sayısal tasarım teknolojileri alanında herhangi bir bilimsel dergi bulunmamasına rağmen, 2006’dan itibaren konu ile ilgilenen araştırmacılar tarafından sürdürülen Mimarlıkta Sayısal Tasarım Ulusal Sempozyumlarında bu makalenin de konu edindiği başlıklardan bazıları ile ilgili araştırmalar sunulmaktadır.

Mimari Yüzeylerin Gauss Eğriliğine Göre Sınıflandırılması

Yüzey eğriliği ile ilgili araştırmalar, Antik Yunan’dan başlayarak çeşitli aşamalardan geçmiş, Descartes, Kepler, Fermat ve Huygens’in çalışmalarının ardından 17.yy’da Newton ve Leibniz tarafından Kalkülüs’ün geliştirilmesi ile hız kazanmıştır.³⁶ Bu gelişmelerden türeyen eğrilik fikri, Öklit geometrisinin önermelerini yeniden sorgulamaya, uzay, zaman ve yer çekiminin matematik ve fizik anlamının netleştirilmesine yol açarak bu bilim alanlarında önemli gelişmelere neden olmuştur.³⁷ Günümüzde eğrilerin³⁸ ve yüzeylerin eğriliği diferansiyel geometrinin konularıdır. Bu makalede ise, yüzey eğriliği mimarlıkta kullanıldığı anlamıyla konu edinilmiştir. Bu eğrilik tanımı, cisimlerin içinde bulundukları uzaydan bağımsız, içkin olarak sahip oldukları eğriliktir. Yüzeylerin içkin eğriliği ilgili hesaplama yöntemi Carl Gauss tarafından 19’uncu yüzyılda tanımlanmış ve bu nedenle Gauss eğriliği³⁹ olarak isimlendirilmiştir.

Gauss’un yüzey eğriliğini hesaplama yöntemini açıklamak için öncelikle eğrilerin eğriliğinin nasıl hesaplandığı-

²⁴ Pottmann, v.d., 2008.

²⁵ Berk, 2012, sf. 10.

²⁶ Eigensatz, 2010.

²⁷ Hambleton, v.d, 2009, sf. 239.

²⁸ Hambleton, 2009, sf. 243.

²⁹ Evolute: www.evolute.at.

³⁰ Gehry Technologies: www.gehrytech.com.

³¹ Mesh: http://meshconsultants.ca

³² Schiftner, v.d., 2012.

³³ Kaijima ve Michalatos, 2007.

³⁴ Henriksson ve Hult, 2015.

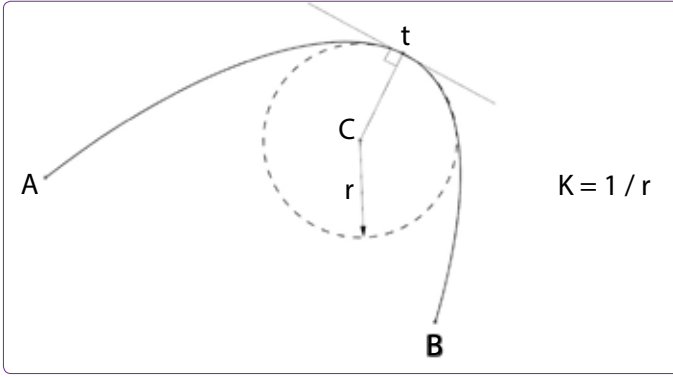
³⁵ Düzgün, 1988.

³⁶ Stillwell, 2010, sf. 335.

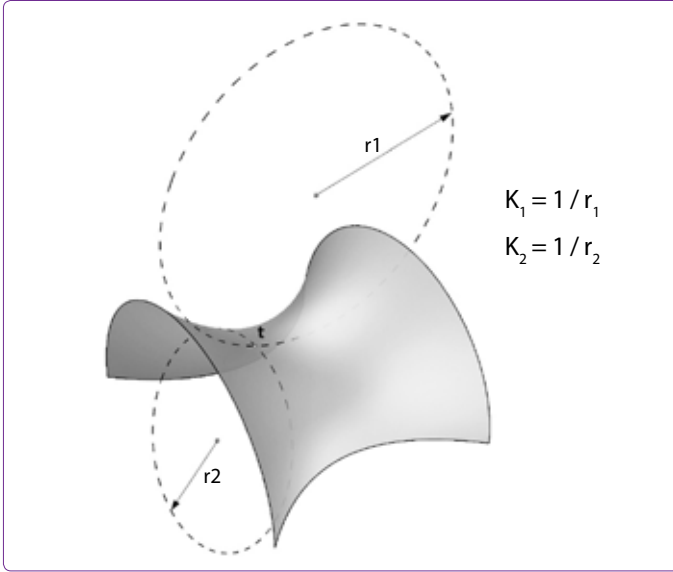
³⁷ Stillwell, 2010, sf. 340.

³⁸ (İng.) Curve: Her tür çizginin (kıvrımlı veya düz) genel ismidir.

³⁹ (İng.) Gaussian curvature.

Şekil 2. Dokunum çemberi yoluyla eğriliğin hesaplanması.

Şekil 3. Yüzeylerin eğriliğinin hesaplanması.

nı anlamak gerekir. Buna göre eğrilik (K), bir AB eğrisinin üzerindeki bir t noktasındaki dokunum çemberinin⁴⁰ büyüklüğü ile ters orantılıdır (Şekil 2). Bu çember herhangi bir teğet çember olmayıp eğriye en çok yaklaşan çembere dir. Bu çemberin merkezine eğrilik merkezi⁴¹ adı verilir.⁴² t noktasındaki eğrilik arttıkça dokunum çemberinin yarıçapı (r) küçülür. Bu durum eğrinin o noktada daha fazla kıvrıldığı anlamına gelmektedir (K büyür). Eğri t noktasında düzleştikçe dokunum çemberi de büyüyecektir (r büyür). Dokunum çemberi sonsuz büyüklükte ise o noktada eğrilik sıfırdır ve eğri o noktada düzdür. Dokunum çemberinin merkezi ile t noktasını birleştiren eksen, eğri ile dik açıdadır. Bu çemberi bilinen mimarî çizim yöntemleri ile hesaplamak mümkün değildir. Güncel bilgisayar destekli tasarım araçları hem dokunum çemberini, hem de eğrilik değerini hesaplayan komutlar içerirler.

Bu araştırmanın konusunu oluşturan yüzey eğrilikleri ise yüzeyin üzerindeki bir t noktasından geçecek şekilde her

iki yönden alınan kesitler üzerinde yukarıdaki yöntem kullanılarak oluşturulan iki dokunum çemberi yardımıyla ölçülmektedir (Şekil 3). Bu kesitler yüzey üzerinde rastgele yönlerden geçirilmeyip, yüzeyin o noktasından geçen kesitler içerisinde en yüksek eğriliğe sahip olan kesit ile ona en zıt şekilde kıvrılmış dik kesiti verecek şekilde seçilirler. t noktasından geçirilen bu kesitlerin dokunum çemberleri vasıtasıyla her iki yöndeki asal eğrilikleri⁴³ (K_1 ve K_2) elde edilmiş olur. İki asal eğrilik kesiti her zaman birbirine dik yönlerdedir.⁴⁴

İki asal eğrilik değeri elde edildikten sonra, yüzeyin t noktasındaki eğriliği aşağıdaki biçimlerde hesaplanabilir:

$(K_1 + K_2) / 2$: Asal eğriliklerin aritmetik ortalaması o nokta için yüzeyin ortalama eğriliğini⁴⁵ verecektir.

$K_1 \times K_2$: Asal eğriliklerin çarpımı ise o nokta için yüzeyin Gauss eğriliğini verecektir.

Ortalama eğrilik bir oran olduğu için ölçüm yapılan yüzeyin büyüklüğünden bağımsız bir değerdir. Bu nedenle mimarî yüzeylerdeki kullanımı daha geri planda olup, genellikle hesaplamalı geometrinin başka alanlarında kullanım bulmaktadır. Ortalama eğriliğin mimarlıkta en çok kullanıldığı alan minimal yüzeylerdir. Minimal yüzeylerde ortalama eğrilik her noktada sıfırdır.⁴⁶ ($K_1 + K_2 = 0$). Bu da her iki yöndeki asal eğriliğin sürekli olarak birbirine denk ve zıt yönlerde olduğu yüzeylerde mümkündür. Ortalama eğriliğin ölçekten bağımsız olma durumunu belli eden en bilinen örneklerden birisi, Frei Otto'nun sabun köpükle-riyle oluşturduğu minimal yüzeyler ile yaptığı deneylerdir. Bu deneyler hafif mimarî strüktürlere, sadece çekmeye çalışan germe ve membran sistemlerine uyarlanarak 1972 Münih Olimpiyat Stadı'nın çatısının tasarlanmasını ve üretilmesini mümkün kılmıştır.

Bu çalışmanın konu edindiği Gauss eğriliği ise üzerinde çalışılan yüzeyin boyutları ile ilişkilidir. Yüzey büyüdükçe Gauss eğriliği azalır. Bu nedenle içerisinde ölçü ve ölçek barındırabilen bir enformasyondur. Yüzeyin düz bir plaka biçiminde açılabilir olmak gibi performansları Gauss eğriliği ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle tasarım disiplinlerinde Gauss eğriliği ortalama eğriliğe kıyasla daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu araştırmada da mimarî yüzeylerin eğriliği konu edinildiği için Gauss eğriliği üzerinde çalışılacaktır. Aşağıdaki bölümde mimarların Gauss eğriliğini matematik formülü ile hesaplamaya gerek kalmadan yüzeyleri gözlemleyerek hissetmelerini sağlayacak ipuçları verilmiştir.

Dokunum çemberlerinden en az bir tanesi sonsuz büyüklükte ise alınan kesit düz bir çizgidir ve yüzeyin o noktasındaki Gauss eğriliği sıfırdır. ($K_g \times 0 = 0$). Bir yüzeyin her noktasında Gauss eğriliği sıfır ise o yüzey düzlem olarak açılabilir, veya bir düzlem malzemeden katlanarak inşa

⁴⁰ (İng.) Osculating circle.

⁴² Stillwell, 2010, sf. 340.

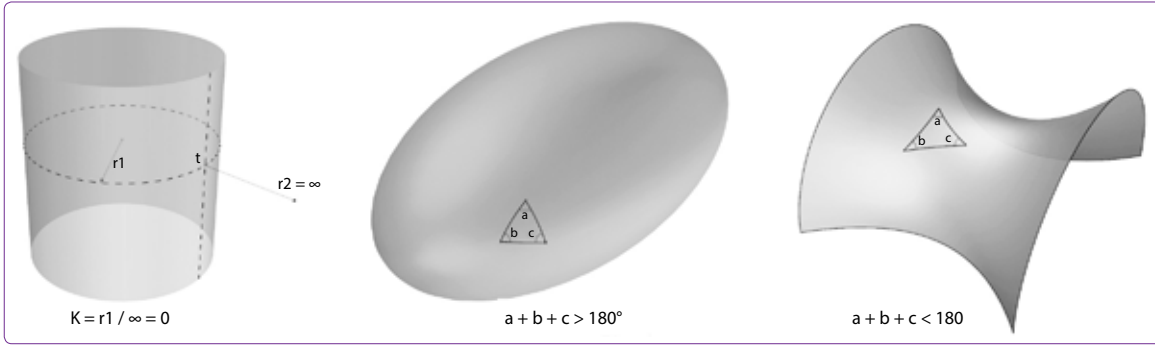
⁴¹ (İng.) Center of curvature.

⁴³ (İng.) Principal curvatures.

⁴⁴ Stillwell, 2010, sf. 343.

⁴⁵ (İng.) Mean curvature.

⁴⁶ Pottmann, v.d., 2007, sf. 498.

Şekil 4. Gauss eğriliği; (solda) sıfır, (ortada) pozitif, (sağda) negatif eğrilik durumları.

edilebilir (Şekil 4, sol). Çekme veya büzme haricindeki deformasyon içermeyen katlama hareketleri ile Gasus eğriliği değişmez.^{47,48} Bu nedenle sıfır Gauss eğriliğine sahip yüzeyler, düzlemler ile izometrik olarak eşleştirilebilir,^{49,50,51,52} dolayısıyla düzleme açılabilirler.⁵³ Bu bilgi bilgisayar grafiği ve mimarî modellemede cisimlerin foto gerçekçi görüntülerini almak üzere dokularla kaplanmasında kullanılmaktadır.⁵⁴

Sıfırdan farklı bir eğriliğe sahip olan, dolayısıyla düzlem olarak açılmayan yüzeyler, mimarî dilde çift eğrilikli⁵⁵ olarak tanınmaktadır. Sıfırdan farklı Gauss eğrilikleri ya pozitif ya da negatif olarak ifade edilir. Dokunum çemberlerinin her ikisinin de yüzeyin aynı tarafında olduğu durumlarda o noktada pozitif Gauss eğriliği vardır (Şekil 4, orta). Bir yüzeyin pozitif Gauss eğriliğine sahip bölgelerinde kenarlar yüzeyin aynı tarafına doğru kıvrıldığı için yüzey kapanma eğilimi gösterir. Bir yüzey üzerinde pozitif Gauss eğriliğine sahip olan bölgelerde yüzey üzerine çizilen bir üçgenin iç açılarının toplamı 180 dereceden fazladır ve yüzey üzerine çizilen çemberlerin çevresi $2 \times \pi \times R$ 'den büyüktür.⁵⁶ Bir yüzey üzerinde pozitif Gauss eğriliğine sahip noktalara "eliptik nokta",^{57,58} pozitif Gauss eğriliğine sahip yüzeylere "sinklastik" yüzeyler denir.⁵⁹

Şekil 5. St. Mary Axe Binası (İngiltere), Mimar: Foster + Partners, 2004.⁶¹

Kapalı hacimler tanımlayan yüzeylerde Gauss eğriliği genellikle pozitifdir. Bir yüzeyin her noktasındaki Gauss eğriliği pozitif ve sabit bir değerse o yüzey bir küre parçası veya küredir. Pozitif eğriliğe sahip yüzeyler içeren biçimler genel olarak kapanma eğilimleri gösterirler ve yük dağılımı genellikle basınca çalışan yapılar oluştururlar. Buckminster Fuller'in 1982 yılında Florida ABD'de tasarladığı The Spaceship Earth yapısındaki geometrik çözüm küre tasarımının mimarlıktaki önemli örneklerinden birisini teşkil etmiştir. Jeodezik küre tasarımı yüzey eğriliğinin düzenli ve pozitif olduğu durumlarda kullanılabilen ve çeşitlilik içerebilen önemli mimarî çözümlerden birisidir. Yukarıda özetlenen nitelikler incelendiğinde mimarlık söyleminde genellikle ince kabuk strüktür⁶⁰ olarak isimlendirilen tasarımların ço-

⁴⁷ Pottmann, v.d., 2007, sf. 531.

⁴⁸ Conway, v.d., 2010, sf. 62-63.....

⁴⁹ (İng.) Mapping. Bu fiil, konunun jeodezi ve haritalama ile olan ilişkisini de anlatmaktadır. Bu iki bilim alanının konuları olan dünya haritasının oluşturulması problemi, sabit pozitif eğriliğe sahip olan dünya yüzeyinin deforme edilmeden düzlem harita ile izometrik olarak (uzunlukları koruyarak) eşleştirilemeyeceğini göstermektedir.

⁵⁰ Pottmann, v.d., 2007, sf. 498.

⁵¹ Stillwell, 2010, sf. 344.

⁵² Pottmann, v.d., 2007, sf. 535

⁵³ (İng.) Unrolling; developable surfaces.

⁵⁴ Pottmann, v.d., 2007, sf. 486.

⁵⁵ (İng.) Doubly curved.

⁵⁶ Gauss eğriliğinin yüzeylerin içkin (İng. Intrinsic) bir özelliği oluşu ile ilgili olarak aşağıdaki benzetime kaynaklarda sıkça başvurulduğu görülmüştür; Bir yüzeyin üzerindeki

iki boyutlu uzayda bulunan hayali canlılar, üç boyutlu uzaya ait bilgiye sahip olmasalar bile, çemberleri ve açılarını ölçerek içerisinde bulundukları uzayın eğrilik durumunu algılayabilirler. Bu bakış açısı, Edwin Abbott'un Flatland hikayesinde örneklendirilen boyut analogisinde (İng. Dimensional analogy) de görülmektedir.

⁵⁷ Pottmann, v.d., 2007, sf. 491.

⁵⁸ Bu tür yüzeylerden alınan kontur kesitleri kapalı şekiller (örneğin elips) oluştururlar. Eliptik noktayı mimarların daha aşına oldukları bir ifadeyle açıklamak mümkündür. Katmanlar üst üste yapıstırılarak oluşturulan bir topoğrafya maketi üzerinde pozitif eğriliğe sahip bölgelerde (örneğin tepelerde ve çukurlarda) konturların kapalı eğriler (örneğin elips veya daireler) şeklinde oluştuğu gözlemlenir.

⁵⁹ Berk, 2012, sf.117.

⁶⁰ (İng.) Thin shell structure

⁶¹ <https://pixabay.com/en/the-gherkin-30-st-mary-axe-london-721886>, Erişim tarihi:

13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.

Şekil 6. Brasília Katedrali (Brezilya), Mimar: Oscar Niemeyer, 1970.⁶⁶

ğunlukla sabit veya değişken pozitif Gauss eğriliğine sahip yüzeyler içerdiğini söylemek mümkündür. Mimarlıkta değişken pozitif Gauss eğriliğine sahip yüzeylere örnek olarak Londra'da Foster + Partners tarafından tasarlanıp 2004'te tamamlanan St. Mary Axe binası gösterilebilir. Binanın kabuğu doruk noktasına yaklaştıkça artan pozitif eğriliğe sahip bir yüzeydir (Şekil 5).

Gauss eğriliği hesaplanırken oluşturulan iki dokunum çemberi yüzeyin zıt taraflarında kalıyorsa o noktada yüzeyin Gauss eğriliği negatiftir (Şekil 4, sağ). Negatif Gauss eğriliği olan bölgelerde yüzeyin karşılıklı iki yönü birbirine zıt olarak kıvrıldığı için yüzey o noktada kapanmama eğilimindedir. Bir yüzey üzerinde negatif Gauss eğriliğine sahip bölgelerde yüzey üzerine çizilen bir üçgenin iç açılarının toplamı 180 dereceden azdır, yüzey üzerine çizilen çemberlerin çevresi $2 \times \pi \times R$ 'den küçüktür. Bir yüzeyin üzerinde negatif Gauss eğriliğine sahip noktalara hiperbolik nokta,^{62,63} bu tür yüzeylere "antiklastik" yüzeyler denir.⁶⁴ Bir yüzeyin her noktasında Gauss eğriliği negatif ise o yüzey kapalı değildir. Her noktasındaki Gauss eğriliği negatif olan yüzeylere südoküre⁶⁵ örnek gösterilebilir.

Mimarlıkta negatif eğriliğe sahip yüzeylerden oluşan biçimler, yukarıda açıklanan niteliklerinden ötürü "örtü" olarak tanımlanma eğilimindedirler. Santiago Calatrava'nın tasarladığı, 1985 yılında Coesfeld Almanya'da inşa edilen garaj kapısı, değişken negatif eğrilik gösteren matematiksel yüzeylerden birisi olan konoid'e örnek olarak gösterilebilir. Oscar Niemeyer'in 1970'da Brezilya'da tamamlanan Brasília Katedrali, değişken negatif eğriliğe sahip hiperboloid yüzeylerin mimarî yorumları arasında en bilinen örneklerdendir (Şekil 6).

⁶² Pottmann, v.d., 2007, sf. 491.

⁶³ Mimarların daha aşına oldukları bir ifadeyle, bir topoğrafya maketi üzerinde negatif eğriliğe sahip bölümlerde zıt yönde iki adet hiperbol benzeri eğriye sahip katmanın birbirine yaklaştığı fakat birbirine değmedikleri görülür. Bu durum genellikle iki tepenin veya iki çukurun

arasında gözlemlenebilir.

⁶⁴ Berk, 2012, sf. 117.

⁶⁵ (İng.) Pseudosphere (örneğin hiperboloid).

⁶⁶ <https://pixabay.com/en/brasilia-brazil-cathedral-church-83557>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.

Şekil 7. Walt Disney Konser Salonu (ABD), Mimar: Frank Gehry, 2003.⁶⁸

Negatif eğriliğin oluşturduğu kapanmama, sonsuza doğru açılma eğilimi, Félix Candela tarafından tasarlanıp 1959'da tamamlanan Meksika'daki Palmira şapelinde de kullanılmıştır. İnce betonarme çatıyı hiperbolik paraboloid parçası olarak tasarlayan Candela, Buckminster Fuller, Frei Otto, Heinz Isler ve diğer çağdaşları ile beraber geç modern mimarlık söyleminin matematik ve geometri ile bulunduğu dönemi simgeleyen araştırmacı mimarlar arasında yer almaktadır.

Mimarlıkta yoğun kullanım bulan bir başka yüzey sınıfı olan regle yüzeylerde⁶⁷ her zaman bir yönde düz çizgiler bulunuyor olması bunların sıfır eğriliğe sahip olan, dolaşısıyla da açılabilir yüzeyler olmaları yanlıgısını doğurabilmektedir. Esasen bu yüzeylerin asal eğrilikleri sıfır değildir ve Gauss eğriliği bu yüzeylerde (odak noktaları hariç) her yerde negatiftir. Los Angeles'deki Walt Disney Konser Salonu cephe tasarımında kullandığı regle yüzeyler, bu nedenle düz taşıyıcılarla desteklenebilen, yüzey panellemesi açısından ise açılabilir olmayan (çift eğrilikli) yüzeyler içerir (Şekil 7).

Gauss eğriliği ile ilgili yukarıda izah edilen temel durumlar (düzenli veya değişken pozitif, negatif ve sıfır eğrilik) her ne kadar bütün olasılıkları tanımlasalar da farklı amaçlarla tasarlanan mimarî yüzeylerin farklı bölgelerinde bu üç durum karışık olarak da bulunabilmektedir. Mimarî jargonda serbest biçimli yüzeyler⁶⁹ olarak tanımlanan bu yüzeyleri, Zaha Hadid Architects'in 2012 yılında Azerbaycan Bakü'de tamamladığı Haydar Aliyev Merkezi'nde veya 2007'de Avusturya'da inşa edilen Nordpark Tren İstasyonu'nun saçağında görmek mümkündür (Şekil 8). Bu tür cephe yüzeylerinde negatif, pozitif ve sıfır eğrilikler karışık olarak bulunabilmektedir.

Böyle yüzeylere bir başka önemli örnek, mimarlık söylemine "Blobitecture" olarak girmiş olan, Franken \ Archi-

⁶⁷ (İng.) Ruled surface (örneğin; hiperbolik paraboloid veya Möbius şeridi).

⁶⁸ <https://pixabay.com/en/walt-disney-concert-hall->

architecture-63133, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır. ⁶⁹ (İng.) Free-form surfaces.

Şekil 8. Nordpark Tren İstasyonu (Avusturya), Mimar: Zaha Hadid Architects, 2007.⁷⁰

Tablo 1. Eğriliklerine göre yüzey sınıfları

KÜRESEL	HİPERBOLİK	AÇILABİLİR	SERBEST		
DÜZENLİ POZİTİF EĞRİLİK	DÜZENLİ NEGATİF EĞRİLİK	DÜZENLİ SIFIR EĞRİLİK	NEGATİF-SIFIR ARASINDA DEĞİŞKEN EĞRİLİK	POZİTİF-SIFIR ARASINDA DEĞİŞKEN EĞRİLİK	NEGATİF VE POZİTİF DEĞİŞKEN EĞRİLİK

tekten Gmbh tarafından tasarlanıp 1999'da Frankfurt'ta tamamlanan Bubble'dır. Blobların merkez noktaları etrafındaki şişen bölümler pozitif eğrilik gösterirken, iki blobun birbirine yaklaştığı noktalarda esneyip uzayarak oluşturdıkları bağlantı yüzeyleri negatif eğrilik kazanmaktadır. Bu örneklerin sayısını artırmak ve bu sayede herhangi bir hesaplama yapmadan, sadece gözlem yaparak yüzey eğrilikleri arasındaki farkları algılayabilmek mümkündür. Mimarî yüzeylerin Gauss eğriliklerine göre sınıflandırılması, Tablo 1'deki gibi alınmıştır (Tablo 1);

Mimarî Pannelleme Yaklaşımları

Yüzey ayrıklaştırma yüzeylerin matematik alt kümelelerinin tanımlanmasıdır. Mimarî panelleme sürecinin matematik altyapısı yüzey ayrıklaştırmanın konu alanlarından birisidir. Bu işlem genellikle parametrik yüzeyler üzerinde sınırlar oluşturmak üzere referans nokta setlerinin yerleştirilmesi ve bu noktaların komşuluk ilişkilerinin tanımlanması ile gerçekleşir.⁷¹ Nokta setlerinin ve komşuluk ilişkilerinin tanımlanmasını amaç edinen farklı yöntemler bulunmaktadır. Bir yöntemin seçimi elde edilecek sonuçtan beklenen başarıma bağlıdır. Bu çalışma kapsamında ele alınan yüzey ayrıklaştırma yaklaşımları, mimarî panellemelerde kullanılabilecek, bina yüzeylerinin hem örtük⁷² hem de pa-

rametrik gösterimlerini kullanan bazı temel panellenme yaklaşımları arasından seçilmiştir. Pannelleme yaklaşımlarının seçim kriterleri aşağıdaki gibidir;

- Özellikle erken tasarım aşamalarında kullanım bulduğu örnekleriyle bilinen bazı yaklaşımlar,
- Hem geleneksel bilgisayarlı çizim araçları, hem de parametrik modellemeye ve kodlanmaya uygun yaklaşımlar,
- Araştırma alanını en geniş şekilde temsil edebilmek için mümkün olduğunca farklı başarımlar kriterlerine yönelen yaklaşımlar,
- Araştırma alanının hızlı ilerlemeler kaydedilen ve güncellenen bir alan olması nedeniyle metnin bir sonraki bölümünde açıklanan yanlışlanabilirlik ilkelerine uygun bir başlangıcı yapabilecek yaklaşımlar seçilmiştir.

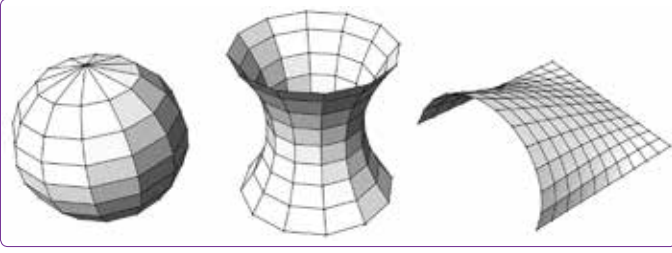
Konturlama

Bu panelleme yaklaşımı, kaynak⁷³ olarak kullanılan yüzey üzerinde kesitler alınması, bu kesitlerin üzerine noktalar yerleştirilmesi ve noktaların birleştirilerek panellerin elde edilmesidir (Şekil 9). Bu yaklaşımdan elde edilecek sonuç kesit düzlemlerinin yönüne ve aralığına bağlıdır.

Mimarî örnekler içerisinde buna benzer yaklaşımlarla panellenen yapılara örnek olarak 2003 yılında Avusturya,

⁷⁰ <https://pixabay.com/en/architecture-modern-zaha-hadid-1618100/>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır. ⁷¹ Frank, 2009. ⁷² (İng.): Implicit representation of surfaces.

⁷³ Kaynak yüzey, panellenmenin uygulanacağı, kimi zaman soyut ve eskiz niteliği taşıyabilen yüzey tasarımlarını ifade etmektedir.

Şekil 9. Konturlama yaklaşımı ile yüzeylerin panellenmesi.

Şekil 10. Sage Gateshead (İngiltere), Mimar: Foster + Partners, 2004.⁷⁶

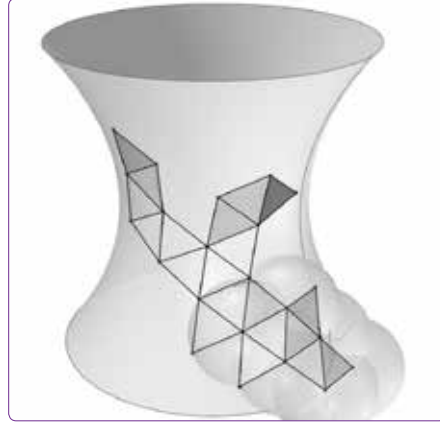
Graz'da tamamlanan, Colin Fournier ve Peter Cook tarafından tasarlanan Kunsthaus gösterilebilir. Bu yapının panellerinin hepsi birbirinden farklıdır ve çift eğriliklidir.⁷⁴ Foster + Partners'in 2004'te Londra'da tamamlanan Sage Gateshead binası ise bu yöntemle gerçekleştirilen panellerin düzlem olabildiği özel bir durumu göstermektedir⁷⁵ (Şekil 10). Bu örnekte görülen ve translational veya rotational adı verilen özel yüzey geometrileri düzlem dörtgenlerle panellenebilmektedir. Bunun için kaynak yüzeyin özel olarak bu panelleme yaklaşımına uygun olacak şekilde oluşturulması ve kesitlerin de bu yöneme uygun şekilde alınması gerekmektedir.

Bu yöntem ve örnekler tasarım-üretim ve geometrinin çift yönlü ilişkisini vurgulaması açısından önemlidir. Taşıyıcı sistem ve mekân örgütlenmesi gibi diğer asal parametrelerin yanında geometri ve panellenme başarımlarının mimarî tasarımda birer çıkış noktası olarak alınabildiğini gösteren örnekler olması bağlamında tartışılabilir konu başlıkları açmaktadır. Bu araştırma bağlamında ise benzer panelleme yaklaşımlarının farklı kaynak yüzeylerde mimarları nasıl farklı tasarım süreçlerine yönlendirdiğini görmek açısından önemsenmektedir. Kunsthaus'taki kaynak yüzeyin serbest biçimine uyum sağlayan panelleme bu makalede ele alınan geometrik başarımlar yerine tasarım ve teknoloji ilişkisinin

⁷⁴ Bu panellerin taşıyıcı özelliği yoktur, iç taşıyıcı üçgen kirişlerle oluşturulmuştur. Bu yapı, dış panelleme ile taşıyıcı sistemin birbirinden ayrıştırıldığı örneklerden birisidir.

⁷⁵ Normal koşullarda bu yöntemle herhangi bir serbest biçimli yüzeyin düzlem dörtgenlere panellenmesi mümkün değildir. Bu örnekte görülen ve translational veya rotational yüzey adı verilen özel durumlarda ise düzlem dörtgenlerle panellenebilmektedir. Bunun için yüzeyin panelleme yaklaşımına uygun olacak şekilde özel olarak tasarlanması gerekmektedir.

⁷⁶ <https://pixabay.com/en/new-castle-sage-gateshead-mirror-2922324/>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.

Şekil 11. Öklid küreleri kullanılarak bir hiperboloid'in panellenmesi.

Şekil 12. Soumaya Müzesi, Fernando Romero, 2011.⁷⁸

bir dışavurumu amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sage Gateshead örneğinde ise panellenmenin geometrik başarımı (düzlem olmak, eş olmak) tasarım sürecini yönlendiren etmenlerden birisi hâline gelmiştir. Her ne kadar Kunsthaus gibi yapılar, içerdikleri panellenme çözümlerinde bu araştırmada gözlemlenen başarımları amaçlamıyor olsalar da bu onların başarısız tasarımlar olduğu sonucunu doğurmaz.

Öklid Küreleri

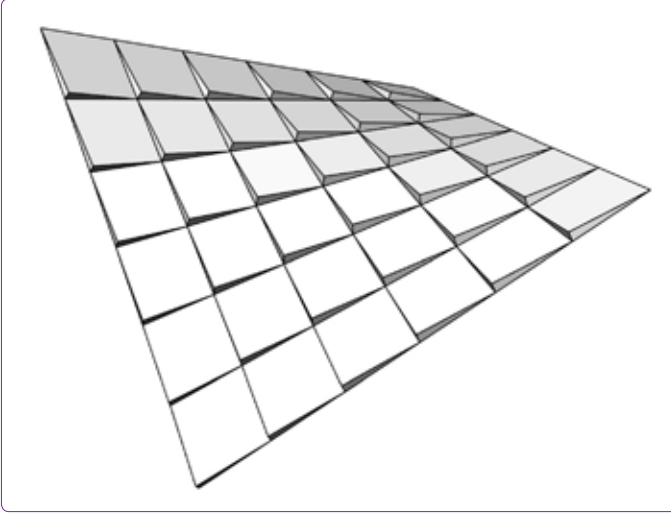
Öklid küreleri, pergel ve cetvel kullanarak iki boyutlu şekillerin çizildiği Öklid inşalarının üç boyutlu uzaya uyarlanmış biçimidir. Panellerin kenar boylarına tam olarak hâkim olabilmek için belirli yarıçaplara sahip kürelerin birbirleriyle ve kaynak yüzey ile kesiştirilmesidir (Şekil 11). Böylelikle kaynak yüzey üzerinde istenilen mesafelerde noktalar oluşturulabilmektedir.

Fernando Romero'nun tasarladığı ve Gehry Technologies'in cephe danışmanlığını yaptığı, Mexico City'de 2011 yılında açılan Soumaya Müzesi'nde karmaşık eğriliklere sahip bir yüzeyin farklı panelleme yaklaşımları ile denendiği bilinmektedir (Şekil 12). Bu denemelerden birisinin, bu çalışmada bahsedilen Öklidyen küreler yakla-

⁷⁷ Gehry Technologies, 2015.

⁷⁸ <https://pixabay.com/en/cdmx-mexico-city-museum->

soumaya-1876845 Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.

Şekil 13. Dörtgen uzatma yaklaşımı ile bir hiperbolik paraboloid'in panellenmesi.

şımı olduğu görülmektedir.⁷⁷ Öklidyen küreler yaklaşımı ile oluşturulan paneller, panel boyutlarının kontrol edilmesi-nin istendiği durumda etkin olarak kullanılabilmeyle beraber, belirli özel yüzeyler dışında eğriliğe sahip yüzeylerde bütün panellerin eş olmaları ihtimalinin az olduğu görülmüştür.

Dörtgen Uzatmak

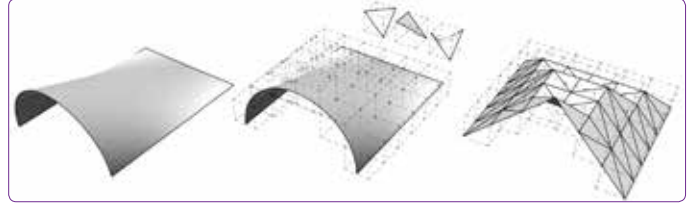
Yüzey üzerine yerleştirilen düzenli veya düzensiz noktalar dörtgenler oluşturacak şekilde bir araya getirilirken düzlem olmayan durumlarda dördüncü noktanın kaydırılması ve düzlem dörtgenler oluşturulmasıdır (Şekil 13). Bu yöntem diğerlerinden farklı olarak mutlak yüzey eğriliğinin arttığı bölgelerde yüzeyden ayrılarak farklı bir doku oluşturmaktadır.

Bu yöntem kullanılarak ayrıştırılmış ve panellenmiş iki mimarî örnekten bahsedilebilir. Asymptote Architecture tarafından tasarlanan ve 2009 yılında Abu Dhabi'de tamamlanan The Yas Hotel dış cephesi bu yaklaşımla düzlem olarak panellenmiştir. Aynı yaklaşım, Foster + Partners'ın 2007'de Washington ABD'de tamamlanan Smithsonian Institute binasının orta avlusunu örten çatı tasarımında da görülmektedir.

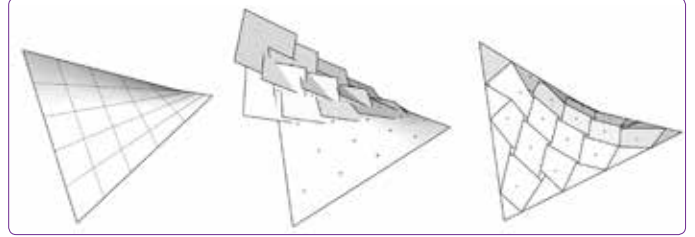
Dörtgen uzatma yaklaşımı değişken eğrilik görülen yüzeylerde anlamlı olarak kullanılabilir. Bu yaklaşımın en önemli özelliği düzlem paneller elde etmeyi garantilemesidir.

Küp Yürütme

Küp yürütme⁷⁹ yaklaşımı yüzeylerin üzerine yerleştirilen küp biçimli bir referans sisteminin⁸⁰ yardımıyla birimler oluşturarak yüzeye olabildiğince yaklaşıma çalışmaktır (Şekil 14). Sistemin eş birimler hâlinde düşünülmesi üretim maliyetini düşürmekte, buna karşılık bu çalışmada sunulan

Şekil 14. Küp yürütme yaklaşımı ile yüzeylerin panellenmesi.

Şekil 15. Teğet düzlem kesiştirme yaklaşımı ile yüzeylerin panellenmesi.

yaklaşımlar içerisinde mimarî yüzeye yaklaşma oranı en düşük olan seçeneği sunmaktadır.

Bu panelleme yaklaşımının doğrudan kullanıldığı bilinen bir bina tasarımı bulunmamakla beraber modüler cephe tasarımlarında sıkça kullanılan bu tür yaklaşımların eğrilikli yüzeylerde de kullanılabileceği öngörülebilir.

Teğet Düzlem Kesiştirme

Teğet düzlem kesiştirme⁸¹ yaklaşımı, yüzey üzerine yerleştirilen noktalara ait teğet düzlemlerin bulunması ve bu düzlemlerin kesiştirilerek panellenmenin elde edilmesidir (Şekil 15).

Bu panelleme yaklaşımı güncel hesaplamalı tasarım araştırmalarında konu edinilen ve çeşitli denemeleri yapılan bir yaklaşımdır. Panellerin düzlem olmasını garanti eden, birbirinden farklı çokgen paneller üreten bu yaklaşımın yüzey eğriliği ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Değişken eğriliğe sahip yüzeylerde kullanışlı olan bu yöntem, pozitif veya negatif yöndeki eğrilik değişkenliği azaldıkça daha başarılı biçimde uygulanabilmektedir. Örneğin 2012'de Ramboll Computational Design grubu tarafından İngiltere'de tasarlanıp üretilen Trada Pavyonu bu panelleme yaklaşımının ekseriyetle pozitif eğriliğe sahip yüzeyler üzerine uygulanmış bir örneğidir. Benzer bir yaklaşım, Stuttgart Hesaplamalı Tasarım Enstitüsü'nde⁸² tasarlanan ve disiplinler arası bir ekip tarafından üretilen Landesgartenschau Sergi Salonu'nda da görülmektedir.⁸³ Bu tasarım, teğet düzlem kesiştirme yaklaşımının değişken yüzey eğriliklerine nasıl uyum sağlayabileceğine dair yenilikçi bir çözüm sunmaktadır.

⁸¹ (İng.) Tangent plane intersection (TPI). ⁸³ Schwinn ve Menges, 2015.

⁸² (İng.) Institute for Computational Design (ICD).

⁷⁹ (İng.) Marching cubes. Lorensen v.d, (1987).

⁸⁰ (İng.) Voxel.

Deneyler

Yukarıdaki bölümler yüzey eğriliğinin ve mimarî panellemenin bu çalışmada hangi kapsamlarda ele alınacağını açıklamıştır. Yapılacak karşılaştırma bu iki enformasyon kanalının ara kesitindeki bilgiyi sunacaktır. Test edilecek önermeler aşağıdaki kümeler içerisinde üretilmiştir;

- **Eğriliklerine göre kaynak yüzeyleri (A Kümesi);**
- Düzenli pozitif eğrilik
- Düzenli negatif eğrilik
- Düzenli sıfır eğrilik
- Negatif ile sıfır arasında değişken eğrilik
- Pozitif ile sıfır arasında değişken eğrilik
- Negatif ve pozitif arasında değişken eğrilik
- **Mimarî panelleme yaklaşımları (B Kümesi);**
- Konturlama
- Öklidyen Küreler
- Dörtgen Uzatma
- Küp Yürütme
- Teğet Düzlem Kesiştirme
- **Beklenen başarımlar (C Kümesi);**
- Panellerin tamamı veya bir kısmı düzlemdir (üçgen olmayan paneller)
- Panellerin tamamı veya bir kısmı eşkenardır
- Panellerin tamamı veya bir kısmı birbirine eşittir

Yukarıdaki kümeler kullanılarak aşağıdaki gibi önermeler türetilmektedir;

“A türü eğrilik karakterine sahip kaynak yüzey üzerinde B panelleme yaklaşımı kullanıldığında C başarımları geçerlidir.”

Önermelerin test edilmesi için panellenme yaklaşımları

çeşitli çizim, modelleme ve kodlama araçları kullanılarak farklı kaynak yüzeyleri üzerine uygulanmıştır. Kullanılan kaynak yüzeyler, önermelerde ifade edilen eğrilik özelliklerine sahip temel yüzey şekilleridir (küre, hiperbolik paraboloid, hiperboloid, elipsoid, silindir vb.). Çizimlerin ardından bu yüzeyler üzerinde oluşturulan panellerin düzlem, eşit veya eşkenar olup olmadıkları analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda seçilen panellenme yaklaşımları ile ilgili yorumlara ulaşılmıştır. Varılan sonuçların her koşulda doğru olduğunu ispatlayacak genellemeler aramak yerine, mevcut veriler değerlendirildiğinde doğruya en yakın sonuca ulaşılması hedeflenmiştir. Özellikle negatif ve pozitif arası değişkenlik gösteren serbest biçimli yüzeylerde panelleme yöntemleri ile ilgili bir genelleme yapmak zorlaşmaktadır. Yapılan karşılaştırmaların yanlışlanması, önermelerin birisinde varılan bir sonucun aynı eğrilik karakterine sahip başka bir yüzeyde geçerli olmadığının gösterilmesine bağlıdır. Varılan sonuç yeni önermeler eklendikçe ve mevcut önermeler yanlışlandıkça güncellenen bir tabloyu oluşturacaktır. Bu makalede söz konusu tablonun başlangıcı sunulmuştur (Tablo 2).

Sonuçlar ve İleri Çalışmalar

Bu makalenin sonuçları üç bölümde incelenecektir. Deneyler neticesinde elde edilen tablonun mevcut hali yorumlanacak, ardından her panellenme yaklaşımı ile ilgili ulaşılan yorumlar sunulacak, ve bu tür araştırmaların ilerleme olanaklarıyla ilgili genel değerlendirmeler yapılacaktır. Farklı eğriliklere sahip yüzeyler üzerinde çeşitli panelleme denemeleri yapıldığında ve belirlenen kıstaslara göre değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır;

- Düzenli sıfır eğrilığe sahip yüzeylerde panelleme yak-

Tablo 2. Yüzey panelleme yaklaşımlarının farklı eğriliklere uygulanması

GEOMETRİ	KÜRESEL	HİPERBOLİK	AÇILABİLİR	SERBEST BİÇİMLİ								
EĞRİLİK	DÜZENLİ POZİTİF	DÜZENLİ NEGATİF	DÜZENLİ SIFIR	NEGATİF-SIFIR ARASINDA DEĞİŞKEN			POZİTİF-SIFIR ARASINDA DEĞİŞKEN			NEGATİF VE POZİTİF ARASINDA DEĞİŞKEN		
ÖRNEK	KÜRE	HİPERBOLOİD	KONİ, SİLİNDİR	Hİ.PAR., KONOİD			ELİPSOİD			TORUS		
	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ	DÜZ. EŞK. EŞ
KONTURLAMA	+ - ±	+ - ±	+ ± ±	- ± -	± - ±	± - ±	+	-	±	+	-	±
ÖKLİDYEN KÜRELER	+ ± ±	+ ± ±	+ + +	- ± ±	- ± ±	- ± ±	-	±	±	-	±	±
DÖRTGEN UZATMA	+ ± ±	+ ± ±	+ - ±	+ ± -	+ ± -	+ ± -	+	±	-	+	±	-
KÜP YÜRÜTME	± ± ±	± ± ±	+ + +	± ± ±	± ± ±	± ± ±	±	±	±	±	±	±
TEĞET DÜZLEMLER	+ - ±	+ - ±	+ - -	+ - -	+ - -	+ - -	+	-	-	+	-	-

DÜZ Üçgen olmayan panellerin düzlem olabilmesi

EŞK Panellerin kendi içlerinde eşkenar olabilmeleri

EŞ Panellerin birbirinin aynısı olabilmeleri

+ Panelleme uygun şekilde uygulandığında önerme doğrudur

± Önerme bu eğrilığe sahip bazı yüzeyler için kısmen doğrudur

- Önerme her durumda yanlıştır

laşımlarının çoğu geçerlidir. Bu sonuç şaşırtıcı değildir çünkü düzenli sıfır eğriliğe sahip yüzeyler düzlem olarak açılabilirler ve geometrik özellikleri gereği düzlem malzemelerden üretilmeleri daha kolaydır.

- Değişken eğriliğe sahip yüzeyleri birbirinin aynısı panellerle kaplamak çoğu durumda mümkün değildir. Örneğin Öklidyen küreler yaklaşımı geometrik özellikleri gereği panellerin bir bölümünün eşkenar ve eş olmasını sağlayabilirken, yöntemin uygulanma sırasına bağlı olarak belirli bir adımdan sonra panellemenin değişken eğriliklere uyumu mümkün olmamaktadır.
- Küp yürütme yaklaşımının farklı yüzeylerde yol açacağı sonuçlarla ilgili daha çok araştırma yapılmalıdır. Bu yaklaşımın potansiyelleri, kaynak yüzeyini bir bütün olarak almayı ve bölerek ilerlemeyi önerdiği için, kaynak yüzeyin biçimi ile bağlantılı olarak eğrilik arttıkça daha fazla panel çeşidine yol açmaktadır. Mimarî panellemeden ziyade bilgisayar grafiğinde bilinen bu yöntemin kendi literatürü ve araştırma alanı bulunmaktadır. Mimarî panelleme araştırmalarının bu komşu alandan daha fazla faydalanması gerekmektedir.
- Düzlem paneller elde edilmesi istenilen durumlarda teğet düzlemler ve dörtgen uzatma yöntemleri kullanılabilir. Düzlem panel elde etmek bu araştırma alanının temel beklentilerinden birisidir. Bu iki panellenme yaklaşımı geometrik özellikleri gereği her zaman düzlem panel sonucunu vermekte, fakat diğer yandan başka başarımları karşılamamaktadırlar.
- Özellikle serbest biçimli (değişken eğrilikli) yüzeylerde incelenen yaklaşımların bir kaçını beraber deneyerek yeni önermeler ve tablolar türetilebilir. Örneğin teğet düzlemler yaklaşımı ile düzlem paneller elde edilirken, noktaların seçiminde kısmen Öklidyen küreler kullanılarak panellerin bir bölümünün birbirinin aynısı olması sağlanabilir.
- Önermelerin kısmen doğru olduğu durumlar üzerinde özel olarak durularak daha detaylı incelemeler yapılmasının gerekliliği görülmüştür.
- Yeni önermeler ve yeni başarımların eklenmesiyle tablo genişletilebilir. Örneğin, elde edilen panellerin kaynak yüzeye yakınlığı bir başka başarımlar olarak değerlendirilebilir.
- Panellenme yaklaşımlarının daha hızlı ve kolay uygulanıp denenebileceği bir araç setinin oluşturulması ihtiyacı görülmüştür.

İncelenen panelleme yaklaşımları ile ilgili olarak;

- Konturlama yaklaşımı kaynak yüzeye yakınlaşmaya odaklanırken, panellerin düzlem olmasını elden geçirmektedir. Fakat yaklaşımın uygulama biçimine ve kaynak yüzeyin eğriliğine bağlı olarak düzlem dörtgenler elde etmek mümkündür.

- Öklid küreleri: Bu yaklaşımda panellerin kenar uzunlukları kontrol altına alınmaya çalışılır. Panellerin düzlem olma başarımları yine ikinci plandadır.
- Dörtgen uzatma: Bu yaklaşım dörtgen panellerin düzlem olmasına odaklanmaktadır. Yüzeye yakınlaşma ve eşkenar ve eşit paneller oluşturma başarımları ise ikinci plandadır.
- Teğet düzlem kesiştirme: Bu yaklaşım da panellerin düzlem olmasına odaklanmakta, kenar adetleri ve uzunlukları kontrol edilememektedir.
- Küp yürütme: Panellerin düzlem ve eşit olabilmesi konusuna odaklanmakta, yüzeye yakınlaşma başarımları kontrol edilememektedir.

Bu araştırmada mimarî ölçekte bina cephelerinde kullanılabilecek panelleme stratejilerinden bazıları incelenmiştir. Böylelikle planlanan yüzeyin gözlenebilen geometrik özelliklerinden yola çıkılarak panelleme kararına sistematik bir biçimde destek sağlanması hedeflenmiştir. Sunulan karşılaştırma bu nitelikte bir öngörüyle geliştirebilecek bir araştırmanın başlangıcını teşkil etmektedir. Mimarî yüzeylerin çeşitliliği ve panellenme için kullanılan araç ve yöntemlerin çokluğu göz önüne alındığında bu çalışma sonucunda ortaya çıkacak karşılaştırma tablosunun bir nihai sonuç olmaktan çok, daha fazla soru sormayı destekleyen bir başlangıç teşkil ettiği görülmektedir.

Pottmann v.d.'nin de belirttiği gibi, serbest biçimli yüzeylerin uygulanabilirliği ile ilgili bütün sorunların çözümü sadece geometri bilgisi ile ilgili değildir. Fakat iyi bir geometri anlayışı böyle uygulamalar için önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir.⁸⁴

Karşılaştırmanın sonuçları incelendiğinde hiçbir yüzey panelleme yaklaşımının bütün yüzeylerde her zaman en uygun sonucu veremeyeceği görülmektedir. Her yaklaşım farklı tasarım kıstaslarına farklı şekillerde cevap vermektedir. Bu durum seçilen panelleme yaklaşımlarının ötesinde literatür özetinde incelenen gelişmiş panelleme algoritmalarıyla da paralellik göstermektedir. Yüzey panellenmenin bir tasarım – araştırma alanı olarak içerdiği bu çeşitlilik başka yüzey çeşitlerini, panelleme yaklaşımlarını ve algoritmaları da kapsayacak şekilde genişletilebilir. Düzlem, eşkenar veya eşit olma durumları dışında malzeme ve zaman eniyilemesi gibi başka başarımların katılımıyla zenginleştirilebilir. Belirli bir panelleme yaklaşımının uygulanması neticesinde elde edilecek sonuç, sadece yüzey eğriliği ile ilgili değil, yüzeyin nasıl oluşturulduğu ve panelleme yaklaşımının nasıl uygulandığı ile de ilgilidir. Bu nedenle daha ileri denemeler yapılarak panellenmenin geometri ile ilişkisi araştırılmaya devam edilmelidir.

Karmaşık geometrik işlemlerin birer desen kataloğuna dönüşmemeleri için kullanım amaçlarının, anlamlarının ve

⁸⁴ Pottmann, v.d., 2007, sf. 671.

tasarıma katkılarının sorgulanabilir olması gerekir. Mimarî panelleme gibi disiplinler arası konular sadece mühendislik çözümü gibi talep edilen hizmetler olmanın ötesinde mimarların bilgi ve fikir sahibi olması gereken konular olmalıdır. Belirli fiziksel başarımlara indirgenerek yapılan incelemeler ve karar verme süreçleri ancak mimarlar tarafından anlamlı hâle getirilebilirler. Bu da geçerli ve güncel bir mimarî geometri bilgisi ile mümkündür. Mimarlık eğitiminin matematik ve geometri ile olan hassas ilişkisinin devamlılığı, tasarı kodlama eğitiminin yanında çağdaş mimarî geometri ve matematik eğitiminin tasarım stüdyoları ile eş güdümlü bir biçimde geliştirilmesine bağlıdır.

Kaynaklar

- Abbot, E., (1884) *Flatland, A Romance of Many Dimensions*, Seely & Co., İngiltere.
- Berk, A., (2012) "A Structural Basis for Surface Discretization of Free Form Structures: Integration of Geometry, Materials and Fabrication", Doktora Tezi, Michigan University, ABD.
- Conway, J., Doyle, P., Gilman, J., ve Thurston, B., (2010) *Geometry and the Imagination*, University of Minnesota Geometry Center ders notları.
- Cutler, B. ve Whiting, E. (2007) "Constrained Planar Remeshing for Architecture", *Graphics Interface 2007*, 28-30 Mayıs 2007, sf. 11-19, Montreal, Kanada.
- Düzgün, A. (1988) *Mimar ve Mühendisler için Temel Tasarı Geometri*, Birsan Yayınları.
- Eigensatz, M., Deuss, M., Schiftner, A., Killian, M., Mitra, N., Pottmann, H. ve Pauly, M. (2010) "Case Studies in Cost-Optimized Panelling of Architectural Freeform Surfaces", Ceccato, C., Hesselgren, L., Pauly, M., Pottmann, H., Wallner, J., (ed.), *Advances in Architectural Geometry 2010*, sf. 49-72, Springer, Viyana, Avusturya.
- Frank, M.A. (2009) "Fast Hierarchical Discretization of Parametric Surfaces", University of Connecticut'ta tamamlanan yüksek lisans tezi, ABD.
- Glymph, J., Shelden, D., Ceccato, C., Mussel, J. ve Schober, H. (2004) "A Parametric Strategy for Free-form Glass Structures Using Quadrilateral Planar Facets", *Automation in Construction*, Sayı 13, sf. 187-202.
- Hambleton, D., Howes C., Hendricks, J., Kooymans, J., (2009), "Study of Panelization Techniques to Inform Freeform Architecture", *Glass Performance Days 2009* bildiri kitabı, sf. 245-249, 12-15 Temmuz 2009, Tampere, Finlandiya.
- Henriksson, V., Hult, M. (2015) "Rationalizing Freeform Architecture: Surface Discretization and Multi-Objective Optimization", Yüksek Lisans Tezi, Chalmers University of Technology, Göteborg, İsveç.
- Liu, Y., Xu, W., Wang, J., Lifeng, Z., Guo, B., Chen, F., Wang, G., (2011) "General Planar Quadrilateral Mesh Design Using Conjugate Direction Field", 4. ACM SIGGRAPH Conference and Exhibition on Computer Graphics and Interactive Techniques in Asia, sf. 1-9, Hong Kong, Çin.
- Lorensen, W. E.; Cline, Harvey E. (1987). "Marching cubes: A high resolution 3d surface construction algorithm", *ACM Computer Graphics*, 21 (4), sf. 163-169.
- Kaijima, S. ve Michalatos, P. (2007) "Discretization of Continuous Surfaces as a Design Concern", *Education and Research in Computer Aided Architectural Design in Europe*, 25. ECAADE sempozyum kitabı, Kieferle, J. (ed.), Predicting the Future, 26-29 Eylül 2007, sf. 901-908, Frankfurt, Almanya.
- Pottmann, H., Asperl, A., Hofer, M. ve Killian, A., (2007) *Architectural Geometry*, Bentley, D. (ed.), First Edition, Bentley Institute Press, ABD.
- Pottmann, H., Liu, Y., Wallner, J., Bobenko, A., ve Wang, W., (2007b) "Geometry of Multi-layer Freeform Structures for Architecture", Special Interest Group in Computer Graphics and Interactive Techniques Conference, SIGGRAPH'07 bildiri kitabı, bildiri nu. 65, 5-9 Ağustos 2007, San Diego, ABD.
- Pottmann, H., Schiftner, A., ve Wallner, J., (2008) "Geometry of Architectural Freeform Structures", *Internationale Mathematische Nachrichten*, sayı 209, sf. 15-28, Österreichische Mathematische Gesellschaft, Avusturya.
- Schiftner, A., Leduc, N., Bompas, P., Baldassini, N., ve Eigensatz, M., (2012) "Architectural Geometry from Research to Practice: The Eiffel Tower Pavilions", *Advances in Architectural Geometry 2012 sempozyum bildiri kitabı*, sf. 213-228, Springer, Viyana, Avusturya.
- Schwinn, T., Menges, A., (2015) "Fabrication Agency: Landesgartenschau Exhibition Hall", *Architectural Design*, cilt 85, Sayı 5, sf. 92-99, John Wiley & Sons, Ltd.
- Stillwell, J., (2010) *Mathematics and Its History*, Undergraduate Texts in Mathematics, Axler, S. ve Ribet, K.A. (ed.), Third Edition, Springer, ABD.
- Terzidis, K., (2006) *Algorithmic Architecture*, ABD: Elsevier Ltd.

İnternet Kaynakları

- Evolute, The Geometry Experts, www.evolute.at, Erişim tarihi: 07.08.2016.
- Gehry Technologies, www.gehrytech.com, Erişim tarihi: 07.08.2016.
- Gehry Technologies, (2015) "Museo Soumaya Facade Design to Fabrication", https://issuu.com/gehrytech/docs/sou_06_issue_version, Erişim tarihi: 01.08.2016.
- Landesgartenschau Exhibition Hall / Institute for Computational Design (ICD), <http://icd.uni-stuttgart.de/?p=11173>, Erişim tarihi: 07.08.2016.
- Mesh Consultants Inc. Research Development Design, <http://meshconsultants.ca/>, Erişim tarihi: 07.08.2016.
- <https://pixabay.com/en/the-gherkin-30-st-mary-axe-london-721886>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.
- <https://pixabay.com/en/brasilia-brazil-cathedral-church-83557>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.
- <https://pixabay.com/en/walt-disney-concert-hall-architecture-63133>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.
- <https://pixabay.com/en/architecture-modern-zaha-hadid-1618100>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.
- <https://pixabay.com/en/new-castle-sage-gateshead-mirror-2922324>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.
- <https://pixabay.com/en/cdmx-mexico-city-museum-soumaya-1876845>, Erişim tarihi: 13.11.2017, Creative Commons CC0 lisansı ile kullanılmıştır.

Endüstri Yapılarında Yeni Üretim Biçimi Olarak Kültüre Giden Yol: Buda Fabriek Örneği*

Process of Culture as a New Form of Production in Industrial Buildings: Buda Fabriek

● Begüm BAYRAKTAROĞLU, ● Feride Pınar ARABACIOĞLU

ÖZ

Endüstri yapıları günümüz kültürel kullanımları için uygun mekânlar sunmaktadır ve kültürel amaçlarla kullanım da endüstri yapılarının yeniden kullanımına dair bazı kısıtları fırsata çevirme potansiyeline sahiptir. Bu düşüncelerden hareketle, kültürün endüstri yapılarındaki yeni üretim biçimi haline gelmesi sürecine odaklanan çalışma, endüstri yapılarının ağırlıklı olarak kültürel mekânlar için uyarlanmasının nedenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Öncelikle enformasyon çağıının etkileri ile çağdaş kültür mekânlarının yeni biçimleniş özellikleri ortaya konmuş, ardından endüstri yapıları kültür ve uyarlanabilir yeniden kullanım bağlamında ele alınmıştır. Kültürel amaçlarla dönüşüm için endüstri yapılarının sunduğu uygun koşulların ve kültürel işlevlerin sorunların çözümündeki katkısının, dönüşüm süreci boyunca izlenen yollar incelenerek somutlaştırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, yakın tarihli bir uygulama olan Buda Fabriek dönüşüm projesi örneği incelenerek hipotezler sınanmıştır.

Anahtar sözcükler: Endüstri mirası; enformasyon çağıında kültürel dönüşüm; kültür mekânları; uyarlanabilir yeniden kullanım.

ABSTRACT

Industrial buildings offer convenient spaces for current cultural uses, while use for cultural purposes has the potential to convert some constraints into opportunities for the reuse of industrial buildings. Based on these ideas, the study focuses on the process of culture becoming a new mode of production in industrial buildings and aims to reveal the reasons for the adaptation of industrial buildings into cultural sites. First of all, the new features of contemporary cultural spaces by the effects of the information age have been put forward and then the industrial buildings are being addressed in the context of culture and adaptive reuse. The aim of this study is embodying the appropriate conditions offered by the industrial structures for cultural uses and also contribution of cultural functions in solving reuse problems, by examining the paths followed during the transformation process. For this purpose, a recent application of the Buda Fabriek transformation project was examined and hypotheses were tested.

Keywords: industrial heritage; cultural converison in the information age; cultural spaces; adaptive reuse.

*Makale, süreci devam etmekte olan Y.Mimar Begüm Bayraktaroğlu tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programında, Doç. Dr. F. Pınar Arabacıoğlu danışmanlığında hazırlanmakta olan "Endüstri Mirasının Yeniden Kullanımına Süreç Odaklı Bir Yaklaşım: Sosyal Sürdürülebilir Model Önerisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Beykent Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık (İngilizce) Bölümü, İstanbul

²Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 28 Eylül 2018 - Kabul tarihi: 28 Ekim 2018

İletişim: Begüm BAYRAKTAROĞLU. e-posta: beg.bayraktaroglu@gmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Günümüzde sayıları giderek artan kültürel işlevler için uyarlanmış endüstri yapılarına dair uygulamalar, enformasyon devriminin getirdiği yeniliklerin mimarlık disiplininde önemli yer tutan bir sonucudur. İnsanlık tarihinin son büyük gelişim eşiği olan enformasyon devrimi, endüstri toplumlarının süregelen ekonomik, siyasi ve sosyal özelliklerinin önemli ölçüde farklılaşmasına neden olmuş ve yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Castells (1997)¹, bu devrimin, “düşünme, üretme, tüketme, ticaret yapma, yönetme, iletişim kurma, yaşama, ölme, savaşma ve sevişme biçimimizi” değiştirdiği yönündeki ifadesiyle dönüşümün sıra dışılığına vurgu yapmaktadır. Yaşamın her alanında değişimler yaratan enformasyon devrimi, kent ve kültür bağlamında da önemli sonuçlar doğurmuştur. Mimarlık perspektifinden ele alındığında, bu sonuçlardan öne çıkan ikisi çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Birincisi işlevini kaybederek boş kalan endüstri yapılarının miras kapsamında değerlendirilerek korunması, ikincisi ise kültürel etkinliklerin üretim şekillerinden ifade biçimlerine kadar bir dönüşüm içine girmesi ile kültür mekânlarının değişen biçimleniş özellikleridir. Bu iki olgu günümüzde kültürel amaçlarla dönüşen endüstri yapıları uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Makale, çağdaş kültür mekânları için endüstri yapılarının sağladığı olanaklara ve söz konusu yapıların kültürel işlevler için uyarlanması sürecine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, enformasyon çağının kültür ve mekânlarına etkileri incelenerek, bu mekânların yeni kullanım ve biçimleniş özellikleri ortaya konmuştur. Endüstri yapıları, etkin bir koruma yöntemi olarak uyarlanabilir yeniden kullanım ve kültür üretimi konuları üzerinden okunmuştur. Tüm bu konular güncel örneklerden biri olan Buda Fabriek dönüşüm projesi üzerinden tartışılmaktadır. Projenin mimari tasarım ve uygulamasını üstlenen 51N4E firmasından proje sorumlusu mimar Aline Neirynck ve Buda Fabriek alanının yönetiminden sorumlu Hans Vandenberghe ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler doğrultusunda elde edilen bilgilerle, örnek, öne çıkan olgular doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Bilgi Toplumunda Kültür Mekânı

Tarih boyunca aşılın eşikleri dalgalar olarak tanımlayan Toffler'e göre tarım devrimi birinci dalga, endüstri devrimi ise ikinci dalgadır. İçinde bulunduğumuz çağ üçüncü dalga, yani enformasyon devriminin ürünüdür. İlk iki dalganın eskide kalmış gelişim stratejileri olduğunu savunan Toffler, üçüncü dalganın şimdiye dek görülmemiş ekonomik ve siyasi yenilikleri, teknik ilerlemeleri, fikir ve ideolojileri yaratacağını öne sürmüştür. Ayrıca, üçüncü dalganın, gelişmekte olan ülkeleri, bu eski stratejilere ve teknolojilere bağımlı olmaktan kurtararak hızla kalkındıracağını savunmuştur²

(Toffler, 1981). Bu üçüncü dalganın ortaya çıkardığı bilgi toplumunda kültür kavramının da alışılmışın dışına çıktığını, biçim değiştirdiğini gözlemlemek mümkündür.

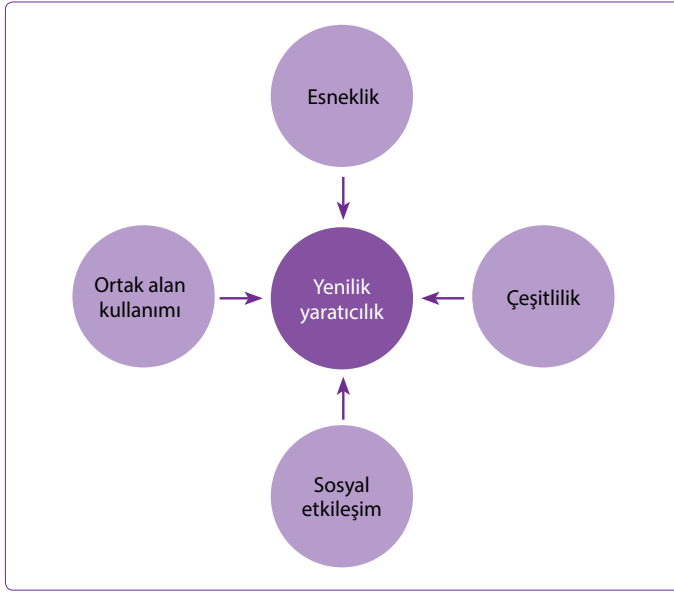
İletişim olanaklarının artması ve bilgi akışının kolaylaşması ile birlikte küreselleşme kavramının güçlendiği; küreselleşmenin bu gelişmelerin hem sonucu hem de tetikleyicisi olduğu görülmektedir. Çağın getirdiği değişimler ekonomik ve siyasi düzen ile birlikte toplumun sosyal ve kültürel deneyimlerini de etkisi altında bırakmıştır. Sınırlar ortadan kalkmış ve batı kültürü egemenliğinde bir evrensel kültür oluşmuştur. Bu tektipleşmenin getirdiği yaşam tarzı ve ürünlerin olumsuz etkileri, bunlara karşı hareketlerin de gelişimini doğurmuştur^{3,4} (Kongar, 2002) (Atasoy, 2007). Yavaş Şehir (Cittaslow), Yavaş Yemek kavramları, yerel üretim ve el emeğinin değer gördüğü, gelenek ve göreneklerin değer kazandığı, sürdürülebilirlik esasına dayanan yaklaşımlar evrensel kültürün tepki hareketleri olarak değerlendirilebilir. Kültürel çeşitliliğin değer kazanması, farklı kültürleri birleştirmek ve bir arada yaşamasını sağlamak amacı ile dünyanın dört bir yanında kurulan kültür müzeleri, yerelleşmeyi cesaretlendiren atölyeler, festivaller bu yaklaşımların sonucudur.

Öte yandan bu tepki hareketlerini destekleyen bir önemli unsur da yine teknolojinin kendisi olmuş, yeni ve hızlı iletişim olanakları bu kavramların bir değer olarak yayılmasını hızlandırmış ve kimi zaman etkinlikler için sanal mekânlar da yaratmıştır. Ticaret, eğlenme, kültür ve sanat etkinliklerine katılma biçimleri de teknolojik yeniliklerle birlikte değişime uğramıştır. Günümüzde internet erişiminin olduğu herhangi bir yerde ve herhangi bir zamanda gerçekleştirilen etkinlikler, endüstri toplumlarının tanımlı saat zamanından ve mekânsal düzeninden farklılaşma sağlamıştır. Bu durum fiziksel mekân kullanımı ve biçimlenişine de etki etmiştir. Kamusal kullanımı hedefleyen çoğu mekân yeni iletişim teknolojilerinin kullanımına olanak tanırken, onun gerektirdiği altyapıyı sağlamanın yanı sıra; çalışma, sosyal ilişki kurma, eğlenme, dinlenme gibi farklı amaçlarla kullanıma yönelik tasarımlara ve düzenlemelere yönelmektedir. Yeni iletişim teknolojileriyle şekillenen bilgi toplumlarında özellikle üretimin devreye girdiği fiziksel mekân kullanımında öne çıkan özellikler esneklik, ortak açık alanlar, çeşitlilik ve sosyal etkileşimdir. Bu uygulamaların sonuçları ise yaratıcılık ve yenilik olarak ortaya çıkmaktadır (Şekil 1).

Yaratıcılık ve yeniliğin, ister fiziksel mekânda ister sanal ortamda olsun, her türlü üretimin merkezinde yer almaya başlaması ile birlikte önce “kültür endüstrileri” ve sonra da “yaratıcı endüstriler” kavramları ortaya çıkmıştır. Yaratıcı veya kültürel endüstriler, önemli bir sanatsal ve yaratıcı girdiye sahip olan ve temel amacı meta formda anlam

¹ Castells, 1997, s. 3-6. ² Toffler, 1981, s. 9-11.

³ Kongar, 2002, s. 26-27. ⁴ Atasoy, 2007, s. 163-178.

Şekil 1. Enformasyon çağında fiziksel mekân özellikleri.

iletmek olan ekonomik sektörlerdir. Kökeni bireysel yaratıcılık, beceri ve yeteneğe dayanan, fikri mülkiyet üretimi ve kullanımı yoluyla zenginlik ve iş yaratma potansiyeline sahip olan endüstriler olarak tanımlanan yaratıcı endüstriler; sahne sanatları, müzik endüstrisi, yayıncılık, film, video ve fotoğraf endüstrisi, el sanatları endüstrisi, tasarım ve moda, mimarlık ve görsel sanatları kapsamaktadır. Tüm bu endüstriler kültürel ifadeyi ve yaratıcılığı maddi üretim, ticari mallar ve az ya da çok ölçüde pazar temelli tüketim ile birleştirmektedir^{5,6,7} (Montgomery, 2007) (Creative Industries in the Modern City, 2002) (Erkatal ve Biket, 2017).

Günümüzde kültür merkezi olarak adlandırılan birçok mekânda, sanatsal anlamdaki kültürel etkinliklerin artık tek başına yer almadığı, mekânların çoğu kez yaratıcı endüstrilerin kapsamına giren konuların etkinlik alanları olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yaratıcı mekânlar (creative spaces), yaratıcı merkezler (creative hubs), üretim laboratuvarları (fabLab), ortak çalışma alanları (Coworking spaces) olarak ortaya çıkan yeni fiziksel mekânlarda da sanatsal etkinliklerin ve üretimlerin yer aldığı görülmektedir. Farklı etkinlikleri kapsayan yaratıcı endüstrilerin yer aldığı, bazen birden çok etkinliğin aynı anda gerçekleştiği, ortak kullanım imkânı sunan bu yeni kültür mekânları da etkinliklere göre düzenlenebilecek esnek kullanımlı, yaratıcılığı destekleyecek şekilde etkileşime olanak sunan, farklılıkları barındıran çeşitliliğe sahip olacak şekilde biçimlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla kültür mekânlarının, daha çok sanatsal kültürü ifade eden klasik kültür merkezi sınırlarını aşarak, yaratıcı endüstrilerin yer aldığı alanları da kapsamına dâhil ettiğini göstermektedir. Bir coğrafya parçası, kentsel ölçekte bir alan, küçük bir stüdyo ya da

Esneklik	Teknik donanımlılık	Çeşitlilik
- Değiştirilebilir - Sabit olmayan/hareketli - Farklı kullanım imkanı sunan	- Enformasyon ve bilişim teknolojileri - Özelleşmiş teknolojik altyapı	- Kültürel çeşitlilik - Çok disiplinlilik - Kapsayıcılık
Etkileşimlilik	Sürdürülebilirlik	Kamusalılık
- Bireyler arası - Disiplinler arası - Etkinlik-birey arası	- Ekonomik kaynak yaratma - Mirasın korunması - Yerel bağlam - Değişim	- Serbest kamusal alan - Sınırlı kamusal alan - Kamusal etkinlik - Kararlarda kamuoyu etkisi

Şekil 2. Enformasyon çağında kültür mekânlarının özellikleri.

üretim laboratuvarı gibi farklı şekillerde ve ölçeklerde karşımıza çıkan kültür mekânlarının belirli ortak özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Farklı yerel bağlamlar (yasalar, ihtiyaçlar, vb.) ve farklı yapı biçimlenişleri gibi etmenlere bağlı olarak kullanım ve mimaride farklı karşılıklar bulan bu özellikler esneklik, teknik donanımlılık, çeşitlilik, etkileşimlilik, sürdürülebilirlik ve kamusalılık olarak altı başlık altında toplanabilir (Şekil 2).

Endüstri Yapılarından Kültür Mekânlarına

Endüstri çağında ekonominin temel belirleyicisi olan mekanik üretimin, enformasyon çağının eşliğinde, yerini farklı teknolojilere bırakması ile birlikte kentlerin biçimlenişinde de önemli değişiklikler olmuştur. Endüstrinin ve orta sınıfın kent merkezlerinden banliyölere kayması, iş ve hizmet anlayışının değişmesi, alışveriş ya da sosyal yaşama dair diğer faaliyetlerin de merkezlerin dışına taşınması sonucu kent merkezleri canlılığını ve çekiciliğini kaybetmiştir. Bunun yanı sıra başlangıçta kent merkezlerinin dışında yer alan endüstri yapılarının da kentin genişlemesiyle beraber zamanla kentin içinde kalmaları, bu alanların rant değerleri nedeniyle endüstri yapılarının taşınmaları, kapanmaları ya da yıkımları ile sonuçlanmıştır. Terk edilen bu alanlar tanımsızlık, işsizlik, yoksulluk ve artan suç oranları gibi sosyal ve ekonomik sorunlarla baş başa kalmıştır. Bu sorunlarla başa çıkma gerekliliğinin doğurduğu yeni kentsel oluşum süreci, yıkılan, tahrip olan ya da işlevini kaybederek terk edilen tarihi yapıların ve tarihi dokuya sahip bölgelerin korunması yönündeki girişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde işlevsiz kalarak tahrip olan endüstri yapılarının ve alanlarının miras olarak kabul edilmesinin temelleri, olumsuz çevresel imgelerine karşın endüstri varlıklarının bir değere sahip olduğu ve korunması gerektiği düşüncesine dayanan kişisel girişimlerle 1950'lerde atılmış ve giderek uluslararası boyut kazanmıştır⁸ (Köksal, 2005).

⁵ Montgomery, 2007, s. 601-617. data/Creative_en.pdf

⁶ <http://www.creative.leontief.net/> ⁷ Erkatal ve Biket, 2017, s. 96-112.

⁸ Köksal, 2005, s. 27-29.

Su kanallarının, demiryollarının korunması konularında yapılan çalışmalar, 1960'ların sonunda değirmenleri, madenleri, demir döküm ve taşocağı ile ilgili tesisleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. 1973 yılında Endüstriyel Arkeoloji Derneği'nin kurulmasının ardından hızlanan çalışmalar, bir dizi Endüstri Anıtlarını Koruma Kongresi'nin gerçekleştirilmesi ve sonunda Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi'nin kurulması ile sürmüştür^{9,10} (Trinder,1981) (Saner, 2012). Endüstri mirasının değeri ve korunma nedenleri en net biçimi ile Nizhny Tagil Tüzüğü'nde; önemli tarihsel sonuçlara sahip olan faaliyetlerin kanıtı olması ve bu kanıtın evrensel değerinin bulunması, sıradan insanların yaşam kayıtlarının bir parçası olarak sosyal değere sahip olması ve önemli bir kimlik duygusu sağlamasının yanı sıra üretim, mühendislik, inşaat tarihindeki teknolojik ve bilimsel değerlerden biri olması ve mimarisinin, tasarımının veya planlamasının kalitesi nedeniyle bazen önemli bir estetik değere sahip olması şeklinde sıralanmıştır¹¹ (Nizhny Tagil Charter, 2003). Aynı zamanda mevcut yapı stoku olarak birer kaynak olan endüstri yapılarının korunması bağlamında yeniden kullanım uygulamaları öne çıkmaktadır.

Uyarlanabilir Yeniden Kullanım

Mevcut yapıların, değişen ihtiyaçlar ve yeni işlevler için uyarlanarak yeniden kullanılması yeni bir olgu değildir. Yapısal olarak güvenli olan eski binalar, tarih boyunca işlev kaybı sonrası yeni kullanımlar için uyarlanmıştır. Günümüzde, özellikle belirli niteliklere sahip tarihi yapıların onarım, yenileme, yeniden kullanım gibi yöntemlerle korunması, çevresel ve sosyal faktörlerin de eklenmesiyle, mimarlık disiplini içinde yaratıcı bir alan haline gelmiştir. Bu anlayışla, bir yapının tasarlanma amacından farklı bir kullanım için dönüştürülmesi "uyarlanabilir yeniden kullanım" olarak adlandırılır. Uyarlama, yapıların, var oldukları süre içinde kullanım ve koşullar açısından durağan olmamasına dayanmaktadır. Çağın gerekleri ve teknolojide gerçekleşen gelişmeler bu durağan olmama hali için farklı ölçütlerin de ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Douglas, Russell ve Moffatt, Schmidt ve Austin'in uyarlanabilirlik ile ilgili çalışmaları incelendiğinde "binanın küçük ve büyük değişimleri özümseme kapasitesi" olan uyarlanabilirliğin beş ana ölçütü olduğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik, yasal ve teknik olarak kullanımda değişime olanak tanıyan dönüştürülebilirlik; kısmen veya tamamen, güvenli, verimli, hızlı bir şekilde yıkılma becerisi olarak ve binalara ait bileşenlerin yeniden kullanımına olanak tanıyan sökülebilirlik; hacim ya da kapasite büyümesine ya da küçülmesine olanak tanıyan ölçeklenebilirlik; mekân planlamasında etkin yeniden yapılandırma olanağı sunan esneklik; mekânın çok sayıda kişiyi barındırma kapasitesi olan dayanıklılık bu ölçütleri oluşturmaktadır. Bina bu ölçütlere ne oranda sahipse uyar-

lanması da o oranda kolay ve verimli olacaktır^{12,13,14} (Douglas, 2006) (Moffatt ve Russell, 2001) (Schmidt, 2016). Söz konusu ölçütlerin ana fikrinin, binanın yapısal ve çevresel açıdan iyileştirilmesi, mevcut yapı elemanlarının ve malzemelerinin kullanımı ile çağdaş gereksinimlerin karşılanması ve mekânsal değişikliklere olanak sağlaması olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, uyarlanabilir yeniden kullanım uygulamalarında, planlama öncesinde, dikkatli ve titiz bir analizin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bölge ihtiyaçlarıyla önerilen kullanımın uyumu, yerel sosyal ve demografik özellikler açısından projenin uygunluğu, bölgede ne tür bir gelişmenin varolduğu, projenin talep yaratma potansiyeli bu analizler kapsamında yer almaktadır. Önerilen proje için mevcut hizmetlerin değerlendirilmesi de öncelikli konulardandır. Ulaşım olanakları, bölgedeki diğer kullanımlar, bölge ile ilgili planlar, mevcut ya da potansiyel çevresel nitelikler, projenin sahip olduğu konum açısından fırsatlarını ortaya koymaktadır. Yerel bağlam ve konumla ilgili bu analizler ile beraber yapının fiziksel analizi de başarılı bir yeniden kullanım projesi için en önemli adımlardan biridir. Bölgedeki bina mevzuat gereklilikleri, binanın yapısal durumu, mekanik sistemlerin durumu gibi konular fiziksel analizler arasındadır. Mimari ve tarihi değerlendirme de projenin tasarım aşaması öncesinde gerçekleştirilmesi gereken bir süreçtir. Bina'nın ulusal koruma ölçütleri açısından durumu, binanın malzeme ve işçilik açısından korunmuşluk durumu, tarihi kullanımı ve önemi, mimari özellikleri, mimari ve tarihi değerlendirmede ele alınması gereken konulardır^{15,16} (Murtagh, 2006) (Nelson,1988).

Avustralya'daki miras alanları ve yapıları ile ilgili çalışmalar için temel belge ve referans olan Burra Tüzüğü de uyarlanabilir yeniden kullanım süreçlerini araştırma, karar ve eylem dizisi olarak belirlemektedir. Önemi anlamak olarak tanımlanan araştırma süreci, yerin önemini anlamak için gerekli bilgilerin sözel, fiziksel ve belgeler aracılığı ile toplanması ve kaydedilmesi, bunların değerlendirilmesi ve raporlanmasından oluşmaktadır. Politika geliştirmek olarak adlandırılan karar süreci, yükümlülükleri tanımlamak, alanın ya da binanın geleceğini etkileyecek ihtiyaçlar, kaynaklar, dış etmenler ve fiziksel şartlar gibi konularla ilgili bilgi toplamak, seçenekleri belirlemek ve bunların raporlanmasından oluşmaktadır. Yönetmek olarak ifade edilen eylem süreci ise stratejiler geliştirmek, bir yönetim planı doğrultusunda bunları uygulamak, mekânın dönüşüm öncesi halini kayıt etmek ve değişimleri izlemekten oluşmaktadır¹⁷ (Heritage Council Victoria, 2013).

Uyarlanabilir yeniden kullanımın üç aşamalı bir süreçte sahip olduğu görülmektedir. Bunlar, dönüşüm projesi

⁹ Trinder, 1981, s. 8-16.

¹⁰ Saner, 2012, s. 53-66.

¹¹ <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>

¹² Douglas, 2006, s. 6.

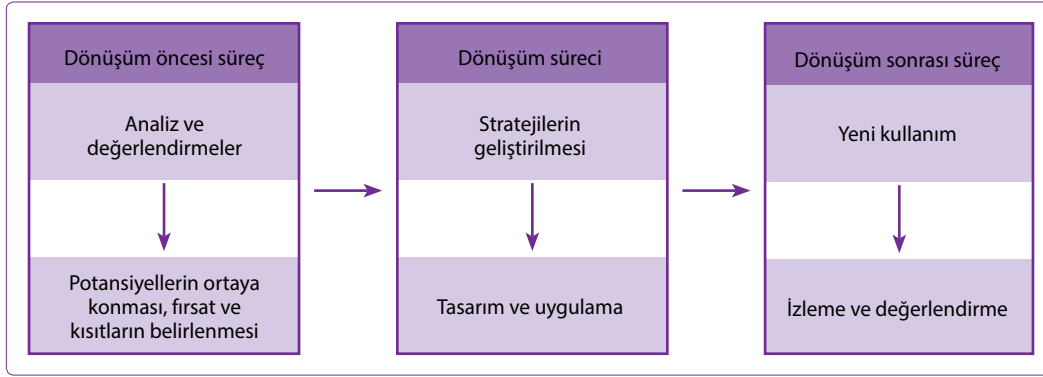
¹³ Moffatt ve Russell, 2001, s. 1-12.

¹⁴ Schmidt ve Austin, 2016, s. 70-76.

¹⁵ Murtagh, 2006, s. 99-107.

¹⁶ Nelson, 1988, s. 1-12.

¹⁷ http://heritagecouncil.vic.gov.au/wp-content/uploads/2014/08/HV_IPAWsinglepgs.pdf

Şekil 3. Uyarlanabilir yeniden kullanım süreçleri.

öncesinde yapılacak analizler ve değerlendirmelerle potansiyellerin ortaya konması ve fırsatlarla kısıtların belirlenmesinden oluşan dönüşüm öncesi süreç, stratejilerin geliştirilerek hayata geçirildiği tasarım ve uygulamadan oluşan dönüşüm süreci ve yeni kullanımın etkin olduğu, değerlendirildiği ve izlendiği dönüşüm sonrası süreçtir (Şekil 3).

Endüstri Yapılarında Kültür Üretimi

Günümüzde, kültüre dayalı kentsel ve ekonomik stratejilerin yanısıra sağladıkları mekânsal özellikler nedeniyle ağırlıklı olarak kültürel işlevler için dönüştürülen endüstri yapıları, ucuz kira bedelleri sebebiyle ya da bazen bedelsiz kullanım fırsatı sunduğu için yasal olmayan bir biçimde işgal edilerek, çeşitli dönemlerde sanatçılar tarafından üretim ve hatta yaşama mekânları olarak kullanılmıştır. Fabrikalar, hangarlar, depolar gibi endüstri yapıları sanatçıların toplantılar, partiler ve sanatsal etkinlikler yapmasına olanak tanımış ve birçok sanat eseri ve sanat akımı bu mekânlarda ortaya çıkmıştır. New York, Andy Warhol'un Fabrikası veya George Maciunas ve Fluxus hareketinin teşvik ettiği SoHo loft'larında yaşayan sanatçıların kooperatifleri gibi en etkili örneklerin yer aldığı şehirlerden biridir. Londra'da yer alan ve 1970'lerden beri sanatçılara uygun fiyatlı stüdyo imkânı sunan ACME de birçok endüstriyel yapıyı kültürel amaçlarla kullanılması için dönüştürmüştür. Böylece, bu tür girişimler sayesinde, endüstri mirasının kalıntıları, uyarlanabilir yeniden kullanımın yaygınlaşmadığı dönemlerde de yıkımdan kurtularak kültürel amaçlarla kullanılmıştır. Bu türden kullanımların olduğu yerlerde, 1970'lerin başında alternatif kültür somutlaşmış ve ABD'de olduğu gibi, Avrupa'da da eski ticari ve endüstriyel başkentler, alternatif yerlerde sanat mekânlarına dair bu şehir modasının ünlü örneklerine ev sahipliği yapmıştır. Sanatçı stüdyoları için depoların ve benzeri endüstriyel yapıların yeniden kullanımı ortak bir politika haline gelmeye başlamıştır^{18,19} (Lorente,1996) (Evans,2009).

Enformasyon çağına gelindiğinde ise, dünyanın dört bir yanındaki şehirler, küresel ekonomideki rekabetçi konum-

larını güçlendirmek için sahip oldukları varlıklardan yararlanan stratejiler aramaya başlamışlardır ve kentsel kültür bu stratejilerin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmıştır. Kültürün bir ekonomik büyüme motoru olarak kullanılması, özellikle gelişmiş ülkelerdeki şehirlerde imalattan daha esnek, tasarım, bilgi ve hizmete dayalı faaliyetlere geçişi yansıtmaktadır. Kültürel stratejiler yoluyla ekonomik gelişmeyi desteklemek üzere yerel yönetimler, merkezi yönetimler ve uluslararası düzeyde Avrupa Birliği girişimlerde bulunmuştur. Avrupa Kültür Kenti yarışması bunun en bilinen örneklerindendir²⁰ (Mercer,2006).

Kültürel kaynakların, olanakların ve tesislerin stratejik şehir varlıkları olarak görülmeye başlanması ile endüstri yapıları hem kültürel faaliyetler aracılığı ile ekonomik büyümeye katkı sağlayanlar için çekici mekânlar sunmaya devam etmiş, hem de kendileri kültürel mirasın bir parçası olarak önem kazanmıştır. Böylece endüstri yapılarının kültürel amaçlarla uyarlanarak yeniden kullanımları yaygın bir uygulama haline gelmiştir ve miras ögesi olarak korunan endüstri yapıları, yeni endüstriyel faaliyet olarak kültürel üretime ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Endüstri yapılarından dönüşen yeni kültür mekânları, isimlerinde 'Sanat Fabrikası', 'Gazhane', 'Güç Merkezi', 'Dökümhane' gibi ekleri kullanarak bu konuya vurgu yapmaktadır²¹ (Evans,2009).

Geniş iç mekânların verimli kullanım olanağı, yüksek ziyaretçi çekme kapasitesi, kültürel etkinlikler aracılığı ile tarihinin iyi bir şekilde yorumlanıp aktarılma imkânı nedeniyle kültürel işlevler endüstriyel yapıların yeniden kullanımında kilit rol oynamaktadır. Kültürel işlev seçiminin bir başka temel nedeni "endüstriyel yapıların, modernist galerilerin beyaz kutularının veya Victoria dönemine ait müzelerin resmi odalarının sunduğundan, daha ilgi çekici etkinlik alanları sunma potansiyeline sahip olması ve bu durumun küratörler ve sanatçılar tarafından takdir edilmesi"dir²² (Stratton, 2005).

Endüstri yapıları inşa edildiği dönemdeki üretim sistemlerini barındırmak üzere tasarlandığı için günümüz kültü-

¹⁸ Lorente, 1996, s. 89-113. ¹⁹ Evans, 2009, s. 32-59.

²⁰ Mercer, 2006, s. 1-27. ²¹ Evans, 2009, s. 32-59. ²² Stratton, 2005, s. 40-41.

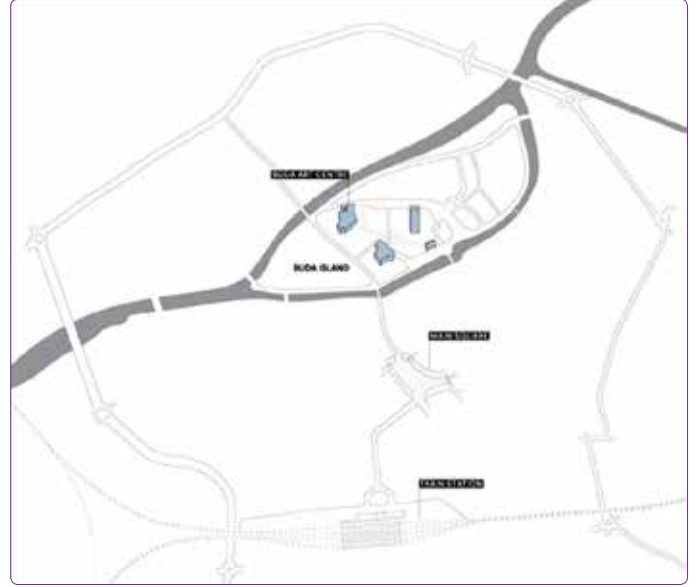
rel etkinlikleri için geniş mekânlar sunmaktadır. Bu geniş mekânlar çeşitli kullanımlar için farklı boyutlarda düzenlenebilmektedir. Bu nitelikler günümüz kültür mekânlarının beklentilerinden esneklik özelliğini karşılamaktadır. Aynı zamanda barındırdığı makinalar nedeniyle yüksek yük taşıma kapasitesine de sahip olan endüstri yapıları hem strüktürel açıdan hem de malzeme açısından dayanıklıdır ve çok sayıda ziyaretçinin kullanımı için uygundur. Bununla birlikte başlangıçta işyerinin verimliliğini en üst düzeye çıkarmak için tasarlanan bu yapılar, genellikle sahip oldukları yüksek ve geniş pencerelerle, yeni kültürel kullanımları da olumlu yönde etkileyecek yüksek miktarda doğal ışık ve havalandırmaya sahiptir. Ayrıca birçok zemin ve duvar yüzeyi, tamamen işlevsel amaçlarla inşa edilen bu yapılarda maliyeti azaltabilmek amacıyla çıplak bırakılmıştır. Bu durum bir tasarım yaklaşımı olarak sürdürüldüğünde tarihi dokunun sergilenmesine olanak tanıyan ve kültürel üretimde yaratıcılığı destekleyen bir unsur haline gelmektedir. Mevcut yapı stokunun kullanılması dolayısıyla az üretim ve taşıma maliyeti gibi daha genel ekonomik avantajların yanı sıra, yeni kalkınma stratejisi olarak kültürel üretimin ortaya konması ekonomik açıdan sürdürülebilirliği de desteklemektedir^{23,24,25} (Cantell, 2005) (Bianchi ve Turturiello, 2016) (Kincaid, 2002).

Buda Fabriek

Tarihçe

Belçika'nın batısında yer alan Batı Flandre iline bağlı Kortrijk kenti, kurulduğu 16. yüzyıldan bu yana keten ve yün endüstrisinde etkin olmuş ve Orta Çağ'da bölgenin en zengin kentlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle endüstri devrimi sonrasında mekanik üretim gücü ile ön plana çıkan kent, Avrupa'da tekstil alanındaki önemli merkezlerden birisi olmuştur. Enformasyon çağıının etkileriyle, mekanik üretimin yerini yeni teknolojilere bırakması ile birlikte, üretimin etkilediği bölgelerin rehabilitasyonu sonucu, kentin çehresi önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Kentin gelişim ve tanıtım stratejilerinin önemli bir bölümünü yaratıcı endüstriler oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Avrupa'da, Milano'da düzenlenen II Salone de Mobile fuarından sonra ikinci sıraya yerleşen İç Mekân Tasarım Bienali gibi büyük ölçekli etkinliklerin düzenlenmesi ile kentte yaratıcı ekonomilere daha fazla yatırım yapılmaya başlanmıştır (Şekil 4).

Kortrijk'in içinden geçen Leie nehrinin iki kolu arasında kalan Buda Adası da bu yeniden gelişim sürecinin ana aktörlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. Kent konseyi, Buda Adası'nı kültür, sanat ve yaratıcı endüstriler için bir üretim merkezi haline getirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, adada 1924 yılında inşa edilen Desmet-Dejaeghere Tekstil Fabrikası'nın günümüzde bir "kültür fabrikası" olan

Şekil 4. Buda adası (51N4E arşivi).

Buda Fabriek'e dönüşümünde önemli rol oynayan ana unsurlardan biri halkı, kültür-sanat aktörlerini ve şirketleri bu alana geri getirme amacı olmuştur. Buda Lab isimli bir üretim laboratuvarını da bünyesinde barındıran Buda Fabriek geliştiriciler, akademisyenler, tasarımcılar, sanatçılar, okullar, öğrenciler ve girişimciler için bir üretim, toplanma ve iletişim alanı sunmaktadır.

Mimari Tasarım ve Uygulama

Buda Fabriek'in hayata geçirilmesinin başlangıç noktasını, bu alandaki işlevlerin kesin tanımlarını yapmak yerine yaratıcı fikirlerin ortaya çıkmasına olanak sunan, kent konseyinin açtığı mimari proje yarışması oluşturmaktadır. Belirli değerde binalar ya da kent için yeni bir yüz yaratmak isteyen her türden girişimi destekleyen ve bir hükümet kuruluşu olan Open Oproep'in 2005 yılında açtığı davetli yarışmayı 51N4E mimarlık ofisi kazanmış ve dönüşüm sürecinde uygulanacak tasarımı gerçekleştirmiştir. Klasik kültür merkezi yarışmalarından farklı olarak, bu yarışmada, kent konseyi kullanıma dair bir öngörude bulunmamış, bina programını tamamen yarışmacılara bırakmıştır. 51N4E mimarlık ofisinin projenin tasarımında görev alan mimarlarından Aline Neiryneck, kent konseyinin yaklaşımının projeyi mimari tasarım açısından daha zor ama ilginç ve büyüleyici kıldığını ifade etmektedir. Kullanıcının ve programın belirsizliği, bölge ihtiyaçlarının ve potansiyellerinin her yönüyle belirlenmesi sürecini de içeren, esnek ve farklı kullanımlara olanak sunan bir tasarımı beraberinde getirmiştir.

Buda Adası içerisinde yer alan fabrika, sokak tarafından görülebilen küçük bir kısım haricinde, etrafı tümüyle özel bir yatırımcıya ait binalarla sarılı halde olup endüstrinin izlerini taşıyan 4.240 metrekarelik bir bina kompleksinden oluşmaktadır. Proje için ayrılan bütçe ise 2 Milyon Euro civarındadır ve Neiryneck'in ifadesiyle oldukça düşüktür. Büt-

²³ Cantell, 2005, s. 3.

56.

²⁴ Bianchi ve Turturiello, 2016, s. 18- ²⁵ Kincaid, 2002, s. 5-6.

çenin nereye harcanacağına dair zorunluluk tasarım yaklaşımını belirleyen önemli bir unsur olmuştur. Tamamen çağdaş bina standartlarında çalışma alanları elde etmek amaçlandığında varolan bütçenin binanın ancak %10'unun dönüşümüne yetmesi, belirli standartların zaman içindeki eklemelerle sağlanacağı ama alanın tamamının kullanıldığı ve iyi işleyen bir mekân zinciri elde edilmesi kararında etkili olmuştur.

Tasarım aşaması öncesinde kompleksin içinde bulunduğu alanın potansiyelleri belirlenmiş ve farklı kullanımlar için mümkün olduğunca çeşitli mekânlar elde edebilmek amacıyla bu potansiyelleri fırsata dönüştürme yolları ortaya konmuştur. Bunun sonucunda belediyenin, fabrikanın etrafını saran ve yaşlılar evi olarak kullanılan binanın sahipleri ile görüşmesi önerilmiş ve gerektiğinde komşu mekânların da açılarak projeye dâhil edilmesi sağlanmıştır. Fabrika ile yaşlılar evi arasına konulan, yangın yalıtımlı ve katlanabilen bölücülerle, gerektiğinde büyük gerektiğinde küçük olarak kullanılabilecek, farklı sahipleri olan ama birlikte çalışan esnek mekânlar yaratılmıştır (Şekil 5).

Bina kompleksinde gerçekleştirilen diğer iki önemli tasarım müdahalesinin sonucunda birincisi yapılar topluluğunun merkezinde, diğeri ise yapılar topluluğunun sokak cephesinde yer alan iki adet beşgen biçimli mekân elde

edilmiştir. Yapılar topluluğunun ortasında kalan beşgen, çok katlı binanın günışığından yararlanabilmesi adına her kat-taki döşemelerin kısmi olarak sökülmesiyle elde edilen ve çatıdan binanın içine ışık alan düşey sirkülasyon mekânıdır. Yapıların merkezinde yer alan bu düşey sirkülasyon, çevresindeki mekânları da birbirine bağlama görevi üstlenmiştir. Böylece mekânlar, aralarında yer alan kapılar sayesinde, ayrı ayrı kullanılabileceği gibi bir zincir şeklinde tek mekân olarak da kullanılabilmektedir. İkinci beşgen ise sokak cephesinde yer alan boşluğa yerleştirilen giriş avlusudur. Böylece binanın dışarıdan algılanması sağlanırken, aynı zamanda kente yeni bir yüz kazandırılmıştır. Bu alan, Buda Fabriek içerisinde gerçekleşmekte olan etkinliklerin bir önizlemesi niteliğindeki sergileri içermektedir (Şekil 6 ve 7).

Binaların mimari dönüşümünde özellikle mevcut taşıyıcı sistemin, yapı dokusunun ve yapısal elemanların korunmasına özen gösterilmiştir. Döşemede hasar gören seramikler,

Şekil 6. Buda Fabriek Kültür Merkezi giriş avlusu (51N4E arşivi).

Şekil 5. Buda Fabriek Kültür Merkezi kat planları (51N4E arşivi).

Şekil 7. Buda Fabriek'in merkezindeki beşgen düşey sirkülasyon mekânı (51N4E arşivi).

ilk üretim tesisinin hâlâ faaliyetine devam etmesi sayesinde, orijinal seramiklerle değiştirilmiş, duvarlarda döşemenin dokusuna uygun tuğlalar kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, tavandan dökülen alçı sıvaların altındaki orijinal rengin döşemedeki seramiklerle uyumlu olması nedeniyle, büyük bir masraf kalemi olan yenileme yerine tavanın tamamen kaldırılmasına karar verilmiştir.

Henüz yapım aşamasındayken kiracı bulma ve program konusundaki çalışmalar başlamış ve bina kullanıcı adaylarına açılmıştır. Yaratılan her türlü görsele rağmen, ortadaki beşgeni elde etmek için döşemeler sökülüncüye kadar, mekânların fazla rağbet görmediğini belirten Neiryck, ışığın binanın içine dolmasıyla kısa sürede ziyaretçi sayısının arttığını ve mekânların kiralandığını ifade etmektedir. Kullanıcıların belirlenmesi ile birlikte talepler de oluşmaya başlamış ve başlangıçtaki belirsizlik nedeniyle tüm kullanım ihtimallerine göre yapılan tasarımda bile bazı değişiklik ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Başlangıçtaki esneklik ve çeşitlilik yaklaşımı bu değişimlerin çok sınırlı kalmasını sağlamıştır, ancak korkuluk yerlerinin değişmesi ya da bazı mekânlara kapı eklenmesi gibi küçük çaplı değişimleri henüz yapım aşamasındayken gerekli kılmıştır. Mekânların gerektiğinde birleşip gerektiğinde bölünerek kullanılması için tasarlanan çok sayıdaki çift kapıya rağmen, kullanıcıların alana gelmesiyle yeni kapı eklemek zorunda kalmalarının, tasarımda kullanıcı etkisinin önemini gösteren çok belirgin bir örnek olduğuna vurgu yapan Neiryck, belediyenin ise bu değişimler konusunda açık olmasını bir avantaj olarak görmektedir. Tasarımın en zayıf noktasını ise sadece insanlar için tasarlanan küçük asansör olarak açıklayan Neiryck, bunun ise tamamen maliyet nedeniyle belediye ile birlikte alınmış bir karar olduğunu, ancak belirli etkinliklerde kiracıların büyük eşyaları taşımak için vinç kiralamak zorunda kaldıklarını belirtmektedir.

Mevcut Kullanım ve Öngörüler

Binanın 2012 yılında açılarak kullanılmaya başlanmasından sonraki iki yıl boyunca, gerçekleşen etkinlikler süresince, alanı ziyaret ederek mekân kullanımlarını incelediklerini aktaran Neiryck, hazırladıkları renkli plan şemaları üzerine işledikleri mekân kullanımlarındaki çeşitliliğin sevindirici olduğunu ifade etmektedir.

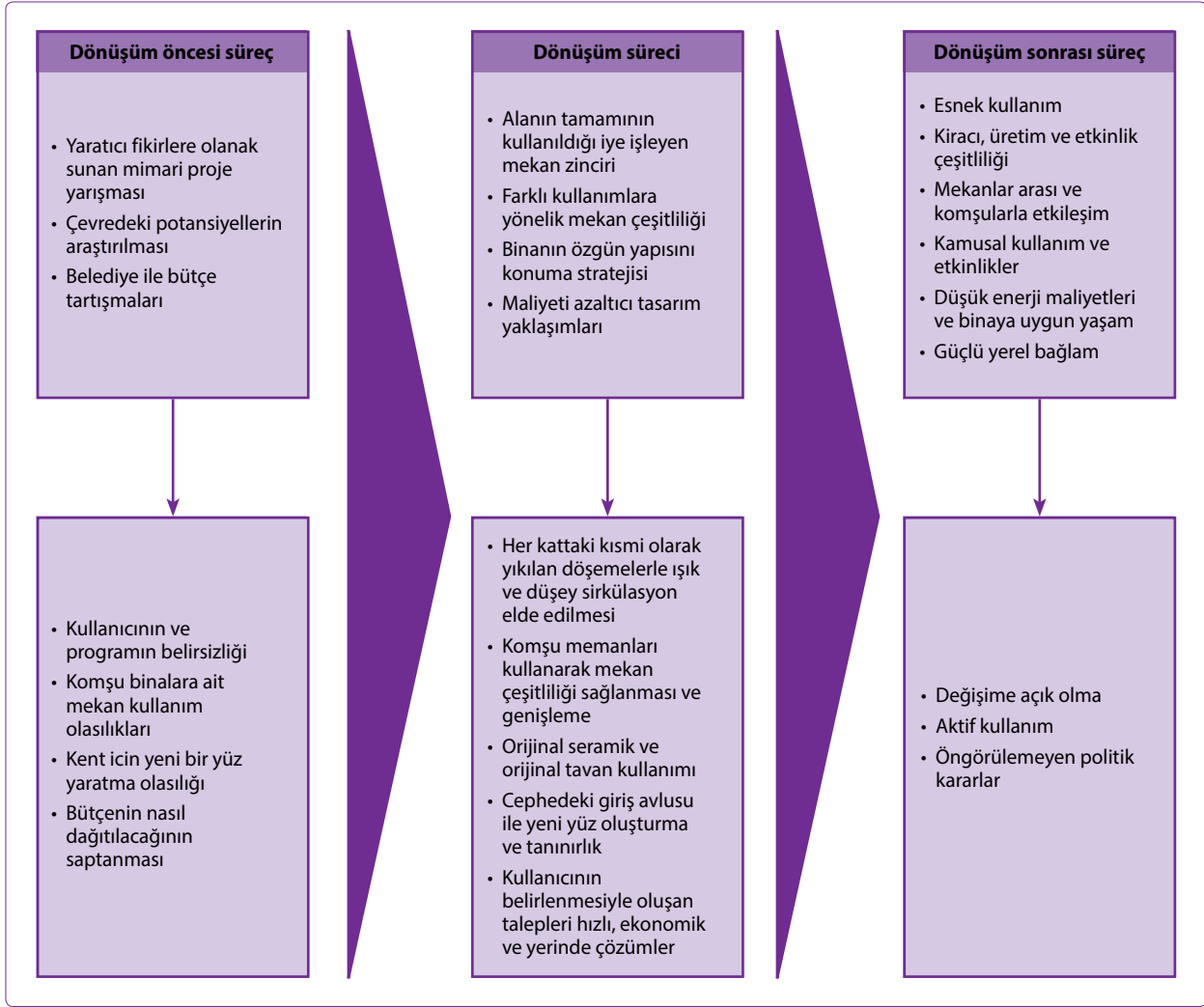
Günümüzde binaların kiralanmadığı zamanlarda boş kalmasını önlemek, alanı sürekli açık ve canlı tutabilmek için bir çekim noktası olarak, alanda, ahşap üretimlerinin ve 3d işlerin yapıldığı bir üretim laboratuvarı (Buda Lab) kurulmuştur. Buda Fabriek'in yönetiminden sorumlu Hans Vandenberghe, yapılan görüşmede, farklı kullanımlara da olanak tanınması açısından alanın sahip olduğu tek kalıcı kurulum olan Buda Lab'ın, sadece sonuç ürünün değil sürecin de görüldüğü bir sergileme fikrini desteklemesi nedeniyle bina kullanıcıları tarafından da rağbet gördüğünü belirtmiştir. İlk kurulduğu 2016 yılında, giriş katında yer

alan Buda Lab'ı "binanın vitrini" olarak tanımlayan Vandenberghe, üretim laboratuvarının, başarılı olması nedeniyle zaman içinde alan ihtiyacının artması üzerine üçüncü kattaki en geniş mekâna taşındığını ifade etmektedir. Alandaki en büyük alanın farklı kullanımlara kapanmasına ve Buda Lab'ın giriş katındaki vitrin olma özelliğinin ortadan kalkmasına rağmen, Vandenberghe, alanı canlı tutan ve çok talep gören bir işleve sahip olması nedeniyle bu taşınma uygulamasının gerekli olduğunu savunmaktadır. Alanın bazı kısımlarının bir üniversitenin el sanatları bölümü için kullanılması tartışmaları da gündemdedir, ancak farklı kullanımlara açık ve sürekli değişen dinamik yapısının bozulacağına dair kaygılar nedeniyle henüz bir sonuca varılamamıştır. Belçika'daki bütün binaların, insan ihtiyaçlarına göre düzenlenerek her mevsim kullanıldığını ifade eden Vandenberghe, Buda'da ise tersine bir durum olduğunu, etkinliklerin ve insanların bina ile birlikte yaşadığını aktarmaktadır. Kışın soğuk havalarda üretimin, çalıştayların yer alacağı hareket odaklı etkinlikler ve projeler hayata geçirilerek ısıtma sorunları ortadan kaldırılmaktadır. Bütçenin kısıtlı olması nedeniyle oluşagelen bu durum binanın en önemli özelliklerinden biridir ve binayı yaşayan bir varlığa dönüştürmektedir.

Binanın içerisindeki mekânlar kullanım amacına göre çeşitlilik gösteren ücretler karşılığında kiralanabilmektedir. Buda Lab da benzer şekilde farklı ücretlerle çeşitli üyelik sistemlerine bağlı olarak hizmet vermektedir. Ancak bazı sosyal projelerde hem katılımcılar hem de ziyaretçiler için mekânlar bedelsiz kullanıma açılmaktadır. Binanın gelecekteki kullanımı, tüm başarısına rağmen mülkiyetin belediyeye ait olması nedeniyle, altı senede bir yapılan seçimlerle ve kent politikalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Değerlendirme

Uyarlanabilirlik açısından ele alındığında, Buda bina kompleksi, gerektiğinde bağımsız küçük mekânlara bölünerek gerektiğinde ise merkezdeki düşey sirkülasyon etrafında zincir şeklinde tek bir mekân halinde kullanıma olanak tanıyan yapısal özellikleri nedeniyle esneklik ölçütünü karşılamaktadır. Yapının komşu binalara ait mekânların kullanılması yoluyla genişletilebilmesi ve mekânların bölünüp birleştirilmesi yoluyla boyutlandırılabilmesi ölçeklenebilirlik ölçütüne karşılık gelmektedir. Kentin yaratıcı endüstriler yoluyla geliştirilmesi hedefinin bir parçası olmasının yanı sıra belediyeye ait mülkiyeti nedeniyle yapının yasal açıdan, düşük bütçeye rağmen bölgeyi canlandıracak bir işlev kazandırılması nedeniyle ise ekonomik açıdan dönüştürülebilir olduğu görülmektedir. Yapının içine ışık alabilmek ve tasarımın omurgasını oluşturan düşey sirkülasyonu oluşturabilmek için her katta döşemelerin kısmi olarak kaldırılması ve binaya çok sayıda ziyaretçiyi aynı anda barındıracak işlevler kazandırılması, uyarlanabilirliğin hem sökülebilirlik hem de dayanıklılık ölçütlerinin karşılandığını göstermektedir.

Şekil 8. Buda Fabriek Kültür Merkezi dönüşüm süreçleri.

Süreçleri açısından incelendiğinde, diğer kültürel odaklı endüstri yapı dönüşümlerine ilham kaynağı olabilecek nitelikteki özgün yaklaşımları ile her aşamada izlenen yollar Şekil 8’de özetlenmiştir.

Sonuç

Günümüzde kapsamı değişen ve hatta değişimi sürmekte olan kültür mekânlarının başlıca gereksinimleri olan esneklik, teknik donanımlılık, çeşitlilik, etkileşimlilik, sürdürülebilirlik ve kamusal özelliklerine, enformasyon çağının üretim ve yaşam biçimlerine etkisi sonucunda kullanım dışı kalan endüstri yapıları neredeyse tamamen cevap verebilmek potansiyeline sahiptir. Bu mekânlar aynı zamanda uyarlanabilir yeniden kullanım ölçütleri bakımından ele alındığında da bu dönüşümü destekleyici niteliktedir.

Dönüşümde dikkat çeken en önemli unsurlardan biri de bu dönüşümün süreçleridir. Süreçlerin iyi tasarlanması, değerlendirilmesi, mimarın kendisini tüm süreçlerin bir paydaşı olarak görmesi ve dâhil olması kullanım dönüşü-

münün ulaşacağı başarıyı doğrudan etkilemektedir. Buda Fabriek örneğinde de görüldüğü üzere kullanım dönüşümü deneyliliği ve mimarın etkinliğini doğrudan içinde barındıran, sadece tasarım sürecinden ibaret olmayan, mimar, uygulayıcı, işveren, potansiyel kullanıcılar ve hatta komşular gibi farklı aktörlerle bütünlük oluşturan bir olgudur.

Bu bağlamda mimara düşen görev bu ilişkileri doğru okuyabilmek, hem dönüşüm öncesi süreci, hem dönüşüm sürecini hem de dönüşüm sonrası süreci iyi değerlendirebilmek ve kimi zaman ortaya çıkan kısıtların da – Buda Fabriek örneğinde fabrika yapılarını çevreleyen binaların kullanıcılarını da bu sürecin içine çekmek gibi yaratıcı yöntemlerle – üstesinden gelmektir.

Yaratıcı endüstrilerin, kentlerin ekonomik ve sosyal gelişimi için kullanılmasının hedeflendiği yeni çağda, kültür mekânlarının oluşumu da tasarımından kullanım programlarına kadar ancak yaratıcılığı merkezine alan yaklaşımlar ve süreçler sonucunda gerçekleşebilmektedir.

Kaynaklar

- Atasoy, F. (2007). "Kültürler üzerinden Bilişim Devriminin Etkileri", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4(2), s. 163-178.
- Cantell, S.F. (2005) "The Aptive reuse of Historical Industrial Buildings: Regulation Barriers, Best Practices and case Studies", Yüksek Lisans Tezi, Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Castells, M. (1997) *Information Age: Economy, Society and Culture End of Millennium*, Oxford, Blackwell Publishing Ltd.
- Douglas, J., (2006) *Building Adaptation*, Second Edition, Oxford, Elsevier Ltd. Oxford.
- Erkartal, P.Ö. ve Biket, P. (2017) "Yaratıcı Endüstriler İçin Dönüşüm", Ed.: Nilgün Kuloğlu vd *Transition in/at/on/and/over/under Space*, TMMOB Mimarlar Odası Trabzon Şubesi Yayınları, s. 96-112.
- Kincaid, D., (2002) *Adapting Buildings for Changing Uses*, London, Spon Press.
- Kongar, E. (2002) *Küresel Terör ve Türkiye*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Montgomery, J. (2007). "Creative Industry Business Incubators and Managed Workspaces: A review of Best Practice", *Planning, Practice & Research*, Sayı 22(4) s. 601-617.
- Köksal, G.T.- (2005) "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Saner, M. (2012) "Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar", *Planlama*, Sayı 2012/1-2(52), s. 53-66.
- Toffler, A. (1981) *The Third Wave the Classic Study of Tomorrow*, Newyork, Bantam Books.
- Schmidt, R. ve Austin, S.A. (2016) *Adaptable Architecture: Theory and Practice*, New York, Routledge.
- Murtagh, W.J. (2006) *Keeping Time: the History and Theory of Preservation in America*, New Jersey, John Wiley&Sons.

- Stratton, M., (2005) *Industrial Buildings Conservation and Re-generation*, United Kingdom, United Kingdom, E & FN Spon.
- Trinder, B. (1981) "Industrial Archaeology in Britain", *Archaeology*, Sayı 34(1), s. 8-16.

İnternet Kaynakları

- http://www.creative.leontief.net/data/Creative_en.pdf [Erişim tarihi 02 Mayıs 2018].
- <CA+Assessing+the+Adaptability+of+Buildings.pdf> [Erişim tarihi 28 Temmuz 2018].
- http://heritagecouncil.vic.gov.au/wp-content/uploads/2014/08/HV_IPAWsinglepgs.pdf [Erişim tarihi 12 Ağustos 2018].
- <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> [Erişim tarihi 19 Temmuz].
- <https://www.nps.gov/tps/how-to-preserve/preservedocs/preservation-briefs/17Preserve-Brief-VisualAspects.pdf> [Erişim tarihi 06 Ağustos 2018].
- <https://www.politesi.polimi.it/handle/10589/134123> [Erişim tarihi 25 Ağustos 2018].
- https://www.researchgate.net/profile/Amir_Causevic/post/Is_there_any_scientific_method_for_assessing_the_flexibility_and_adaptability_of_buildings/attachment/59d61f2dc49f478072e97900/AS%3A271749810196482%401441801611675/download/APS- [Erişim tarihi 28 Temmuz 2018].
- https://www.researchgate.net/publication/268324775_From_Cultural_Quarters_to_Creative_Clusters_Creative_Spaces_in_the_New_City_Economy [Erişim tarihi 20 Ağustos 2018].
- https://www.researchgate.net/publication/237307278_CULTURAL_PLANNING_FOR_URBAN_DEVELOPMENT_AND_CREATIVE_CITIES [Erişim tarihi 20 Ağustos 2018].
- <http://www.ub.edu/escult/epolis/liverpool/LiverpoolBook.pdf> [Erişim tarihi 18 Ağustos 2018].

‘Akıllı Şehir’ Kavramı ve Dönüşen Anlamı Bağlamında Eleştiriler*

The Concept of ‘Smart City’ and Criticism within the Context of its Transforming Meaning

● Mücella ATEŞ,¹ ● Deniz ERİNSEL ÖNDER²

ÖZ

Günümüzde şehirlere olan göçün hızlanması ve nüfus artışının boyutları incelendiğinde, 1950 yılında dünya nüfusunun %30'luk kısmının kentlerde yaşadığı, 2010 yılında bu oranın %50'ye yükseldiği, yapılan araştırmalarda 2030 yılında nüfusun %60'ının, 2050 yılında ise %70'inin kentlerde yaşayacağını tahmin edildiği görülmektedir. Nüfus artışı, kentleşme oranlarının yükselmesi ve büyük bir hızla tükenen kaynaklar karşısında gelişen teknolojilerin yardımıyla kentsel çözümler ortaya konması ve her boyutta sürdürülebilir kentler oluşturulması, akıllı yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu hale getirerek, ‘kentlerin akıllanması’ fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu dinamikleri içeren yaklaşım ise ‘Smart City/ Akıllı Şehir’ olarak adlandırılmıştır. Çalışmada ‘Akıllı Şehir’ kavramının ortaya çıkışı, kentsel süreçlere ve farklı amaçlara göre şekillenmesi, kavramın açıklayıcı unsurları olan ‘akıllı ekonomi, akıllı insan, akıllı yönetim, akıllı ulaşım, akıllı çevre, akıllı yaşam’ konularının bu süreçleri ne şekilde etkilediği ele alınarak, kavrama ilişkin belirgin olmayan çizgilerin netleştirilmesi hedeflenmiştir. Çevresel ve toplumsal sorunların çözümünde ve sürdürülebilir olmasında, akıllı yöntemleri etkin kullanabilecek bir toplum yapısının önemi vurgulanmıştır. Kavram farklı bir bakış açısı ile eleştirel olarak değerlendirilerek, bu doğrultuda çıkarımlar yapılmıştır. Makalenin ana fikrini oluşturan ‘Akıllı Şehir’ kavramının dönüşümü ve farklılaşması sürecine dikkat çekilerek, kavram daha önce ele alınmamış şekliyle irdelenmiştir. Bu kapsamda ‘Akıllı Şehir’ kavramına yönelik anlam ve değer değişimine ilişkin eleştiriler ortaya konulmuştur. Böylece kavramın kentsel çok katmanlı süreçler ile bütünleşmesinin önemi ifade edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Akıllı şehir; akıllı şehir bileşenleri; akıllı şehir eleştirisi; şehirleşme; teknoloji.

ABSTRACT

When the acceleration of migration in cities and the size of population are examined, it is seen that 30% of the world population lived in cities in 1950 and this ratio has increased to 50% in 2010. According to the researches, it is predicted that 60% of the population in 2030 and 70% of the population in 2050 will live in the cities. In the face of the rise of population, urbanization rates, and the rapidly depleted resources, to introduce urban solutions with the help of developing technologies and to create sustainable cities in every dimension has made the idea of ‘smartness of cities’ by making the development of smart approaches compulsory. The approach that includes these dynamics is called ‘Smart City’. It is discussed the emergence of the concept of ‘Smart City’, the shaping of the concept according to the urban processes and the different purposes, how the explanatory elements of the concept such as ‘smart economy, smart people, smart governance, smart mobility, smart environment, smart living’ affected these processes in this study. Besides, it is aimed to clarify the unclear lines of the concept. The importance of a society that can effectively use smart methods in solving environmental and social problems and sustainability is emphasized in this study. The concept was evaluated critically by a different point of view and conclusions were made in this direction. It has been drawn attention to the process of transformation and differentiation of the concept of ‘Smart City’ which constitutes the main idea of this article, and the concept has been examined in a way as not been discussed before. In this context, criticisms about meaning and value change towards the concept of ‘Smart City’ have been put forward. Thus, the importance of integrating the concept with urban multi-tier processes has been emphasized.

Keywords: Smart city; smart city key fields; smart city criticism; urbanization, technology.

*Bu metin, Mücella Ateş’in Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı Bina Araştırma ve Planlama Programı’nda hazırlamakta olduğu doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

¹Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul

²Medipol Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2018 - Kabul tarihi: 23 Aralık 2018

İletişim: Mücella ATEŞ, e-posta: mucella.ates@gmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Şehirleşme fiziksel ve sosyal bir süreç olup, bu süreçlerin ne şekilde gelişme gösterdiği de önem kazanmıştır. Endüstri devrimi sonucunda, bu sürecin doğurduğu bir yan ürün olarak ortaya çıkan şehirleşme, XX. yüzyılda ortaya çıkan ciddi nüfus artışının da etkisiyle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için de ciddi bir sorun haline almıştır.¹

Günümüzde 7 milyar civarında olan dünya nüfusunun 2020 yılında 7,8 ve 2050 yılında 9,7 milyara ulaşması ve artışın büyük oranda gelişmekte olan ülkelere kaynaklanması beklenmektedir. Buna paralel olarak şehir nüfusu da hızla artarak 3 milyarı geçmiş ve toplam nüfusa oranı da %47'ye ulaşmıştır. Bu rakam, ülkemizde %65'ler civarındadır ve Batı Avrupa ülkelerinde %80'lere ulaşmıştır. 1975'ten günümüze kadar geçen 30 yıllık süre içerisinde dünyadaki şehirlerin sayısı ve şehirlerde oturan insan sayısı iki kattan daha fazla artış göstermiştir. 2010 yılında dünya nüfusunun %52'si kentlerde yaşarken 2020 yılında bu oranın %56'ya ve 2050 yılında %70'e çıkması öngörülmektedir. 1950 yılında dünya nüfusunun %30'unun şehirlerde yaşadığı göz önünde bulundurulursa, dünyadaki şehirleşme oranının ne kadar arttığını görebilmek mümkün olacaktır.²

Nüfus artışı, enerji kullanımında meydana gelen hızlı artış, enerji kaynaklarının gün geçtikçe azalması, beraberinde enerji fiyatlarının artmasını, çevre kirliliğini ve iklim değişikliklerini de getirmiş; bu durum sürdürülebilir gelişmelere, yeşil teknoloji yatırımlarına, enerji verimli ulaşım sistemleri oluşturmaya ve yeşil-enerji verimli binalar yapımına yönelmeyi teşvik edici olmuştur. Bütün bu gelişim ve değişimlere paralel olarak yeni planlama paradigmaları ekolojik şehir, sıfır karbon şehir, enerji verimli şehir gibi enerji konusuna odaklanan ve gelişen teknolojilerin yardımıyla çeşitli vizyonlar ortaya koyan yaklaşımlar oluşmuştur.³

Ortaya çıkan bu durum, kentsel sorunlara çözüm bulmak için kent araştırmacılarının çeşitli sloganlarla alternatif kent akımlarını ortaya attığı ancak genel olarak hepsinin hedefinin kentsel sürdürülebilirlik olduğu ve çoğunun da konuya tek yönden yaklaştığı ifade edilerek, eleştirilmiştir.⁴

1990 sonrası tartışılan ve konuşulan kent vizyonları sonrasında, 2000 li yılların başında, nüfus artışı ve hızlı şehirleşme ile hizmet talebi artışları, mevcut enerji kaynaklarındaki azalmalar ve yenilenebilir kaynakların etkin kullanılmaması paralelindeki çevresel kirlilik ve devamında küresel iklim değişikliği ile birlikte; büyük bir hızla gelişen ve kentsel süreçlerin her aşamasında yaşam kalitesinin artırılması bakımından büyük bir potansiyeli olan bilgi işlem teknolojilerinin varlığı, sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilir kentler yaratmak için akıllı yaklaşımlar geliştirilmesini zorunlu hale getirerek şehirlerin tek yönlü olarak değil, bir-

çok bakımdan akıllanmasının mümkün olduğu fikrini doğurmuştur. Sadece şehrin fiziksel durumu açısından değil sosyal açıdan da farklı dinamikleri içeren bir gelişim süreci hedefleyen bu yaklaşım 'Akıllı Şehir/ Smart City' kavramı olarak adlandırılmıştır. Kavram, diğer kent vizyonları arasında mevcut kent dokusunda öngördüğü uygulamaların yanı sıra, yeni kurulan şehirlerin birçoğunda da kapsayıcı olma ve bütüncüllük iddiası ile ön plana çıkmaktadır. Akıllı şehirler; sınırlı kaynaklarını daha etkin ve verimli kullanan, akıllı çözümler üretmek için bilgi ve iletişim teknolojilerine yatırım yapan, yapılan yatırımlar sonucu tasarruf elde eden, böylece sağladığı hizmet ve yaşam kalitesini maksimum verimlilik sağlayacak şekilde bütüncül bir mekânsal planlama süreci ile birlikte yeniden yapılandıran, doğada bıraktığı karbon ayak izini azaltan ve tüm bunları yaparken yenilikçilik ve sürdürülebilir gelişime yatırım yapan şehirler olarak tanımlanmaktadır.

Kapsam ve Yöntem

Bu çalışmada ilk olarak 'akıllı şehir' kavramına yönelik detaylı bilgiler verilmiştir. Daha sonraki aşamada; kavramının günümüzde ağırlıklı olarak teknolojik gelişme ve yeniliklerin kentsel yaşama aktarılması olarak değerlendirildiği, kavramın temel alındığı politika ve uygulamalar kapsamında, mekânsal oluşum süreçleri, kullanıcı- mekân- doğa ilişkileri ve kentin işleyiş biçiminin geri planda bırakılarak, çeşitli standartlaştırmaların referans alındığı şehir karşılaştırmaları ekseninde kentsel rekabetin bir öznesi haline gelmesi süreci ortaya konulmuştur. Bu sürecin, 2000'li yılların başından günümüze kadar kavrama ilişkin ortaya konulan yayınların analiz edilmesi suretiyle ifade edilmesi mümkün olmuştur. Çalışma kapsamında, 'akıllı şehir' kavramının zaman içindeki anlamsal dönüşüm sürecinin ortaya konulabilmesi için 2000-2017 yılları arasında önemli bilimsel veri tabanlarından ikisi olan 'Springer Link' ve 'Science Direct' kapsamında araştırma ve taramalar yapılmıştır. Bir sonraki aşamada ise elde edilen yayınlar analiz edilmiş ve kavrama yönelik dönüşüm süreci ortaya konulmuştur. Ortaya konulan verilere dayanarak, kavramın ortaya çıkış dinamiklerinden ve ileri bilgi işlem teknolojileri ile desteklenen bütüncül şehir olgusundan uzaklaşarak; kavramsal standartlaştırmalar aracılığıyla şehirler açısından bir rekabet aracı halini alarak tek boyutlu algılanması süreci eleştirel bir gözle değerlendirilmiştir.

Akıllı Şehir Kavramı: Tanımlar ve Temel Çerçeve

90'lı yıllarda orta çıkan ve yukarıda özetlenen yaklaşımların yanı sıra, bu kent vizyonlarının temel aldığı birçok prensibi aynı anda benimseyerek, teknolojik gelişim ve yeniliklerin, insan ve yaşam ekseninde kente nasıl aktarılabilirliği sorunsalı çerçevesinde ortaya çıkan 'akıllı şehir (smart city)' düşüncesinin, temelde, gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerini en önemli araç edinerek, bu yolla insan

¹ Keleş, 1998, s. 80. Tunçbilek, Tü-

mertekin, 1959. Emiroğlu, 1981 s.

43-82. Dinler, 2001, s. 23-29.

² Karakuyu, 2004, s. 2-3.

³ Stieninger, 2013.

⁴ Ercoşkun, 2007, s. 36-38.

ve doğa için yüksek verimlilik sağlanarak, akıllı altyapıların akıllı mekanları ve toplulukları meydana getirmesi fikrini yansıtmaktadır. 'Akıllı şehir' kavramı bu yönüyle, 1990 sonrası ortaya çıkan ve tek bir noktaya odaklanan yaklaşımların yanında, kapsamlı, katılımcı bir anlayışı ve bütüncül ve yoğun yerleşme unsurlarını da beraberinde getirmektedir.⁵

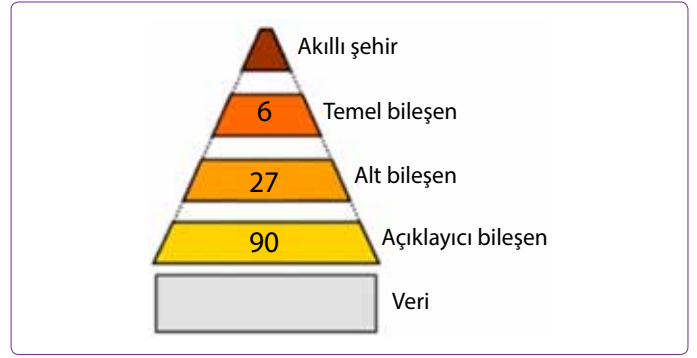
Geleceğin şehirleri; nüfus artışı, çevre problemleri, kentsel atıkların durumu, kaynakların gittikçe azalmaya başlamasının yanında, bilgi teknolojilerinin ilerlemesi ile birlikte değişen toplum yapısı ile de karşı karşıya kalmış, bu durum akıllı şehirlerin ortaya konması için çeşitli araştırmalar yapılmasına ortam sağlamıştır. Ağırlıklı olarak teknoloji odaklı algılanan kavram doğrultusundaki uygulamalar, ancak tamamlayıcı olarak toplumsal ve sosyal alanlarla bütünleştirildiği zaman sürdürülebilir bir akıllı şehirden söz etmek mümkün olacaktır.⁶

Gelişen bilgi işlem teknolojilerini merkeze alan akıllı şehirler, hem doğal çevre hem de yapı çevre sorunları için çözüm üretecek oluşumları meydana getirmesi fikrini yansıtmaktadır. Bu sorunlar her ne kadar dezavantaj gibi görünse de, hızla gelişen teknolojilerin kaynaklığında yaratıcı stratejik çözümler ortaya çıkarılması bakımından bir fırsat olarak da ele alınabilir. Bununla birlikte, akıllı şehir kavramının kentsel mekanda sadece bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı değil aynı zamanda yönetim ve politika konularının da sürece dahil edilmesinin planlandığı, paydaş çeşitliliği ekseninde karşılıklı iş birliklerinin yoğun olduğu, sosyal ve politik boyut ile de ilişkilidir. Bu çerçeveden bakıldığında kavram bütüncül olma iddiası ile, 1990 sonrası ortaya çıkan kent vizyonlarının farklı odak noktaları kapsamında amaç edindiği kentsel sürdürülebilirliği kapsamaktadır (Tablo 1).⁷

Bu doğrultuda akıllı şehir politikaların ortaya konulması, şekillenmesi ve şehirlerin bu bakış açısı ile gelişimine katkı sağlamak için uluslararası birçok organizasyon, düşünce kuruluşu ve girişim bulunmakta ve her geçen gün bunların sayısı artmaktadır (Tablo 2).

'Dijital Şehirler'in düşüşe geçmesi, 'akıllı şehir' kavramının ön plana çıkması ile doğru orantılı olmuştur. Bunun sebepleri ise, 'akıllı şehir' kavramının dijitalleşme ve bilgi işlem teknolojilerini temel alması ancak bununla birlikte birçok yönden sürdürülebilirliği de hedef edinmesidir.⁸

Kavram ile ilgili geniş ve sistematik araştırmaları ile bilinen ve kavramı 'akıllı insan, akıllı yaşam, akıllı çevre, akıllı ulaşım, akıllı yönetim ve akıllı ekonomi' olmak üzere altı ana başlık altında kategorize ederek, önemli veriler ortaya koyan Giffinger (2007)'Orta Büyüklükteki Avrupa Şehirleri Akıllı Şehir Derecelendirmesi' adlı proje kapsamında kavrama ilişkin detaylı analizler yapmıştır. Ona göre, akıllı şehir

Şekil 1. Akıllı Şehir bileşenler piramidi ('Smart Cities, Ranking of European Medium-Sized Cities' kaynağından yazar tarafından çeviri yapılmıştır).

Şekil 2. Akıllı Şehir ana bileşenleri ('Smart Cities, Ranking of European Medium-Sized Cities' kaynağından yazar tarafından çeviri yapılmıştır).

kavramına ilişkin olarak 'farkındalık' biçimi çok önemlidir. Bir akıllı şehir tek bir noktadan kurgulanamaz ve yönetilemez, kentteki tüm paydaşların şehrin akıllı olma sürecinde farkındalığı ve bilinç kazanması esastır (Şekil 1 ve 2).⁹

Kavrama sistematik açıdan yaklaşan Cohen (2012), 'Akıllı Şehir Çarkı' adıyla bir çember oluşturarak, akıllı şehirlerin temel faktörlerine yer vermiş, bu faktörleri oluşturmaya yönelik etkenleri de sıralamıştır. Tıpkı Giffinger (2007) gibi o da akıllı insan, akıllı yaşam, akıllı enerji, akıllı çevre, akıllı yönetim ve akıllı ekonomi' şeklinde altı ana başlığa ayırarak sistematik hale getirdiği kavramı her bileşeni farklı kavramlar ile açıklamış ve bu açıklamaları daha da detaylandırarak çembere yerleştirmiştir (Şekil 3).¹⁰

Kavramın 'akıllı insan' ve 'akıllı yaşam' boyutu ile ilişkili olarak Komninos (2002) 20.yüzyılın son çeyreğinden itibaren gelişen teknolojilerin ve yenilikçilik kavramının birleşerek yeni bir toplum yapısına öncülük edeceği ön görüşünden hareketle, ortaya çıkan bu yeni bilginin boyutlarını ele almıştır. Buna göre akıllı şehirlerde teknolojik gelişme ve yeniliklerin, şehir ve bölge planlamalarında, yüksek teknolojik (high-tech) oluşumlarda, bilişim altyapısı gibi konularda önemli bir yeri vardır. Bilgi odaklı gelişim olarak da ad-

⁵ Beatley, (2000).

⁷ Nam, Pardo, 2011, s. 186-190.

⁶ Mandl ve Zimmermann-Janschitz, 2014 s. 611-612.

⁸ Moir, Moonen, Clark, 2014, s. 14.

⁹ Giffinger, 2007, s. 10-13.

¹⁰ Cohen, 2012.

Tablo 1. Akıllı şehir düşünce kuruluşları ve girişimleri*

Oluşum Adı	Ürün ve Servisler	Web adresi
C40	Sera gazı emisyonlarını azaltmak için harekete geçen dünyanın mega kentlerinden oluşan bir ağ.	www.c40cities.org
City service Development Kit (CitysDK)	CitysDK'nin amacı, bir açık kaynaklı hizmet geliştirici araç seti kullanarak Akıllı Şehir uygulamalarını şehirden şehre aktarmaktır. Ayrıca, amaç geliştiricilerin yeni ve yenilikçi uygulamalar yaratmalarını kolaylaştırmaya yardımcı olmaktır.	http://www.citysdk.eu/
Civitas	CIVITAS'ın amacı, kentleri sürdürülebilir kentsel hareketliliğe yönelik iddialı ulaşım önlemleri ve politikaları sunma konusunda desteklemektir.	www.civitas-initiative.org
Commons4eu	Commons4EU, vatandaşlar ve akıllı şehirler arasında dijital platformlar oluşturmak için birlikte çalışan yedi Avrupa kentinin (Barcelona, Amsterdam, Berlin, Helsinki, Manchester, Roma ve Birleşik Krallık-NESTA) katılımından oluşan bir örgüttür.	www.commonsforeurope.net
ConCerto	Bina ve inşaat sektörünün genel optimizasyonunun, tekil optimizasyonundan daha verimli ve daha ucuz olduğunu göstermeyi amaçlayan AB Çerçeve Programı (FP6 ve FP7) kapsamında bir Avrupa Komisyonu girişimidir.	www.concerto.eu/concerto
Digital energy and sustainability solutions Campaign	BİT'in çevremizin iyileştirilmesinde ve uzun vadeli ekonomik büyümenin sürdürülmesinde oynadığı rolün farkında olan bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) şirketleri ve dernekleri, sivil toplum kuruluşları, müşteriler ve diğer paydaşları bir araya getirir.	www.digitalenergysolutions.org
EuroCities	Üyeleri arasında bilgi paylaşımı ve fikir alışverişinde bulunmak için bir platform sunan önemli bir Avrupa kentleri ağı.	www.eurocities.eu/eurocities/home
European smart Cities	Kentsel çevredeki enerji verimliliği ve düşük karbonlu teknoloji uygulamalarının geliştirilmesini ve pazarlanmasını hızlandırmak amacıyla oluşturulan bir paydaş platformu.	www.eu-smartcities.eu
Global e-sustainability initiative (gesi)	GeSI, BİT sektöründe sürdürülebilir kalkınmayı daha da arttırmayı amaçlayan oluşum.	www.gesi.org
ICLEI	Yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen, yerel ve bölgesel hükümetlerin uluslararası bir organizasyonu.	www.iclei.org
Internet-of-things JESSICA	Nesnelerin İnternetiyle ilgili tüm alanlara odaklanan bir AB girişimi. JESSICA, önde gelen Avrupa şehirleri için fonlama ve analiz sağlayan bir AB araştırma programıdır.	www.internet-of-things.eu www.jessica.europa.eu
Living Cities	Yaşayan Şehirler, ECO şehirleri için pratik yönergeler geliştirmek amacıyla dünyanın en büyük vakıf ve finansal kuruluşlarından 22'sinden oluşan uluslararası bir araştırma programıdır.	www.livingcities.org
Living Labs Global	Living Labs Global, şehirlerdeki hizmetlerde ve hareketlerde yenilik yaratmayı amaçlayan kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur.	www.livinglabs-global.com
London Data Store	Londra Veri Deposu, Londra'nın verilerini serbest bırakmaya yönelik ilk adım olarak Büyük Londra Otoritesi (GLA) tarafından oluşturuldu. Amaç, GLA ve diğer kamu sektörü kuruluşlarının kamuya açık tuttuğu verileri ortaya koymaktır.	www.data.london.gov.uk
Meshing.it	Mesh, geleceğin iş modelleri hakkında bilgi paylaşımı için bir platformdur. Platform, dünya çapında 136 ülkeden 7.000'in üzerinde ortak içermektedir.	www.meshing.it
MIT SENSEable City lab OUTSMART	SENSEable City Laboratory, MIT'de yeni bir araştırma girişimidir. Akıllı şehirler ve kentsel alanlar bağlamında kamu hizmetlerinde 'Geleceğin İnternet (FI)' odaklı yenilik ekosisteminin temellerini oluşturmak amacıyla AB tarafından finanse edilen bir projedir.	www.senseable.mit.edu www.fi-ppp-outsmart.eu
SmartCities	Akıllı Şehirler projesinin amacı, hükümetler ve akademik ortaklar arasında, tüm Kuzey Denizi bölgesinde e-hizmet sunumu için yeni bir temel oluşturan e-hizmetlerin daha da geliştirilmesinde sağlayan bir yenilik ağının oluşturulmasıdır.	www.smartcities.info
The Smart Cities Network	Açık veri, nesnelerin interneti konularındaki uygulamaları paylaşan Avrupa akıllı şehirler ağıdır.	www.smartcitiesnetwork.eu
The Crystal	Oluşum, kentlerin karşı karşıya bulunduğu zorluklara odaklanan diyalog, keşif ve öğrenim merkezi ve sürdürülebilir teknolojileri kullanarak çevresel etkilerini azaltma yollarına odaklanan, merkezi Londra'da bulunan bir Siemens girişimidir.	www.thecrystal.org
WBCSD	Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi, iş, toplum ve çevre için sürdürülebilir bir geleceği teşvik etmek amacıyla iş çevrelerinin liderliğinde bir organizasyondur.	www.wbcsd.org

*Danish Smart Cities: Sustainable Living In An Urban World' adlı kaynaktan yazar tarafından çeviri yapılmıştır.

Tablo 2. Akıllı Şehir ana ve alt bileşen tablosu*

AKILLI EKONOMİ-Rekabet gücü • Yenilikçi ruh • Girişimcilik • Şehir imajı • Üretkenlik • İş gücü piyasası • Uluslararası uyum	AKILLI İNSAN- Sosyal ve insani boyut • Eğitim • Hayat boyu öğrenme düzeyi • Sosyal ve etnik çeşitlilik • Açık akıl
AKILLI YÖNETİŞİM- Katılımcılık • Politik farkındalık • Kamusal ve özel hizmetler • Verimli ve şeffaf yönetim	AKILLI HAREKET- Ulaşım, BİT • Yerel erişebilirlik • Uluslararası erişebilirlik • BİT altyapısı • Sürdürülebilir taşıma sistemleri
AKILLI ÇEVRE-Doğal kaynaklar • Hava kalitesi • Ekolojik farkındalık • Sürdürülebilir kaynak yönetimi	AKILLI YAŞAM-Yaşam kalitesi • Kültürel olanaklar, eğitim imkanları • Sağlık şartları • Kişisel güvenlik • Konut kalitesi • Eğitim donanımları • Turistik faaliyetler/imkanlar • Sosyal dayanışma

*Smart Cities, Ranking of European Medium-Sized Cities' kaynağından yazar tarafından çeviri yapılmıştır.

Şekil 3. Cohen, B. bileşen çarkı ('What exactly is a Smart City' kaynağından yazar tarafından çeviri yapılmıştır).

landırılabilen bu boyutun, geleceğin şehirlerinde bir temel olarak ele alınacağı ifade edilmiştir.¹¹

Avrupa Birliği de metropoliten alanlar için 'akıllıca' bir anlamda kentsel büyümeye ulaşılması amacıyla strateji geliştirilmesi için çaba harcamış, bunun yanı sıra farklı uluslararası kurumlar ve düşünce kuruluşları da çeşitli çalışmalar

yapmaya başlamışlardır. Kavramın 'akıllı insan' ve 'akıllı yaşam' boyutu ile ilgili olarak, OECD ve Eurostat oluşumunun da destek verdiği bu çalışmalarda akıllı şehirlerin, bilgi işlem teknolojileri sektöründeki yenilikleri ve göstergeleri belirleyen bir araç olmasından öte, sosyal anlamda kentsel yenilik konusunda araştırmacılar için ciddi bir analiz alanı oluşturulması önemsenmiştir.¹² Bu noktada akıllı şehirleri teknoloji odaklı şehir ile eş anlamlı gören anlayışların yanında, eğitim olanaklarının güçlenmesi ile kentlerin akıllı olma noktasında daha sürdürülebilir yollar ortaya koymasının doğru orantılı olduğunu belirten araştırmaların¹³ yanı sıra kentin sosyal ve insani boyutlarının, akıllı şehrin çekirdeğinde yer alan teknolojik unsurlarla bütünleştirilmesi de hayati önem taşımaktadır.¹⁴

'Akıllı yaşam' ve 'akıllı insan' kavramları ile ifade edilen bu çerçevedeki bir diğer önemli nokta ise, sıradan insanların ve toplumlarının kentsel hizmetlere, yeniliklere ve yaşam kalitesini artırıcı faaliyetlere ulaşabilmesi ve bunlardan azami ölçüde faydalanabilmesi için bilgi işlem teknolojilerini kullanabilecek becerilere sahip olması gerektiğidir.¹⁵

Hızlı şehirleşme, teknolojik gelişmeler ve sosyal dönüşümler ile birlikte gelişen ve anlamı farklılaşan kavramları açıklayan Ceo (2001), ilişkisel süreçlerin ve bu süreçlerin iyi yönetilmesinin kentlerin akıllanmasındaki rolünün büyüklüğüne işaret ederek; akıllı şehirlerin, öğrenmeyi öğrenen, yeniyi ve gelişime adapte olan ve inovasyon dostu top-

¹¹ Komninos, 2002, s. 2-10.

¹² Caragliu, Del Bo, ve Nijkamp, 2009, s. 45-58. ¹⁴ Hospers, (2006), s. 323-324.

¹³ Glaeser ve Berry, 2006, s. 1-4.

¹⁵ Evans, 2002.

Tablo 3. Akıllı Şehir kavramının temel boyutları

Akıllı Şehir Kavramının Temel Boyutları	Kaynak
Bilgi işlem eğitimi	Mahizhnan (1999)
Bilgi işlem altyapısı	
Bilgi işlem ekonomisi	
Yaşam kalitesi	
Ekonomi	Giffinger et al. (2007)
Ulaşım	
Çevre	
İnsan	
Yönetişim	
Teknoloji	Eger (2009)
Ekonomik gelişme	
İş sektörü büyümesi	
Yaşam kalitesinin yükselmesi	
Yaşam kalitesi	Thuzar (2011)
Sürdürülebilir ekonomik gelişme	
Katılımcılık, politikaları ile doğal kaynakların yönetimi	
Ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflere ulaşma	
Kentin ekonomik ve sosyo-politik konuları	
Çevrenin teknik ve sosyal konuları	Nam and Pardo (2011)
Bağlantılı olma	
Bütünleşme	
Uygulama	
Yenilik	
Ekonomi	Barrionuevo (2012)
İnsan	
Sosyal	
Çevresel	
Kurumsal	
İnsan boyutu	Kourtiti and Nijkamp (2012)
Altyapı boyutu	
Sosyal boyut	
Girişimcilik boyutu	
Yönetim ve organizasyon	Chourabi et al. (2012)
Yönetişim	
Politika konsepti	
İnsan ve toplum	
Ekonomi	
Yapılı çevre	
Doğal çevre	

lumlari oluşturabilmiş şehirler olduğuna vurgu yapmıştır (Tablo 4).¹⁶

‘Akıllı şehir’ yaklaşımının bir diğer önemli unsuru da ‘akıllı çevre’ bileşenidir. Şehirlerin, dünya topraklarının

¹⁶ Coe, Paquet, ve Roy, 2001.

Tablo 4. Kavramların dönüşümü*

Yerel/geleneksel Sistem	Küresel Eğilim
Yerelleşme	Küreselleşme
Öğrenme	Bilgi
İş birliği	İnovasyon
Topluluk	Rekabet
Coğrafi yakınlık	Kümelenme
Sosyal sermaye	Beşeri sermaye
Yerel koşullar her zamankinden daha fazla mobil olmalı	Sermaye ve insanlar her zamankinden daha fazla mobil (ulusal sınırları bulanıklaştıran durum)

*“E-Governance And Smart Communities: A Social Learning Challenge” kaynağından yararlanılarak yazar tarafından çeviri yapılmıştır.

yüzde ikisinden azını kaplamasına rağmen, kent sakinleri dünyanın doğal kaynaklarının dörtte üçünden fazlasını tüketmesi; kaynakların azalması, atık yönetiminde zorluk, hava kirliliği, insan sağlığı ve trafik gibi sorunları beraberinde getirmiş, dezavantaj gibi görünen bu durum ileri teknolojilerin yardımı ile yaratıcı stratejik çözümler ortaya konulması için bir fırsat olarak da değerlendirilmiştir.¹⁷ Bu bağlamda artan şehirleşme oranı karşısında akıllı çözümlerin üretimi ve kaynakların etkin kullanımı olarak da tanımlanabilen ‘akıllı çevre’ çerçevesinde zararlı gaz ve atıkların azaltılmasına odaklanan politikalar ortaya konulmaktadır.¹⁸

‘Akıllı şehirler’ için büyük önem taşıyan başka bir bileşen olarak ortaya çıkan ‘akıllı ulaşım’ kavramı, artan nüfus özelinde trafik, kirlilik, enerji tüketimi, atık artışı gibi bazı ciddi kentsel sorunlarla başa çıkmak için önemli bir strateji olarak algılanmakta ve bundan dolayı çok hızlı gelişmektedir. Bu çerçevede temiz, çevreye duyarlı yerel erişebilirlik ve uluslararası erişebilirlik, BİT altyapısı, sürdürülebilir taşıma sistemleri vizyonu ile kirliliği azaltmak, trafik tıkanıklığını azaltmak, trafik güvenliğini arttırmak, gürültü kirliliğini azaltmak, aktarım hızının artırılması, transfer maliyetlerini azaltmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, bisiklet kullanımının yaygınlaştırılması da dâhil olmak üzere çoklu ulaşım çözümlerini kullanabilen akıllı vatandaşlar ile yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.¹⁹

Akıllı şehir serüveni, kentlerde süreç yönetimini de içine alan bir yapıdır ve bu yönüyle ‘akıllı yönetim’ kavramı oldukça önemlidir. Telekomünikasyon ve hızla gelişen teknoloji, beraberinde akıllı tasarlanması gereken kentsel-yönetimsel süreçleri getirmiştir.²⁰ Buradan hareketle ‘akıllı şehir’ kavramının, bilimde, sanayide ve ticarete yeni ufuklar açabilmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemli yer

¹⁷ Nam ve Pardo, 2011, s. 186-190.

s. 14-26.

¹⁸ Dash, 2016, s. 1-3.

²⁰ Bullinger ve Röthlein, 2012, s. 227-

¹⁹ Benevolo, Dameri ve D’Auria, 2016,

229.

kapladığı; kamu kesiminin bilgi teknolojilerinin yönetimde, ticarete ve iletişimde, halkla haberleşmede, çoklu katılım odaklı “e-yönetişim”i kullandığı, sonuç itibarıyla birden fazla alanın bütünleştiği bir sistem olarak nitelendirilmiştir.²¹ Bu kapsamda, katılımcı karar alma ve e-hizmetleri için bilgi işlem teknolojileri vasıtasıyla şeffaflık elde edilmesi ve açık verilerin doğru analizi ile sürdürülebilir çözümler elde edilmesi hedeflenmektedir.

Kavramın bir başka boyutu ise özellikle akıllı şehir girişimlerinin başlıca itici unsuru ve yüksek derecede ekonomik rekabet gücüne sahip bir şehirlerin temelinde yatan ‘akıllı ekonomi’ faktörüdür. Akıllı ekonomi kapsamında endüstriyel gelişim için bir ortam yaratmak, iş yeni iş alanları açma, istihdam yaratma, iş gücü geliştirme ve verimliliğin artırılması hedeflenmektedir [112]. Kavram, ekonomik rekabetçilik, e- ticaret, girişimcilik, markalaşma, verimlilik, esneklik ve ulusal ve uluslararası pazar ile bütünleşme gibi bileşenleri bilgi teknolojilerinin etkin olduğu yeniliklerin yanı sıra yeni ürünler, yeni hizmetler ve iş modelleri de desteklemektedir.²²

Çalışma kapsamında detaylı olarak açıklanan ‘akıllı şehir’ kavramına yönelik zamanla bir anlam ve içerik farklılaşması ortaya çıkmış; bütüncül ve çok yönlü olma özelliği ifade edilmesine rağmen, kavrama ilişkin yapılan tartışma ve uygulamalarda bu durumun farklılaştığı ifade edilerek, çeşitli eleştiriler yapılmıştır.

Bu eleştirilerin en başında, bilişim teknolojilerinin birçok kentsel alanı ekonomik, sosyal ve mekânsal olarak dönüştürebilme kapasitesinin yüksek olmasının yanında gelişen bu yeni teknolojilerin ve ağların kentlerde ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin göz ardı edilmesi gelmektedir.²³

Bu çerçevede Hollands (2008), kavramın tek yönlü kullanımı üzerinde durmuş, şehirlerin akıllı olarak adlandırılmasına rağmen, kentsel bazda bu aklın ne anlama geldiğinin farkında olunmadığını, şehirlerin akıllı olduklarını iddia ettikleri tekil uygulamaların yeterli olmayacağını ifade etmiştir. Akıllı şehirlerin özünde dijital şehirler, yüksek teknolojik şehirler gibi müstakil konular üzerine odaklı şehir yapılanmalarından öteye geçmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda ‘akıllı şehir’ yapılanması sadece tekil uygulamalarda veya bu kavram adı altında yürütülen piyasa kampanyaları ile değil, gerçek aklın hangi katmanlardan oluştuğu ve teknoloji ile derinden ilişkili olan bilginin gelişmeye nasıl yardım edeceğinin araştırılması ile gerçek anlamda hayata geçebilmesi mümkündür.²⁴

Bir başka eleştiri noktası ise ‘akıllı şehir’ kavramının kullanıcıyı planlama sürecinin merkezinde görmeyerek, onları ortaya konulan teknolojik gelişmelerin kullanıcıları olarak değerlendirmesidir.²⁵ Bu doğrultuda akıllı şehir kavramı ek-

seninde kurulan yeni yerleşim alanlarının birer teknoloji laboratuvarı olarak yapılandırılması, kentsel yaşam ve kullanıcıların odak noktada olmadığı, daha çok yeniliklerin test edildiği yeni alanlar olarak kullanıldıkları ifade edilerek,²⁶ devlet eliyle veya özel sektör aracılığıyla akıllı bir yeni yerleşim oluşturma süreçlerinde katılımdan uzak bir biçimde teknoloji şirketlerinin ön plana çıktığı da görülmektedir. Bu türden süreçlerde planlama ve kentsel yaşam dinamiklerinin geri planda kalıyor olduğu da gözlenmektedir.²⁷

Giffinger (2007), de akıllı şehir kavramının günümüz kullanımına eleştirel yaklaşarak, genellikle tek bir odak noktası ekseninde, mekânsal planlama literatürü ve şehir araştırmalarında şehri meydana getiren dinamikleri ve katkıları tanımlamaktan uzak bir şekilde kullanıldığını belirtmiştir.²⁸ Bu çerçevede ‘akıllı çevre’ bileşeni ve çevresel sürdürülebilirlik bağlamında bakıldığında, teknoloji dostu olmanın çevre dostu olmak ile eş anlamlı algılanmaması gerektiği, çevresel boyutta akıllı çözümler geliştirilmesi için öncelikle buna yönelik stratejiler geliştirilmesi yoluyla mümkün olabileceğinin belirtilmesi gerekmektedir.²⁹

Bilgi işlem teknolojileri aracılığıyla yapılan çalışmalarının kentsel alana yayıldığı düşüncesine rağmen, kentsel planlamanın bütüncül sürecinden uzak uygulamalar ortaya konduğu ve bu nedenle kentsel kümelenmelerin oluşturduğu durumun çevreye ciddi anlamda zararlı olduğunu belirtmiştir.³⁰ Ayrıca, bahsi geçen bilgi teknolojisi devriminin somut anlamda kirliliğe yol açtığı hususu da bir başka eleştiri konusu olmuştur. Örneğin Tokyo’daki BM üniversitesindeki araştırmacılar, yeni bir bilgisayar üretiminde ağırlığının on katı kadar fosil yakıtlarda ve kimyasal tükettiğini ve geleceğin dünyasında insanların sürekli olarak teknolojilerini geliştirdikçe bilgisayardan oluşan bir ‘atık dağı’ ile karşı karşıya kalma tehlikesi ortaya çıkmıştır.³¹

Akıllı Şehir Kavramı ve Dönüşen Anlamı Bağlamında Değerlendirilmesi

Yukarıda ifade edilen 6 akıllı şehir bileşenin iki farklı boyutta ele alınabileceğini ifade eden Mandl ve Schaner (2012), bunlardan birincisinin bilgi ve verilerden oluşan sayısal yazılım dünyası, bir diğeri ise kentsel konsepti belirleyen sistematik dünya olduğunu altını çizmiştir. Hesaplama odaklı yani, gerçek zamanlı kentsel hizmetlerin optimizasyonu için simülasyon olanakları sağlayıp, farklı kentsel senaryolardaki problem çözme durumlarını ortaya koyarken; sistematik yaniyla da sosyal katılım, kentsel yaşam, günlük kullanım mekanlarının hangi dinamikler etrafında yoğunlaşabileceği ve buna ilişkin mekânsal planlamalar gibi hususlarda etkin olmaktadır. Çoğu zaman kavrama yönelik eleştirilerin kaynağı da bu farklı boyutların, teknoloji odağına

²¹ Odendaal, 2003, s. 585-607.

²³ Graham, Marvin, 2001.

²² Europien Parliement, 2014, s. 28-30.

²⁴ Hollands, 2008, s. 303-320.

²⁵ Greenfield, 2014.

²⁶ Rieder, 2014.

²⁹ a.g.e

²⁷ Beinrott, 2015.

³⁰ Newman, 1999.

²⁸ Giffinger, 2007, s. 10-13.

³¹ Sample, 2004.

indirgenmesinden kavramın kentlerin ön plana çıkarılması için reklam ve pazarlama aracı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır.³²

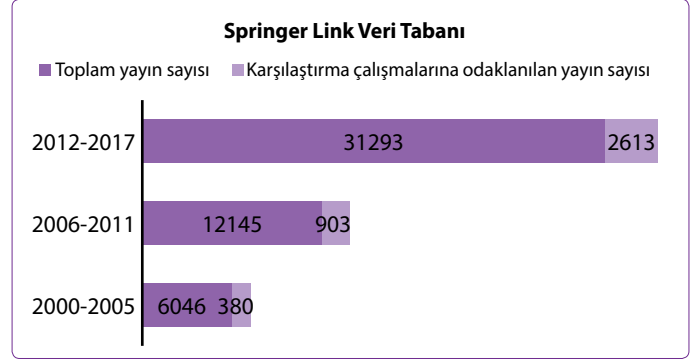
Aslında temel problem, ‘akıllı’ teriminin nasıl ve hangi yollarla kullanıldığı ile ilgilidir. Örneğin, sıfat olarak ‘akıllı’ açıkça, bir takım pozitif kentsel tabanlı teknolojik yenilikleri ve bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla değişimi ima ederken, aynı zamanda ‘E-yönetişim’, topluluklar, sosyal öğrenme, kentsel büyüme, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik konularında da kullanılmıştır. Kavrama ilişkin terminolojik karışıklık bilgi işlem, bilgi, yaratıcı kültür endüstrileri, bilişim ekonomisi ve yaratıcı şehirler kavramları ekseninde olmaktadır. Akıllı, dijital, ağa bağlı, yaratıcı, yenilikçi, kültürel gibi kavramları ayırmanın zorlaştığı bu durumda, gerçek altyapı değişikliği veya uygulanabilir ve etkili bilgi işlem politikalarının üzerinde durulması yerine, ‘kentsel marka’ pazarlaması için çeşitli projeler geliştirilmesidir.³³

Bu çalışmanın temelini de teşkil edecek biçimde akıllı şehirlere yönelik en önemli eleştiri konuları, kavram eksenindeki tartışmalar ve uygulamalarda kentin mekan ve insan kapasitesinin değerlendirilmesinden uzaklaşarak, bilgi teknolojileri altyapısı sağlayıcı işletmelerin önderlik ettiği teknolojik boyuta odaklanılması ve genel geçer kurallar çerçevesinde parametre setleri oluşturularak kentsel rekabet olgusuna kaynaklık edilmesi şeklinde özetlenebilir. Tam bu noktada, ‘akıllı şehir’ kavramının ortaya çıkışından günümüze gelinceye kadar yapılan yayınların içerikleri, bu dönüşüme dair ipuçları vermektedir.

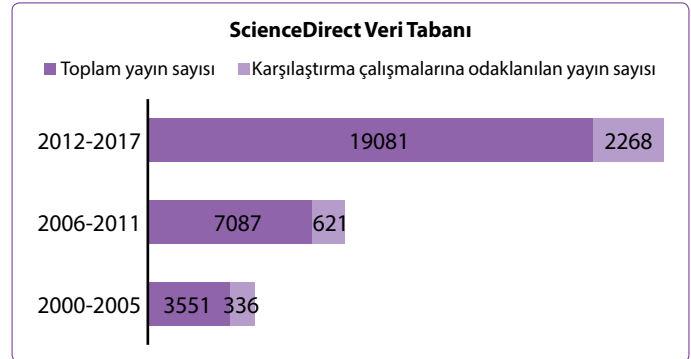
‘Akıllı şehir’ kavramının, yeni bir şehircilik ve kalkınma paradigması olarak kurgulanması hem teoride hem de pratikte büyük bir hızla gerçekleşmiştir. Son çalışmalardan elde edilen veriler, akıllı şehir gelişimi için stratejiler ve projeler üzerinde çalışan şehirlerin sayısının hızla arttığını göstermektedir. Lee ve Hancock (2012)³⁴ tarafından yapılan araştırmalar 2012 yılında dünya çapında 143 proje olduğunu ifade ederken, Manville ve ark. (2014),³⁵ 28 AB ülkesinde, nüfusu 100.000’den fazla 240 şehrin, 2014’ten önce akıllı şehirler alanında çalışmaya başladığını göstermektedir. Akıllı şehir politika ve uygulamalarının sayısının, bu paradigmayı tartışan bilimsel yayınların sayısına paralel olarak arttığı gözlenmiştir. Bu değerlendirme, 1 Nisan 2016’da “akıllı şehir” veya “akıllı şehirler” arama dizisi (başlangıç yılı 1980) kullanılarak Google Akademik’de yapılan bir aramaya dayanmaktadır. Araştırma, akıllı şehirlerle ilgili yayın sayısının 20 yıl içinde 120 kat arttığını, 1996’da 138 olan sayının 2015’te 16.500’e yükseldiğini ortaya koymuştur.³⁶ 2018 Temmuz ayı itibarıyla ise bu sayı 1,4 milyon dolayına yükseldiği tespit edilmiştir. Hızla artan bu araştırmaların son yıllarda daha çok kavramın teknolojik boyutuna odak-

landığı, bunu yanı sıra kavramın kentsel sıralamalara veri oluşturan yanı üzerinde durulduğu görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında, ‘akıllı şehir’ kavramının zaman içindeki anlamsal dönüşüm sürecinin ortaya konulabilmesi için 2000-2017 yılları arasında önemli bilimsel veri tabanlarından ikisi olan ‘Springer Link’ ve ‘ScienceDirect’ kapsamında araştırma ve taramalar yapılmış, elde edilen yayınlar analiz edilerek, şehirlerin rekabetine evrilten anlamsal dönüşüm perspektifinden süreci ortaya konulmuştur.

Springer Link veri tabanı verilerine bakıldığında, ‘akıllı şehir’ kavramına ilişkin yapılan yayın sayısının 2000-2005 aralığından 2006-2011 aralığına gelinceye kadar 2 kat, kentsel rekabet çerçevesinde yapılan yayınların ise toplam sayı içerisinde 2,3 kat arttığı; 2006-2011 yıl aralığından 2012-2017 yıl aralığına gelindiğinde ise yayın sayısının 2,5 kat artarken kentsel rekabet çerçevesinde yapılan yayın toplam sayı içerisinde 2,9 kat arttığı görülmektedir.

Science Direct veri tabanı verilerine bakıldığında benzer şekilde, ‘akıllı şehir’ kavramına ilişkin yapılan yayın sayısının 2000-2005 aralığından 2006-2011 aralığına gelinceye kadar 2 kat, kentsel rekabet çerçevesinde yapılan yayınların ise toplam sayı içerisinde 1,9 kat arttığı; 2006-2011 yıl aralığından 2012-2017 yıl aralığına gelindiğinde ise yayın sayısının 2,7 kat artarken kentsel rekabet çerçevesinde yapılan yayın toplam sayı içerisinde 3,6 kat arttığı görülmektedir.

Buna dayanarak, kentsel karşılaştırma, puanlama ve sıralama çalışmalarındaki artışın; toplam yayın sayısındaki

³² Mandl, Schaner, (2012), s. 191-198. ³⁵ Europien Parliement, 2014.

³³ Hollands, 2008, s. 303-320. ³⁶ Komninos ve Mora, 2018, s. 2.

³⁴ Lee ve Hancock, 2012.

artış hızından daha fazla olduğu ve grafikler göz önünde bulundurulduğunda kavram eksenindeki çalışmaların bu yöne doğru bir eğilim gösterdiği görülmektedir.

Özetle, ‘akıllı şehir’ kavramı, teknoloji, mekan ve insan üçgeninde akıllı çözümler ve sürdürülebilir şehirler amacıyla ortaya çıkmasına rağmen; şehirlerin teknoloji laboratuvarları olarak görülmesi ve bu çerçevede daha çok teknolojik gelişmeler ve yeniliklerin kente uygulanması ve rekabet edebilmeye yönelik olarak tanınmasını sağlayacak marka oluşturma çabaları ekseninde ele alınmaktadır. Kentin yerel ve ilişkisel süreçlerinin, çok yönlü ve çok katmanlı işleyiş dinamiklerinin, akıllı şehirlerle ilgili yapılan tartışmalarda ve uygulamalarda göz ardı edildiği düşüncesinden hareketle, çalışma kapsamında kavrama yönelik eleştiriler ele alınmıştır.

Sonuç Yerine... Değerlendirme

Günümüzde akıllı şehir çalışmalarının birçoğunun, kavramın çok yönlü yapısının ifadesi olan ‘akıllı ekonomi, akıllı insan, akıllı yönetim, akıllı ulaşım, akıllı çevre, akıllı yaşam’ bileşenlerinden uzak, teknolojik yeniliklerin kentsel alana uygulanması, kentlerin ‘akıllı’ etiketini kullanarak marka değeri üretme ve kentsel akıllılığın şehirlerin rekabet öznesi olarak ele alınması çabaları ekseninde olduğu görülmektedir. Söz konusu bu sürecin ortaya konularak; kavrama ilişkin gelinen noktanın analizi ile farkındalık oluşturulması ve gelecek çalışmalara ilişkin stratejilerin bu perspektiften ele alınmasını amaçlayan bu çalışma kapsamında, 2000-2017 yılları arasında önemli bilimsel veri tabanlarından ikisi olan ‘Springer Link’ ve ‘Science Direct’ bağlamında taramalar ve içerik analizleri yapılmıştır. Buradan hareketle, kentsel karşılaştırma, puanlama ve sıralama çalışmalarındaki bu hızlı artış ile ‘akıllı şehir’ kavramının kentsel rekabetin önemli unsuru olarak ele alması mevcut çalışmalardan farklı bir biçimde değerlendirilmiştir.

Şehirlerin akıllı olarak nitelenmesi, kentsel ölçekte bu aklın ne anlama geldiğinin her zaman doğru anlaşıldığını göstermemektedir. Akıllı şehir olabilmek, sadece tekil uygulamalarda veya bu kavram adı altında yürütülen piyasa kampanyaları ile değil, gerçek aklın hangi katmanlardan oluştuğu ve teknoloji ile derinden ilişkili olan bilginin geliş olabilmektedir.³⁷

Kentsel aklın yaşamın her alanına yayılması ve teknoloji odaklı şehirden, teknoloji desteğiyle yaşam kalitesini arttıran şehirlere ulaşılması bakımından, akıllı şehirleri oluşturan tüm katmanlarda, kentsel ilişkisel süreçlerin de planlamaya dahil edildiği bütüncül stratejiler belirlenmesi Türkiye’nin geleceği için oldukça önemlidir. ‘Akıllı şehir’ yaklaşımı ile ilgili uygulamalar Türkiye’de yeni gelişmekte olduğundan, çeşitli riskleri de taşımaktadır. Bu riskleri;

kavramın sadece bir pazarlama stratejisi olarak ele alınması, teknoloji yönüne odaklanılarak bütüncül düşünme ve planlamadan uzaklaşılması, bu türden bir bilgi eksikliğinin doğuracağı yanlış yatırım planlaması, kamuda veri paylaşım kültürünün zayıf olması şeklinde somutlaştırmak mümkündür. Bu noktada risklerin farkında olunması, politika ve uygulamalarda bütüncül bir perspektif ile stratejiler oluşturulması oldukça önemlidir.

Genel anlamda akıllı şehir yaklaşımını ortaya çıkaran nedenler çerçevesinde yapılan iyileştirme çalışmaları kapsamında şehirlerin rekabet güçlerini ve konumlarını geliştirmeyi amaçladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum şehirleri; kavramın ortaya çıkış amaçları olan, yüz yılın getirdiği teknik imkanların en etkin ve verimli biçimde kullanılarak, bağlama ve yere göre değişen kent-insan ilişkisinin ve kentsel yaşamın sağlıklılaştırılması hedefinden uzaklaştırmaktadır.

Gelinen noktada ‘akıllı şehir’ vizyonu çerçevesinde bir yerleşmenin, kentsel oluşum ve gelişim süreçlerinden, kullanıcıların zihinsel dönüşümünden ve katılımından, sosyal ve kültürel süreçlerden ve sürdürülebilir kalkınma bağlamından bağımsız olarak, tek yönlü değerlendirilmesi, yukarıda ifade edilen konuların göz ardı edilmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Ancak kente özgü bir takım niteliksel, toplumsal, sosyal ağlar da tıpkı ölçülebilir somut veriler gibi akıllı şehirlerin temel taşlarını oluşturmaktadır. Öyle ki bazı araştırmacılar, akıllı şehirleri öğrenmeyi öğrenen ve gelişen alt yapılar ile sürdürülebilir bir biçimde dönüşen toplumlara sahip şehirler olarak tanımlamaktadırlar. Bu nedenle, ‘akıllı şehir’ vizyonu çerçevesinde yapılan tartışmalarda, ortaya konulan politika ve uygulamalarda, çalışma kapsamında yer verilen eleştirilerin dikkate alınarak, bu doğrultuda düzenlemeler yapılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Beatley T. (2000) Green Urbanism, Washington DC, Island Press.
- Beinrott, V. (2015) Bürgerorientierte Smart City: Potentiale und Herausforderungen, Zeppelin Universität Friedrichshafen, The Open Government Institute.
- Benevolo, C., Dameri, R.P. ve D’Auria, B. (2016) Smart Mobility in Smart City Action Taxonomy, ICT Intensity and Public Benefits, Springer International Publishing Switzerland, s. 14-26.
- Bullinger, H.J., Röthlein, B. (2012) Morgenstadt: Wie wir morgenleben, Lösungen für das Urbane Leben der Zukunft Gebundene Ausgabe, Münih, Carl Hanser Verlag GmbH&Co. KG s. 227-229.
- Caragliu, A., Del Bo, C., Nijkamp, P. (2009) “Smart Cities in Europa”, 3rd Central European Conference in Regional Science – CERS, 7th to 9th October 2009, Slovakia, s. 45-58.
- Coe, A., Paquet, G. and Roy, J. (2001) “E-governance and Smart Communities: a Social Learning Challenge”, Computer and Social Sciences Review, s. 1-30.
- Emiroğlu, M. (1981) “Türkiye’de Son Sayımlar Ve Kentleşme Olayının Boyutları”, Coğrafya Araştırmaları Dergisi 10, s. 43-82.
- Eric, W., David, A., Roberto, R., Rowan, W. (2016) “UK Smart Ci-

³⁷ Hollands, 2008, s. 303-320.

- ties: Index Assessment of Strategy and Execution of the UK's Leading Smart Cities", Huawei, London, s. 6.
- European Parliament, (2014) "Mapping Smart Cities in the EU", Directorate General for Internal Policies Policy Department, 28-30.
- Giffinger R., (2009) "Smart Cities Ranking: An Effective Instrument for the Positioning of the Cities", s. 7-9.
- Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Meijers, E. (2007) "City-ranking of European Medium-Sized Cities", In: IFHP World Congress Future of Cities, s. 5-11.
- Giffinger, R. (2007) "Smart Cities, Ranking of European Medium-Sized Cities", Wien: Centre of Regional Science, s. 10-13.
- Giffinger, R., Kramar, H., Milanović, N.P., Strohmayer, F. (2014) "Smart City Profiles", PLEEC-Planning for Energy Efficient Cities, Deliverable 2.1 Part 1 s. 2-6.
- Gottdiener, M. (2001) The Theming of America: American Dreams, Media Fantasies, and Themed Environment, Second Edition, Boulder, Westview Press.
- Graham, S. and Marvin, S. (2001) Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition", London: Routledge.
- Graham, S. (2002) "Bridging Urban Digital Divides, Urban Polarization and Information and Communications Technologies", Urban Studies 39, s. 33-56.
- Graham, S., Healey, P. (1999) "Relational Concept of Space and Place: Issues for Planning Theory and Practice", European Planning Studies, 7(5) s. 623-646.
- Hollands, R. (2008) "Will the Real Smart City Please Stand Up?", City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action, 12:3, s. 303-320.
- Hospers, G.-J. (2006) "The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life the Flight of the Creative Class: The New Global Competition for Talent – Richard Florida", Creativity and Innovation Management 15(3): s. 323-324.
- Karakuyu, M. (2004) "Şehirleşmenin Küresel İklim Sapmaları Ve Taşkınlar Üzerindeki Etkisi", Marmara Coğrafya Dergisi Sayı:6, İstanbul, s. 2-3.
- Kaufmann, J. (2013) Smart Cities: Beispiele und mit der Umsetzung des Konzeptsverbundene Problemlagen, Arbeiterkammer Steiermark, s. 102.
- Keleş, R. (1998) Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi Yayınları (ikinci baskı), s. 80.
- Komninos N. (2002) Intelligent Cities: Innovation, Knowledge Systems and Digital Spaces, London and New York, s. 2-10.
- Leonidas A., Marijn J., Vishanth W. (2015) "Comparing Smart Cities with Different Modeling Approaches", International World Wide Web Conference Committee Florence, Italy, s. 527.
- Mandl, B., Schaner, P. (2012) Der Weg zum Smart Citizen – Soziotechnologische Anforderungen an die Stadt der Zukunft, Austrian Institute of Technology, s. 191-198.
- Mandl, B., Zimmermann-Janschitz, S. (2014) Smartes Cities-ein Modell Lebenswerter Städte, Real Corp Tagungsband, Wien, s. 611-618.
- Moir, E., Moonen, T., Clark, G. (2014) "What Are Future Cities? Origins, Meanings and Uses", Government Office for Science, s. 14.
- Mortensen, J., Rohde, F., Kristiansen, K., Kanstrup-Clausen, M., Lubanski, M. (2012) Danish Smart Cities: Sustainable Living in An Urban World An Overview Of Danish Smart City Competencies, Copenhagen Cleantech Cluster, s. 14.
- Nam, T., Pardo, T.A. (2011) "City as Urban Innovation: Focusing on Management, Policy, and Context", Center for Technology in Government University at Albany, State University of New York, s.186-190.
- Newman, P. and Kenworthy, J. (1999) Sustainability and Cities: Overcoming Automobile Dependency, Washington DC: Island Press.
- Odendaal, N. (2003) Information and Communication Technology and Local Governance: Understanding the Difference Between Cities In Developed and Emerging Economies., Computers, Environment and Urban Systems 27 (2003) 585-607.
- Sample, I. (2004) "PCs: The Latest Waste Mountain", The Guardian, s. 2.
- Tunçdilek, N., Tümertekin, E. (1959) Türkiye Nüfusu, İstanbul Üniversitesi Yay. No:802.
- Yalçiner Ercoşkun, Ö. (2007) "Sürdürülebilir Kent İçin Ekolojik-Teknolojik (Eko-Tek) Tasarım: Ankara- Güdül Örneği", Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü.

İnternet Kaynakları

- Cohen, B. (2012) What exactly is a Smart City? <http://www.fast-coexist.com/1680538/what-exactly-is-a-smart-city> [Erişim tarihi 01 Şubat 2017].
- Dash, I. (2016) Smart City and Sustainable Environmental Design, Odisha Review, <http://magazines.odisha.gov.in/Orissareview/2016/May-June/engpdf/65-67.pdf> [Erişim tarihi 20 Mart 2017].
- Greenfield, A. (2014) The smartest cities rely on citizen cunning and unglamorous technology; The Guardian, <http://www.theguardian.com/cities/2014/dec/22/the-smartest-cities-rely-on-citizen-cunning-and-unglamorous-technology> [Erişim tarihi 18 Haziran 2017].
- IBM., (2010) Smarter Thinking for a Smarter Planet. http://www.ibm.com/smarterplanet/global/files/us_en_us_loud_ibmlbn0041_transtasman_book.pdf [Erişim tarihi 14 Haziran 2017].
- Kentsel sıralama çalışmaları, <http://smartdubai.ae/bmr2015/methodology-public.php>, [Erişim tarihi 1 Nisan 2017].
- Komninos N., Mora, L. (2018) 'Exploring the Big Picture of Smart City Research', https://www.researchgate.net/publication/319598847_Exploring_the_Big_Picture_of_Smart_City_Research, [Erişim tarihi 10 Haziran 2016].
- Lee J. ve Hancock M.G. (2012) Toward A Framework For Smart Cities: A Comparison Of Seoul, San Francisco And Amsterdam., <http://iis-db.stanford.edu> [Erişim tarihi 7 Şubat 2017].
- Ratti, C., & Townsend, A. (2011) Harnessing residents' electronic devices will yield truly smart cities [Online]. <<http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=thesocial-nexus>> [Erişim tarihi 12 Mayıs 2017].
- Rieder, J. (2014) "Smart Cities: Wenn Konzerne Städte bauen", http://www.huffingtonpost.de/julia-rieder/smart-cities-wenn-konzerne-stadte-bauen_b_5790542.html. s.l.: Huffington Post, > [Erişim tarihi 1 Mart 2016].
- Rios, P. (2008) Creating "thesmartcity", <https://archive.udmercy.edu/bitstream/handle>, [Erişim tarihi 28 Aralık 2016].

Anıtlar ve Anma Mekanlarının Dönüşümü Üzerine Değerlendirmeler

Evaluation Upon the Transformation of the Monuments and Memorials

Murat POLAT

ÖZ

Mimarısız yaşayabiliriz, fakat onsuz hatırlayamayız. J. Ruskin, 1849

John Ruskin'in yukarıdaki ifadesinde de belirtildiği gibi mimarlık ve yapı çevre hafızanın oluşmasındaki önemli etkidir. Trajedilerle dolu insanlık tarihinin belki de en önemli olgusu insanın varlığı ve ölümüdür. İnsan kaybedilen/i/leri anma ve varlığının izlerini bu dünyada bırakma aracı olarak anıtlar inşa etmiştir. Anıt, tarihte yaşanmış büyük olayları, önemli kişilerin hatıralarını sonraki kuşaklara aktarmak için yapılmış olsa da esas olarak insanın dünyada bir iz bırakma çabası olarak nitelendirilebilir. Anıtlar, küçük bir mezar taşından firavunların büyük ölçekli mezarlarına, dikili taşlardan, tarihteki önemli kişilerin kahramanlık hikayelerinin tasvir edildiği heykellere insanın varolma, hatırlanma ve iz bırakma güdüsünü temsil etmesi gibi amaçlarla yapılagelmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, Riegl'in eserinde güçlü bir şekilde vurguladığı insanın kendini kurma becerisinin ortaya çıktığı onyedinci yüzyıldan günümüze klasik "anıt" kavramının geçirdiği transformasyonu irdeleme ve bilişim çağındaki örnekler üzerinden "anıt"ın günümüzdeki durumuna ait tartışmaya dair bir değerlendirme yapmaktır. Ele alınan örnekler yirmibirinci yüzyılın ilk periyoduna ait örneklerdir ve yazarın deneyimlediği günümüze ait dört örnek, coğrafyadan bağımsız ve anakronik olarak ele alınmıştır. Bunlardan birincisi farklı bir arkitektonik dile sahip, topoğrafyayı farklı bir düzlem olarak elen alan ve Hitler iktidarında yokedilen insan yığınlarını farklı büyüklükteki beton bloklar metaforu ile temsil ettiği mimar Peter Eisenman'a ait Berlin'deki Holokost Anıtı (2005) dır. Bir diğeri yine Berlin'de yer alan esnek mekan kurgusu, kamusal alan ve özelleşmiş alan arasındaki farklı kullanıma olanak veren yarışmayla elde edilmiş (2007-2009), Prof. Andreas Meck ve ekibi tarafından tasarlanmış Alman Silahlı Kuvvetleri Anıt Mezarı dır. Üçüncü örnek 11 Eylül terör saldırılarıyla yıkılan Dünya Ticaret Merkezi'nin (ikiz kulelerinin) izlerini kullanarak çöküşü bir metafor olarak kullanan Michael Arad'ın tasarladığı, uzun süren bir sürecin sonunda yine yarışmayla elde edilmiş 9/11 anıtıdır. Dördüncü örnek ise, yapımı geçtiğimiz aylarda Norveç hükümeti tarafından farklı gerekçelerle iptal edilen "Bellek Yarısı" isimli anıt fikridir.

Anahtar sözcükler: Anıt; anma mekanları; dönüşüm; hafıza; kentsel bellek.

ABSTRACT

We can live without architecture but we can not remember without it . J.Ruskin, 1849

As John Ruskin mentioned in his works about the monument and memory, architecture and the built environment has a major effect in the memory. The human history which is full of tragedies, the main aspect of life is the human existence and its death. Therefore the individuals created their own monuments and memorials as a tool to spread their traces in earth. Monuments are built to commemorate the important characters of the societies or to remember the historical events which has an important role in making the history of the society. This article focuses on mainly the transformation of the monuments and memorials since the first monument was erected in the history till today. The meaning of the memory today has been discussed regarding four different monuments/memorials such as Holocaust Memorial in Berlin, The Monument for the German Soldiers in Berlin, 9/11 Memorial in USA and the Johnas Dahlberg's "Memory Wound" Memorial which has not been realized yet.

Keywords: Monument; memorial; transformation; memory; urban memory.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul

Başvuru tarihi: 02 Kasım 2018 - Kabul tarihi: 20 Aralık 2018

İletişim: Murat POLAT. **e-posta:** mpolat@fsm.edu.tr

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Mimarisiz yaşayabiliriz, fakat onsuz hatırlayamayız. J. Ruskin, 1849

John Ruskin'ın yukarıdaki ifadesinde de belirtildiği gibi mimarlık ve yapıli çevre hafızanın oluşmasındaki en önemli etkidir. Trajedilerle dolu insanlık tarihinin belki de en önemli olgusu insanın varlığı ve ölümüdür. İnsan kaybedilen/i/leri anma ve varlığının izlerini bu dünyada bırakma aracı olarak anıtlar inşa etmiştir. Anıt, tarihte yaşanmış büyük olayları, önemli kişilerin hatıralarını sonraki kuşaklara aktarmak için yapılmış olsa da esas olarak insanın dünyada bir iz bırakma çabası olarak nitelendirilebilir. Anıtlar, küçük bir mezar taşından firavunların büyük ölçekli mezarlarına, dikili taşlardan, tarihteki önemli kişilerin kahramanlık hikayelerinin tasvir edildiği heykellere insanın varolma, hatırlanma ve iz bırakma güdüsünü temsil etmesi gibi amaçlarla yapılagelmişlerdir.

Alois Riegl 1903 yılında yayınladığı “Modern Anıt Kültü” başlıklı makalesinde anıtı şu şekilde tanımlamaktadır; “*Anıt en eski ve özgün anlamıyla, insanın tek başına yaptığı işleri veya gösterdiği hünerleri (veya bunların bir karışımını) özellikle gelecek kuşakların zihninde canlı tutmak amacıyla inşa ettiği eserdir. Anıtlar, anımsanacak olayın izleyicinin aklında, güzel sanatların arcaılığıyla veya yazıların yardımıyla getirilmesine bağlı olarak sanat anıtları veya yazı anıtları olabilirler; hatta çoğu zaman her iki tür eşzamanlı olarak kullanılır.*” (Riegl, 2015)

Siegfried Gideon'a göre anıtlar, insanların en yüksek kültür ihtiyacı olarak ortaya çıkan ve kuşakları birbirine bağlayan simgelerdir ve anıtların oluşması için homojen bir kültür ortamının varlığı gerekmektedir.¹ Mimar Peter Eisenman ise bir anıtın oluşması için anıtın tarihle bağının bitmiş olması gerektiğini belirterek, tarihsel olarak henüz tamamlanmamış bir döneme ya da olaya ait anıt yapmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Tarihi süreçlerin tamamlanmadığı bir durumda anıtların varlığından söz edilemez.² (Forty, A. 2000, s. 206).

Bu çalışmanın amacı, Riegl'in eserinde güçlü bir şekilde vurguladığı insanın kendini kurma becerisinin ortaya çıktığı onyedinci yüzyıldan günümüze klasik “anıt” kavramının geçirdiği transformasyonu irdeleme ve bilişim çağındaki örnekler üzerinden “anıt”ın günümüzdeki durumuna ait tartışmaya dair bir değerlendirme yapmaktır. Başka bir deyişle Roma'daki Traianus Sütunu, Campdoglio Meydanı'nda kaidenin üzerindeki atına binmiş Marcus Aurelius heykeli, Kopenhag'daki Amalienborg Meydanı'ndaki V. Kral Frederik heykelleri gibi kılıcı elinde şaha kalkmış atın üzerindeki kahramanlara ait klasik örneklerin yerini alan yirmibirinci yüzyıldaki kavramsal anıtlara ait örneklerle yeni dönem anıtlarına dair bir değerlendirme yapmaktır. Bu çalışma,

klasik dönem anıtlarının barındırdığı anıtsal (monumental) formların terkedildiği, algılanması görece daha zor, bağlamsal ve kurgusal altyapısı farklı, temsil ve sembol olma durumu karmaşık, kompleks, rasyonel aklın sanatla içiçe geçtiği modern sonrası anıt ve anma mekanlarına ait örnekler üzerinden bir karşılaştırma denemesidir. Ele alınan örnekler yirmibirinci yüzyılın ilk periyoduna ait örneklerdir ve yazarın deneyimlediği günümüze ait dört örnek, coğrafyadan bağımsız ve anakronik olarak ele alınmıştır.

Bunlardan birincisi diğerlerinden farklı bir arktekonik dile sahip, topoğrafyayı farklı bir düzlem olarak elen alan ve Hitler iktidarında yokedilen insan yığınlarını farklı büyüklükteki beton bloklar metaforu ile temsil ettiği mimar Peter Eisenman'a ait Berlin'deki Holokost Anıtı³ (2005) dır.

Bir diğeri yine Berlin'de yer alan esnek mekan kurgusu, kamusal alan ve özelleşmiş alan arasındaki alternatif kullanıma olanak veren yarışmayla elde edilmiş (2007-2009), Prof. Andreas Meck ve ekibi tarafından tasarlanan Alman Silahlı Kuvvetleri Anıt Mezarı⁴ dır.

Üçüncü örnek 11 Eylül terör saldırılarıyla yıkılan Dünya Ticaret Merkezi'nin (ikiz kulelerinin) izlerini kullanarak çöküşü bir metafor olarak kullanan Michael Arad'ın tasarladığı, uzun süren bir sürecin sonunda yine yarışmayla elde edilmiş 9 /11 anıtıdır.⁵

Dördüncü örnek ise, yapımı geçtiğimiz aylarda Norveç hükümeti tarafından çeşitli gerekçelerle iptal edilen “Bellek Yarısı” isimli anıt fikridir. Norveç Utöya Adası'nın tam karşısındaki Sørbråten yarımadasında yer alan⁶ saldırıların gerçekleştirildiği yerde Jonas Dahlberg'e ait ana fikir olarak doğanın içinde bir yara, yarık meydana getirmek; böylece saldırının aniliğini ve kaybedilenlerinin geri döndürülemeyeceğini dramatik bir şekilde anlatmayı hedefleyen “Bellek Yarısı”⁷ adlı anma mekanıdır.

Kavramsal Yaklaşım/Anıt/ Türleri/Anma Mekanları

Sözlük anlamı olarak anıt “Önemli bir olayın veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapı, abide” ve “önemi ve değeri çok olan eser” olarak tanımlanmaktadır.⁸

Riegl'in “Modern Anıt Kültü” adlı eserini dilimize kazandıran Erdem Ceylan⁹ Riegl'in anıt kavramını irdelediği değerlendirmesinde tarihselci ve restorasyoncu 19 yüzyıldan, modernist ve korumacı 20. yüzyıla geçişteki paradigma değişimini en iyi temsil eden Riegl'in “Modern Anıt Kültü” makalesine atıfta bulunur. Michael Foucault'ye göre; on-

³ Anıtın özgün adı; “Berlin Memorial to the Murdered Jews of Europe”.

⁴ Anıtın özgün adı; “Das Ehrenmal der Bundeswehr”.

⁵ Anıtın özgün adı ; “9/11 memorial”.

⁶ Norveç'te Sørbråten yarımadasında 22 Temmuz 2011'de gerçekleşen

bireysel silahlı saldırıda 69 genç öldürülmüştü.

⁷ Anıtın özgün adı; “Memory Wound”.

⁸ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük.

⁹ Ceylan, Erdem, Anıt değerlerinde dönüşüm, 2015, s. 8-11.

yedinci yüzyıl benzerlik yasasınca belirlenen ve temsiller tarafından betimlenen Rönesans episteminin çözümleme aracılığıyla üretilen ve bilim tarafından Klasik dönem epistemine dönüşmeye başladığı çağdır. Antik Çağ'ın geçmişinin verili sonsuzunun yerini kendi kendini kurma becerisine sahip olan bir içkinlik almaya başlamıştır (Ceylan, 2015).

Riegl'e göre anıt türleri şu şekildedir; Amaçlanmamış Anıt¹⁰ (ungewolltes Denkmal), özellikle bu çalışmanın konusu olan Amaçlanmış Anıt¹¹ (gewolltes Denkmal), Doğa Anıtı (Naturdenkmal)¹², Kült¹³ (Kultus), ve Tarihi Anıt¹⁴ (Historisches Denkmal) (Aktaran:Ceylan, 2015)

Amaçlanmamış anıtların, anıtlıklarının söz konusu olmadığı zamanlarda, amaçlanmış anıtların-kendileri için inşa edilmiş olanlar ve anıtları korumakla ilgilenenler ölür ölmez yıkılmalarına izin veriliyordu. Aslında tüm Antikçağ ve Ortaçağ yalnızca amaçlanmış anıtları biliyordu. Eski Yakındoğu'da anıtlar öncelikle bireyler (veya aileler) tarafından inşa ettirilirken, Yunan ve Roma dünyasında bir kahramanı temsil eden bir anıt, cemaatlerin ve kurumların koruması altında ortaya çıkıyordu. Traianus Sütunu gibi bir

eserin, eski Roma İmparatorluğu'nun ihtişamıyla olan bağlarının kendisinin çağlar boyunca hayatta kalmasını güvence altına almış olmasına rağmen, Ortaçağ boyunca yasadışı olduğu düşünülmüştü. Sütun gerçekten defalarca tahribata uğramıştı, ancak kimse onu onarmayı düşünmemişti.Yerinde kalmasının nedeniyse daha çok, Ortaçağ Romalıları'nda bile tamamıyla ortadan kaybolmamış bir Eski Roma vatanseverliği kalıntısıydı; böylelikle onu Ortaçağ'da bile, bir derece sınırlandırarak da olsa, amaçlanmış anıtlarla birlikte gruplandırılabilirdi. Sütun ondördüncü yüzyıla kadar bazı pratik ihtiyaçlara kurban edildiğinden sürekli olarak tehdit altındaydı. Bu tehlike ise ancak Rönesans'tan itibaren ortadan kalkacaktı. Yine de, sütunun nihai akıbeti bugün bile belirsizdir. Onbeşinci yüzyıl İtalyası'ndaki bu değişimin nedeni yeni bir anımsatma değerinin ortaya çıkmasıdır (Riegl, 2015) (Şekil 1).

Tüm bu kavramların ötesinde anıtlarla ilgili tanımlamaları, J.L.Sert, H.Legferve S.Giedion'un batılı toplumlar için formüle ettikleri anıtsallık sorunuyla açıklamak gerekirse; S.Giedion'un "Architektur und Gemeinschaft" adlı kitabında verdiği dokuz sorun şu şekilde özetlenebilir;

- Anıtlar kuşakları birbirlerine bağlayan simgelerdir
- Anıtlar insanların en yüksek kültür ihtiyacı olarak ortaya çıkarlar
- Anıtın oluşması homojen bir kültür ortamının varlığını gerektirir
- Ondokuzuncu yüzyıl, kolektif istekleri ifade etmediği için, bir sahte-anıtsallık yaratmıştır
- Ona tepki olarak, çağdaş mimarlar anıtsallık istemektedir. Bugün anıtsallık ancak kent boyutunda düşünülebilir
- Çağdaş dünya yeni, değişik bir toplum yaşantısının olanaklarını taşımaktadır
- Toplamlar bu yaşantılarının sadece işlevsel olanın üstünde bir anlamı olmasını, yeni bir gurur ve zevk aracı olacak bir anıtsallığı istemektedirler

Şekil 1. Traianus Sütunu.

¹⁰ Almancada "gayri iradi, istemeden" anlamındaki ungewollt sıfatı ve "abide, anıt; eskiden kalma sanat eseri; kalıcı tarihi eser veya sanat eseri" anlamındaki Denkmal kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir tamlamadır. Belli bir kişiye veya olaya atıfta bulunacak, söz konusu kişi veya olayı anımsatacak bir anıt olması amacıyla bilinçli bir biçimde tasarlanıp yapılmamış, ancak daha sonar zamanın geçişinin izlerini taşıması ve/ya tarihte belli bir ana işaret ettiğinin düşünülmesi nedeniyle anıt değeri kazanmış eserdir. Doğayla amaçlanmış anımsatma değerine sahip değildir, eskilik değerini ve/ya tarihi değeri zamanla edinir (Ceylan, 2015).

¹¹ Almancada "kasıtlı, kasten, isteyerek" anlamındaki gewollt sıfatı ve "abide, anıt; eskiden kalma sanat eseri" anlamındaki Denkmal kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir tamlamadır. Belli bir kişiye veya olaya atıfta bulunacak, söz konusu kişi veya olayı anımsatacak bir anıt olması amacıyla bilinçli bir biçimde tasarlanan ve yapılan anıttır (Ceylan, 2015).

¹² Almancada, "doğa, tabiat, evren, yapı, bünye, yaratılış; karakter; huy, mizaç; mahiyet; doğa manzarası, güzel manzara" anlamındaki Nature ve "abide, anıt; eskiden kalma sanat eseri; kalıcı tarihi eser veya sanat eseri" anlamındaki Denkmal kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir birleşik kelimedir. Tabii anıt, Eski Eserler Kanun Tasarısı'nda "tüm güzelliği ve gariplikleri ile içinde tabii ve jeolojik olayların meydana geldiği, mahalli özelliği bulunan görünüşler" olarak tanımlanır. Ancak kavramın Almancadaki anlamı çok daha kapsamlıdır. Sadece varoluşlarında insanın hiçbir katkısının bulunmadığı çevredeki tüm bitkilerin ve hayvanların değil, aynı zamanda inorganik maddelerin de korunmayı hak eden varlıklar veya anıtlar olduklarını kabul eden bir düşüncenin üzerinde temellendiği kavramlardır. Riegl'in makalesinde belirttiği üzere, söz konusu düşünce biçimi modern culture Alman düşüncesi tarafından yerleştirilmiştir (Ceylan, 2015).

¹³ Almancada "tapma, tapınma; ibadet, ayin; mezhep; taparcasına sevgi, aşırı sevgi" anlamına gelen bir kelimedir. Riegl makalesinde, modern sanat iradesine uymayan ve Endüstri Devrimi öncesine tarihlenen kamusal alandaki çoğu eserin amaçlanmış anımsatma değerine veya tarihi değere sahip olmasalar bile, zamanın geçişi, sanat arzusundan sanat iradesine doğru olan dönüşüm ve teknolojik ilerlemelerin beraberinde getirdiği yıkımın oluştuğu bağlam içinde eskilik değerine sahip olmaya başladıklarına dikkat çeker. Yazar, bu eserlerin yüzyıl dönümünde modern insanın-bireysel ve toplumsal olarak kutsal ve/ya dini olan ile giderek mesafelenmesine rağmen- anıtlarla kurduğu ilişki bağlamında giderek bir kült nesnesine dönüşmekte olduklarına ve modern sanatla rekabet etmeye başladıklarına işaret etmek için makalesinin başlığında kült kelimesini kullanmayı tercih etmiş görülmektedir (Ceylan, 2015).

¹⁴ Almancada "tarihi, tarihsel" anlamındaki historisch sıfatı ve "abide, anıt; eskiden kalma sanat eseri; kalıcı tarihi eser veya sanat eseri" anlamındaki Denkmal kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir tamlamadır. Gerek insanlık, gerekse sanat tarihi bakımından önemli olan, tarihi değer sahibi olduğu için söz konusu tarihi sahalarında araştırma ve incelemeler yapılmasına olanak tanıyan anıtları ifade eder (Ceylan, 2015).

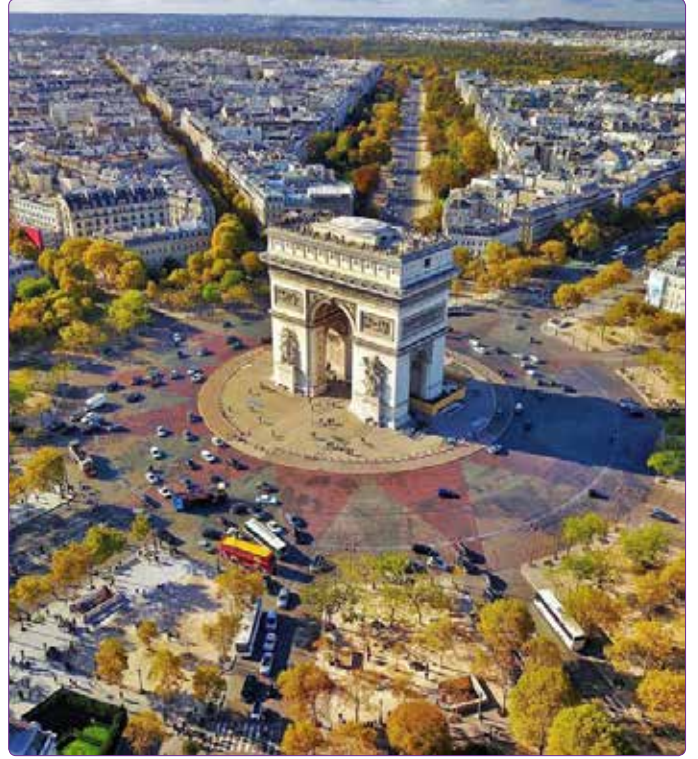
- Yeni malzeme ve teknik bu yeni ifade olanakları için kullanılmalıdır.

Özellikle mimari alanı kapsayan ve 1948’de belirtilen bu görüşler bugün için de geçerlidir.

Anıt ve Çevresi

Kuban, anıtların çevre içerisinde yer aldıktan sonra artık o çevrenin de anlamının değiştiğini belirtir (Kuban, 1973). Varolduğu çevreyle anılan meydanlara Nancy’deki Stanislas meydanı, Roma’daki Vittorio Emanuel II Abidesi, Pariste’ki Zafer Anıtı (Arch De Triumph), zafer kazanmış komutanların heykelleriyle donatılmış Londra’daki Trafalgar Meydanı, Berlin’de yer alan Zafer Anıtı Siegessaule anıtın çevresi ile birlikte varolduğu örneklerdendir. Dünya üzerinde klasik dönem anıtlarına örnek olarak verilebilecek türden örneklerin sayısını arttırmak mümkündür. Riegl’in değerlendirmesine göre ondokuzu ve yirminci yüzyılda inşa edilmiş bu tür heykelleri amaçlanmış anıtlar sınıfına sokmak mümkündür (Şekil 2–6).

Anma mekânları, hatırlama pratiğinin mekânsallaştığı etkileşim alanlarıdır. Kullanıcının kurduğu etkileşim ilişkisi ise hafıza üzerinden şekillenir. Henri Bergson hafızayı, algılama sonrasında zihinde gerçekleşen imgeler üzerinden yorumlamıştır. Oluşan imgelemler gerçeğin zihindeki temsilleridir Bergson (2007).

Şekil 4. Paris Zafer Anıtı.

Şekil 2. Stanislas Meydanı.

Şekil 5. Trafalgar Meydanı Horatio Nelson Anıtı.

Şekil 3. Vittoria Emmanuell II Anıtı.

Halbwachs (2017) ise Bergson’un hafızayı bireysel olarak yorumlayan tavrına karşın, hafızanın sosyal kodlara göre şekillenen “kolektif bir oluşum” olduğunu belirtmektedir. Jones buna karşı çıkarak kolektif hafıza kavramının günümüzdeki anlamının büyük bir tehlike içerdiğini belirterek, kolektif hafızanın kavramların içinin boşaltıldığı ve acıların kanıksatılarak içi boşaltılmış bir modanın ve duygusal popüler bir sağaltım aracı olarak kullanıldığı eleştirisini getirmektedir (Aktaran: Jones, 2016).

Anma mekânları bu bağlamda, “geçmişte yaşanmış olayların kamusal alanlarda fiziksel temsiliyet ile kolektif

Şekil 6. Berlin Zafer Anıtı.

Şekil 7. Lincoln Anıt Mezarı.

hafızada canlı tutulmasını sağlayan mekanlardır (Erbaş, Gürler ve Özer, 2013). Erbaş, Gürler ve Özer anıtlar (monuments) ve anma mekanları (memorials) arasındaki farkı açıkladıkları çalışmada anıtın tekil bir artifakt olduğunu fakat anma mekânının, anımsama ve hafıza kavramlarını içerisinde barındırdığını belirterek, anma mekanının daha çok bir yapı ya da obje yerine bir “mekân”ı tariflediğini belirtir.¹⁵

Hafıza, Zaman ve Hafızanın Kavramsal Kronolojisi

Anıt'ın en önemli özelliklerinden bir diğeri zaman boyutudur. Zaman anıta simge olma olanağı kazandırmaktadır (Kuban, 1973). Zaman herşeyi nötrale eder. Çağında büyük heyecanlar, hayaller ve tek yönlü arzularla yaratılan bir yapıt, çağını aştığı zaman, onu yaratan coşkuların daha tarafsız bir tanığı olmaktadır. Anıt kendi çağında ve sonrasındaki çağlarda yaşayandır ve her dönemde farklı anlamlar kazanmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Washington'daki Lincoln Anıtı örnek verilebilir. Goodman, Lincoln Anıtını örneklediği çalışmasında kamu binalarının çok boyutlu yorumunu geliştirebilmek için dört farklı yol belirler –Anlam, Örnekleme, Metaforik İfade Biçimi, Araçsal Referans.

Örneğin Washington'daki Lincoln Anıtı'nda anlamlar Lincoln'ün duvarlara yazılmış konuşmaları ve kendi kişisel heykeli ile anlamlandırılmıştır. Anıtın kendisi direkt olarak kamuya ait açık bir mesaj iletmektedir.

¹⁵ “Anma mekânı olarak hafızayı şekillendiren en yaygın yapılardan biri anıttır. Ancak Robert Musil (1998) “Dünyada anıtlar kadar görünmez yapılar yoktur” der. Musil bu sonucu, anıtların deneyimlere kapalı olmasına ve özgür düşünce ile his oluşumuna olanak sağlayamamasına dayandırmaktadır. Anıtların fiziksel olarak büyük olmaları, hafızanın canlı tutulmasına yetmez çünkü geçmişte yaşanan olaya ilişkin bireysel hafızamızda yaşanan gerçekliğe dair bir imgelem yoktur. Sadece çeşitli temsiller üzerinden bize yansıtılan ve tahayyül ettirilen “kurgusal bir gerçeklik” vardır. Anıtlar ve anma mekânları bu bağlamda “zamanın mekânsal kurguları”dır. Zaman içerisinde üretilmiş anılara dönüşen (Adorno, 1991) bu mekânsal kurgular, temel amacı olan geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bağ kurarak hatırlatma işlevini bir süre sonra yerine getiremez hale gelirler. Bu ise hali hazırda üretilmiş anıların hafızada içselleşememesinden kaynaklanmaktadır (Erbaş, Gürler ve Özer, 2013).

İkinci olarak Lincoln Anıtı sadece bir bina değildir; aynı zamanda Washington Parkı'nın lineerliğini betimleyen bir kentsel tasarım figürüdür.

Goodman'ın işaret ettiği üçüncü yol bir metaforun ifade edilmesidir ki, bu yine Lincoln Anıtı'nda çok güçlü bir biçimde görülmektedir. Anıtın mimarisi neredeyse bir tapınağa benzetilerek Lincoln ilahlaştırılmıştır. Burada metafor kullanılmamış gibi gözükse de mesaj duvarlara kazınan yazılarla iletilmektedir (Goodman'dan aktaran Vale, 1992) (Şekil 7).

Lincoln Anıtı'nın yansıttığı dördüncü anlam ise araçsal referanstır. Bunun Lincoln'un ulusal birlik ve ırksal eşitlik alanlarında bir kurtarıcı olarak yüceltilmesi/ilahlaştırılması gibi birbirine geçmiş sebepleri vardır. Bundan dolayı anıt insan haklarının gelişmesiyle bir bütünsellik göstermiştir. Bu yüzden birçok insan hakları gösterisi burada düzenlenmektedir.

Bu tür araçsal referanslar mimarlık nesnesinin fiziksel özelliklerini ötesinde bir anlama bürünmektedir. Goodman'a göre “Bir binanın temsil ettiği şey, binanın mimarisiyle hiç ilgili olmayabilir”. Herhangi bir tasarıma ait bir bina, bazen özel neden ve etkenlerden dolayı ya da tarihsel bir olaydan dolayı yapıldığı amacı yansıtmaz. Bu durumda bahsedilenler bir mimarlık işi olarak ele alınmazlar (Goodman'dan aktaran Vale, 1992).

Belleğin/hafızanın ne olduğu yüzyıllardır birçok düşünür tarafından tartışılmaktadır.¹⁶ Bellek çalışmaları sosyoloji, psikoloji, felsefe, tarih, sanat, edebiyat, sosyal ve doğal bilimler gibi farklı çalışma alanlarına ait disiplinlerarası bir ortam oluşturmaktadır. Halbwachs'tan Durkheim'a, farklı disiplinlerden teorisyenler birbirlerine atıfta bulunmuşlardır. Bellek aklın eski hatıraları depoladığı bir merkezdir.

¹⁶ Psikoanalizin kurucusu Avusturyalı Sigmund Freud, Fransız Filozof Henri Bergson, Fransız sosyologlar Emile Durkheim ve Maurice Halbwachs, Alman sanata tarihçisi ve kültür kuramcısı Aby Warburg, Fransız tarihçi Pierre Nora, Alman Kültür kuramcıları Jan and Almeida Assmann 1900'lerden günümüze kültür ve bellek konusunda çalışan önemli teorisyenlerdir.

Bu merkez geçmişî hatırlama ve anma için bir araç olarak kullanılır. Freud hatıraların bilinçaltında depolandığını belirterek bunların canlanması için defalarca yinelenmesi gerektiğini belirtir. Baskılanmış hatıraların ortaya çıkması için arkeolojik bir kazıda olduğu gibi farklı katmanların tek tek kazılması gerekmektedir. Başka bir deyişle hatıralar bugün için geçmişe ait en güvenilir kaynaklardır. Freud'un teorisine göre hatıralar aklın saklanmış yaşamsal tecrübeleridir ve açığa çıkmak için otantik bir alanda beklemektedir. Bunu en iyi ortaya çıkaran ise mimarlık ve yapı çevredir. (Kor, 1993). Ancak bu yapı çevre varsa hatıralarda insanın bilinç düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenledir ki -tek başına olmamakla beraber- anıt ve anma mekanları Freud'un bahsetmiş olduğu hatıraları ortaya çıkarmak için en uygun ortamları oluşturmaktadır.

Halbwachs'a göre, kolektif hafıza bir mekânsal çerçeveye bağlıdır. Bu çerçeve hatırlama eylemini canlandırmaktadır. Mekânın kendisinin yanında toplumsal hatıraların ve onun sosyal çerçevesinin kolektif hafızayı canlandırdığını belirtir (Halbwachs, 2017). Kolektif bilinçaltı ve toplumun kolektif hafızasını kuran ve onunla ortak hareket eden insanı işaret eder. Kolektif hafızanın sosyal olarak kurulduğunu belirten Halbwachs, bunun insanları birarada tuttuğunu, gruplar oluşturduğunu ve bu grupları diğer gruplara bağlayarak gerçekleşeceğini savunur. Bu aile, sosyal ve dini grup olabileceği gibi bir ulus da olabilir. Bu sosyal hafızayı yapı çevre, kitaplar, reklamlar, filmler gibi dış etkenler belirler. Geçmiş insana hatırlatan sosyo-kültürel çevredir. Bu anıların cisimleştiği mekânlar da yapı çevreler ve anıtlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Habwachs tarafından mekân, hafıza ve kültür arasındaki bağlantıyla kuramsallaştırılan kolektif hafıza çalışmaları Nora'nın "anma mekânları" ve Assmann'ın "kültürel hafıza" çalışmalarıyla devam etmiştir¹⁷ (Kor, 2013). Halbwachs geleneğin bittiği yerde genel tarihin başladığından söz edilebileceğini belirterek kolektif hafızanın tarihten farkının tarih gibi yapay değil, canlı olduğunu aktarır.

Öte yandan geçmiş artık bittiği için doğrudan organik bir bağımız yoktur ve hayatlarımız için esasen önemli değildir, fakat bizim için önemli olan kolektif hafızadır ve kimliğimizi/kişiliğimizi bu oluşturur.¹⁸

Nora tarihle kurulan bu organik bağın kaybedildiğini ve sosyal yeniden üretimin devamlılığının kalmadığını çünkü modern toplumda hafızadan çok fazla bahsedilerek tüketildiğini belirtir (Kor, 2013) Diğer yandan Nora'ya göre tarih geçmişin temsildir ve bir çeşit rekonstrüksiyondur (Nora, 1989, s.7).

Habwachs ve Nora'nın yaklaşımlarının aksine Assman kolektif hafıza terimini kullanmak yerine "kültürel hafıza" terimini kullanır. Ona göre kültürel hafıza kolektif bir kon-

septtir. Kültürel hafıza toplumun tüm davranış ve tecrübelerini interaktif bir çerçeve içinde yönlendirir ve kuşaklar içinde tekrarlanarak sosyal pratiği oluşturur.

Hafızanın kristalize olup kendisini sakladığı yerlere atıfta bulunan Nora, mezarlıkların, müze ve anma mekânlarının, anıtların, ritüellerin, yıldönümlerinin, önemli gün ve kutlamaların eskiyi sosyal bir yolla aktardığını belirtir. Hafızanın, kendisini bu özel alanlara eklediğini söyleyerek mezarlıkları tıpkı müzeler, arşivler ya da anma mekânları gibi doğal ve tecrübe edilmiş alanlar olarak kabul eder.

Nora'nın belki de anıtlarla ilgili en önemli saptaması anma mekanlarının aslında bir tür savunma mekanizması olarak işlev gördüğünü "zamanı durdurarak, unutmaya hissinin engellediğini, ölüm duygusunun karşısında ölümsüzleştirmeyi koyduğunu ve ölümsüzlüğü maddeleştirdiğini" belirtir.¹⁹ Anıtsal anma mekânlarını mimari mekânlardan ayırtırken anma mekânlarının "gerçek varlıklarından" sözeder. Mezarlıkların buna örnek mekânlar olduğunu aktarır. Mezarlıkların yaşayanlar için ölümü anıtsallaştıran bu tür mimari anma mekânları olduğu mekânlardır ve gerçektir. Anma mekânları yapay ve insanın kendisini savunma mekanizmasına karşılık gelen ve toplum tarafından tarih içinde yitip gitme kaybolma tehdidine karşı oluşturulmuşlardır.

Algının Dönüşümü ve Yirmibirinci Yüzyıla Ait Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme

İki büyük dünya savaşına ve insanlık tarihinin en büyük yıkımlarına sahne olmuş yirminci yüzyıldan yirmibirinci yüzyıla geçerken 2001 Eylül'ünde dünyanın bugüne kadar görmüş olduğu en büyük sivil hedef saldırılarından birisinde kapitalizmin sembol yapılarından olan İkiz Kuleler yıkıldı. İkiz Kuleler'e yapılan saldırıdan yaklaşık on sene sonra Norveç, ikinci dünya savaşından sonra en büyük bireysel silahlı saldırısına tanıklık etti. Gençlerin kamp yaptığı bir alanda sivil ve savunmasız altmışdokuz gencin hayatına son verildi. Nasyonel sosyalistler tarafından soykırıma uğrayan milyonlarca insanın hikâyesi bugün hala büyük bir insanlık dramı olarak tarihteki yerini koruyor. Savaşlarda kaybedilenlerin hatıralarını yaşatmak için anıtlar inşa edilme devam ediyor.

Algıların hızla değiştiği bilgi çağı veya dijital çağ olarak nitelendirilen yirmibirinci yüzyılda kavramlar kendi anlamlarını yitirirken anma biçimleri ve anıt kavramı da farklı biçimlere evriliyor. Geçmişin klasik formlarının ve yaklaşımlarının yerine farklı formlar ve mekânsal kurguların kullanıldığı modern sonrası örnekler çoğalıyor. Eskiye ait anıtsal ölçeğin yerine insan ölçeğinde, dokunulmaz, ulaşılmaz bir anlayış yerine ulaşılabilir, dokunulabilir soyut ve karmaşık anıtlar ve anma mekânları inşa ediliyor. Dikitle-

¹⁷ Kor, 2013, s. 17. ¹⁸ Assmann, 1995, s. 124.

¹⁹ Nora, 1989, s. 19.

rin, sütunların yerini, Eisenman'ın Holokost Anıtı'ndaki gibi çoğaltılmış, tekrar eden, dokunulabilir ve interaktif bir düzlem, 9/11 Anıtı'nda olduğu gibi gökyüzüne doğru yükselen bir dikit yerine yıkılan binaların izlerini koruyarak varlık ve yokluk kavramlarını tartıştıran, sıfır kotunu (ground zero) daha da düşürerek yaşanan acıyı derinleştiren büyük bir boşluk alıyor.

Alman Silahlı Kuvvetleri'ne ait savaşlarda kaybedilen askerlerin anıldığı, hareketli bir duvarla kamusal ve askeri alan sınırlarının farklı kullanım alternatiflerine göre yer değiştirebildiği esnek mekân kullanımına ait bir anıt mezar ve yapımı Norveç hükümeti tarafından iptal edilen inşa edilmemiş olmasına karşın yaşanan dramı insanın hayatından kopuşunu doğanın bir parçasını kopartarak indirgemeci bir yaklaşımla sergileyen "Bellek Yarası" anma mekânının farklı örnekleri olarak öne çıkıyor.

a. Holokost Anıtı / Peter Eisenman / 2003–2005

Yapımına 2003 yılında başlanan ve 2005' te açılan 2711 tane beton bloktan oluşan, bloklardan birincisi proje alanına yerleştirilirken tüm merakları üzerine çeken ve Berlinliler'in, yapımının uzun yıllar süreceği ile ilgili endişeleriyle eleştirilen Holokost Anıtı Berlin'in en önemli turistik merkezlerinden birisi olan Potsdamer Meydanı ile Brandenbrug Kapısı arasında yer alıyor (Şekil 8 ve 9).

Geleneksel anıt kavramının ulaşılmaz ve anıtsal duruşunun aksine ziyaretçilerin üzerine tırmandığı, oturduğu, arasında dolaştığı topoğrafik bir enstalasyon. Eisenman anıtı şu şekilde tarifliyor; "Bu anıt bir sistem gibi gözükken rasyonel bir gridin ve bu gridin zamanda çözülme potansiyelini ve kararsızlığını içselleştiren bir manifestodur". Anıtta dü-

zenli ve rasyonel bir sistem abartılarak amacının ötesine geçer ve insanın varlığıyla bağını kaybeder. Böylelikle tüm sistemler için açıkça bir kaosu ve doğuştan bir rahatsız ediciliği ortaya çıkarır.

Tasarım, her birisi doksanbeş santimetre ve 2.375 metre uzunluğunda sıfırdan dört metreye varan değişken yükseklikte 2711 adet beton bloktan oluşan katı bir griddir. Tüm bloklar ziyaretçilerin gridin arasında geçişine olanak sağlaması için birbirinden 95 santimetre arayla yerleştirilmiş-

Şekil 9. Holokost Anıtı Kesiti.

Şekil 10. Holokost Anıtı yazarın bakışı.

Şekil 8. Holokost Anıtı.

Şekil 11. Holokost Anıtı insan ölçeği.

lerdir. Her düzlem bu blokların gridin kesişimi ile tanımlanır ve bu Berlin kent planına göndermede bulunur. Grid süt-rüktürünün içinde bir kayma oluşur, bu belirsiz mekanların gelişimine olanak sağlar. Bu mekanlar her noktada farklı derin ve yoğun bir çok katmanlı deneyime olanak verir (Şekil 10 ve 11).

Farklı bir eğrinin tarif ettiği ve düzlemin bükülmesi ile oluşturulan anıt düzensizlik ve kararsızlık hissini uyandırarak zamanda da bir fark belirtir. Zemindeki gridle üst noktadaki gridin topoğrafik farkı algısal olarak bir farklılığı oluşturur. Böylelikle hafızanın ve kaybedilmiş olanın anılarının mekânını yaratır.

Bu anıtta herhangi bir son yoktur, girişi ve çıkışı belirsizdir. Her ziyaretçi ziyaret süresi boyunca anıtle yeni bir ilişki kurar, ta ki soykırımın çaresizliğini anlayana ve bunun ötesinde başka bir anlama ulaşmayıncaya kadar. Anıtın zamanı ve yukarıda aşağıya tüm düzlemleri zamandan koparılmıştır. Bu bağlamda nostalji yoktur, geçmişin anıları yoktur sadece bugün yaşanan bireysel tecrübe vardır.

Anıtın mimarı anıtle ilgili yakın geçmişte yaptığı açıklamada bu anıtın Avrupa'da gittikçe artan antisemitik anlayıştan dolayı inşa edilemeyebileceğini belirtmektedir. Daha önceki bölümde ifade edildiği gibi, kolektif hafızaya karşı çıkan ve bunun içi boş bir kurgudan ibaret olduğunu söyleyen yazar Jones, Eisenman'ın anıtının halkla iletişim kurmayan ve kendini beğenmiş bir anıt olmakla eleştirir. Bu tür anıtların sayısının arttırılmasının soykırımın etkisini azalttığını ve hafızalardan sildiğini belirtir. Anıtın yaşanan acıların ötesine geçtiğini belirtir.

b. Alman Askerleri için Anıt Mezar / 2009

Alman mimar Andreas Meck'in tasarladığı anıt esnek planlamasıyla öne çıkmaktadır. 2007'de düzenlenen yarışmanın ardından, 2009 yılında yapımı tamamlanmıştır. Otuziki metre uzunluğunda, sekiz metre genişliğinde ve on metre yükseklikte kamuya açık basit bir betonarme strüktürü saran dekupe edilmiş bronz cephesiyle 1955'den günümüze kaybedilen Alman askerlerini sembolize eden anıt mezar Berlin'de elçilikler bölgesinde yer almaktadır. Projenin mimarı anıtın esas amacının ölenleri anma ve yaşayanları teskin etme amacıyla yapıldığını belirterek askeri /resmi olanla toplumsal olanı bir araya getirme çabasını vurgular.

Anıt, kaybedilmiş askerlerin anılarını hatırlatan dekupe edilmiş bir bronz kabukla sarılmıştır. İçinde siyah renkli duvar ve karşısında yer alan altın renkli bir başka duvarla oluşturulmuş bir sessizlik odası ve çiçeklerin yerleştirilebileceği dezakse konumlu bir kaide vardır. Sessizlik odası olarak adlandırılan bu kısım yasın yaşandığı mekan haline gelir. Bu odanın iç siyahtır: Siyah renkle gerçekleşen boşluk hissi tavandan gelen ışıkla dramatik bir hale bürünür ve hayat ve ölüm arasındaki tezatı hatırlatır. Siyahın tezatlığında ortaya çıkan altın rengi tüm kül-

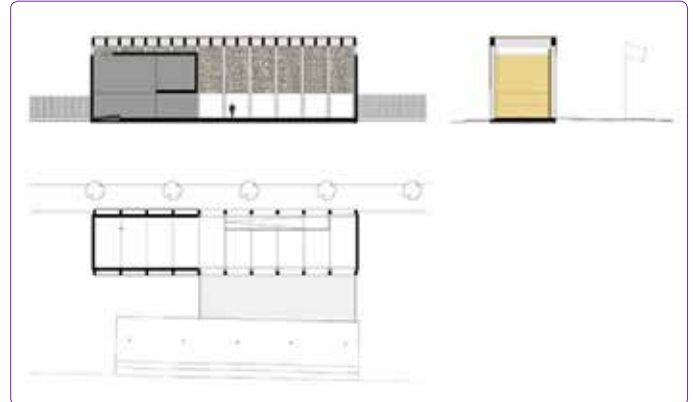
türlerde zamanın sonsuzluğunu, ölümsüzlüğü ve umudu sembolize eder.

Anıt, savaşı ve ölümü yüceltme fikrine tamamen karşı çıkar. Fikir olarak Savunma Bakanlığı avlu duvarına yapışık olarak oluşturulan kamusal alan hareketli bir metal duvarla resmi günlerde kamuya kapatılarak resmi bir tören alanı haline gelmektedir. Böylelikle kamusal alan ve özel alan arasındaki geçişi başarılı bir şekilde kurgular. Mimaride esnek mekan kullanımının bir anıtta görüldüğü başarılı bir örnektir. Böylelikle anma işlevi hem bireysel hem de resmi olarak gerçekleştirilebilir (Şekil 12–16).

Anıt, mevcut, sokaktan hafif yükseltilecek yoldan kopartılır ve avlu kotuna ulaşır. Burada gerçekleşen törenlerde, hareketler daima bu merkezi ekseninde gerçekleşir. Anıt, bu noktada Paradeplatz'a yeni bir görsel son oluşturur. Aynı zamanda, anma etkinliğine Federal Savunma Bakanlığı mekansal ve fiziki olarak dahil edilmiştir. Başarılı oranlar tüm kullanıcılar tarafından görülebilir: Anıtın diğer ucunda altın ve siyah renkli sessizlik odası "Cella" olarak tarfilenir ve ideal oran ve estetik ve uyumun bir örneğidir. Beton ve metal malzeme kullanımıyla ziyaretçinin sadece anma eylemini gerçekleştireceği yalın bir mekân elde edilmiştir.

Şekil 12. Anıt ve Avlu ilişkisi.

Şekil 13. Prof. Meck'in Projesi.

Şekil 14. Kamuya açık ve kapalı kullanım.

Şekil 15. Kaybedilmiş Askerlerin Sembolleri.

Şekil 16. Sessizlik Odasına Bakış.

Anıtın içerisinde yer alan bronz bir kitapta 1955'ten günümüze kaybedilen üçbinikiyüz asker ve askeri personelin isimleri işlenmiştir.²⁰ Cephede yer alan dekupe edilmiş dikey ve yatay boşluklar kaybedilenlerin sembolleridir ve dışarıdan gelen aydınlık, bir ışık gölge oyunu yaparak mekanın içerisine düşer. Anıt iç ve dış mekan ayrımını ortadan kaldıran yapısıyla bugün ziyaretçilerini ağırlamaya devam etmektedir.

c. 9/11 Anıtı / Michael Arad-Peter Walker / 2003–2011

Baudrillard'ın İkiz kuleleri anlattığı kitabındaki makalenin konusunu destekleyen şu sözleri sarfetmiştir;

“... İki kule yok olduysalar da, ortadan kaldırılmadılar. Toz halinde saçılırken dahi, varlıklarının dipdiri duygusunu bize bıraktılar. Onları tanımış olan hiç kimse ne onları, ne de kentin her noktasından görünen resimlerini hayal etmekten alıkoyamaz kendini. Maddi uzamdaki sonları, onları kalıcı bir hayal uzamına taşıdı. Terörizmin sayesinde, en güzel küresel yapı, -dünyanın sekizinci harikası- oldular; var oldukları zaman hiç de öyle değillerdi.”

11 Eylül 2001'de bir terör saldırısıyla yıkılan ikiz kulelerin yerine ölenlerin anısına ve onları onurlandırmak amaç-

²⁰ Bu tarih özellikle Alman Savunma Bakanlığı tarafından vurgulanmıştır ve bu tarih öncesinde yaşananlar reddedilmiştir.

lı yapılması düşünülen anıt için 2003'te açılan yarışmaya gönderilen 5201 öneri arasından seçilen önerinin sahibi Michael Arad ve Peter Walker anıtı şu şekilde tanımlıyor; Bu anıt kulelerin yıkılmasıyla oluşan varlık ve yokluk hissini yaşatan bir mekan öneriyor. Ağaçların arasında iki büyük boşlukta oluşturulmuş iki büyük havuzdan oluşuyor. Havuzların sınırları kulelerin zemindeki sınırlarının izleridir. Havuzların çevresi boyunca akan su tüm havuz derinliğince devamlı bir şekilde akmaya devam eder. Bu boşluklar açık v her yönden algılanabilir olmalarıyla yokluğun her yönden hissedilmesini sağlar. Havuzun dışındaki meydan ise lineer ağaç sıralarından oluşur. Bu ağaçlar yeniden doğumun ve büyümenin sembolleri olarak anma duygusunu derinleştirir. Anıt çevresi boyunca saldırılarda ölenlerin isimlerinin yazılmış olduğu bronz çerçeve boşluğa bakanların okuması için yerleştirilmiştir. Suyun havuzun kenarlarından ortaya dökülüşünü ve kaybolup gidişini izlemek ziyaretçide ulaşamazlık ve imkansızlık hissini uyandırır. Havuzları çevreleyen meydan ise kentin günlük hayatının devam ettiği bir alan olarak tasarlanmıştır. Anıtın kentten izole bir şekilde kalmaması ve gündelik hayatın içinde yaşamaya devam etmesi özellikle amaçlanmıştır. Seçici jüri yokluğu yansıtmaması açısından en değerli bulduğu bu öneriyi seçmiş ve anıt saldırının onuncu yıldönümünde açılmıştır. Anıtın gücü, ikiz

kulelerin izlerini kullanarak yokoluşlarının en güçlü şekilde vurgulanması olmuştur (Şekil 17–20).

d. Bellek Yarası / 2014 / Uygulanmadı

22 Temmuz 2011'de bir gençlik kampındaki 69 gencin katledilmesi sonucunda Norveç Hükümeti, bu saldırılarda hayatlarını kaybedenlerin anısına bir anıt inşa edilmesi için bir yarışma açmıştır. Yarışmayı 2014 yılında İsveçli sanatçı

Şekil 18. Sonsuzluğa Akan Su.

Şekil 19. Yazarın bakışıyla anıt.

Şekil 20. Gece görünüşü ve aydınlatma.

Şekil 17. İkiz kulelerin izleri.

Jonas Dalhberg kazanmıştır. Projenin açılış tarihi başlangıçta 2015 olarak belirlense de tüm paydaşların etkin katılımını sağlayabilmek adına bir yıl ertelenerek 22 Temmuz 2016 olarak duyurulmuştur. Fakat bu anıtın yapımı, çevredekilerin olayın acısını sürekli hissetmeye devam edecekleri; ayrıca bir doğa parçasına zarar vereceği gibi gerekçelerle Norveç Hükümeti tarafından 2017’de iptal edilerek yeni bir tartışmanın başlamasına sebep olmuştur. Bu anıt inşa edilmemiş olmasına rağmen bir fikir olarak kendisi kolektif hafızada bir anıta dönüşmüştür.

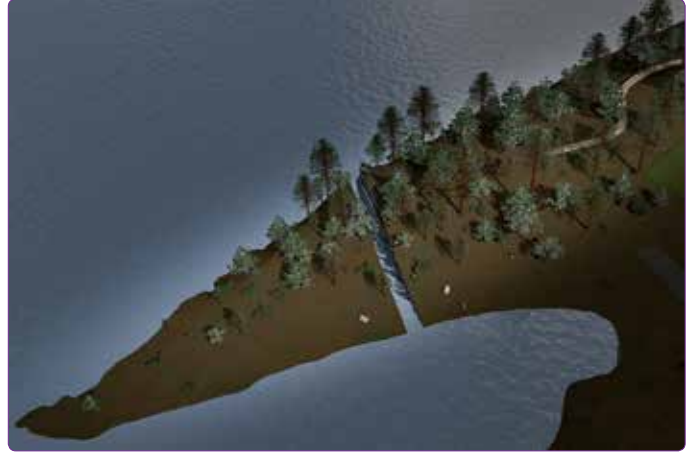
Sanatçı Jonas Dalhberg’in projesi iki anıttan oluşmaktadır. Buna göre ilk anıt silahlı saldırıların gerçekleştiği Utøya Adası’nın tam karşısındaki Sørbråten yarımadasında inşa edilecekti. Projenin ana fikri doğanın içinde bir yara, yarık meydana getirmek; böylece saldırının aniliğini ve kaybedilenlerinin geri döndürülemeyeceğini dramatik bir şekilde anlatmaktı. Anıt için yarımada’nın bir köşesinde su hizasında 3,5 metrelik bir yarık açılarak bu bölümün anakara ile erişimi kesilecek; böylece diğer tarafa geçiş imkansız hale gelecekti. Yarımada’nın kara tarafında kalan ormanda bir yürüyüş yolu oluşturularak tünele bağlanacak ve bu tünelle anıtın, aslında yarığın, tam içine girilmiş olunacaktı. Ziyaretçiler, yarığın kara tarafında kalırken diğer tarafta kaybedilen 77 kişinin isimlerini okuyabileceklerdi. Okuyabilecekleri ama erişemeyecekleri bir mesafeden. Sanatçı böylece kayıpların yerine asla hiçbir şey konulamayacağını anlatarak, kayıp ve erişemezlik duygusunu bu şekilde yaşatmak istemiştir.

Büyük bir kazı gerektiren anıttan çıkan malzemenin Oslo yönetim bölgesindeki eş zamanlı saldırıda hayatını kaybedenlerin anısına burada yapılacak “sürdürülebilir diyalog” anıtının temelinde kullanılması düşünülmüştür. Bu malzemenin içerisinde toprak, ağaç ve bitkilerden oluşan sembolik bir patika oluşturulması planlanmıştır. Bu patika bünyesinde zamanın hareketini ve geçişini sembolize eden hafıza ve büyümeye ait bir sürecin elemanlarını barındırır Saldırının gerçekleştiği doğa parçasını kent merkezine taşımak başkentle anma mekânı arasında direkt olarak bir bağ kurma amacını taşır (Şekil 21–23).

Sonuç Yerine

Klasik anıtlardan günümüze anıtlar ve anma mekanları, gittikçe daha karmaşık, kompleks, bağlamsal, kentsel ölçekte, ulaşılabilir, dokunulabilir, peyzajın bir parçası ve insan ölçeğinde, insan aklına hitap eden, onu düşündürmeye sevk eden, sadece anma ve hatırlatma işlevi ile değil günlük hayatın içerisinde, kentsel dokuyla birlikte düşünülen, kent hayatına eklemlenen bir yapıda tasarlanmaktadır.

Klasik dönem anıtlarından kopamadığı noktalar ise kaybedilenlerin isimlerinin anıtların üzerine işlenmesi, sembollerin kullanımı ve malzeme seçimleri gibi kararlarıdır. İrdelenen anıtlar Riegl’in yüzyıl önce belirttiği değerlere göre amaçlanmış anıtlar sınıfında yer almaktadır. Örnekle-

Şekil 21. Vaziyet planı ve Konsept.

Şekil 22. Bellek Yarısı.

Şekil 23. Yarımadaya Bakış.

rin tümünde göze çarpan ortak nokta indirgemeci bir tavırla ifade edilebilirse, bronz veya metal harfle yazılmış isimler makalenin konusu olan insanın varlığının izlerini bu dünyaya bırakma isteğinin küçük bir yansımasıdır.

Bilgi çağı ve bilişim çağında gelecekte anıt kavramının nasıl bir dönüşüm geçireceği Riegl’den, Ruskin’den günü-

müze izlediği yoldan farklı bir seyir izleyeceği kesindir. Dijital ve sanal gerçeklikler çağında anıt kavramı daha da farklı biçimlere dönüşecektir.

Kaynaklar

- Adorno, T. (1991), *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, ed. J. M. Bernstein, Routledge, London.
- Akansel, C. (2009). "Revealing The Values Of A Republican Park: Gençlik Parkı Deciphered In Memory And As Monument". Middle East Technical University, School Of Natural And Applied Sciences Of Middle East Technical University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aslan, S. (2006). "Anıt Ve Meydanlarda Oran Ve Ölçek Kavramları Taksim Cumhuriyet Anıtı İncelemesi". İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Assmann, J. (1995). "Collective Memory And Cultural Identity." *New German Critique* No.65 Cultural History/Cultural Studies.
- Baudrillard, J. (2003). "The Spirit Of Terrorism". New York: Verso.
- Bergson, H. (2007), *Madde ve Bellek*, Dost Yayınevi, Ankara.
- Bobbitt, C. E. (2011). "Monument To The Nation: The Changing Face Of War Memorials In Gallipoli". Sabancı University, Arts And Social Sciences, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Curl, J. S. (1975). "The Architecture And Planning Of The Nineteenth-Century Cemetery." *The Garden History Society*.
- Değirmenci, M. (2009). "Türkiye’de Anıt Heykelin Kent Estetiğine Etkisi". Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Doğaner, S. (2006), "Savaş ve Turizm: Troya ve Gelibolu Savaş Alanları [War and Tourism: Battlefields of Trojan and Gallipoli]", *Türk Coğrafya Dergisi*, s. 46, s. 1-21.
- Erbaş, Ebru G., Özer Başak, Yetişkin Ebru. (2016). "Hafızanın Arayışı Olarak Anma Ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği". *Mimarist Dergisi*, s. 73-78.
- Erbaş Gürlü, E. ve B. Özer (2013), "The Effects of Public Memorials on Social Memory and Urban Identity", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*.
- Forty, A. (2000). "Words And Buildings: A Vocabulary Of Modern Architecture". New York: Thames And Hudson.
- Giedion, S. (1956). "Architektur Und Gemeinschaft. Tagebuch Einer Entwicklung". Hamburg: Rowohlt.
- Goodman, N. (1985). "How Buildings Mean". *Critical Inquiry*, The University Of Chicago Press, s. 642-653.
- Halbwachs, M. (2017). "Kolektif Hafıza". Ankara: Heretik Yayınları.

- Halbwachs, M. (1992), *On Collective Memory*, çev. L. A. Cosner, University of Chicago Press, Chicago (IL).
- Jones, J. (2016). "War Memorials Have Failed – We Have Forgotten The Chaos Of Fascism". *The Guardian*.
- Kor, B. (2013). "Death, Burial Culture And Spaces Of Memorialization: The Case Of Ankara Cebeci Cemetery". Middle East Technical University, School Of Natural And Applied Science, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kuban, D. (1973). "Anıt Kavramı Üzerine Düşünceler". *Mimarlık Dergisi*.
- Loos, T. (2011). "Architect And 9/11 Memorial Both Evolved Over The Years". *Ny Times Gazetesi*.
- Morkoç, S.B. (2004). "Anıt Ve Karşı-Söylem: Bennelong’un Kulübesi’nden Opera Binası’na". *Mimarlık Dergisi*.
- Musil, R. (1998), *Monuments, Selected Writings*, ed. B. Pike. Continuum, London and New York.
- Nora, P. (1989). "Between Memory And History: Les Lieux De Memoire." *Representations*.
- Potter, W. J. (1996), *An Analysis of Thinking and Research About Qualitative Methods*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah-New Jersey.
- Punch, K. F. (2005), *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara (Orijinal çalışmanın basım tarihi 1998).
- Riegl, A. (2015). "Modern Anıt Kültü". İstanbul: Daimon Yayınları.
- Szpociński, A. (2016). "Sites And Non-Sites Of Memory". *Teksty Dergisi*.
- Yılmaz, A. (2008), "Anıtların Söyleminin Dönüşümü: Gelibolu Savaşı’nı (Karşı)-Anıtların Söylemini", *Mimarlık*, s. 341, s. 40-43.

İnternet Kaynakları

- URL-1. <https://Eisenmanarchitects.Com/Berlin-Memorial-The-The-Murdered-Jews-Of-Europe-2005>. (October 2018).
- URL-2. <https://News.Artnet.Com/Art-World/Norway-Jonas-Dahlberg-Memorial-1004282>. (October 2018).
- URL-3. https://Www.Baunetz.De/Meldungen/Meldungen-Bundeswehr-Ehrenmal_In_Berlin_Eingeweiht_823525.Html. (October 2018).
- URL 4: <http://www.canakkale.gov.tr/tr/canakkalefotografalari/eceabat/sehitler-abidesi>
- URL5: <http://www.sbs.com.au/news/sites/sbs.com.au/news/files/A%20ceremony%20marking%20the%2098th%20anniversary%20of%20Anzac%20Day%20at%20Anzac%20Cove%20-%20AAP-1.jpg>

An Evaluation of Restitutions Prepared for the Architecture of the Neolithic Site of Göbeklitepe and a Proposition

Göbeklitepe Neolitik Alanı Mimarisi İçin Hazırlanmış Restitüsyonlar Üzerine Bir Değerlendirme ve Bir Öneri

Atlıhan Onat KARACALI, Nur URFALIOĞLU

ABSTRACT

Neolithic studies were mainly about the agriculture. However, the Neolithic was a period where all aspects of human life changed dramatically. Hence, this era must be studied in detail by various disciplines, as well as the architecture. Although small in number, there still are some studies processing the Neolithic architecture. And additionally, there are restitutions drawn for some Neolithic structures. However, the restitutions are heavily based on personal predictions and are open and vulnerable to criticism. Göbeklitepe is a stunning Neolithic findspot from Turkey. Not only by the scale of the structures excavated but also by the facts it offered, this site forced scholars to reconsider what they knew about the early Neolithic. As the much interest increased in time, many studies processed about this site and various restitutions were prepared as well. Once again, these restitutions were personal, and they must be investigated by the facts that scientific studies on the site figured out. And more accurate restitutions for Göbeklitepe must be drawn, matching with same scientific data.

Keywords: Göbeklitepe; neolithic; neolithic architecture; restitution.

ÖZ

Neolitik döneme dair araştırmalar büyük oranda tarım konusu üzerinden yürütülmüştür. Ancak Neolitik, insan yaşantısının tüm yönleriyle değiştiği önemli bir dönemdir. Bu yüzden, bu dönem mimarlık gibi farklı disiplinlerce de derinlemesine incelenmelidir. Görece az da olsalar, döneme dair mimari çalışmalar da yürütülmüştür. Bunlara ek olarak da bazı Neolitik yapılar için restitüsyonlar çizilmiştir. Ancak, restitüsyonlar büyük oranda kişisel tahminlere dayanmaktadır ve bu yönleriyle eleştiriye açıktır. Göbeklitepe, Türkiye’de açığa çıkarılmış çarpıcı bir Neolitik bölgedir. Buluntu yeri; sadece yapıların ölçeği ile değil, sunduğu gerçeklerle de akademik çevreleri erken Neolitik’e dair bildiklerini gözden geçirmek durumunda bırakmıştır. Zaman içinde Göbeklitepe’ye ilgi arttıkça, daha fazla araştırma yürütülmüş ve farklı restitüsyonlar çizilmiştir. Ancak restitüsyonlar yine kişisel niteliktedir ve buluntu yerinde açığa çıkarılan bilimsel veriler doğrultusunda eleştirilmelidir. Ayrıca, aynı verilerle örtüşen daha isabetli Göbeklitepe restitüsyonları da hazırlanmalıdır.

Anahtar sözcükler: Göbeklitepe; neolitik; neolitik mimarisi; restitüsyon.

Yıldız Technical University Faculty of Architecture, Department of Architecture, İstanbul, Turkey

Article arrival date: September 13, 2018 - **Accepted for publication:** October 28, 2018

Correspondence: Atlıhan Onat KARACALI. **e-mail:** atlihanonatkaracali@windowslive.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Introduction

The Neolithic findspot of Göbeklitepe is widely acknowledged as a milestone in prehistoric research. Determination of a public structure of this big scale forced scholars to reconsider what they knew about both the social order and the material culture of the Neolithic hunter-gatherers. Göbeklitepe was a public structure of distinct groups to visit. As still no residential structures found, the building complex is believed functionalized for religious rituals, feasts, maybe festivals and as a marketplace for trading goods and knowledge.

Neolithic studies were processed heavily in the agriculture field. However, the Neolithic was a period where all aspects of daily life are changed once and for all. In contemporary researches, overestimation of agricultural studies is criticized. Neolithic, as an important part of the history, must also be evaluated by the other disciplines as anthropology, folklore, art history, and many others, also the architecture as well.

Neolithic architecture researches are much more qualified works than simply production of knowledge about architectural history. First, what is learned from Neolithic structures that shaped directly by simplest human needs can shed light on generating alternatives for contemporary unqualified spaces driven by capitalism and high-technology. More, for the future, the Neolithic architecture researches must be acknowledged important and urgent at dawn of the Mars colonization. Specialists offer that all building material cannot be carried from Earth, and the Martian soil must be functionalized and evaluating adobe as building material reaches as old as the Neolithic age.

Although their small number comparing with the agricultural studies, there are researches about Neolithic architecture in high quality as the ones directed by French archaeologist Olivier Aurenche¹ and by American archaeologist Kent Flannery.² These studies briefly told that there were two types of buildings in the Neolithic: residences and public structures. They also focused on the plantypes and the materials. Residential structures were transformed from circular to rectangular plantype during the Neolithic. And residences were built heavily with adobe when the public structures were with stone.

There are additional works, come in handy, while studying on Neolithic architecture: the restitutions. Restitution is the expression of unique situations of the historic buildings with architectural representation techniques as drawings, models, computer models, in the light of archives, reports, and photographs if any. Restitutions are expected to be based heavily on personal predictions, where they must be on scientific facts. Therefore, they must be objects to

valid criticism, comparing with those scientific data. Therefore, the aim of this study is to criticize the existing restitutions prepared for the Neolithic site of Göbeklitepe and finally to propose a new restitution based on the scientific data about the findspot. And in order to understand the Göbeklitepe and the Neolithic architecture, first the concept of the Neolithic period must be studied.

Orientation: The Neolithic

In social sciences, there is a trend of dividing the history of the planet and civilization into periods. For instance, according to geography and related sciences, current era of the planet is called Quaternary and in the geologic time scale of the International Commission on Stratigraphy, it spans from 2,5 million years ago to the present. Quaternary is divided into two epochs: Pleistocene and Holocene. Pleistocene is up to 10,000 BC and the era which the successive ice ages were seen. Holocene, on the other hand, spans from the end of the Last Glacial Maximum to today. As the temperature raised and the climate turned into available, the first agricultural attempts were shown, at the beginning of the Holocene.

On the other hand, the history and related sciences divide the time, as accepting the spread of writing systems a milestone, as prehistory and the recorded history. Prehistory is divided into epochs by the tool industry as Stone Age, Bronze Age, and Iron Age. This separation was first done by Danish archaeologist Christian Jorgensen Thomsen in the beginnings of 1800s.³ Stone Age is also divided into the Paleolithic, literally “old stone” in Greek, and the Neolithic, the “new stone”. This separation, on the other hand, was first done by English archaeologist and anthropologist John Lubbock, in his book *Prehistoric Times*⁴ (Table 1).

Once, Near East was accepted as the only core that agriculture emerged. Scientists thought that agriculture and other Neolithic developments spread all other continents from this main zone. Contemporary acceptance is however different. Today, multi-central perception of agricultural emergence is more commonly believed. For instance, wheat, barley and goat were domesticated in Near East, boar and rice in Far East, llama and potato in South America, corn in North America, banana and sugar cane in New Guinea.⁵ The answer of why agriculture did not begin in South Africa, Australia, and Alaska is the unavailability of endemic species for domestication. Although the single core view is left, Near East is still the oldest of the centers. So, it has the widest cultural impact area and it is the most systemically researched zone.

The term “Near East” defines the west Asia in broadest terms. Even though the term “Middle East” is used more

¹ Aurenche, 1981, p. 111-112.

² Flannery, 1972, p. 23-53.

³ Heizer, 1962, p. 259-266.

⁴ Lubbock, 1865, p. 3.

⁵ Harari, 2015, p. 90.

Table 1. Time scale of the Neolithic

Geographic		Historic			Dating
Quaternary	Pleistocene	Pre-history	Stone	Paleolithic	2,6 Mya – 10,000 BC
	Holocene			Neolithic	
			Bronze		10,000 BC – 3500 BC
		Iron		1000 BC – Spread of writing	
	(Recorded) History			Writing - Today	

Table 2. Parts of Near East

Near East				
Fertile Crescent (Traditional Zone)				Central Anatolia
Levant	Mesopotamia	Golden Triangle		
		North Syria	Southeast Anatolia	

common, Near East is still in use in academic grounds. As used in archaeology, Near East is the geography of South-east Anatolia and North Syria -the “Golden Triangle”,⁶ Mesopotamia, West Syria, Lebanon, and Israel -the “Fertile Crescent”,⁷ and Central Anatolia. Important findspots of Near East outside the Anatolia are Jericho in Palestine, Ain Ghazal, Beida, Ba’ja, and Basta in Jordan, Jerf Al-Ahmar, Abu Hureyra, and Ain Mallaha in Syria, Qermez Dere in Iraq (Table 2).

Recent papers mention that the Neolithic is the period that an overall transformation of human life was in progress and must be considered as a giant cultural pack with lots of concrete and abstract elements. According to this opinion, even the name “Neolithic” is exaggerating the tool industry and underestimating the complexity of this cultural pack. In this context, also the ceramic and the architecture must be considered as other civilization milestones, in addition to agriculture.⁸

Agriculture

The word “agriculture” is defined in encyclopediae and dictionaries as “breeding animals and cultivating plants and fungi, in order to provide food, raw material, biofuel and other productions to sustain and enhance human life”. Australian archaeologist Gordon Childe’s Agricultural Revolution is the main hypothesis about the beginnings of domestication in academic discussions for long time.⁹ According to this model, in Younger Dryas, the mini ice age in

the beginning of the Holocene, rain-loaded low pressure left Near East and moved to Europe. In dried Fertile Crescent, both the animals and humans gathered around water sources decreasing in number. This way of food sharing between species evolved into agriculture. Another critical hypothesis about the beginning of agriculture is American archaeologist and anthropologist John Robert Braidwood’s Hilly Flanks concept, proposed in 1948.¹⁰ The geography of this idea is Taurus and Zagros Mountains, on the north of Fertile Crescent. Not only the geography, but also the construct of the hypothesis is opposite of the Agricultural Revolution. According to the Hilly Flanks, shown area is rich in the number of water sources and the wild ancestors of today’s domesticated animals. And people transformed their lifestyle into agriculture not by drought, but by observing the advantages. There are much more theories about the beginning of agriculture, and all models can be collected into push-or-pull system. That means agriculture started by reasons either challenging or beneficial. Another contemporary common opinion is that, agriculture was not a “revolution” as sudden impact, but a process experienced slowly in long term.

Ceramic

Both the existence and absence of ceramic is overrated in Neolithic literature. Ceramic, in these terms, mean the production of utensils by firing formed adobe. Scholars handle this ceramic issue not as one of the inventions but as the symbol of agricultural production. Once, ceramic

⁶ Kozłowski and Aurenche, 2001, p. 33-43.

⁸ Karacalı, 2018, p. 28.

⁷ Breasted, 1916, p. 101.

⁹ Childe, 1936, p. 15-19.

¹⁰ Redman, 1978, p. 95-97.

Table 3. Parts of the Neolithic

Neolithic	Pre-Pottery Neolithic	Pre-Pottery Neolithic A (PPNA)	10,000 BC – 8500 BC
		Pre-Pottery Neolithic B (PPNB)	8500 BC – 7000 BC
	Pottery Neolithic		7000 BC – 3500 BC

was perceived as a characteristic of Neolithic age. However, English archaeologist Kathleen Kenyon discovered Neolithic layers without ceramic in her Jericho excavations in 1950s. Therefore, the Near Eastern Neolithic is divided into two epochs: Pre-Pottery Neolithic (PPN) and Pottery Neolithic (PN).¹¹ Also, the Pre-Pottery Neolithic is divided into PPNA and PPNB periods. In PPNA, hunting-gathering was still the main system as in previous Paleolithic age, the most primitive agricultural attempts as selective gathering was experiencing, and religious activities as burials spread. In PPNB, increasing number of species were domesticated and agricultural economy was in progress. As an outcome of increasing population, new social and religious activities were produced and as an outcome of ensuring the food supply, new specializations as craftsmanship and merchantry were introduced. Finally, in Pottery Neolithic, food production is totally settled in human life as the main economic system (Table 3).

Architecture

In all periods of the history, the architecture is the clear indicator of lifestyle, culture, economy, and the level of technology. In Paleolithic age, people first took caves and tree hollows as shelters, later they designed temporary open-air hunter-gatherer camps. During the Neolithic, architecture was in progress parallel with the increasing sedentarism through the agricultural practices. Once the sedentary life was accepted as emerged with agriculture, however now scholars believe that sedentarism began before but spread with domestication processes. On the other hand, as for the agriculture also for the sedentarism, traditional Fertile Crescent opinion is left and a multicentral perception is accepted on contrary. Even in the late discovered Central Anatolian findspots, architectural levels from earliest phases of Neolithic were found.

There are distinctive signs of Neolithic Near Eastern villages in terms of architecture, comparing with the other Neolithic zones of the world. While other Neolithic zones were quite stable, Near Eastern villages were accelerated in technologic developments and finally invented metallurgy, and they were going to be transformed into city-states and empires in the end. Second, there was enormous settlements in Near East. For instance, Catalhoyuk from

Central Anatolia was not a simple agricultural village but a gigantic proto-city. Third, even in the earliest phases of the Neolithic era, different functional zones were defined in Near Eastern villages. For each of these zones, there were two types of structures in those villages: residences and public structures.¹² According to studies mentioned above, residential structures were circular in the PPNA, however in PPNB storage and partially the production transferred indoors, and the buildings became rectangular in plantype. And during Pottery Neolithic, residences became functionally parted and sometimes second storeys were designed.

According to researches, as the plantypes, a generalization of both building materials and techniques can be made. In the beginning of the Neolithic, residences were in quite vernacular identity. Like bushes, branches, animal hide and bones, what can be found in the surrounding were functionalized as building material. In brief time, the soil also became available and more permanent structures were built to adapt more sedentary hunter-gatherer camps. Soil was first used in wattle-and-daub technique, and then in superimposing and pisé techniques. Finally, sun-dried adobe brick was invented. Also, the scholars think that the increasing excellence in use of soil as building material gave way to invention of the ceramic. In Pottery Neolithic, as stated above, there could be functionalized roofs or second floors. In multi-storeys structures, daily life was transferred into second floor and the basement volume was used as stables or granaries. This design transcended 7000 years, and still can be seen in Middle Eastern village architecture. Not just the functions of storeys, but even also the measurements of adobe bricks remained. The last feature about Neolithic residences is their cult objects great in number. Labelled symbolic or cosmologic in literature, these objects were wall paintings, reliefs, figurines and artistically treated skulls. Neolithic residences were not only volumes designed for daily life, but also places with somehow religious identity.

Second type of structure in Neolithic was the public structures. They were constructed with special material and technique, greater than the houses, and rich in ornaments. The furniture, like seats surrounding volumes

¹¹ Kenyon, 1981, p. 167-271.

¹² Karacali, 2018, p. 41.

Figure 1. Göbeklitepe on Map of Turkey (drawn by author upon the figure on https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turkey_provinces_blank_gray.svg [Accessed 12 September 2018]).

all around, display the design logic for communal function. In literature, they are often called “temple”, “cult building”, “special structure”, or “monumental buildings”. There are opinions like calling them “public structures”¹³ in order to prevent impatient results. There is no detailed knowledge about the beginnings of the public structures. Recent studies claim that they were defined even in semi-sedentary camps before agriculture. The samples from Southeast Anatolia the north of Fertile Crescent, including Göbeklitepe, have common features like circular plan, terrazzo floor, and T-shaped pillars. There must be a design language followed as T-pillars were used as a design tool in those public structures. Two bigger ones placed in the center of circle, and many smaller ones, typically twelve, were placed around. All pillars were decorated with reliefs of wild animals and abstract symbols. Waterproof terrazzo floors mean that the base could be filled with a liquid like water or blood. And as mentioned the building material for public structures was mainly stone where it was adobe in residences. The materials have languages, and architects use them as a design and evaluation mechanism. Stone is more solid and powerful in this term.

Focus: The Neolithic Site of Göbeklitepe

Anatolia, as an inner-zone of the Near East, is roughly the peninsula in between the Black Sea and the Mediterranean. In contemporary use, Anatolia is the Asian territory of Republic of Turkey. According to TAY Project (The Archaeological Settlements of Turkey), including both surveys and excavations, there are more than 450 Neolithic sites in Turkey. Although this much number of findspots spread all regions of the country, there are concentrations

on Southeast Anatolia and Central Anatolia. It is the reason why Anatolian Neolithic is researched on these two cores in related literature. Southeast Anatolian findspots show similarities with the Fertile Crescent settlements where Central Anatolia findspots show an overall unique way of progression, especially in architecture.

Central Anatolia was long believed unavailable for Neolithic settlements. Researches in recent period, as James Mellaart’s survey in 1950, and the works of David French and Ian Todd, showed that there are giant and long-established findspots in the area, on contrary. Important findspots are Aşıklıhöyük and Çatalhöyük in front and Musular, Can Hasan, Erbaba, and Hacilar. Establishment of Southeast Anatolia, on the other hand, as a Neolithic zone was within The Joint Istanbul - Chicago Universities Prehistoric Research in 1960s. Until now, many findspots in the area were excavated. Where the other important findspots are Çayönü, Hallan Çemi and Nevalı Çori, the most systematically researched one is the Göbeklitepe.

Göbeklitepe (37 13 23 N, 38 55 20 E) is close to the modern Turkish city of Şanlıurfa (Fig. 1). Findspot is dated as old as 10,000 BC¹⁴ and about 8000 BC the structures were filled with dust and the site was abandoned. As there is a lack of residential structures and the closest water source is at 4km distance, the findspot is not accepted as a settlement. Closest settlement contemporary with Göbeklitepe was Nevalı Çori, which is at 48km distance.¹⁵ As it was not a regular settlement, it is difficult to evaluate the economy of Göbeklitepe. However, as stone tools relating distinct cultures were present,¹⁶ the structures are accepted as built

¹³ Stordeur et al., 2000, p. 29-44.

¹⁴ <https://whc.unesco.org/en/list/1572>

¹⁵ Collins, 2016, p. 44.

¹⁶ <https://tepetelegrams.wordpress.com/2016/05/18/who-built-gobekli-tepe/>

Table 4. Göbeklitepe Layers

Layer	Dating	Neolithic Phase	Building Type
Layer III	10,000 BC – 9000 BC	PPNA	Circular Public Spaces
Layer II	9000 BC – 8000 BC	PPNB	Rectangular Public Spaces
Layer I	8000 BC – Today	–	–

in co-operation of multiple societies.¹⁷ And as the animal bones found in plenty, those constructors were thought to be fed by food brought from distant hunts. Göbeklitepe is accepted to have an impact area of 200km radius.

Göbeklitepe: Excavations

Göbeklitepe was first found as an archaeological site in 1963, within the Joint Prehistoric Research mentioned. However, it was labelled as a graveyard at that time and the project was not progressed. The rediscovery of Göbeklitepe was achieved by archeologist Klaus Schmidt from German Archaeological Institute (DAI) in 1994. This time the accurate function of the site was appreciated. Once studied in another Southern Anatolian Neolithic site, the Nevalı Çori, Schmidt realized the findings previously labelled gravestones were in fact architectural pillars. In 2003, a geomagnetic survey was processed to figure out the total number of structures under the mound. Schmidt directed the excavations until his pass in 2014. In 2017, a protective roof was constructed above the site. And in 2018, Göbeklitepe made it to the UNESCO World Heritage List.

During the Schmidt's excavations, three layers were determined. Oldest one with the widest known circular structures, the Layer III was dated to 10,000 BC and PPNA period. Above this, the Layer II with rectangular structures were dated to 9000 BC and PPNB period. Shallowest one on top, the Layer I consists of the earth gathered since the abandonment of the site until today¹⁸ (Table 4). Studies widely processed at Layer III which the huge amount of available data comes from. As seen, through the Neolithic civilization achievements, Göbeklitepe constructed and used totally in Pre-Pottery Neolithic when the hunter-gatherer economy was the main system.

Göbeklitepe: Public Structures

At broadest sense, Göbeklitepe consists of several circular structures with different radii in tangent arrangement. For structural features, the smallest constituent of the site are the massive limestone pillars (Fig. 2). Form of these pillars is of a long prismatic body and a wider prismatic head

Figure 2. A Göbeklitepe Pillar (Schmidt, 2007, p. 181).

on top. These T-shaped pillars can be as tall as 5,5m and as heavy as 16 tons.¹⁹ Around the mound, limestone quarries were found. And in one of them, an unfinished pillar of 7m in length was discovered. Near all pillars have rich reliefs of either animals like bull, fox, crane, boar, spider, and snake or abstract symbols. Creating a pantheon of wild animals seems conceivable for hunter-gatherers. According to Schmidt, these pillars were anthropomorphic descriptions.²⁰ Clearly observable arm and hand reliefs on some pillars undoubtedly support this view.

¹⁷ [https://tepetelegrams.wordpress.com/2016/09/22/building-big-incentives-for-cooperative-action-](https://tepetelegrams.wordpress.com/2016/09/22/building-big-incentives-for-cooperative-action-of-hunter-gatherers-at-early-neolithic-gobekli-tepe/) of-hunter-gatherers-at-early-neolithic-gobekli-tepe/

¹⁸ Dietrich et al, 2013, p. 36-40.

¹⁹ Mann, 2001, p. 41.

²⁰ Schmidt, 2007, p. 116.

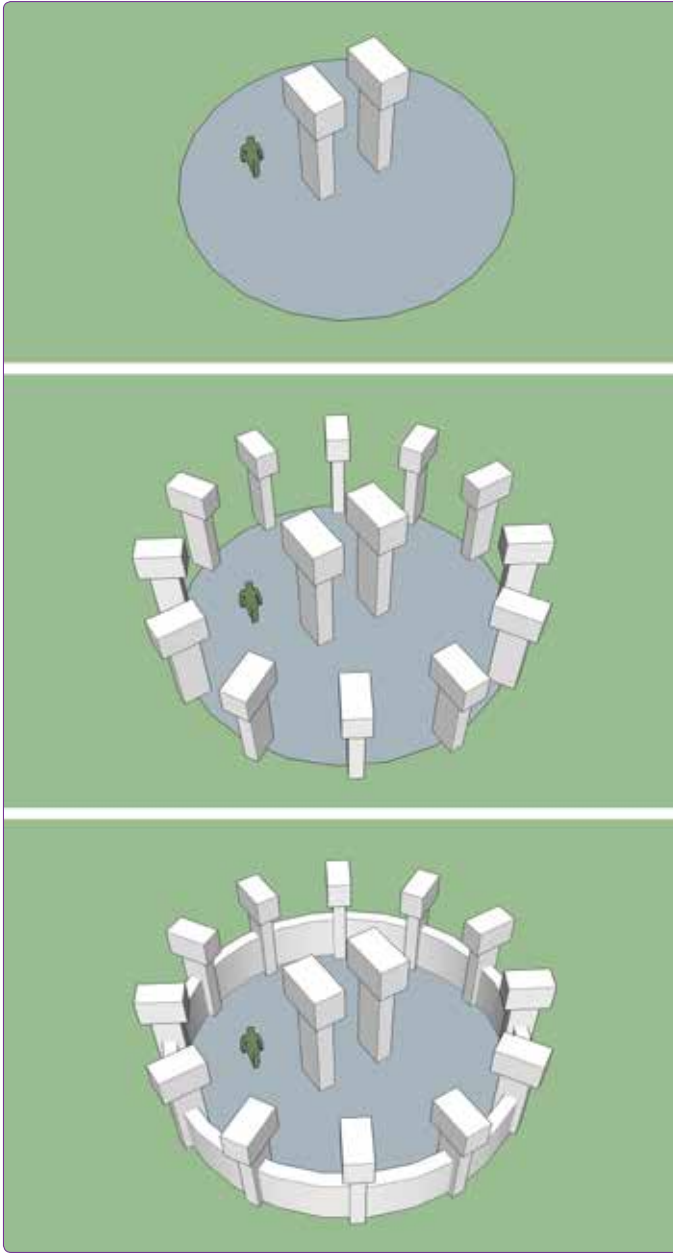

Figure 3. Design Language of Göbeklitepe Structures (Karacalı, 2018, p. 66-67).

By the pillars, circular structures with available diameters over 30m were assembled. As mentioned above, the architectural design language offers to place two bigger pillars in the center and to install numerous small pillars orbiting them around. The distances between the surrounding pillars were filled with stone masonry and each structure were enclosed (Fig. 3). In some structures, there is a seat-like raised platform at the bottom of surrounding wall. These were thought to be designed for audience watching the action happening in the center. Floors of the structures were of waterproof terrazzo material. As there is no evidence of roofs, the site is accepted as an open-air complex.

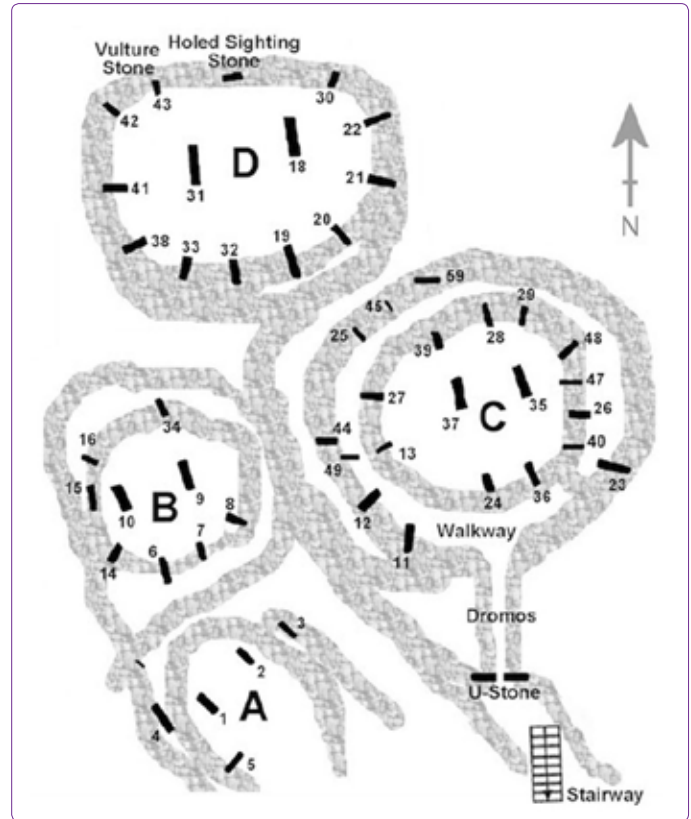

Figure 4. Göbeklitepe Excavation Plan (http://www.andrewcollins.com/page/articles/G%F6bekli_Sirius.htm).

Until today seven of these circular structures were excavated and according to the geomagnetic survey in 2003, there are more than twenty within the mound.²¹ The assemblage of this big structure complex by the known Neolithic cultures is quite surprising. When the weight of pillars and the distance of quarries thought, there must be a need for great workforce. These views support the idea of separate groups gathering for the construction project.

Four of the structures opened were in the main excavation area and were labelled with letters in order (Fig. 4). They were also named with animals according to reliefs they exhibit. “Enclosure A” or the “Snake Building” (“Schlangenteilergebäude” in German, “pfeiler” for pillar and “gebäude” for structure) was found in 1996. Plantype of this building is close to rectangle but it is considered within circular structures. “Enclosure B” or “Fox Building” (“Fuchspfeilergebäude” in German) was excavated in 1998 and its diameter is about 10m. “Enclosure C” or “Boar Structure” (“Wildschweinpfeilergebäude” in German) consists of a number of telescopic circular walls and the diameter is over 30m at largest. These structures comes front not only with the volume but also with the rich reliefs. Differently from others, Enclosure C is supported with a long entrance corridor and a definite door. “Enclosure D” or

²¹ Schmidt, 2003, p. 5.

“Crane Structure” (“Kranichpfeilergebäude” in German) is in oval plantype and longer diameter is over 20m. This is the most protected one of the four. Other circular structures opened were placed out of the main excavation area.

From the functional perspective, what is absent at Göbeklitepe becomes as important as what is present. The mound is partially excavated but still nothing found proving domestic usage of structures. Absence of both hearths and graves point that those structures were not residences. According to Schmidt, those were temples and he believed, motivation behind the gathering of separate groups was their belief. Similar structures with T-shaped pillars were found at the settlements within the impact area of Göbeklitepe. However, they were less in number and surrounded with residences. Schmidt thought that those were the temples of each settlement and the Göbeklitepe was something like a temple complex and a pilgrimage center on top of the hierarchy.²² Göbeklitepe must be a magnet not just at the construction but also during the usage and here must be political meetings, idea and product trades, and even the feasts, as well as the cult activities. Managing this much crowd needs a social hierarchy, and this is an opposing view against the traditional acceptance of egalitarian social pattern of Pre-Pottery Neolithic.

Another interesting point is the abandonment of the site. Before the Pottery Neolithic era began, the structures of Göbeklitepe were filled with earth and the site was left. Abandonment of structures either with filling with earth or with burning is a common activity in Neolithic. Some scholars think one structure was filled and another began to be constructed in Göbeklitepe, where some views offer that they were in use simultaneously. According to Schmidt, the dating relationship in between the four structures in main excavation area was left undefined. He also predicted that they might be constructed at the same time.²³ Radio-carbon tests^{24,25,26} processed at the field indicate opposing views. Some tests were applied to the embankment earth and were unhelpful in determining construction dates. At least, there is a single healthy result from the surrounding wall of Enclosure D and it offers 9984±42 BC as the construction date. When the knowledge both from Neolithic architecture and Göbeklitepe layers unite with this date, there can be a prediction for dating of each of four structures respectively. According to this view²⁷ Enclosure D must be the oldest, Enclosure C must be next and symbolize the rise of Neolithic culture, Enclosure B must be next and symbolize the collapse of Neolithic culture through the end of the Pre-Pottery Neolithic, and Enclosure A must be the newest as it is the smallest one proving the knowl-

edge of late PPNA and more rectangular in plantype symbolizing the transformation through the Pottery Neolithic.

Target: Göbeklitepe Restitutions

As mentioned above, the existing restitutions prepared for Göbeklitepe is going to be criticized in this chapter. Restitution in Figure 5 was prepared by Italian artist Fernando Baptista for National Geographic USA June 2011 issue. Enclosure C is shown finished and Enclosure D is shown under construction. Baptista’s work seems close to scientific facts by form and material. However, it can be criticized due to building order. Enclosure D must be the oldest in between the central structures opened.

Restitution in Figure 6 was prepared by Turkish artist Erhan Balıkçı for TÜBİTAK Bilim ve Teknik (Science and Technique) July 2014 issue. According to direction arrow pictured, those structures must be Enclosure C and Enclosure D. Telescopic walls for Enclosure C can be appreciated. However, the entrance corridor and the door for Enclosure

Figure 5. Fernando Baptista’s Göbeklitepe Restitution (Mann, 2001, p. 44-45).

Figure 6. Balıkçı’s Göbeklitepe Restitution (<http://newspagedesigner.org/photo/g-beklitepe>).

²² Schmidt, 2007, p. 280-281.

²⁵ Kromer and Schmidt, 1998, p. 8-9.

²³ Schmidt, 2007, p. 257.

²⁶ Dietrich, et al., 2013, p. 36-41.

²⁴ Dietrich, 2011, p. 12-25.

²⁷ Karacali, 2018, p. 74.

C were not depicted. More, there is no evidence offering the floor level of structures below the surrounding surface.

Restitution in Figure 7 was prepared by German Archaeological Institute which processed the excavations. The structures depicted must be Enclosures B, C and D. Drawing can be appreciated for depicting unexcavated buildings with hollow circles and presenting the entrance corridor for Enclosure C. However, walls of the structured were drawn thicker than those were in excavation plans.

Restitution in Figure 8 was prepared by Turkish painter Abdurrahman Birden. His work seems heavily personal. Structures are not placed in the exact positions. More, displaying both circular and rectangular structures in the same level obviously conflicts with the scientific facts.

Restitution in Figure 9 is from Turkish director Ahmet Turgut Yazman's documentary movie titled "Göbeklitepe: The World's First Temple". This work must be appreciated for depicting the materials close to the facts. On the other hand, presenting the structure alone without the adjacent ones and defining an entrance space must be criticized.

Restitution in Figure 10 is from Italian astrophysicist Giulio Magli's works about the relationship of positions of Göbeklitepe structures and Sirius stars. This study seems designed not for depicting the material and form of the structures but for showing its orientation directed to the star mentioned. Therefore, the structure seems quite abstract and the circular pillars seem extremely tall.

Figure 7. German Archaeological Institute's Göbeklitepe Restitution (<http://www.historiasztuki.com.pl/strony/001-01-PREHISTORIA.html>).

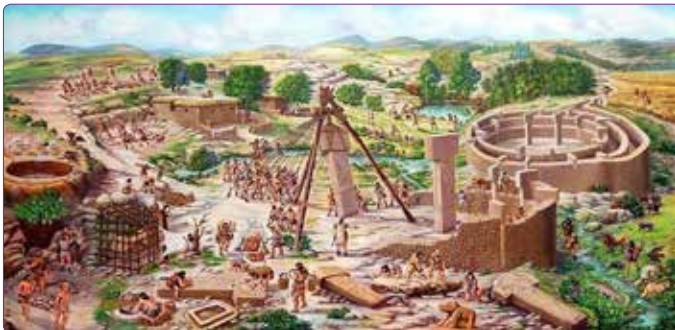

Figure 8. Birden's Göbeklitepe Restitution (<https://twitter.com/sanli-urfaicin/status/482344574573346816>).

Figure 9. Göbeklitepe Restitution in Yazman's Movie (<https://www.youtube.com/watch?v=klG0CGUSTI4>).

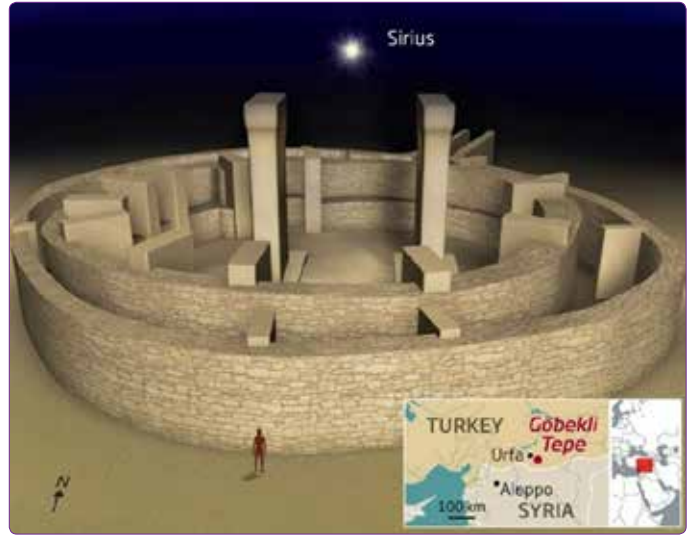

Figure 10. Göbeklitepe Restitution in Magli's Studies (<https://www.newscientist.com/article/mg21929303-400-worlds-oldest-temple-built-to-worship-the-dog-star/>).

Result: A Propositional Göbeklitepe Restitution

As mentioned above, a new propositional Göbeklitepe restitution is going to be offered in this chapter. In this study, the original drawings from excavation reports were used to create bigger central and smaller surrounding pillars, and the "U Stone" used as the door for Enclosure C. As this restitution is an architectural work, pillars were abstracted, and reliefs were not depicted. More, in order to figure out the exact position, dimension and orientation of the pillars, the excavation plan was used (Figs. 11 and 12) Other structures were later drawn with same order explained above. Once again, the excavation plan helped with the form of the stone walls surrounding the structures. There must be more structures simultaneously in use, but in order to stick scientific facts, only the excavated four were depicted. Finally, the materials, shades and surrounding terrain were added. After finished, this restitution seems the closest one ever to the scientific facts comparing with the restitutions criticized above (Fig. 13).

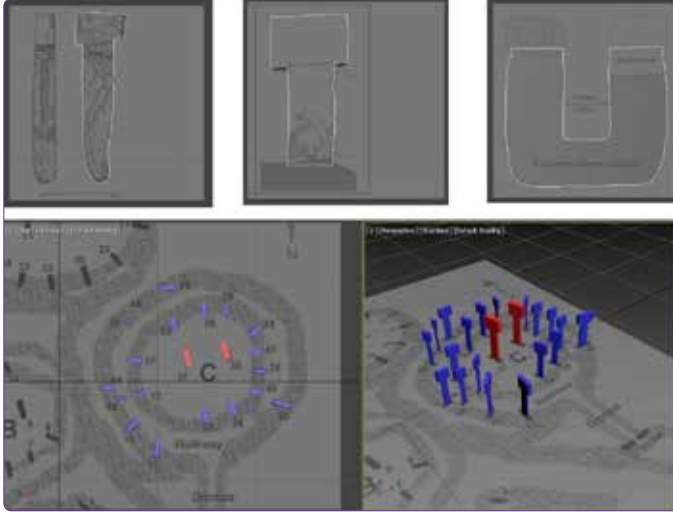

Figure 11. Preparation of Propositional Göbeklitepe Restitution (drawn by author Karacalı of this study on 3DS Max 2016).

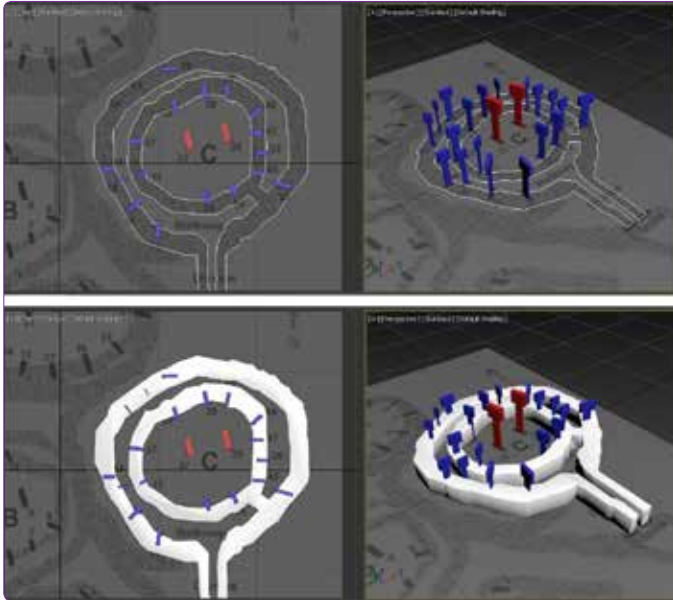

Figure 12. Preparation of Propositional Göbeklitepe Restitution (drawn by author Karacalı of this study on 3DS Max 2016).

Figure 13. Propositional Göbeklitepe Restitution (drawn by author Karacalı of this study on 3DS Max 2016).

References

- Aurenche, O. (1981) "La Maison orientale. L'Architecture du Proche-Orient ancien des origines au milieu du IVe millénaire", *Paléorient*, Vol.8, No.2, p. 111–112.
- Breasted, J. H. (1916) *Ancient Times: A History of the Early World*, Boston, Ginn and company.
- Childe, G. (1936) *Man Makes Himself*, London, Watts&Co.
- Collins, A. (2016) *Göbeklitepe ve Tanrıların Doğuşu*, İstanbul, Alfa.
- O. Dietrich, Köksal-Schmidt, C., Notroff, J., and Schmidt, K. (2013) "Establishing a Radiocarbon Sequence for Göbekli Tepe. State of Research and New Data", *Neo-Lithics* No.1/13, p. 36–41.
- Dietrich, O. (2011) "Radiocarbon dating the first temples of mankind. Comments on 14C-Dates from Göbekli Tepe", *Zeitschrift für Orient-Archäologie*, No.4, p. 12–25.
- Flannery, K. V. (1972) "The Origins of the Village as a Settlement Type in Mesoamerica and the Near East", Ed P. J. Ucko, R. Tringham and G.W. Dimbleby, *Man, Settlement and Urbanism*, Duckworth, p. 23–53.
- Harari, Y. N. (2015) *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, İstanbul, Kolektif.
- Heizer, R. (1962) "The background of Thomsen's Three-age System", *Technology and Culture*, Vol.3, No.3, p. 259–266.
- Karacalı, A. O. (2018) *Neolitik Yakındoğu ve Göbeklitepe Mimarisi*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kenyon, K. M. (1981) *Excavations at Jericho: Volume Three. The Architecture and Stratigraphy of the Tell*, London, British School of Archaeology in Jerusalem.
- Kozłowski, S. K. and Aurenche, O. (2001) "Le Croissant fertile et le 'Triangle d'or'", *Etudes Mésopotamiennes: recueil de textes offert a Jean-Louis Huot*, Editions Recherche sur les Civilisations, p. 33–43.
- Kromer, B. and Schmidt, K. (1998) "Two Radiocarbon Dates from Göbekli Tepe, South Eastern Turkey", *Neo-Lithics*, No.3, p. 8–9.
- Lubbock, J. (1865) *Pre-historic Times: As Illustrated by Ancient Remains, and the Manners and Customs Of Modern Savages*, London, Williams and Norgate.
- Mann, C. C., (2011) "The Birth of Religion: The World's First Temple", *National Geographic*, Vol.219, No.6 (June 2011), p. 39–59.
- Redman, C. E (1978). *Rise of Civilization: From Early Hunters to Urban Society in the Ancient Near East*. San Francisco, Freeman.
- Schmidt, K. (2003) "The 2003 Campaign at Göbekli Tepe (South-eastern Turkey)" *Neolithics*, No.2/03, p. 2–8.
- Schmidt, K. (2007) *Taş Çağı Avcılarını Gizemli Kutsal Alanı Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Stordeur, D., Brenet, M., Der Aprahamain, G., Roux, J. C. (2000) "Les batiments communautaires de Jerf el Ahmar et Mureybet, horizon PPNA (Syrie)", *Paléorient*, Vol.26, No.1, p. 29–44.

Internet References

- <http://newspagedesigner.org/photo/g-beklitepe> [Accessed 12 September 2018]
- http://www.andrewcollins.com/page/articles/G%F6bekli_Sirius.htm [Accessed 9 August 2016]
- <http://www.historiasztuki.com.pl/strony/001-01-PREHISTORIA>.

- html [Accessed 12 September 2018]
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turkey_provinces_blank_gray.svg [Accessed 12 September 2018]
<https://tepetelegrams.wordpress.com/2016/05/18/who-built-gobekli-tepe/> [Accessed 9 August 2016]
<https://tepetelegrams.wordpress.com/2016/09/22/building-big-incentives-for-cooperative-action-of-hunter-gatherers-at-early-neolithic-gobekli-tepe/> [Accessed 31 October 2016]
<https://twitter.com/sanliurfaicin/status/482344574573346816> [Accessed 12 September 2018]
<https://whc.unesco.org/en/list/1572> [Accessed 13 August 2018]
<https://www.newscientist.com/article/mg21929303-400-worlds-oldest-temple-built-to-worship-the-dog-star/> [Accessed 12 September 2018]
<https://www.youtube.com/watch?v=klG0CGUSTI4> [Accessed 12 September 2018]

“Mülkiye”nin Bilinmeyen Modern Ekleri: Kütüphane ve Amfi Yapıları

The Unknown Modern Additions of “Mülkiye”: Library and Amphi Buildings

● Azize Elif YABACI, ● T. Elvan ALTAN, ● Neriman ŞAHİN GÜÇHAN

ÖZ

Ernst A. Egli tarafından 1935 yılında Mülkiye Mektebi binası olarak tasarlanan ve ardından Siyasal Bilgiler Okulu ismini alan okul yapısı, sadece modern üslubu ile değil öğrencilere sağladığı modern koşullar ve yetiştirdiği devletin önemli kademelerinde görev yapacak bireyler ile de Cumhuriyet’in modernleşme hareketinin önemli yapılarından birisi olmuştur. 1950 sonrasında Ankara Üniversitesi’ne bağlanarak Siyasal Bilgiler Fakültesi adını alan okulun nüfusunun artması sonucunda mekanlarının yetersiz gelmesi sebebiyle 1954 senesinde dekanlık ‘Tadil ve Tevsi Projesi’ kapsamında ek yapılar için talepte bulunmuştur. İnşa edilen kütüphane ve amfi binalarının tasarımı dönemin modern mimarlık temsilcilerinden olan mimarlar Enver Tokay, Ayhan Tayman ve Yılmaz Sanlı tarafından gerçekleştirilmiştir. Farklı dönemlerin modern örnekleri olarak ana bina ve ek yapıların birlikteliği ve iki farklı dönemin önemli mimarlarının örnekleri olmaları, bu makale çalışması için çalışılmaya değer bir konu ortaya koymuştur. İşlevin gerektirdiği farklı tasarımlar, modern anlayışın gerektirdiği sade, süssüz ama ince düşünülmüş detaylarıyla bu ek yapılar, dönemin hakim anlayışını incelemek için de uygun örneklerdir. Emek İş Hanı başta olmak üzere birçok yapı ve mimari yarışma projelerinde birlikte çalışmış olan mimarların bu projeleri ile ilgili yayınlanmış yazılı veya görsel bilgi bulunmamaktadır. Bu makalede, 1955-1967 tarihleri arasında tasarlanıp inşa edilmiş olan Kütüphane ve Amfi binalarının özgün proje çizimleri ve bugünkü durumları incelenerek, tarihçeleri, mimari özellikleri ve Mülkiye Mektebi’nin ana yapısı ile olan ilişkilerinin çalışılması; yapıların modern mimarlık mirasındaki yerinin öne çıkarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Ek yapılar; Enver Tokay; mülkiye; modern mimarlık.

ABSTRACT

The school building, designed by Ernst A. Egli in 1935 with the name of Mülkiye Mektebi and took the name of Siyasal Bilgiler Okulu after, is one of the main representatives of modernization efforts of the new Republic with the modern conditions provided to the students and the people graduated from the school to take part in important levels of the State besides its modern architectural language. Due to the increasing population of the School which was placed under Ankara University with the name of Faculty of Political Sciences in 1950, the Dean demanded for additional buildings in the scope of expansion and modification project in 1954. An architectural competition was opened for Library and Amphi and Enver Tokay, Ayhan Tayman and Yılmaz Sanlı, the important figures of modern movement architecture of the period, won the competition. As the modern examples of different periods, togetherness of main building and additional buildings, and being the works of important architects of two different periods put forth a valuable subject to be studied. With different designs required by the function and simple, unadorned but well-thought-of details, these additional buildings are convenient examples to examine the prevailing understanding and approach of the period at the same time. There is almost no written or visual published information about these buildings of the Enver Tokay and Ayhan Tayman who also worked together in various projects, such as Emek İş hanı. In this article, history, architectural features and the relation with Mülkiye of these buildings – Library and Amphi - designed and constructed between 1955-1967 was studied; and in this process, the original drawings and the current situation of the buildings were compared and analyzed together. In the result, it is aimed to put forward the place of these buildings in the field of modern architecture.

Keywords: Additional buildings; Enver Tokay; mülkiye; modern architecture.

¹TED Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara

²Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Lisansüstü Programı, Ankara

³Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Kültürel Mirası Koruma Lisansüstü Programı, Ankara

Başvuru tarihi: 25 Temmuz 2017 - Kabul tarihi: 26 Kasım 2018

İletişim: Azize Elif YABACI. e-posta: elif.yabaci@tedu.edu.tr

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Genç Türkiye Cumhuriyeti’nde 1930’ların modernizmini ‘devrimleri ispat çabası’ gibi duygusal bir yaklaşım olarak değerlendiren Şevki Vanlı, 1930 öncesi ve 1940’lardaki tarihselci mimarlık yaklaşımını insan yaşamının özüne dönük duygular değil, kalabalıkları ilgilendiren coşkuları yönlendiren bir duygusallık olarak görür.¹ Sedad Hakkı Eldem, ise 1939 senesinde verdiği Milli Mimari Meselesi başlıklı röportajında, Cumhuriyet’in ilk zamanlarında en kısa zamanda “gereken yapı ihtiyacını karşılayacak mimar ve teknisyenlerin azlığı nedeniyle” yabancı mimarların katkısına ihtiyaç duyulduğunu, bu süreçte ‘stil’ meselelerine harcanacak vakit bulunmadığını fakat artık Cumhuriyet’in “kendi karakterini ifade edebilecek kuvveti” olduğunu, bunun için de “müsait zeminin mevcut olduğu”nu belirtmiştir. 1940’lar Milli Mimari akımının etkisinde, Eldem’in de belirttiği gibi, “monumental mimariden ziyade evler ve şehirlerin mimarisinde bir üslubun” arayışına şahit olmuştur.²

1950’lerde ise mimarlık alanı, uluslararası modernist üslubun estetik anlayışını kabul eden yeni nesil genç mimarların ortaya çıkışına şahit olur.³ Bu dönemde yoğunlaşan mimarlık yarışmaları incelendiğinde Doğan Tekeli, Sami S. Sisa, Metin Hepgüler, Behruz Çinici, Muhteşem Giray, Maruf Önal, Vedat Dalokay, Ayhan Tayman, Melih Birsell, Haluk Baysal, İlhami Ural ve Enver Tokay gibi mimarların Türkiye’de modern mimarinin temsilcileri olarak isimlerinin sıkça geçtiği görülür.

Vanlı da bu dönemi rasyonalizmin Türk mimarlığına yerleştiği dönem olarak tanımlarken, bu yaklaşımın kimlik endişesinin bile önüne geçtiğini söyler.⁴ Ayrıca, gelişen teknoloji ile birlikte daha az emekle, daha çok ve çabuk ürün almanın da bu anlayış üzerinde etkili olduğunu açıkça ifade ederken, bu rasyonalist tavrın öncülerinden biri olarak Mimar Enver Tokay’ı gösterir:

“Türkiye’de de yüzyılın başında pahalı, inşaatı uzun süren, görüntüsü karmaşık, kolay kirlenen, örneğin İstanbul’da Büyük Postane’den kırk yıl, Ankara’da Türk Ocağı’ndan yirmi beş yıl sonra, aydınlık yüzlü Emek İş Hanı gerçekleşmiştir. İlk örnekler dünyanın yaşadığı büyük değişimden kaçarak bitkin Osmanlı Devleti’nin görkem özlemini yansıtan, Vedat Tek ve Mimar Kemalettin’in eski dekorları... Diğeri çağa katılmak isteyen, değişen dünya ile barışık Enver Tokay’ın prizmasıdır.”⁵

Bu yazı da Türkiye’de 1950’lerden itibaren modernist akımın öncülerinden sayılsa da maalesef pek fazla tanınmayan mimar Enver Tokay’ın belki de en az bilinen iki yapısına, Ernst A. Egli’nin Mülkiye Mektebi’ne 1955’den sonra eklenen Kütüphane ve Amfiye odaklanır.

Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığının Ankara’daki önde gelen örneklerinden biri olan Ernst A. Egli’nin⁶ Mülkiye Mektebi yapısı, genç Cumhuriyetin modernleşme politikasının somut adımlarından biridir. Açıldığında Siyasal Bilgiler Okulu ismini alan ve 1950 sonrasında Ankara Üniversitesi’ne bağlanarak Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne dönüşen okulun zaman içinde artan öğrenci sayısı ve değişen ihtiyaçlarla yetersiz kalan ana yapıya, kütüphane ve amfiden oluşan yeni bir yapı grubunun eklenmesi için 1955’te bir yarışma açılır ve yarışmayı o yıllarda henüz 32 yaşında olan Enver Tokay’ın projesi kazanır. Tokay’ın Ayhan Tayman ve Yılmaz Sanlı ile birlikte çalışarak gerçekleştirdiği bu modern ek yapılar, mimarların diğer önemli eserleri olan Emek İş Hanı, Tekel Genel Müdürlüğü ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Kampüsü gibi projelerinin gölgesinde kalmıştır.

Bu makalede, Tokay’ın projesine göre 1955-1967 tarihleri arasında tasarlanıp inşa edilen Kütüphane ve Amfi binaları özgün projeleri ile ilişkilendirilerek, mevcut durumları saptanmıştır. Bu çerçevede yapıların tarihi, mimari özellikleriyle birlikte Mülkiye Mektebi’yle ilişkileri incelenmiş ve bu yapıların modern mimarlık ürünü olarak nitelikleri ile birlikte, modern mimarlık nesnesi olarak değerlerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bunu yaparken, yapıların zaman içindeki mekânsal ve işlevsel dönüşümlerine koşut, ilgili yazılı kaynaklarla birlikte, Ankara Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire İşleri Başkanlığı arşivinde yer alan farklı dönemlere ait rölövelerle, farklı ölçeklerde hazırlanmış mimari projelerden yararlanılmıştır.

Mekteb-i Mülkiye Ankara’da

Mekteb-i Mülkiye, kuruluşunda Osmanlı İmparatorluğu’nun daha sonra ise Türkiye Cumhuriyeti’nin modern bir devlet sistemi oluşturmak üzere, çeşitli kademelerde görev alacak kalifiye personelini yetiştirmek amacıyla eğitim veren bir okuldur. İlk Maarif Nazırı Sami Paşa’nın girişimleriyle 1858 yılında kurularak 1859’da öğretime başlayan okul, 1915’deki kapatılışına kadar 55 yıl hizmet vermiştir. Nisan 1918’de Dâhiliye Nezareti himayesinde yeniden açılan, 1920’de Maarif Nezareti’ne bağlanan Mekteb-i Mülkiye’de öğretim süresi, müfredat, öğrenci kabul koşulları ve yatılı eğitim gibi konularda pek çok değişiklikler yapılmış ve okul Cumhuriyet’le birlikte yeni bir döneme girmiştir.⁷

1935 yılında, kendisi de bir Mülkiye mezunu olan dönemin Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen, İstanbul’daki okula yaptığı ziyaret sonrasında “devlete idareci yetiştiren bir kurumun bu işin yapıldığı ve reformların gerçekleştirildiği yerde olması gerektiği” ve “okulun itibarına yakışır yeni bir binaya ihtiyacı olduğu” görüşüyle, Başbakan İsmet

¹ Vanlı, 2006, s. 206.

⁴ Vanlı, 2006, s. 209.

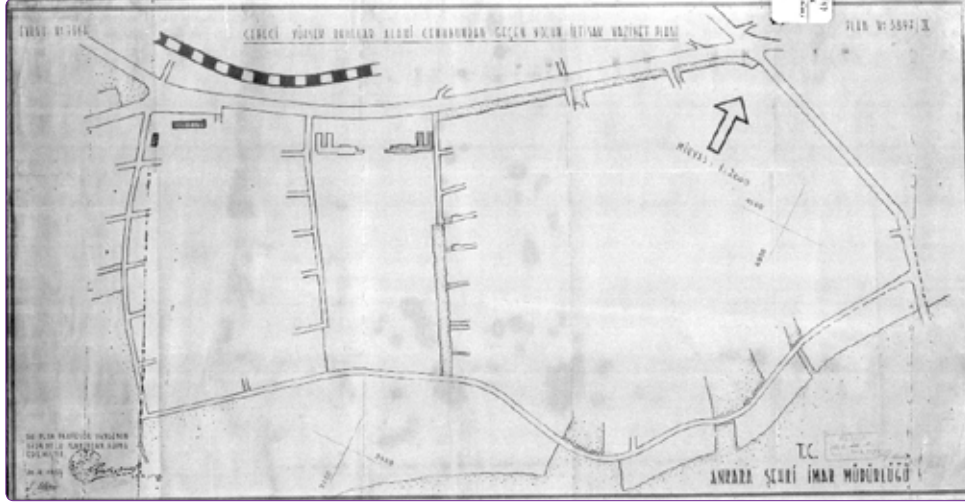
² Eldem, 1939, s. 220-221.

⁵ Vanlı, 2006, s. 209.

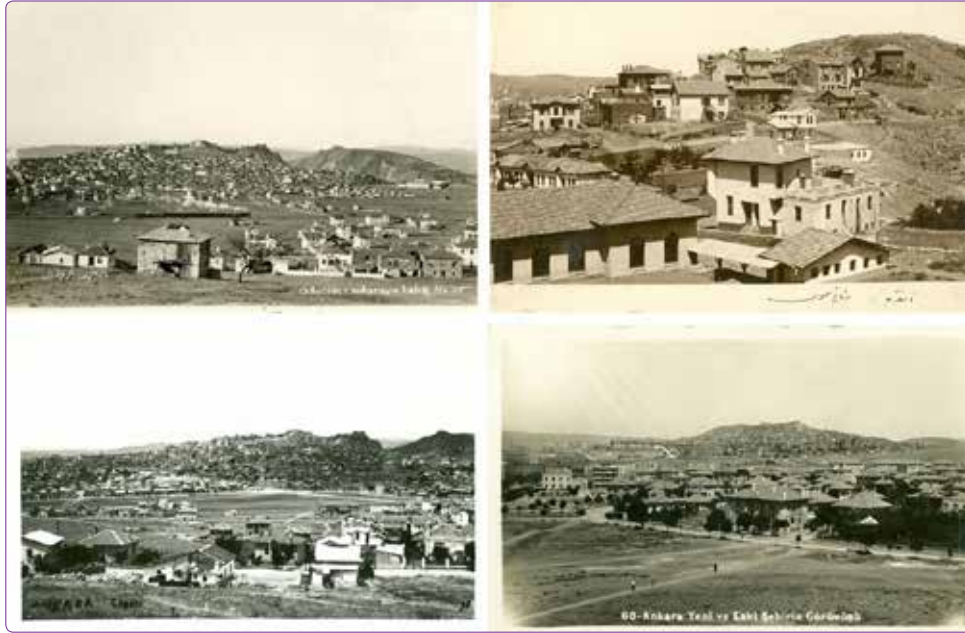
³ Bozdoğan, 2016, s. 14.

⁶ Mimarın detaylı biyografisi için: <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/arc/egli/trindex.htm> adresine bakılabilir.

⁷ Çadircı ve Süslü, 1982, s. 367-368.

Şekil 1. Jansen Planı'nda Yüksek Okullar Alanı olarak belirlenen bölgeyi gösteren çizim (Kaynak: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi).

Şekil 2. Cebeci semtinde gelişen konut dokusunu gösteren 1928 (üstte) ve 1930 (altta) tarihli fotoğraflar (Kaynak: VEKAM arşivi).

İnönü'yle irtibata geçer. Bu girişim sonrasında ise okulun Ankara'ya taşınmasına karar verilir.⁸ 1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın İnşaat Bölümü'ne baş mimar olarak atanan Ernst A. Egli'nin tasarladığı Ankara'daki yeni Mülkiye Mektebi binasının inşaatına 1935 yılında başlanır,⁹ aynı yıl çıkartılan 2777 sayılı Siyasal Bilgiler Okulu Kanunu ile Mülkiye adı Atatürk'ün isteğine uygun olarak 'Siyasal Bilgiler Okulu' olarak değiştirilir.¹⁰ İnşaatı 1936'da tamamlanan bu yeni binada, aynı yıl eğitime başlanır.¹¹

Ankara'nın başkent olarak ilan edilmesinden sonra, yeni başkent inşaatı ve gelişimi için başlatılan ilk çalışmalar-

dan olan Lörcher Planında (1924) kentin yeni inşa edilecek kısımları için var olan kent dokusunun yanında bir Yenişehir oluşturulması önerilmiştir.¹² Cebeci semti de henüz yapılaşmamış bir mahalle olarak, bu planda Yenişehir sınırları içinde tasarlanan alanlardan biridir. Jansen Planı (1927) ile birlikte Cebeci semti Yüksek Okullar Alanı olarak belirlenmiş (Şekil 1), ayrıca yeni yapılaşmalar içinde orta-yüksek gelir grubunun bulunacağı bir konut dokusu da öngörülmüştür. Semt bu doğrultuda gelişirken (Şekil 2), eski kent dokusu ile yeni oluşmaya başlayan kent merkezine yakın konumu sebebiyle Cebeci Ankara'da gecekonduların inşası için seçilen ilk bölgelerden de biri olur.¹³

⁸ Gençkaya, 2011, s. 178.

¹⁰ Çadircı ve Süslü, 1982, s. 368.

⁹ Baskıcı, 2009, s. 15.

¹¹ Baskıcı, 2009, s. 15.

¹² Cengizkan, 2006, s. 25.

¹³ Şenyapılı, 2004, s. 76.

Şekil 3. Mülkiye ve çevresini gösteren 1939 tarihli hava fotoğrafı (Kaynak: Harita Genel Komutanlığı arşivi).

Şekil 4. Mülkiye ve çevresinde gelişen konut dokusu ile güneyinde oluşan gecekondü bölgesini gösteren 1948 tarihli hava fotoğrafı (Kaynak: Harita Genel Komutanlığı arşivi).

Siyasal Bilgiler Okulu da genç başkent Ankara'nın yeni gelişmekte olan bu semtinde, daha sonra Cemal Gürsel Caddesi olarak adı değişecek olan, yeni merkez Kızılay'dan doğuya doğru uzanan ana aks üzerinde, Cebeci Caddesi'nde yer alır. Jansen Planı'nda eğitim alanı olarak tanımlanan ve

Şekil 5. Alanın bugünkü durumunu gösteren uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth).

toplam üç bitişik parselden (8425/1-2-4) oluşan bu alanın çevresi 1936'da hemen hemen tamamen boştur (Şekil 3). Okul alanı olarak tanımlanan dikdörtgen biçimli bu alanın güneyinde, tepeye doğru çıkıldıkça yukarıda bahsedilen kentteki ilk gecekondular oluşmaya başlamıştır (Şekil 4). Zaman içinde değişen ve gelişen kentle birlikte Cebeci de dönüşürken, okulun çevresi de bu değişimlerden etkilenmiştir. Gecekondular zaman içinde yıkılarak yeni üniversite yapıları için yer açılırken,¹⁴ 1995 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi (8425/2), Hukuk Fakültesi (8425/1) ve Eğitim Fakültesi (8425/4) yapılarının bulunduğu alan bütüncül olarak tasarlanarak, bir 'Kampüs' oluşturulmasına karar verilmiştir.¹⁵ Bugün, Kızılay-Dikimevi Metro hattı üzerinde, Fakülteler Mahallesi'nde yer alan kampüs, doğusunda Yeni Acun Sokak, batısında ve kıvrılarak güneyinde devam eden Erdem Sokak ve kuzeyinde Cemal Gürsel Caddesi ile çevrelenir (Şekil 5).

İşlevsel bir anlayışla tasarlanan Mülkiye yapısı, tümü betonarme karkas sisteme sahip, Cemal Gürsel Caddesi'ne paralel bir blok ile ona dik konumlanan dört adet paralel bloğun 'T' biçiminde bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur. Caddeye paralel blok üç katlı, dik olan dört blok ise ikişer katlı olup, tümünde bodrum kat bulunur.¹⁶ Blokların konumlarını işlevleri belirler. Bu düzenlemede Mülkiye Mektebi'nin kentten algılanan ana cephesini Cemal Gürsel Caddesi'ne paralel olan üç katlı blok oluşturur. Bu blokta ana giriş holü ile üzerinde sınıflar, öğretim üyeleri ve idari ofisler yer alır. Diğer dikey dört blokta büyük hacimli bir konferans salonu ile yatılı öğrencilere hizmet veren yatakhane ve yemekhane gibi ortak mekânlar bulunur (Şekil 6).¹⁷

Paralel bloktaki ana girişin karşısında, zemin katta en büyük hacme sahip sütunlu salon yer alır. Okulun 1947 senesi mezunlarından emekli vali, merhum Namık Kemal Güçhan bu salon ile ilgili anılarını şöyle aktarır:

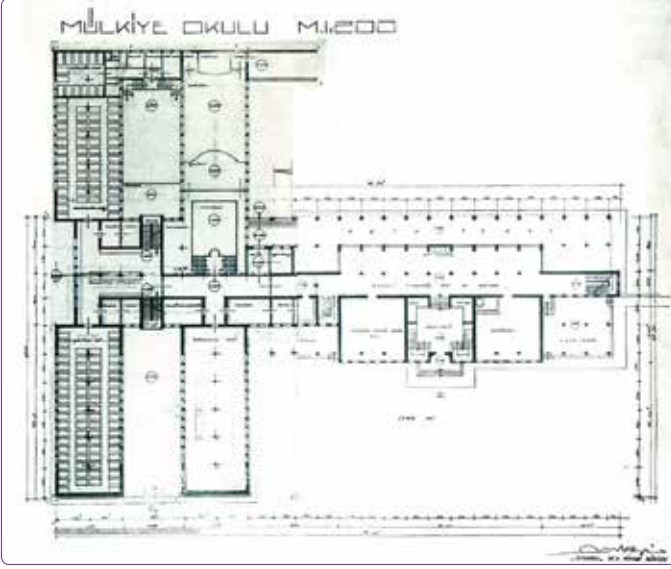
¹⁴ Tekeli, 1996, s.118-119.

2017'de yapılan görüşmeden.

¹⁵ 1993-2011 yılları arası Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanlığı yapmış olan Prof. Dr. Celal Göle ile Haziran

¹⁶ Aslanoglu, 2010, s. 182.

¹⁷ Atalay Franck, 2015, s. 115.

Şekil 6. Mülkiye ana binasının özgün zemin kat planı (Kaynak: Alpagut, 2012, 205).

“O salonu çok severdik. O salonda yürüyüş yapmak bir zevkti. Hele yağmur, kar yağarsa pencerelerden izleyip, orada siz sıcakta dolaşırsınız... Öğrenciler genellikle holde oturuyordu. Holde epey laklak edilir; şakalaşmalar, gürültüler. O bir ev havası verir size.”

Dikey blokta bulunan yatakhaneler ile ilgili olarak ise Güçhan “Karşılıklı, böyle 100 kişi, 60 kişi alacak yatakhaneler vardı. Çok güzel ısıtılır. O tarihlerde Ankara’nın en iyi, konforlu mekânıydı.” diye söz eder.¹⁸ Güçhan, ayrıca, okulun sağladığı üç öğün yemek, 24 saat sıcak su, ısınma, her iki yıl verilen takım elbise ve ayakkabı, iki yılda bir verilen kaban ile öğrencilere dönemin yaşam standartlarının çok üstünde imkânlar sunduğunu aktarır.

‘T’ planı oluşturan Cemal Gürsel Caddesi’ne paralel ana blok ile ona dik blokların barındırdıkları farklı işlevlerle ilişkili olarak, cephelerinde de farklı tasarım yaklaşımları görülür. Fakat Eğli’nin devlet yapılarındaki baskın simetrik tasarım anlayışını burada da kullanarak her bloğun cephesinde kendi içinde simetrik bir düzen kurduğu gözlemlenir.¹⁹ Farklı bakış açılarından karşıt izlenimlerin edinildiği yapıda, Bernd Nicolai bu durumu yapının heterojen mimarisi ile ilişkilendirir (Şekil 7).^{20,21}

Eğli’nin Mülkiye yapısı, işlevsel tasarım anlayışının ürünü olan mimarisiyle hiç kuşkusuz uluslararası modern mimarlık akımının Ankara’daki en önemli temsilcilerindendir. İnşa edildiği yıllarda henüz yeni yapılaşmaya başlamış olan Cebeci semtinde, etrafındaki tek tük yapı dışında çorak bir alanda inşa edilmesi, yapının sade ama aynı zamanda ciddi

görünümünü öne çıkarmıştır.²² Modern mimarlık akımının kütle, plan ve cephedeki arı etkisinin yanında, süs ve dekorasyonun tamamen terk edilmesi ve iç mekân tasarımında sadeliği amaçlayan modern özgün detay ve malzeme kullanımı, tasarımın ana prensipleridir. Ayrıca, simetrik düzendeki yalın cephe tasarımı ve yapının kübik görünümü güçlendiren az eğimli çatısını çevreleyen parapet duvarlarıyla Mülkiye, Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığının öncülerinden biridir.

Mülkiye Genişliyor

23 Mart 1950 tarihinde çıkarılan 562 sayılı yasayla, 1946’da kurulan Ankara Üniversitesi’nin çatısı altına giren Siyasal Bilgiler Okulu, bu tarihten sonra ‘Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne dönüşür.²³ Fakültenin hızlı büyümesiyle zaman içinde yetersiz kalan binaya²⁴ Dekan Prof. Bedri Gürsoy’un girişimleri ile bir ek bina yapılması ve ana yapıda değişiklikler öngören Tevsi ve Tadilat Projesi’nin çalışmalarına 1954 yılında başlanır.²⁵ Proje temini için Ankara Üniversitesi 1955 yılında bir mimari proje yarışması açar ve yarışma sonucunda Enver Tokay’ın projesi birinci olur.^{26,27} Uygulama projelerinin hazırlanması aşamasında, Enver Tokay’la birlikte Ayhan Tayman ve Yılmaz Sanlı da ekipte yer alırlar. Proje kapsamında, kütüphane, yurt ve amfi ile birlikte, ana binada gerçekleştirilecek mekânsal dönüşümler de tasarlanır. İnşaatın üç yılda tamamlanması planlandığı halde, bu süreç yaklaşık on sene sürmüştür.²⁸ İnşa edilen ek yapıların hepsi, ana yapının da bulunduğu 8425 ada, 2 numaralı parselde yer alır.

Ek Yapılar: Kütüphane ve Amfi

Mülkiye’nin parselinde yapılacak ek binaların inşası için 1957 yılında ihaleye çıkmış ve aynı yıl içinde inşaat başlanmıştır.²⁹ Ek yapıların inşası için alanın güneyindeki gecekonduardan bazılarının yıkılması gerekse de alan bu yapılardan tamamen temizlenememiş ve inşaat alanı dışındaki gecekonduarlar 1980’lerde Eğitim Fakültesi binası inşa edilene kadar varlığını sürdürmüştür. Doğu ve batıda dört katlı apartmanlar varken, 1957 tarihli Uybadin-Yücel Planı’nın

²² Alpagut, 2012, 209.

²³ http://www.politics.ankara.edu.tr/?bil=bil_icerik&icerik_id=284&menu=0&ens_birim=0

²⁴ 1949-1950 yıllarında 404 olan öğrenci sayısı, 1959-1960 yıllarında 842’ye çıkmıştır (Baskıcı, 2009, s. 25).

²⁵ Öztürk, 2007, s. 38.

²⁶ “Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ek Binası” adı ile 1955 yılında açılan yarışmada birinci olan Enver Tokay’ın ardından, Çelik Alatur-Polat Sökmen ikincilik, Hamdi Şensoy-Kadri Erkman üçüncülük ödülünü almışlardır. Ayrıca altı adet mansiyon ödülünün verildiği yarışmada, Behruz Çinici, Vedat Yalçınkaya, Kadri Kalaycıoğlu gibi

Ankara’da çok sayıda yapı tasarlamış ve “iz bırakmış” (bkz. Başkent Üniversitesi – VEKAM iş birliği ile düzenlenen Ankara’da İz Bırakan Mimarlar Panel Serisi) mimarlar, mansiyon ödülü alanlar arasında yer almaktadır. Elimizde bu bilgiler olmasına rağmen ödül alan diğer projelerin önerileri ile ilgili herhangi bir görsel ya da yazılı dokümana ulaşamamış, bu da herhangi bir karşılaştırma yapma seçeneğini imkansız kılmıştır.

²⁷ Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yarışmalar Dizini: <http://www.mimarlarodasiansankara.org/yarismalardizini/>

²⁸ Baskıcı, 2009, s. 25.

²⁹ Baskıcı, 2009, s. 25.

¹⁸ Namık Kemal Güçhan ile söyleşi, Kasım 2015.

¹⁹ Alpagut, 2010, 138.

²⁰ Atalay Frank, 2015, 118’de Nicolai, 1998, 31.

²¹ Atalay Frank çok sayıda girinti ve çıkıntının bulunduğu cephe tasarımlarını, bloklardaki işlev bölünmelerini ve sürpriz simetrisini, yapının bu özelliğinin girdileri olarak belirtir.

Şekil 7. Mülkiye ana binasının caddeye bakan kuzey cephe (sol alt), güney ve batı cepheleri (sağ üst) (Kaynak: VEKAM arşivi).

Şekil 8. Mülkiye ana bina (gri) ile kütüphane ve amfi yapılarının (kırmızı) vaziyet planı (Kaynak: Ankara Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire İşleri Başkanlığı arşivi).

kat artırımı kararı ile Cemal Gürsel Caddesi üzerindeki bu yapılar, kısa süre içinde sekiz katlı, yüksek bloklara dönüşmeye başlamıştır.

Ana yapının güneyindeki kütüphane bloğu 1963 yılında, kuzeyindeki amfi bloğu ise 1968 yılında tamamlanarak kullanıma açılır³⁰ (Şekil 8). Güneydeki kütüphane, arada fakülte kantininin servis verdiği, öğrenciler tarafından toplanma

mekânı olarak kullanılan dikdörtgen hacimli bir avlu oluşturacak şekilde, ince bir koridorla ana binaya bağlanır. Kuzeyde, Cemal Gürsel Caddesi ile ana bina arasında yerleşen amfi ise, T formundaki ana binanın caddeye dik blok cephesini kapatarak, içeriden ana yapının devamı şeklinde tasarlanmıştır.

**

Kütüphane: Ana yapının güneyinde, spor salonunun doğusunda yer alan yeni kütüphane, kullanıma açılan ilk yapıdır. Bunu takiben ana yapıdaki iki katlı eski kütüphane bölümü mekânsal ve işlevsel olarak kapsamlı bir dönüşüm uğrar. Alt kat seminer odaları, üst kat ise dekanlık ofisi olarak düzenlenerek kullanılmaya başlanır.³¹

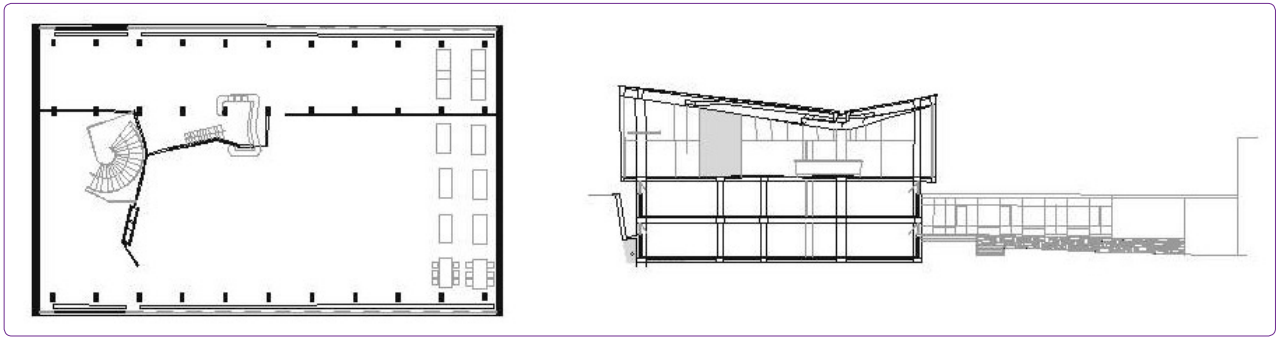
Bodrum katı da olan iki katlı betonarme yapı, dikdörtgen kütle üzerine oturan ters eğimli çatı ile örtülürken, eğimli bir araziye oturan zemin katın güney ucu toprak altında kalır. Yapının her iki katının büyük kısmında katlara yayılan geniş hacimlerle, bunlara bağlı küçük kapalı mekânlar bulunur. Giriş kat danışma ve banko ile bunların arkasında geniş bir alana yayılan kütüphane holü ve yönetim ofislerine ayrılırken, üst katın tamamı, içinde geçici bölmelerle oluşturulmuş rezerve kitaplara ayrılan küçük bir kapalı alanı kapsayan okuma salonu olarak düzenlenmiştir. Bu iki kat birbirine, dikdörtgen hacimlerin köşesinden karakteristik bir spiral merdivenle bağlanır. Merdiveni mekânlardan ayıran duvar ise turkuaz seramikle kaplı olup, günümüze kadar korunmuştur. Yapının bodrum katında ise kütüphaneye ait depolar ve servis alanları bulunur. Zemin katta bir koridor ile ana yapıya bağlanan yapı, Mülkiye’den kütüphaneye doğrudan erişime imkan verir. Bu koridor, kütüphaneye ile Mülkiye arasındaki açık alanı sınırlandırarak, öğrenciler arasında ‘akvaryum’ olarak adlandırılan, bir iç avlu oluşturur. Ki bu avlu günümüzde okul kantininin – Mülkiye Kafe- açık alanı olarak hizmet vermektedir. Bu koridorun batı kanadında matbaa, fotokopi, berber gibi işlevler barındıran küçük mekânlar bulunur. Ayrıca, koridorun bu kanadından kütüphaneye ayrı bir giriş de sağlanmıştır (Şekil 9 ve 10).

³⁰ Öztürk, 2007, s. 40.

³¹ Öztürk, 2007, s. 40.

Şekil 9. Kütüphane yapısının plan ve kesit çizimleri (Kaynak: Ankara Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire İşleri Başkanlığı arşivinden alınan özgün belge üzerinden yazar tarafından tekrar üretilmiştir).

Şekil 10. Ana bina ile kütüphane arasındaki koridor (solda) ve arada oluşan avlu (sağda) (Kaynak: Azize Elif Yabacı, 2017).

Şekil 11. Üst kattaki Okuma Salonu (sağda) ve salona çıkan spiral merdiven (solda) (Kaynak: Azize Elif Yabacı, 2017).

Okuma salonunun yer aldığı spiral merdivenle erişilen üst kat, doğu ve batı yönlerde çıkma yaparak, bu katın ve barındırdığı işlevin, cephelerden açıkça algılanmasına olanak sağlar. Katın spor salonuna bakan batı cephesi hariç diğer üç cephesinde, cephe boyunca kat yüksekliğinde devam eden pencere düzeni izlenir. Kitap raflarının bulunduğu zemin katta ise doğu ve batı cephelerde tavana yakın konumda yatay bantlar oluşturan pencereler bulunur. Barındırdığı işleve uygun olarak tasarlanan bu cephe düzeniyle güneş ışığı içeri alınmış, doğal aydınlatma sağlamak üzere üst kattaki okuma salonunun üç cephesi de şeffaf olarak düşünülmüştür. Doğal ışığın kontrollü olarak alındığı kitap raflarının bulunduğu zemin katta ise, eğitime bağlı olarak toprak üstünde kalan yatay pencereler kullanılarak, gerekli aydınlatma sağlanmıştır (Şekil 11–13).

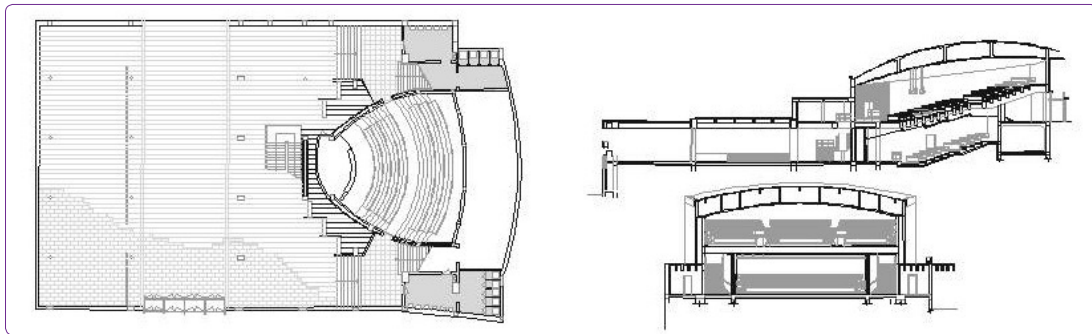
Kütüphane binası, kullanılmaya başlandığı 1963'ten itibaren bazı müdahalelere konu olsa da bunlar yapının mimarisini, mimarın mekân oluşturmaya yönelik ana fikrini ve amaçlarını zedeleyen değişikliklerden ziyade, dönemin gerektirdiği teknik ve teknolojik gereksinimleri karşılamayı amaçlayan müdahaleler olarak tanımlanabilir. Bunlardan en öne çıkanı ise özgün alüminyum pencerelerin çift taraflı camlı, renkli ve izolasyonlu alüminyum pencereler ile değiştirilmesidir. Bu müdahaleyle, özgün malzeme ve renk kaybının yanı sıra, cephedeki pencere bölüntü düzeni de değişmiştir. Özgün cephede, incelikte tasarlanmış olan bölünmeler, cephelerin kuzey ucunda oluşturulan yatay boşluklar yok edilmiş; bunların yerine yeni malzeme ile birlikte standart bölüntüler gelmiştir. Özgün pencere düzeninin kübik kütlelinin iki ana cephesini boydan

Şekil 12. Kütüphane yapısının cephe çizimleri (Kaynak: Ankara Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire İşleri Başkanlığı arşivinden alınan özgün belge üzerinden yazar tarafından tekrar üretilmiştir).

Şekil 13. Kütüphane yapısı: Okuma salonu ve yapıyı Mülkiyeye bağlayan koridor (Kaynak: Azize Elif Yabacı, 2017).

Şekil 14. Amfi plan ve kesit çizimleri (Kaynak: Ankara Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire İşleri Başkanlığı arşivinden alınan özgün belge üzerinden yazar tarafından tekrar üretilmiştir).

boya kaplayan, ana cephe elemanları olarak tasarlandığı gözetildiğinde, özgün düzenin ve malzemenin kaybına yol açan bu değişiklikler, yapı açısından olumsuz müdahaleler olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu süreçte çatı ve iç mekânlarda küçük onarımlar da yapılmış; güncel gereksi-

nimlere göre bazı mekânlar PVC panellerle bölünerek dönüştürülmüştür.

Amfi: Mülkiye binasının kuzeyinde, Cemal Gürsel Caddesi'ne yakın şekilde konumlanan Amfi, Enver Tokay'ın kazandığı yarışma projesi kapsamında inşa edilerek kullanı-

ma açılan bir diğer yapıdır. İki adet amfi, sınıflar ve ofisleri içeren Amfi bloğunun (Şekil 14) Mülkiye'ye eklenmesi, kütüphaneden farklı olarak, ana yapıda mekânsal ve işlevsel dönüşümlere neden olmamıştır.

Amfi Mülkiye'nin caddeye dik uzanan kanadının kuzey ucundan yapıya eklenir. Özgününde yurt odaları, yemek-hane gibi işlevlerin yer aldığı bu kanadın caddeye bakan kuzey ucunda ayrı bir giriş yer alır. Fakülteye ait ayrı bir yurt binasının kullanıma açılmasıyla bu mekânlar sınıf ve ofislere dönüştürülmüş; daha sonra da ise amfi kütlesi bu kanadın devamına yerleştirilmiştir. Fakat katlar arasındaki kot farkı nedeniyle, özgününde kapının bulunduğu yere geniş bir merdiven eklenerek, ana yapıdaki koridorun amfi içine doğru devam etmesi sağlanmıştır (Şekil 15).

Temelde üst üste yerleştirilmiş farklı boyuttaki iki amfi-den oluşan yapının, zemin katında büyük amfiye, bodrum katında ise küçük amfiye ulaşılmaktadır. Ayrıca bunlara hizmet veren teknik ve servis mekânları ile ofisler için de mekânlar sağlanmıştır. Ana binadan geniş bir merdiven ile ulaşılan ve ana bina zemin katının devamı gibi tasarlanan bodrum katta, küçük amfi önünde ortaya çıkan mekânın çevresine de sınıflar yerleştirilmiştir (Şekil 16). Fakültenin eski dekanlarından Prof. Dr. Yalçın Karatepe'nin aktardığı bilgiler³² ve mimari projelerden de okunduğu üzere, özgün plan şemasında küçük amfinin bulunduğu bu katta, Amfi bloğunun doğu cephesinden ayrı bir girişi daha vardır. Sonradan eklenerek iç bahçeyi oluşturan sınıfların bulunduğu alan ise özgününde geniş bir fuaye olarak tasarlanmıştır. Yapılan mekânsal değişiklikler nedeniyle günümüzde okunamayan bu özgün fuayenin iki yanında ise yukardaki büyük amfiye erişen merdivenler mevcuttur. Dekanlığı sırasında Karatepe bu merdivenlerden birini ortaya çıkarmış, ancak müdahalelerle çok zarar gören diğer merdivene müdahale etmemiştir.

Amfi bloğu kütlesi, oval formdaki iki amfiyle, bu amfilerin arkasında konumlanan fuayeleri ve diğer servis mekânlarının yer aldığı küçük dikdörtgen hacimlerin bir araya gelmesiyle oluşur. Dışarıdan bakıldığında ise, zemin kotunda yer alan büyük amfinin oval formu ve yüksek hacmi, yapının tek algılanan kütleli özelliğidir (Şekil 17).

Yukarıda bahsedilen, alt kattaki ana fuayede meydana gelen mekânsal değişimden sonra, Amfideki en önemli değişikliklerden bir diğeri de yine bu mekanda gerçekleştirilir. 1999 yılında bodrum kattaki küçük amfinin önündeki alanda yer alan, tavana kadar camla çevrili havalandırma boşluğu, dikilen çeşitli ağaçlarla bir iç bahçeye dönüştürülmüştür. Bu iç bahçenin etrafında da oturma alanları ve masalar yerleştirilerek güzel bir çalışma ve dinlenme mekânı yaratılmıştır.³³ Bu süreçte ayrıca çatıyla birlikte, havalandırma ve ısıtma sistemlerinin yenilenerek,

Şekil 15. Amfi ile ana yapıyı birbirine bağlayan merdiven (Kaynak: Azize Elif Yabancı, 2016).

Şekil 16. Bodrum kattaki iç bahçe ve etrafındaki sınıflar (üstte solda), büyük ve küçük amfiyi birbirine bağlayan merdivenler (üstte sağda) ve zemin kattaki girişten büyük amfinin önündeki fuaye alanına bakış (altta) (Kaynak: Azize Elif Yabancı, 2016).

Şekil 17. Mülkiye yapısı önünden amfiye bakış (Kaynak: Azize Elif Yabancı, 2016).

amfilere klima takılması gibi dönemin gerektirdiği, teknik donanım ve bakıma yönelik müdahaleler de gerçekleştirilmiştir.

Yapının, malzeme ve detayların önemi göz önünde bulundurulduğunda, özgünlüğünü yitirmesine neden olan en önemli müdahale ise amfilerdeki oturma sıraları ve sahnenin yenilenmesiyle birlikte, modern detaylara sahip özgün

³² Prof. Dr. Yalçın Karatepe ile yapılan görüşme, Haziran 2017. ³³ Şekil 16'da üst soldaki fotoğrafa bakınız.

Şekil 18. Büyük Amfinin bugünkü hali (Kaynak: Azize Elif Yabacı, 2016).

Şekil 19. Küçük Amfinin bugünkü hali (Kaynak: Azize Elif Yabacı, 2017).

mobilyaların kaybıdır. Bu süreçte ahşap duvar lambripleri de sökülerek yok olmuştur³⁴ (Şekil 18).

Yapıya ait proje çizimleri incelendiğinde, oturma sıraları, sahne platformu gibi mekâna ait tüm öğelerin detay çizimleriyle birlikte proje kapsamında yer aldığı; yani mekânın öğeleri ve detaylarıyla bir bütün olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Modern bir yapının unsurları olarak yalın, süslemelerden uzak, malzemenin çıplak olarak kullanıldığı ve tasarlandığı bu yapıda mevcut elemanların yeni malzeme, yeni öğeler ve farklı bir bitiş ve işçilikle, özgünü hiç gözetilmeden tamamen yenilenmesi, bu modern mirasın korunması açısından büyük bir kayıp olarak değerlendirilebilir. Büyük amfideki bu müdahalelere karşın, küçük amfide ise bunlardan büyük ölçüde kaçınılmıştır. Büyük amfide kaybedilen oturma sıraları, duvar kaplamaları gibi özgün öğe ve malzemeler, küçük amfide halen mevcut olup, mekanın özgünlüğünün korunduğu görülmektedir (Şekil 19).

Çoğunlukla mimari elemanlarla, sabit mobilya ve malzemelerin değişimine dayalı basit onarım ve küçük müdahalelerle yapı aslında önemli değişimler geçirmiştir. Modern bir yapı olarak basit ve sade detayların öne çıktığı bir tasarıma sahip olan Amfi blogundaki bu değişimler, yapının özgünlüğü açısından daha önemli kayıplar olarak değerlendirilebilir.

Amfi ve kütüphane ek yapılarının yanında, bu genişleme projesi kapsamında mimarlar Mülkiye yapısı için de değişiklik öngören küçük müdahalelerde bulunmuştur.³⁵ Bu çerçevede ana yapıya özgü en kapsamlı müdahale, caddeye dik olarak konumlanan, özgününde yurtlar ve yemekhane gibi işlevleri içeren bloğa eklenen merdivendir.³⁶ Yeni yurt yapısının kullanılmaya başlanmasına koşut, bu mekânların sınıflara dönüştürülmesiyle işlevsel olarak düşeyde erişim sağlama gereği oluşmuş, bu sorun alana eklenen yeni bir merdivenle çözülmüştür. Bu merdivenle kütüphane içindeki spiral merdiven arasındaki benzerlik oldukça belirgindir. Her iki merdiven kovanında da kullanılan mavi-turkuaz renkli seramik kaplı duvar, bu benzerliği sağlayan ortak elemandır (Şekil 20). Mimarların bu hassasiyeti ve bilinçli tavrı, ana yapı ile ek yapı arasında dil birliği yaratma ve devamlılık oluşturma çabası olarak yorumlanabilir.

Değerlendirme

Uluslararası Modernist Üslubun Temsilcisi Enver Tokay'ın Bilinmeyen İki Yapısı Üzerine

Vanlı'nın '1950'lerin Sedat Hakkı Eldem'den sonra en itibarlı Türk Mimarı' diye tanımladığı Enver Tokay,³⁷ uluslararası üslubun Türkiye'deki önde gelen uygulayıcılarından

³⁴ Yapının özgününe ait bir fotoğrafa ulaşamadık.

³⁵ <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiS> ³⁶ Zafer Akay ile görüşme, Şubat 2016. ³⁷ Şevki Vanlı, 2006, 237. ayı=394&RecID=3509.

Şekil 20. Kütüphane ve Mülkiye binasındaki merdivenler (Kaynak: Azize Elif Yabacı, 2017).

biridir.³⁸ Onun “*rasyonel yalınlığını çok iyi anladığını*” söyleyen ünlü mimar, Tokay’ın “*Türk Mimarlığından bir kuyruklu yıldız gibi gelip geçtiğini*” ifade ederek, mimarlığı çok erken bırakmasını da “*doğal olmayan hızlı yükselişi*”ne bağlar. Gerçekten de Enver Tokay’ın mimari pratiği, çağdaşları ile karşılaştığında oldukça kısadır.

Aydın Boysan ise “*20. yüzyılın yetiştirdiği en iyi 10 mîmardan biri olduğunu ve hak ettiği değeri göremediğini*” düşündüğü Enver Tokay ve mimarlığını, 1999’da yayınladığı Mimarlık dergisindeki yazısında şu şekilde anlatır:

“Enver Tokay, mimarlık adının henüz anılmadığı Yüksek Mühendis Mektebi’nin, İTÜ biçimine dönüştüğü ve Mimarlık Fakültesi’nin kurulduğu 1945 yılında mezun oldu. Bonatz, Holzmeister gibi taş mimarisi hocalarına, o yılların ulusallık şalına bürünmüş eskiyi hortlatma dalgalarına rağmen, bu kefenleri yırtıp, kelepçelerden sıyrılıp, evrensel mimariye açılmayı bildi ve bunu başardı. 20. yüzyılda uluslararası gelişmelerin nereye vardığını sabırla öğrendi. Esinlenmenin gerekli, ama kopyanın ayıp olduğunu iyi bilerek, dünya örneklerine kendini kattı... Şimdi artık olgun taşta ve mesleğin doruğunda olan pek çok meslektaşımızı, genç yaşlarında doğru yolda ateşlemeyi başaran Enver Tokay’dır. Yarattığından çok yaratan mimar yetiştirdi.”³⁹

1923 Ankara doğumlu olan Tokay,⁴⁰ 1945 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nden mezun olmuş,⁴¹ 1947’de ise aynı bölümde ‘İstanbul Şadırvanları’ başlıklı yeterlilik tezini vermiştir. Sonrasında bu tez İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları tarafından kitap olarak basılmıştır.^{42,43}

Enver Tokay’ın üniversite yıllarındaki tarzı, Fındıklı tarafından Uğur Tanyeli’nin ‘Mimarlığın Aktörleri, Türkiye 1900-2000’ kitabına referansla şöyle aktarılır:

³⁸ Erdim, 2016, s.131

³⁹ <http://dergi.mo.org.tr/dergi-ler/4/526/7710.pdf>.

⁴⁰ <http://dergi.mo.org.tr/dergi-ler/4/428/6136.pdf>.

⁴¹ <http://www.mim.itu.edu.tr/mezun/mimmezun/mim1945.htm>.

⁴² <https://www.nadirkıtap.com/istanbul-sadirvanlari-enver-tokay-kitap7405031.html>.

⁴³ Modern mimarlığın öncülerinden Kabul edilen mimarın bu tezi, aynı zamanda mimarlık tarihine de olan ilgisinin bir işareti olarak görülebilir.

“... Kürk yakalı mantosu, yumurta topuklu ayakkabıları, şıkır şıkır peleriniyle Teknik Üniversite’nin koridorlarında yürüyen Enver Tokay beliriyor. Üniversite’ye üstü tenteli Buick arabasıyla gelmesi, kat kat elbiseleri, askere gitmek için direnmesiyle, gerçek bir bohem, aynı zamanda kaballığıyla ünlenmiş rafine bir dandy olan Tokay, Behruz Çinici’nin hafızasından günümüze yansıyor.”⁴⁴

Ankara’da başladığı serbest mimarlık çalışmalarıyla birlikte, 1950’lerden itibaren artan kamu yapıları için açılan mimari proje yarışmalarındaki başarılarıyla adını duyuran Tokay’ın, mezun olduğu sene bu yarışmalara katılmaya başladığı görülür.⁴⁵ 1945 yılında tek başına katıldığı Seyhan Adalet Sarayı Yarışması’nda aldığı mansiyon ödülüyle başladığı yarışma maratonu, 1950-1960 yılları arasında yoğunlaşarak 1960’ların ortalarına kadar çeşitli kombinasyonlarda farklı ekiplerle aldığı ödüllerle devam eder. Behruz Çinici ile birlikte çalıştığı projeler daha çok ses getirir de yarışma projelerinde çoğunlukla Teoman Doruk, Ali Kızıltan, Ayhan Tayman ve İlhami Ural ile çalıştığı görülmektedir (Tablo 1). Tasarladığı yapıların büyük kısmı kamu binaları olmakla birlikte, projeleri arasında tıp fakültesi-hastane ve üniversite yapıları da göze çarpar. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ek yapıları için açılan yarışmayı da yine en aktif olduğu dönemde, 1955 yılında kazanmıştır.

Aynı sene bu yarışmada da birlikte çalıştığı Yılmaz Sanlı ve Ayhan Tayman’la Karayolları Genel Müdürlüğü için açılan yarışmada beşinci mansiyon, bir sonraki sene Ayhan Tayman ve Behruz Çinici ile katıldığı Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi için açılan yarışmada da birinci mansiyon ödülünü almıştır.

En bilinen projelerinden biri olan ve yine bir yarışma projesi olan Hayati Tabanlıoğlu, Ayhan Tayman ve Behruz Çinici ile birlikte katıldıkları Erzurum Atatürk Üniversitesi Kampüsü için açılan yarışmada ise birincilik ödülünü de yine 1955’te almıştır. Bundan dört sene sonra ise çok en bilinen yapısını Emek İşhanı’nı İlhan Tayman ile birlikte tasarlamıştır. Bu dönemde katılımcı olmanın yanında birçok yarışmada jüri üyesi olarak da yer almıştır. 1963 yılında açılan Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yarışması örnek olarak gösterilebilir.⁴⁶

Bu dönemde, cephelerin ‘modern dekorasyon’ biçimi olarak ele alındığı, strüktürel ve işlevsel özelliklerin ön plana çıkarıldığı, güneş kırıcıların (brise soleil) farklı varyasyonlarının kullanıldığı ve betonarme taşıyıcıların getirdiği izgara sisteminin düzenine göre yapılan tasarımların

⁴⁴ <http://mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=28&RecID=1664>

⁴⁵ Tokay’ın hayatı ve projeleri hakkında hiçbir derleme veya yayın olmadığı için, erken dönem projeleri – ve aslında projeleri hakkında – derlenmiş bilgi bulunamıyor. Mimarlar Odası’nın ‘Yarışmalar Dizini’ mima-

rın projeleri hakkında en fazla bilgiye ulaşabilen platform. Daha sonra ise ‘Arkitekt’ dergisinde, açılan yarışmalar ve sonrasında yayınlanan jüri değerlendirme raporları da en fazla bilgiye ulaşılabilen kaynaklardan.

⁴⁶ Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yarışmalar Dizini: <http://www.mimarlarodasiankara.org/yarismalardizini/>

Tablo 1. Enver Tokay’ın proje dökümü

Yıl	Projeler	Birlikte çalıştığı kişiler	Ödüller
1945	Seyhan Adalet Sarayı	–	Mansiyon
1947	İstanbul Adalet Sarayı	Leman Tomsu	Mansiyon
1948	İzmit Belediye ve Otel Binası	Leman Tomsu, Ali Kızıltan	6. Mansiyon
1949	İstanbul Adalet Sarayı	Ali Kızıltan	6. Mansiyon
1950	T.C. Merkez Binası	Tuluğ Baytın	3. Mansiyon
1950	İşçi Sigortaları Genel Müdürlüğü	Tuluğ Baytın	2. Ödül
1951	Guraba Hastanesi Ortopedi ve Psikiyatri Pavyonları	Ali Kızıltan, Lütfi Zeren	2. Ödül
1951	İşçi Sığortaları Sanatoryumu	Ali Kızıltan, N. Sungur	4. Mansiyon
1952	Türk Ticaret Bankası İzmir Şubesi	Ali Kızıltan, Lütfi Zeren	1. Ödül
1955	Erzurum Atatürk Üniversitesi	Hayati Tabanlıoğlu, Behruz Çinici, Ayhan Tayman	1. Ödül
1955	İzmir PTT Binası	İlhami Ural	2. Mansiyon
1955	Karayolları Genel Müdürlüğü	Yılmaz Sanlı, Ayten Seçkin, Ayhan Tayman	5. Mansiyon
1955	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ek Binası	–	1. Ödül
1956	Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi	Behruz Çinici, Ayhan Tayman	1. Mansiyon
1958	DSİ Genel Müdürlüğü Binası	Behruz Çinici, Teoman Doruk	1. Ödül
1959	Emek İşhanı	İlhan Tayman	
1960	ODTÜ	Behruz Çinici	
1960	Ankara Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu Öğrenci Kültür ve Dinlenme Merkezi	Birsan Doruk, Oktay Nayman	2. Mansiyon
1961	ODTÜ	Teoman Doruk	1. Mansiyon
1961	Ankara Test ve Araştırma Eğitsel Araçları Geliştirme Merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığına Ait Araştırma Binaları Grubu	Teoman Doruk	3. Ödül
1961	Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi	İlhami Ural, Teoman Doruk, Sami Anolay	Mansiyon
1972	Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Cebeci Hastanesi Reorganizasyonu ve Merkez Polikliniği	İlhami Ural, Sami Anolay	1. Ödül

öne çıktığı görülür.⁴⁷ Tokay’ın tasarladığı, yukarıda detaylı olarak incelenen Mülkiye’nin ek yapıları da dönemine ve mimarın üslubuna uygun olarak, bu anlayış ve detaylarla tasarlanmışlardır. Tokay’ın yoğun yarışma tecrübesinin yanında, katıldığı ve ödül aldığı ya da jüri olarak yer aldığı yarışmaların arasında kampüs, üniversite yapısı gibi eğitim alanındaki yarışmaların çokluğu, bu çalışmanın konusu olan ek yapıları da bu tecrübenin bir parçası ve ürünü olarak okumayı mümkün kılar.

Yapıların ikisinde de işlevlerine uygun olarak oluşan kütle özellikleri ile birlikte işlevsel farklılaşmanın cephelerden okunduğu bir tasarım anlayışı görülür. Amfinin, diğer yapılardan farklı formu, tam olarak ‘amfi’ düzeninin gerektirdiği biçimin kütle özelliklerine yansıtılmasının sonucudur. Mimarlar, amfileri farklı kütle içine yerleştirmek yerine, kütlelerin içerdiği işlevin gerektirdiği biçimi almasını tercih etmişlerdir.

Kütüphane yapısında ise okuma salonunun bulunduğu üst kat tamamen şeffaf yüzeylerle gün ışığını içeri alacak şekilde düşünülmüşken, bir kısmı toprak altında kalacak

şekilde tasarlanan arşive ve kitap stoklarının bulunduğu alt katta ise, az açıklıklı bir cephe tasarlanmıştır. Rasyonelliğin bir temsili olarak görebileceğimiz bu cephe tasarımları, aynı zamanda betonarme taşıyıcı sistemi ve onun getirdiği modülerliğin de okunmasına imkân verir.

İnce uzun bir dikdörtgen forma sahip, Fakültenin yerleştiği parselinin verdiği olanaklarına göre, ek yapılar Mülkiye bloğunun önüne ve arkasına yerleştirilerek, mevcut kütle ile doğrudan ilişki sağlayacak şekilde konumlandırılmıştır. Arkadaki kütüphane kütlesi, form-yükseklik olarak ana yapı ile daha uyumlu olup, eklenen ince koridorla ana yapıyla çekişen bir ilişki kurarken; Mülkiye’nin önüne eklenen Amfi bloğu ise hem ana yapıyı caddeden koparan konumu hem de dev kütlesiyle, oldukça baskın ama birleştirici bir ilişki kurar.

Gerek Mülkiye, gerekse sonradan eklenen iki blok da değişen koşullar, yoğunlaşan kullanıcı sayısına ve özellikle gelişen teknolojiye bağlı yeni donanım gereksinimlerine bağlı olarak günümüze kadar pek çok kez onarım görmüş, değişmiş ve müdahaleler geçirmişlerdir. Amfide bir iç bahçe oluşturulması öncesinde doğudaki girişin iptal edilerek fuayenin çeperine sınıflar eklenmesi, kuşkusuz önemli

⁴⁷ Bozdoğan, 2016, s. 21.

mekânsal müdahalelerdendir. Kütüphanede ise, okuma salonunun bölünmesi ile elde edilen mekanlar vardır, ki bunlar geri dönüştürülebilir müdahalelerdir.

Değişimlerin ve müdahalelerin boyutu, yapılar özelinde farklılaşmakla birlikte, bunların çoğu az sayıdaki mekânsal değişimlerin dışında, küçük onarımlar, pencere değişimleri, çatı onarımları ya da malzeme değişiklikleridir. Fakat modern üslup temsilcileri olarak özgün detayların önemli olduğu bu yapılarda, mekânsal olmayan müdahale ve değişimler de yapının özgünlüğü açısından, aslında düşünüldüğünden daha büyük önem taşımaktadır. Basit onarım⁴⁸ kapsamında değerlendirilebilecek bu müdahaleler, yapıda sadece bitim malzemesinin değişmesiyle sınırlı da olsa, modern yapının değerinin tamamen yok olmasıyla sonuçlanabilecek, mekanın özgün modernist ruhunu yok edip, modern yapıları tümüyle sıradanlaştıran müdahalelerdir.

1950'lerde hâkim olan uluslararası üslubun en önemli temsilcilerinden Enver Tokay'ın kazandığı bir yarışma sonucu inşa edilen Mülkiye'nin bu ek yapıları bugüne kadar hiç çalışılmamıştır. Hatta bu yapıların dönemin bu önemli mimarları tarafından tasarlanmış olduğuna dair bilgi, birkaç kaynak dışında neredeyse hiçbir yerde geçmemektedir. Dönemin hakim anlayışı ve mimarlarının yaklaşımına uygun olarak tasarlanmış olan bu yapıların incelenmesiyle, yapıların mimarlık literatürüne kazandırılması ve en itibarlı Türk Mimarı olarak tanımlanan Enver Tokay'ın bilinmeyen projelerinin gün yüzüne çıkarılmasına katkı sağlanması umulmaktadır.

Kaynaklar

- Alpagut, L. (2012). Cumhuriyet'in Mimarı Ernst Arnold Egli. İstanbul, Boyut Yayınevi.
- Alpagut, L. (2010). "Modernleşme Projesinin Temsilinde Önemli Bir Yapı: İsviçreli Mimar Ernst Arnold Egli ve Ankara Siyasal Bilgiler Okulu", Alternatif Politika, 2-2, 126-150.
- Aslanoglu, İ. (2010). Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: 1923-1938, İstanbul, Bilge Kültür Sanat.
- Atalay Franck, O. (2015). Politika ve Mimarlık: Ernst Egli ve Türkiye'de Modernliğin Arayışı (1927-1940), Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2016). "Turkey's Postwar Modernism: A Retrospective Overview of Architecture, Urbanism and Politics in the 1950s", Ed.: M. Ö. Gürel (editör). Mid-Century Modernism in Turkey: Architecture Across Cultures in the 1950s and

- 1960s, New York, Routledge, s.9-26.
- Cengizkan, A. (2006). "Cumhuriyet'in Ankara'sı: Özcan Altaban'a Armağan", Ed.: T. Şenyapılı (editör). 1957 Yücel-Uybadın İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi. Ankara, ODTÜ Yayınları, s. 24-59.
- Çadırcı, M., Süslü A. (1982). Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi. Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Dizdar, S. (2015). Bir Zamanlar Mülkiye: 1964-1970: Anılar. İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- Eldem, S. H. (1939). "Milli Mimari Meselesi", Arkitekt, 105-106, s. 220-223.
- Erdim, B. (2016). "Under the Flags of the Marshall Plan: Multiple Modernisms and Professional Legitimacy in the Cold War Middle East, 1950-1964", Ed.: M. Ö. Gürel (editör). Mid-Century Modernism in Turkey: Architecture Across Cultures in the 1950s and 1960s, New York, Routledge, s.113-140,
- Gençkaya, Ö. F. (2011). Ankara: Capital of Education. Ankara, VE-KAM.
- Öztürk, T. (2007). Ankara'nın Mülkiyesi: 1936-2007. Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Şenyapılı, T. (2004). Barakadan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü 1923-1960. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (1996). Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi, Ankara, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- Vanlı, Ş. (2006). Mimariden Konuşmak: Bilinmek İstenmeyen 20. Yüzyıl Türk Mimarlığı, Eleştirel Bakış. Ankara, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı.

İnternet Kaynakları

- <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=394&RecID=3509> [Erişim tarihi 4 Temmuz 2017]
- <http://www.mimarlarodasiansankara.org/yarismalardizini/> [Erişim tarihi 26 Ekim 2015]
- http://www.politics.ankara.edu.tr/?bil=bil_icerik&icerik_id=284&menu=0&ens_birim=0 [Erişim tarihi 23 Aralık 2016]
- <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/526/7710.pdf> [Erişim tarihi 18 Temmuz 2018]
- <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/428/6136.pdf> [Erişim tarihi 18 Temmuz 2018]
- <http://www.mim.itu.edu.tr/mezun/mimmezun/mim1945.htm> [Erişim tarihi 17 Temmuz 2018]
- <https://www.nadirk kitap.com/istanbul-sadirvanlari-enver-tokay-kitap7405031.html> [Erişim tarihi 17 Temmuz 2018]
- <http://mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=288&RecID=1664> [Erişim tarihi 18 Temmuz 2018]
- <http://www.politics.ankara.edu.tr/MM-Kronoloji.pdf> [Erişim tarihi 16 Nisan 2015]

⁴⁸ Yapıların; ahşap, madeni, pişmiş toprak, taş vb. çürüyen ya da bozularak eksilen mimari öğelerinin, özgün biçimlerine uygun olarak aynı malzeme ile değiştirilmesi, bozulan iç ve dış sivaların, kaplamaların, renk ve malzeme uyumu sağlanarak, özgün biçimlerine uygun olarak yenilenmesi bu kapsamda tanımlanmıştır. (Kaynak:<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44311/ilke-karari--karar-no-660--karar-tarihi-05111999.html>).

Germir’de Tarihi Mehmet Pehlivan Evi’nin Başodası’ndaki Sabit Mobilyaların Değerlendirilmesi

Built-in Furnitures of Mehmet Pehlivan House’s “Başoda” in Germir-Kayseri

● Gözde KUZU DİNÇBAŞ, ● Müşfika Gül AKDENİZ

ÖZ

17. yüzyılda kurulduğu düşünülen Germir Köyü’ndeki tarihi konutların korunmasına yönelik bazı çalışmalar yapılmış olmakla beraber, bu evlerin içinde yer alan sabit mobilyalara (şerbetlik, yüklük vd.) ilişkin kapsamlı tespit çalışmaları yapılmamıştır. Son yıllarda saray mobilyaları ile ilgili birçok çalışma yapılmış ancak sivil mimarlık ve halk tipi konutlardaki mobilyalara yönelik belge değeri taşıyan araştırmalar yapılmamıştır. Bu eksiklikler göz önüne alınarak Germir’de 35’e yakın tarihi evin mobilyalarının ayrıntılı ölçüleri alınmış, fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. İçlerinden, Germir’i en iyi temsil ettiği düşünülen Mehmet Pehlivan Evi seçilerek Başodası’ndaki sabit mobilyalar makale konusu olarak ele alınmıştır. Osmanlı Devleti’nin Batı etkisinde kaldığı 19. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı anlaşılan diğer Germir evleri gibi Pehlivan evinin sabit mobilyaları da Batı’nın etkisindedir. Mobilyaların süslemeleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı mimarisinde etkili olan Yeni-Ampir ve Eklektik (derleme) üslupların izlerini taşır. Hristiyan ağırlıklı bir nüfusa sahip olan Germir köyündeki Pehlivan evinin başodasındaki mobilyalarının tasarım ve biçimlenmesinde ise Hristiyan halkın etkisinden çok Osmanlı tasarım ilkelerinin etkili olduğu görülür. Osmanlı-Türk odasındaki sabit mobilyaların (yüklük, şerbetlik, seki-sedir vd.) Pehlivan evinde de bulunması ve Türk odasındaki düzene uygun şekilde tasarlanarak düzenlenmesi, mübadele (1923) öncesinde Pehlivan evinde yaşamakta olan Hristiyan (Ortodoks Rum/Karamanlı/Türkofon Rum/Anadolu Türkü ya da Gregoryen Ermeni) ailenin, Müslüman Türklerle aynı gelenekleri paylaştıklarını göstermektedir. Aynı sabit mobilyalar ve benzer tasarım özellikleri diğer Germir evlerinde de görülmektedir. Pehlivan evinde başoda kapısının yüklükle birlikte tasarlanması ve odadaki bütün sabit mobilyaların bir bütün olarak aynı üretim süreci içinde ele alınması Türk odasındaki mobilyaların tasarım anlayışı ve süreciyle birebir örtüşmektedir.

Anahtar sözcükler: Mehmet Pehlivan Evi; sabit mobilyalar; Türk odası mobilyaları.

ABSTRACT

A number of studies has been made concerning the preservation of historical Germir houses. On one hand no work has been made in regard to the built-in furnitures (şerbetlik, cupboard, etc.) of rooms or houses. Recently in respect to palace furnitures many studies have been made; in return there is no basic fieldwork concerning the Ottoman period houses’ built-in furnitures. Detecting the inadequacies of the field, it was decided to study the built-in furnitures of Germir. Among 35 houses, the built-in furnitures of Mehmet Pehlivan House were chosen as the best example and the most representative one. Like most of the existing Ottoman Period houses, the Germir houses are made in the second half of the 19.th. century, their decoration being more under the effect of European styles. The Germir and Pehlivan houses were Christian houses, and the population of Germir was mainly consisting of Christians (Orthodox Greeks/ Karamanians/ Turkofon Greeks/ Anatolian Turks and Gregorian Armenians) before the migration (1923). However, the house and furniture design, with some exceptions, was mainly under the effect of traditional Ottoman planning and design. In the Pehlivan house, the main room’s (başoda) furnitures were arranged like the furnitures of the Turkish “Başoda”. The built-in furnitures of the Ottoman/Turkish “Başoda” comprises of “yüklük (cupboard), şerbetlik, seki-sedir/diwan”, and some other minor wares. In the Pehlivan House the door is handled together with the furnitures of the main room (başoda), placed on the same partition wall, having the same concept with the Turkish “Başoda” as cited above.

Keywords: Mehmet Pehlivan House; fixed (built-in) furniture; Turkish room furniture.

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul

Başvuru tarihi: 12 Haziran 2018 - Kabul tarihi: 13 Ekim 2018

İletişim: Gözde KUZU DİNÇBAŞ. e-posta: gozdedincbas@hotmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Kayseri ilinin güney doğusunda, merkez ilçe Melikgazi'ye bağlı bir mahalle konumunda olan eski Germir (Kermira) Köyü¹, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık 1590-1620 yılları arasındaki çalkantılı döneminde, Celali İsyanları (16.-17. yy) sırasındaki nüfus hareketleri sonucu kurulmuştur² (Şekil 1).

Germir kelimesinin etimolojik kökeni ve anlamı ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan en yaygını, Ermenice'de "kırmızı" anlamına gelen "Garmir, Karmir (Կարմիր)" kelimesidir ki bu, bölgedeki binaların yapımında kullanılan kırmızı renkli taşlarla ilişkilendirilmektedir.

Çeşitli seyyahların kitaplarında adı geçen Germir'den, Edmund Naumann (1893) "Garmir" olarak bahsederken⁴ seyyah William J. Hamilton'un "Ghirmi" şeklinde söz ettiği görülmektedir.⁵ Rum asıllı Türk ve Fransız tarihçi Stefanos Yerasimos Fener Patrikhanesi kayıtlarında köyün adının "Kermiria, Kermirion" olduğunu, kökeni bilinmeyen bu kelimenin Yunanca söylenişinden dolayı zamanla 'Germir' dönüşmüş olabileceğini söyler.⁶

Nikolaos Rizos ise bu yaklaşımlardan farklı olarak kelimayı bölge halkının nüfus yapısına bağlı olarak yorumlamış ve Germir'in "Debbağhane, Tabakhane (deri işlenen yer)" manasındaki "Karmir/Kermir" kelimesinden gelmiş olabileceğini belirterek aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

*"Bu köy başlangıçta az sayıda insanların bulunduğu bir köy olup sadece Ermeniler tarafından ikamet ediliyordu. Ermeniler ise deri ticareti (ayakkabı gibi deri ürünlerin üretimi) ile uğraşıyorlardı. Ermenice 'tabakhane' anlamına gelen 'Karmir' kelimesinin zamanla değişikliğe uğrayarak günümüze 'Germir' olarak geldiği düşünülmektedir."*⁷

Birçok etimolojik kökene ve anlama sahip olan Germir adı, İçişleri Bakanlığı'nın 1940'da kurduğu "Yabancı Adları Değiştirme Komisyonunun yerleşim birimlerinin adlarını Türkçeleştirme çalışmaları sırasında "Konaklar (1960)" olarak değiştirilmiştir.⁸ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 24.12.1993 tarihli, 1643 numaralı karar ile Kentsel Sit Alanı olarak tescil edilmiş olan köyde yaşayan halk arasında kabul görmeyen Konaklar adı, 2000 yılında değiştirilerek yeniden Germir olarak kullanılmaya başlanmıştır⁹ (Şekil 2 ve 3).

Şekil 1. Kaisarije, Germir (1902-1916).³

Şekil 2. Germir Köyü Kentsel Sit Alanı, 2013.¹⁰

Şekil 3. Germir, 2016.¹¹

Germir'in nüfus yapısı incelendiğinde, 1915 Ermeni Tehciri ve 1923 Rum mübadelesi öncesine kadar köyde Müslüman Türk, Ortodoks Rum ve Gregoryen Ermeni nüfusun birlikte yaşadıkları görülmektedir.¹² Ağırlıkla ticaretle uğ-

¹ Eski metinlerde köy olarak geçen bölge günümüzde Melikgazi ilçesine bağlı bir mahalledir.

² Altuğ, 2016, s. 176.

³ <https://digitalcollections.nypl.org/items/95d04112-04fd-4164-e040-e00a18067503>

⁴ İltiz, 1988, s. 1666.

⁵ Hamilton, 2013, s. 602.

⁶ Korat, 2000, s. 12.

⁷ Rizos, 1856, s. 72-73.

⁸ Çokona, 2016, s. 329.

⁹ Cömert, 2014, s. 21.

¹⁰ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kuruma, Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü (KUDEB) Arşivi.

¹¹ Abdullah Tezer Kişisel Fotoğraf Arşivi

¹² 1875 nüfus kayıtlarından edinilen bilgilere göre köydeki 1214 hanede toplam 6070 (1476 Rum (Türkofon Rum, Karamanlı, Anadolu Türkleri), 958 Gregoryen, 489 Müslüman) nüfus vardır. Bölgede yaşayan Hristiyanların anadilleri Türkçedir ve başka dil bilmezler. (Cömert, 2014, s. 88, s. 118).

Şekil 4. (a-d) Germir Köyü’ndeki geleneksel sokak dokuları, 2017.

raşan halkın kazandıkları paralarla köyde, kentlerdeki gibi görkemli yapılar (taş konaklar, evler) yaptırdıkları, kurdukları dernekler yardımıyla da cadde ve sokaklara kaldırım taşları döşedikleri bilinmektedir.¹³

Tehcir ile birlikte Yunanistan’a gönderilen göçmenler, Selanik’in Tumba ve Yeni Mutalaski semtleri ile Attika’da Nea Ionia Bölgesi’ne yerleşmişlerdir.¹⁴ Farklı etnik kökenden halkın (ağırlıklı Hristiyan) birarada yaşadıkları bir köy olan Germir, göçler sonrasında giderek Müslüman Türklerin yaşadıkları bir yer haline gelmiştir.

Kayseri ili Melikgazi ilçesinde, Kayseri-Sivas yolunun güneyinde bir vadi içerisinde yer alan Germir Köyü, G. Kazazoğlu’na ait 1953 tarihli Yunanca bir belgede aşağıdaki sözlerle anlatılmaktadır:

“Köye girişte ovoidan inerken (Kayseri) vadinin içine gömülü olarak bulunan köyde derenin bir tarafına dayanmış ve amfi tiyatro görünümünde inşa edilmiş olan evlere rastlıyoruz. Ayak kısmımızda ise sel yatağı vardır. Derenin her iki tarafında yüksek ve gösterişli taş duvarlarla çevrili bostanlar vardır. İçinde Kermira’nın bulunduğu vadi her yerde aynı açıklığa sahip değildir. Güneydoğu ve kuzeybatıda derenin güzergahı boyunca bir daralma göze çarpar. Doğu kısmı kayalık ve sarpıtır. Batı kısmı daha normaldir ve çok sarp değildir...”¹⁵

G. Kazazoğlu’nun anılarında bahsedilen şekle uygun olarak kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinde uzanan tarihi Derevenk Vadisi içerisinde yer alan Germir Köyünde, geleneksel dokunun korunduğu birçok sokak (426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434. vd.) ve tarihi ev bulunmaktadır (Şekil 4).

Çoğu bodrum, zemin ve birinci kat olarak inşa edilmiş olan bu tarihi evlerin ikinci katları çoğunlukla yıkılmış, giriş ve bodrum katları ancak ayakta kalabilmiştir. Bu tahribatın giderek artmasını önlemek amacıyla bölgedeki geleneksel sokak dokusunun ve konutlarının (strüktür, cephe vd.) korunmasına yönelik bazı çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Yapıyla birlikte içlerindeki elemanların da tahribata uğradığı, hatta sökülerek sobada yakıldıkları¹⁶ ya da farklı şehirlere götürüldükleri düşünülecek olursa¹⁷, yapı içlerinin korunması ile ilgili kararlı bir tutumdan bahsedilemez. Binalar kısmen korunmuş olsalar da, iç mekanlarda bazı sabit mobilyaları özgün durumlarını koruyabilirken, bazıları özgünlüklerini büyük ölçüde kaybetmiş ya da yerlerinden sökülerek başka yerlere taşınmışlardır.

Germir’in tarihi evlerindeki sabit mobilyaların anlatımına geçmeden önce kısaca Türk evinde ve odasındaki mobilyalardan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Anadolu’ya Müslüman olduktan sonra da büyük bir göç dalgasıyla gelen ve göçebelik geleneklerini sürdürmeye devam eden Türklerin evlerinde daha çok sabit mobilyalar bulunmakta, bunların yanında sınırlı sayıda hareketli mobilyalar da (rahle, sandık, sehpa, beşik, duvar rafları, ısınma eşyaları mangal, tandır vd.)¹⁸ yer almaktaydı. Ayrıca çatal-kaşık, bakır kaseler, leğen, ibrik gibi mutfak eşyaları yanında lamba, şamdan, fener gibi aydınlatma eşyaları da vardı.¹⁹

Türk evinin en önemli birimi olan “Başoda”da günlük yaşam ihtiyaçlarını karşılamak üzere seki-sedir, ocak, yüklük, şerbetlik, kavukluk gibi birçok sabit mobilya bulunmaktay-

¹³ Cömert, 2010, s. 353.

¹⁴ Küçük Asya Araştırma Merkezi / Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Atina), Sözlü Gelenek Arşivi (Αρχείο Προφορικής Παράδοσης), Mübadil Yerleşimleri Dosyası: No.13.

¹⁵ Küçük Asya Araştırma Merkezi / Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Atina), Sözlü Gelenek Arşivi (Αρχείο Προφορικής Παράδοσης), Kermira (Κερμίρα) dosyası: KΑΠ 85-88.

¹⁶ Cömert, 2014, s. 144.

¹⁷ 427. sokak 80 numaralı konutta ikamet etmekte olan Mehmet Pehlivan, komşusu olduğu 427.Sokak 76 numaralı Fıncıoğlu Konağı’na ait ahşap elemanların sökülüp götürülmeye çalışıldığına bizzat tanıklık

etmiştir. (Germir’de bir çok aile birbiriyle akraba olduğu için aynı isim ve soyisimle birden fazla şahıs ile karşılaşılabilir.)

¹⁸ Yılmaz, 2005, s. 13.

¹⁹ Çelebi, 2017, s. 30-33.

di. Sekiyasında ayakkabılar çıkartıldıktan sonra sekiye geçirdi. Hatta denilebilir ki gece odaya serilen yataklar, sergiler (kilim ve halılar) ve taşınabilir yer sofraları dışında Türk odasının neredeyse bütün eşyaları sabit mobilyalardan meydana geliyordu.

Isınmak, aynı zamanda yemek pişirmek için kullanılan yaşmaklı ocak odanın dekoratif bir ögesi, statü sembolüdür ve içinde bulunduğu odanın önemini artırır. Pencerelerin önünde yer alan ve neredeyse bütün odayı dolanan sedirler, üzerlerine serilen ot yastık ve minderlerle gün içinde ev halkının dinlenmesi, misafirlerinin ağırlanması için kullanılırken geceleri yüklüklerden çıkartılan döşeklerle yatağa dönüştürülür. Gelinlik kızların çeyizlerinin ve her türlü dekoratif eşyanın oymalı hücrelerinde sergilendiği şerbetlikler odanın önemli mobilyalarındandır.

Türk odasında mobilyalar odanın mimari öğeleriyle (bezemeli ahşap tavanı, oymalı ahşap kapıları ve ahşap kepenkli pencereleriyle) bir bütünü meydana getirir ve birlikte tasarlanmışlardır. Çoğu sabit olan mobilyalarla birlikte tasarlanan Türk odası ve mimari elemanlarının zamanla standart bir hale geldiği söylenebilir. Türkiye sınırları içinde Türk odasının gelişimi ne yazık ki yüzyıllara bağlı örnekler eşliğinde düzenli olarak izlenememektedir. Türk ev ve odasının çok kere taş gibi kalıcı malzeme yerine kerpiç ve ahşap gibi geçici malzemelerden üretilmiş olması da bu durumu pekiştirmektedir. Günümüze ulaşan Türk evi ve odası örnekleri daha çok geç devirlere ve Batılılaşma sonrasına aittir.

Bina yapılırken binayla birlikte inşa edilen Türk odasındaki sabit mobilyaların Batıdaki karşılığı "hareketli mobilyalar"dır. Batılılaşma sonrasında Avrupa ile meydana gelen sosyo-ekonomik ilişkiler sonucu önce saraylarda (Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız sarayları) Batı kaynaklı mobilyaların (masa, sandalye, koltuk, kanepeler, gardırop vd.) kullanılmaya başlandığı gözlenmektedir. Başlangıçta kabul edilmesi zor olan ve reddilen²⁰ bu hareketli mobilyaların zamanla kentteki diğer yapılara, özellikle saray yaşantısını örnek alan zengin evlerine hızla yayıldığı görülmektedir.²¹ Batılı yaşam koşullarına yabancılaşma duyulması ve eski alışkanlıkların birdenbire terkedilememesi yüzünden Batı kaynaklı mobilyaların geleneksel sabit mobilyalar yanında yardımcı eşya olarak kullanılmaya başlandığı görülür. Nitekim 19. yüzyıl Kayseri'sine ait tereke kayıtlarında (1830-1873) bu durum açıkça görülmekte, Müslümanların (Türklerin) Rum ve Ermenilerin kullandıkları mobilyalarla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.²² Bu kayıtlara göre Rumlara ait 3 oda takımı; Ermenilere ait 5, Müslümanlara ait 3, toplam 8 masa; Ermenilere ait 9, Rumlara ait 7 toplam 16 adet san-

dalye bulunmaktadır; Ayrıca Rumlara 4 ahşap kanepeler kullanıldıkları bilgisi de bu kaynaklarda yer almaktadır.²³

Yapılan literatür araştırması sonucu, daha önce Germir konutlarındaki mobilyalara (yüklük, şerbetlik, ocak vd.) yönelik sistematik araştırma yapılmadığı görülmektedir. Tarihi evlerdeki mobilyalarla ilgili belgeleme çalışmaları oldukça yetersizdir. İç mekanlardaki mobilyalara ilişkin tespitler, tarihi yapılarla ilgili çalışmalar esnasında tesadüfen çekilmiş bazı iç mekan fotoğraflarından ibarettir. Tarihi Germir evleriyle de durum oldukça benzerdir. Germir'i konu alan tez çalışmalarında²⁴ ya da Kayseri hakkında yazılmış kitapların bir bölümünde²⁵ bazı sabit mobilya fotoğrafları yer almaktadır. Tarihi evlerde kullanılmış olan mobilyalar konusundaki eksikliklerin giderilebilmesi amacıyla tarihi Germir evlerindeki sabit mobilyalara ilişkin bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, 19.yüzyıl geleneksel Germir evleri arasında özgün sabit mobilyaları ile günümüze kadar ulaşabilen sayılı örneklerden biri olarak, 427. Sokakta, 35 numaralı "Mehmet Pehlivan Evi" ve "Başodası" geleneksel Germir evlerindeki (bir ölçüde geleneksel Osmanlı konutundaki) sabit mobilyaları tanımlamaya yardımcı bir örnek olarak ele alınarak incelenecektir. Evin içindeki sabit mobilyalara değinmeden önce kısaca evle ilgili bazı mimari özelliklerden bahsetmek, mobilyaların doğru değerlendirilmesi açısından oldukça yararlı olacaktır.

Mehmet Pehlivan Evi

Günümüzde mülkiyeti Mehmet Pehlivan'a ait olan ve adını söz konusu kişiden alan ev tapuda, Kayseri İli, Melikgazi İlçesi, Germir Mahallesi, 427. Sokak, 11295 Ada, 19 Parsel, 35 numarada kayıtlı olup Kayseri Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu (KKVKBK) tarafından 18.09.2014 tarihinde tescil edilmiştir.

Evin yapım tarihi, mimarı ve ilk sahipleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak köyde çoğu 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği bilinen diğer evlerle²⁶ karşılaştırıldığında, Mehmet Pehlivan Evinin mimarisinden, bezemelerinden, içindeki sabit mobilyaların üslubundan diğer tarihi Germir evleriyle yakın tarihlerde yapılmış olduğuna dair izlere rastlanmaktadır.

Yığma sistemde inşa edilmiş olan evin ana yapı malzemesi düzgün kesme taştır. Tescil fişinde bodrum (erzem, zerezem)²⁷, zemin ve birinci katların olduğu belirtilen yapı-

²⁰ Örneğin Padişah III.Osman'ın Topkapı Sarayı'nda az sayıda bulunan ve Avrupa'dan hediye gelen mobilyaları kafir işi olarak nitelendirerek parçalattığı ileri sürülür. (Demiraslan, 2005, s. 120).
²¹ Yılmaz, 2005, s. 15.
²² Çelebi, 2017, s. 33.

²³ Ancak mobilyaların devingen durumlarından dolayı Germir'de yaşanan nüfus hareketliliği (göçler vd.) sürecindeki akıbetleri bilinmemektedir.

²⁴ Örnek olarak Beyhan Bolak Hisarlıgil'e ait (2007) "Yerleşmenin Düş(üm)lenmesi: Geleneksel Anadolu Yerleşmelerinde "Ara"lar" adlı doktora tezinde ve Burcu Gündüz'e ait (2011) "Kayseri İli Germir Mahallesi Köseoğlu Konağı Restorasyon Önerisi" adlı tezlerde mobilya fotoğrafları ile karşılaşılmaktadır.

²⁵ Örneğin Vacit İmamoğlu'nun "Geleneksel Kayseri Evleri" kitabında, Gonca Büyükmihç'i'nin "Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü" kitabında ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin yayınlamış olduğu "Germir" kitabında bazı mobilya fotoğrafları yer almaktadır.

²⁶ Fırıncioğlu Konağı (1854), İbrahim Akdağ Evi (1862), Nuh Mehmet Deneme Evi (1864), Köseoğlu Evi (1868).

²⁷ Kuban, 1995, s. 253, s. 259.

Şekil 5. Mehmet Pehlivan Evi’nin vaziyet planı.²⁸

Şekil 6. Mehmet Pehlivan Evi’nin yer aldığı 427. Sokak.

nın günümüzde bodrum ve zemin katı ayakta kalmış olup üst katı tamamen yıkılmıştır (Şekil 5).

Sokağa paralel yerleştirilen binaya, dar cephe üzerindeki ana giriş kapısından girilmektedir. Evin iki yanında yer alan komşu binalar bitişik nizamda yapılmıştır. Bitişik nizamdaki

Şekil 7. Mehmet Pehlivan Evi’nin ana giriş kapısı.

binalar, Germir’deki geleneksel sokak dokusunu meydana getiren en belirgin özellik olarak tanımlanabilir. Yolun karşı-sındaki binalarla ev arasındaki mesafenin oldukça az olduğu (yakl. 2 m.) görülür. Binaların birbiriyle ve yollarla olan ilişkisi, Osmanlı sokak dokusu ile Germir sokak dokusu arasında büyük benzerlik olduğunu göstermektedir (Şekil 6).

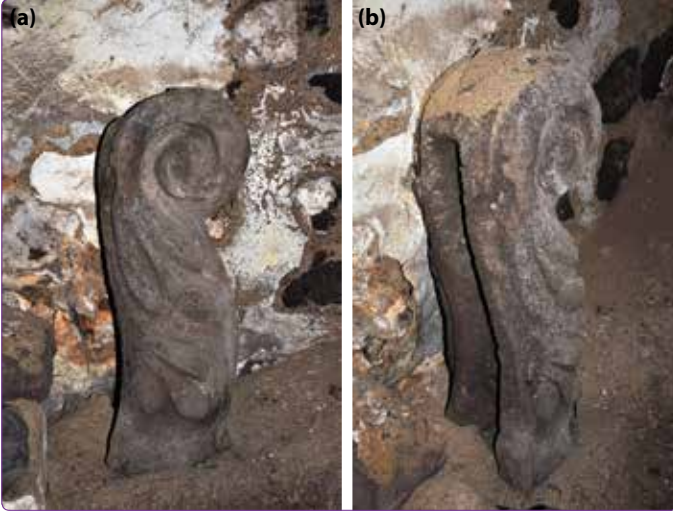
Sokaktan üç basamak çıkılarak içerlek yerleştirilmiş basık kemerli, çift kanatlı, ahşap giriş kapısına gelinmektedir. Ana giriş kapısı, binanın kuzeydoğu cephesinde yer alır (Şekil 7).

Yapının ana giriş kapısı dışında, bodrum katın güneybatı cephesindeki ahşap kapıdan bahçeye, kuzeydoğu cephesindeki diğer kapıdan da 427. sokağa ulaşılmaktadır.

Yıkılan ikinci katın çıkımlarından geriye kalan eliböğ-ründeler²⁹ estetik bir görünüm sergilemektedir. Germir konutlarının cephelerinde, çatı hizalarında yer alan çörtenler (gürtenler)³⁰ taş işçiliğinin güzel temsilcilerindendir. Bina-nın bodrum katında da yüzeyi palmetlerle süslü yerinden sökülmuş bir başka çörten bulunmuştur (Şekil 8).

²⁸ Germir Mahallesi’ne ait Vaziyet Planı 04.07.18 tarihinde Melikgazi Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü’nden temin edilmiştir.

²⁹ “Evin çıkımları altına aralıklı olarak biri” Kuban, 1995, s. 253.
konulan eğik ahşap desteklerden her ³⁰ Kartal, 1990, s. 11.

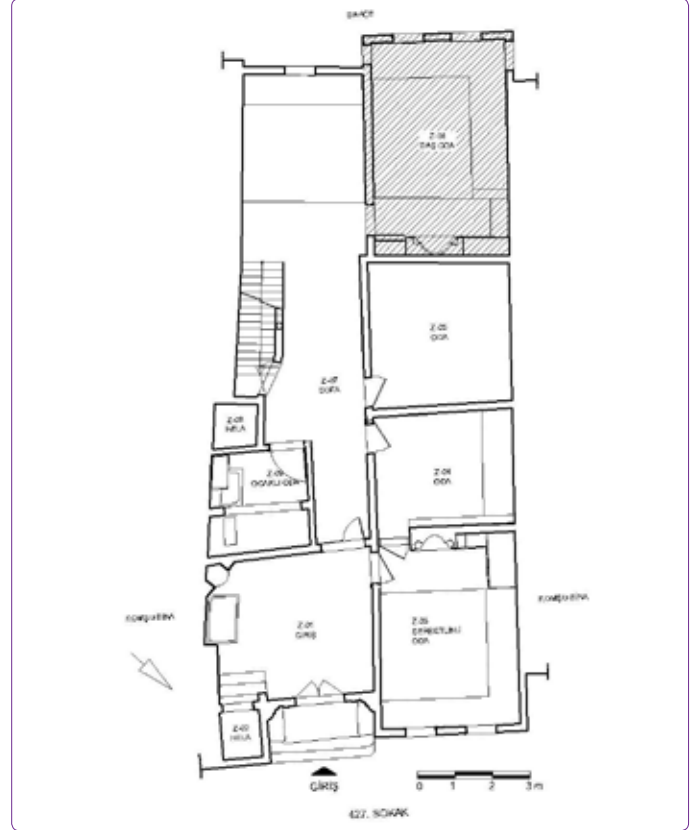
Şekil 8. (a, b) Mehmet Pehlivan Evi bodrum katında bulunan taş çörtlen.

Şekil 9. (a, b) Mehmet Pehlivan Evi'nin bodrum katındaki hizmet birimleri, 2016.

Sokak seviyesinin zamanla yükselmesinden ve sokaktaki eğimden dolayı zamanla gömülen (yaklaşık 1m.) bodrum katında evin depo ve hizmet birimleri yer almaktadır. Farklı kotlarda düzenlenmiş olan bodrum kattaki bu hizmet birimleri taştan kemerli geçitlerle birbirine bağlanmaktadır (Şekil 9).

Zemin katta ise odalar (Şerbetlikli Oda/Z-03, Diğer Odalar Z-04 ve Z-05, Başoda/Z-06) kuzeybatı cephesi boyunca sıralanmıştır. Zemin kattaki hizmet mekanları (Hela/Z-02 ve Z-08, Ocaklı Oda/Z-09 ve Merdivenler) ise evin güneydoğu cephesinde yer almaktadır. Odalar arasında birbirine geçişi sağlayan Sofa/Z-07 yer alır. Odaların sofanın bir tarafına yerleştirilmiş olması konutun dış sofalı plan tipinde olduğunu gösterir, ancak bina bitişik nizamda yapıldığından, plan değişikliğe uğramış dış sofalı ev olarak değerlendirilmelidir (Şekil 10 ve 11).

Şekil 10. Mehmet Pehlivan Evi zemin kat krokisi.

Şekil 11. (a, b) Mehmet Pehlivan Evi'nin Z-07 no'lu sofası.

Şekil 12. Mehmet Pehlivan Evi Z-01 no'lu girişde yer alan lambalık.

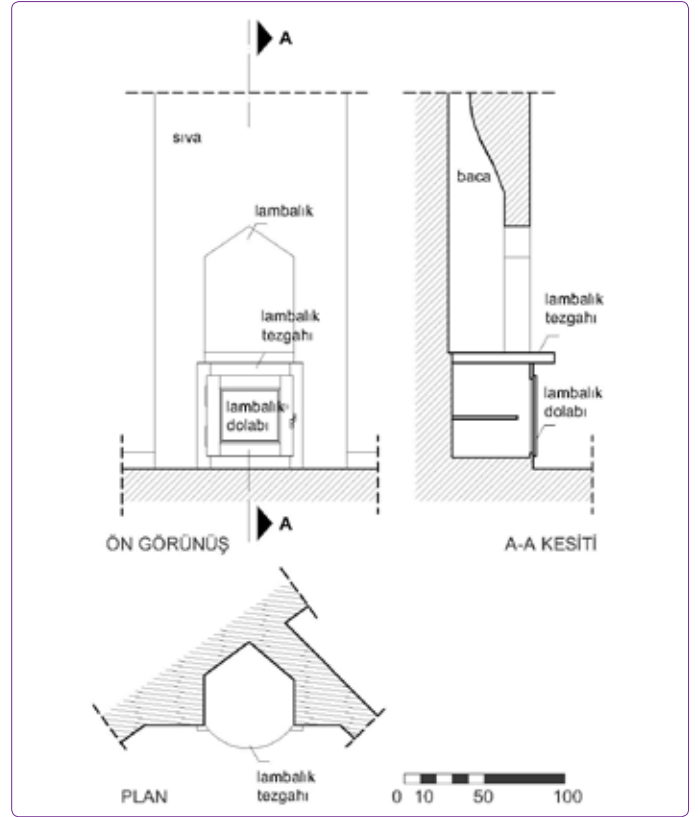
Geçmişteki işlevleri hakkında kesin bir yargıya varılamasa da, özellikle başodaların ve önemli olduğu döşenme şekillerinden anlaşılan büyük odaların Türk odası gibi çok işlevli (yatma, oturma vd.) mekanlar oldukları anlaşılmaktadır. Odanın kullanım amaçlarını bir ölçüde tanımladığı düşünülen sabit mobilyaların her odada bulunmadığı görülmektedir. Bu yüzden bazı odaların/Z-04, Z-05 kullanım amaçları belirlenememiştir.

Ana giriş kapısının açıldığı giriş/Z-01 zemin kattaki diğer odalara (Şerbetlikli Oda /Z-03, Diğer Odalar/Z-04 ve Z-05, Başoda/Z-06, Sofa/Z-07, Hela/Z-08, Ocaklı Oda/Z-09) göre daha alçak kottadır. Buradan Helaya/Z-02), Şerbetlikli Odaya/Z-03 ve diğer odaların açıldığı Sofaya/Z-07 geçilmektedir.

Giriş holünün köşesinde (güneyde), altında kapaklı bir dolabı bulunan niş yer almaktadır. Duvar yüzeylerindeki lekeleri bu mobilyanın "lambalık (lamba ya da çıra konulan yer)"³¹ olarak kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir (Şekil 12 ve 13).

Başoda (Z-06) ve Sabit Mobilyaları

Mehmet Pehlivan Evi'nin zemin katında, bahçe yönünde

Şekil 13. Mehmet Pehlivan Evi Z-01 no'lu girişde yer alan lambalığın plan, kesit ve görünüşü.

(güneybatıda) yer alan, dikdörtgen şeklindeki "Z-06 no'lu oda", içinde yüklüğü-şerbetliği, seki altı, sekisi ve sedirleri ile evin günümüze ulaşmış bölümleri içinden en donanımlı odasıdır.³² Günümüzde evin yıkılan üst katındaki odalar ve içlerindeki mobilyalar hakkında bilgi sahibi olunamadığından Z-06 no'lu oda evin "Başodası (Tol'u)"³³ olarak tanımlanmış ve kabul edilmiştir. Günümüzde yılın belirli aylarında kullanılan evin³⁴ odaları içindeki sabit mobilyalara bakıldığında, geleneksel Türk evinde olduğu gibi oturma, yatma, dinlenme gibi çok amaçlı kullanıma yönelik düzenlenmiş oldukları görülür (Şekil 14).

Odanın ikisi güneybatı cephesinde bahçe yönünde yer alan, diğer ikisi de daha dar köşe penceresi şeklinde olan, toplam dört adet ahşap penceresi (penek)³⁵ bulunmaktadır. Kare şeklindeki ufak tepe penceresi ise bu pencerelerin ortasında ve daha yüksektedir. Tüm oda pencerelerinin önünde geleneksel demir parmaklıklar ve ahşap kepenkler vardır. Kepenklerin sürekli kapalı tutulmalarından dolayı oda içi oldukça karanlıktır. Tavanı ahşap kirişli (koşat)³⁶ ters tavan olup zemini düzgün kesme taştır.

³¹ Türk Evi'nin en saygın yerinde, esas katta bulunan, evin büyüğünün misafirlerini ağırladığı ve toplantılar yaptığı, özenle döşenmiş, en büyük ve en donanımlı "Başoda" tanımlaması ile eş anlamlı bir oda görünümündedir.

³² Kuban, 1995, s. 258.

³⁴ Ev sahipleri tarafından mevsimlik olarak (yaz aylarında evin avlusunda salça, turşu vd. kışlık ihtiyaçlarını hazırlamak amacıyla) kullanılmaktadır.

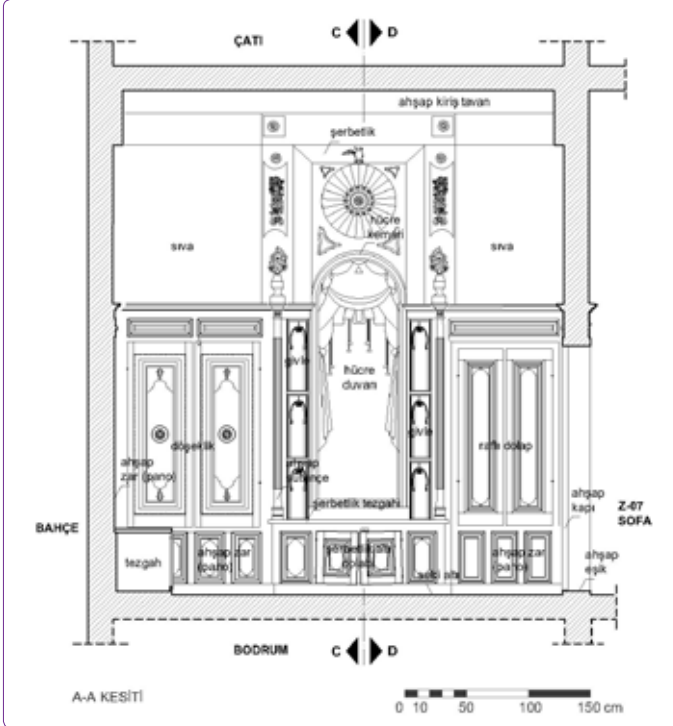
³⁵ Kuban, 1995, s. 256.

³⁶ Kuban, 1995, s. 255.

³¹ Yavaş, 2016, s. 9.

Şekil 18. Z-06 no’lu başodanın kuzeydoğu duvarında yer alan döşeklikli yüklük ve şerbetlik, 2016.

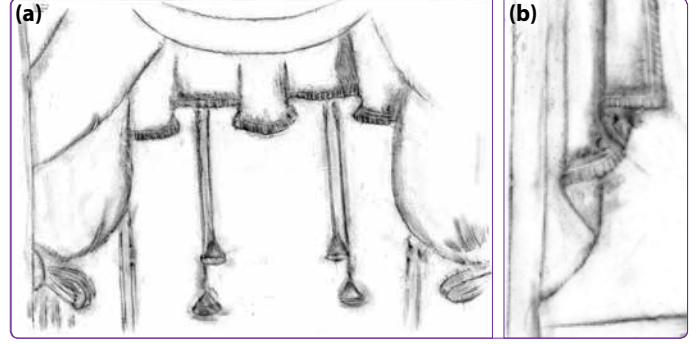
Şekil 19. Z-06 no’lu başodanın kuzeydoğu duvarında yer alan döşeklikli yüklük ve şerbetliğin önden görünüşü.

maktadır. Odanın depolama alanı olan yüklük⁴¹ ve şerbetliği de tam burada, seki altına açılan kapının yanında, kuzeydoğu duvarında yer alır. Anadolu’da birçok konutta “şerbetlik (çiçeklik)”⁴² adıyla karşımıza çıkan ve bulunduğu duvar üzerindeki yüklükle birlikte inşa edilen bu sabit mobilyanın sağ ve sol bölümleri kapaklı, ortası ise açıktır. Şerbetlik düşey yönde başlıca üç ana bölümden meydana gelir. Zeminden tavana

⁴¹ “Yatak dolabı, şilte, yorgan ve yastık gibi yatak takımlarını koymaya mahsus büyük ve kanatlı dolap.” Arseven, 1983, s. 2224.

⁴² “Eski Türk evlerinde mihrap şeklindeki içeriye doğru girgin olarak ayna

koymaya mahsus kısımların iki yanlarında yukarıdan aşağıya doğru sıralanmış şekilde birkaç gözden ibaret olarak yapılmışları da vardır. Bunlara Şerbetlik de denir.” Arseven, 1958, s. 396.

Şekil 20. (a, b) Hücre duvarında yer alan barok perde motifine ait ısıtampaj örnekleri.

doğru, altta küçük dolap kısmı (kapaklı ya da kapaksız), ortada kemerli niş kısmı⁴³, en üstte de kemerli başlık kısmı bulunmaktadır. Yatay yönde de üç bölümlüdür, sağda ve solda yüklük, ortada ise niş bulunmaktadır (Şekil 18 ve 19).

Alçı kabartma yüzeyle kaplı nişin (hücre duvarının) üzerinde 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılılaşma sonucu ilk defa İstanbul’da görülen ve daha sonradan Anadolu’ya yayılan Barok perde motifi yer almaktadır. Simetrik düzenlenen ve yanlara doğru büzülerek toplanmış olan perdenin ucundan püsküller sarmaktadır (Şekil 20).

Nişin sağ ve solunda üst üste yerleştirilmiş üçerden, toplam altı kemerli hücrecik bulunmaktadır. Beşgen planlı bu hücreciklerin altta ön yüzleri düz, üst kısımları ise ortalarında ufak volütlü başlıklı kolonlar olan kemerciklere oturmuştur. İçlerine konulan eşyalara bağlı olarak “şamdanlık, fincanlık, cezvelik, lambalık, takçağöz ve tembeldeliği”⁴⁴ de denmektedir. Bazen givle (givle, givli)⁴⁵ gibi yöresel adlarla da anılmaktadır (Şekil 21).

Bu ufak hücrelerin iki yanında yer alan ve şerbetlik kemeri hizasından başlayarak şerbetlik nişin (hücre duvarının) tabanındaki tezgah (kahve, şerbet vd. içeceklerin hazırlanmasında masa ya da konsol görevi yapan kısım) üzerinde sonlanan, yarım daire profilili yivli sütunçeler bulunmaktadır (Şekil 22).

Kalkık kemerli⁴⁶ şerbetlik nişinin (hücre kemerinin) üstünde yer alan madalyonda II. Mahmud döneminde yaygınlaşan Ampir (Empire) üslubunda yıldız ve merkezden dışa doğru ışın biçiminde dağılan çizgiler görülür. Şerbetliğin köşeleri, Batı tarzında, çeşitli boyutlarda bitki bezemelerle süslenmiştir. Buradaki bezeme unsurları, Ampir bezeme tarzına uygun olarak birbirinden ayrı şekilde tek tek işlenmiştir.

Şerbetlik hücresinin (nişinin) üzerinde yer alan ve kemer köşeliklerini de içeren panonun ortasındaki yuvarlak

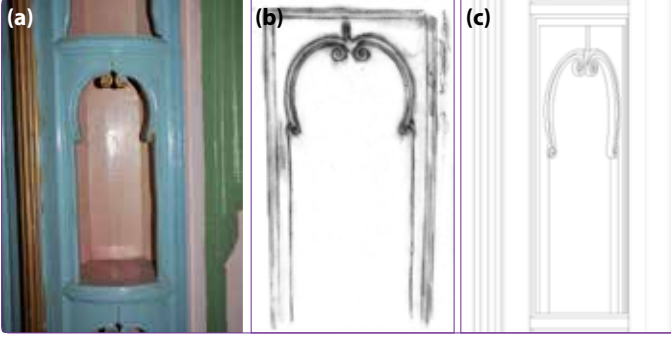
⁴³ Tarihi kökleri eski dönemlere kadar uzandığı sanılan bu nişlerin 19. yüzyıla kadar sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. (Tanman, 2008, s. 139.)

⁴⁴ “Duvarlarda öteberi koymak için ya-

pılan girinti; yuva, oyuk raf” Hasol, 1979, s. 483.

⁴⁵ Kuban, 1995, s.253

⁴⁶ Arseven, 1957, s. 1007.

Şekil 21. (a-c) Z-06 no'lu başodanın kuzeydoğu duvarında yer alan şerbetlik givresi, istampajı ve çizimi.

madalyonun içinde, merkezden dışa doğru ışın biçiminde dağılan ve güneş motifini anımsatan ögenin üstünde kanatlarını yana doğru açmış, kanatlarından biri kırık çift başlı kartal figürü⁴⁷ yer almaktadır (Şekil 23).

Şerbetlik hücresinin üstündeki içerlek panoyu kuşatan bezeme şeridi üzerinde belli aralıklarla serpiştirilmiş Batılılaşma sonucu Osmanlı bezemesine giren⁴⁸ bitkisel motifler yer alır. Bu bezeme şeridinin altında, şerbetlik kemerinin başlangıç hizasında iki ayrı vazo içinde farklı çiçek demetleri resmedilmiştir.

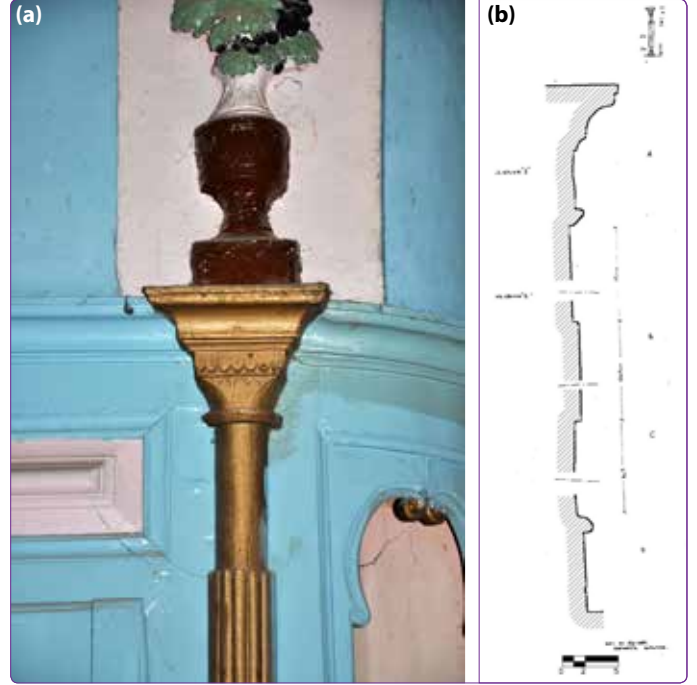
Şerbetliğin sağındaki döşeklik kapakları oda kapısı gibi süslemelidir. Kapı tablasının ortasında oyma gül motifi ile alt ve üst kısımlarında simetrik yerleştirilmiş sitleze lale motifleri yer almaktadır. Pano kısmı yarım daire şeklinde ufak dişlerle çerçevelenmiştir. Şerbetliğin solundaki raflı dolap kapakları sade ve süslemesiz olup, üst kısımlarında dikdörtgen ahşap panolar yer alır (Şekil 24).

Asaba (düz), kaval (dışbükey) ve kepçe (içbükey) profilli silmeler, kuzeybatı duvarındaki pano (duvar zarı), kuzeydoğu duvarındaki yüklük, şerbetlik ve güneydoğu duvarındaki oda kapısı boyunca devam ederek tüm bu elemanları birbirine bağlar (Şekil 25).

Geleneksel ahşap sivil mimaride yapı öğelerinde (pencere, kapı ve tavanlarda) yaygın olarak kullanılan silmelerin (profillerin) özellikleri, hangi tip profillerin nerelerde kullanıldığı, zamanla nasıl bir değişim gösterdikleri belirsizdir. Bu

⁴⁷ İlk defa ilk Çağ'da Sümer kabartmalarında görülen kartal figürünün daha geç devirlerde oldukça yaygın olarak geniş bir coğrafyada uygulandığı bilinmektedir. C.E. Arseven, zamanla evrensel bir bezeme unsuru haline gelen kartal figürünün Orta Asya Türkleri'nden geldiğini belirtmektedir (Arseven, 1957, s. 968). Sanat tarihçi Yaşar Çoruhlu yapılan araştırmalarda kartalın ve kartal cinsi (şahin, doğan, atmaca v.d.) diğer kuşların Türk mitolojisinde çok önemli bir türeme sembolü olduğuna dikkat çekmektedir. (Çoruhlu, 1995, s. 75) Eski Türklerin dini Şamanizm'de de kartal kutsallaştırılır. İlk Şamanın (Eski Türkler'de ve Orta Asya'da ruhlarla münasebeti olduğuna inanılan rahib nevinden adamlar ki hastalara ilaç ve afsun yapar ve dini hususatta rehberlik ederler) bir kartal olduğuna inanılır. (Arseven, 1983, s. 1862, Armutak, 2004, s. 143) Hristiyan sembolizminde ise göğe yükselmeyi, yeniden doğuşu, cömertliği, gücü, ve gururu simgelemektedir. (Çoruhlu, 1995, s. 86).

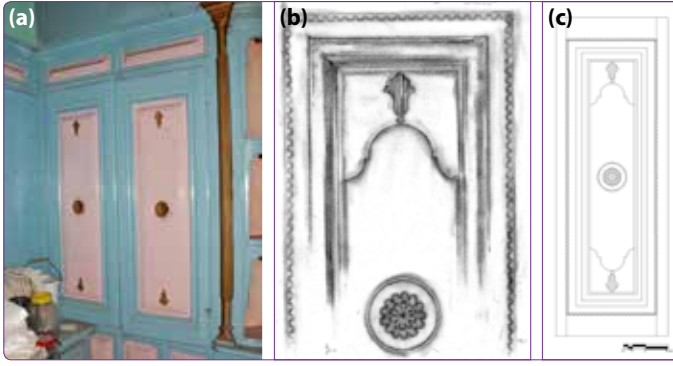
⁴⁸ 18. yüzyılda Avrupa'dan Osmanlı sanat ortamına ulaşan çeşitli mobilya ve eşyalara (ahşap duvar panosu, kapı, şömine, ayna çerçevesi vd.) ait çizimlerde Batılı motifler yer almaktaydı. Bunlar klasik Osmanlı mimari geleneğine uyduğu kadarıyla kullanılmışlardır. (Kanlıca, 2007, s. 33.).

Şekil 22. (a, b) Z-06 no'lu başodanın kuzeydoğu duvarında yer alan şerbetlik sütuncesi ve tarak izi.

Şekil 23. Z-06 no'lu başodanın kuzeydoğu duvarında yer alan şerbetliğin bezeme detayları.

Şekil 24. (a-c) Z-06 no’lu başodanın kuzeydoğu duvarındaki döşeklik kapağı, istampajı ve çizimi.

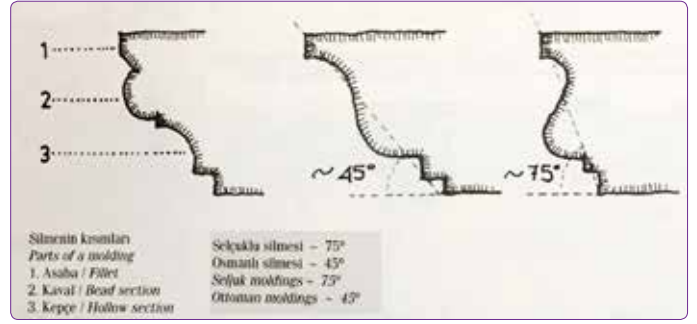

Şekil 25. (a, b) Z-06 no’lu başoda silmelerinden alınan tarak izi ve çizimi.

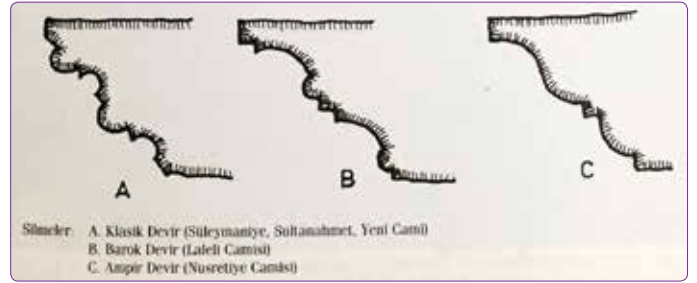
durum, Batılılaşma öncesine ait ahşap yapı ayrıntılarının günümüze yeteri sayıda ulaşamamış olmasından, aynı zamanda bilimsel yöntemlerle belgelenememiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Barok ile başlayan Batılılaşma sonucu bütün diğer bezeme unsurlarında olduğu gibi silme şekillerinde de değişimler olmuş, eski dolap profilleri zamanla muhtemelen terk edilmiş ve yerlerini Baroğa has abartılı örnekler almıştır.

Yatay düzlemle yaklaşık 45 derece açı yapan klasik Osmanlı silmeleri asaba-kepçe-kaval üçlüsü çok kere muhafaza edilmiş ancak boyutları büyümüştür. Barok Devir’de tekrarlanan asabalar, abartılı kepçe-kaval takımları kullanılırken, Ampir Devir’de daha geniş içbükey kavisler, asabasız birbirine bağlanan (S formları) ve kepçe-kaval ikilisinin tekrarları kullanılmıştır.⁴⁹ Pehlivan Evi’nde de sıklıkla kullanılan ahşap silmeler ve bezemenin genel karakteri ele alındığında ağırlıklı olarak Ampir üslup özellikleri taşıdığı söylenebilir (Şekil 26 ve 27).

Germir evlerinde seki altında, kolçak (yanlık⁵⁰, kol desteği⁵¹) ve yüklük arasında kalan bölüm kimi evlerde dolap ya da büfe, kimi evlerde “Cağ, Çağ”⁵² olarak kullanılmıştır. Pehlivan Evi’nde ise bu bölüm yaklaşık 100 cm genişliğinde

Şekil 26. Selçuklu ve Osmanlı dönemi silmelerinin asaba, kaval, kepçe kısımları.

Şekil 27. Klasik, Barok ve Ampir devir silmelerine ait örnekler.

Şekil 28. Z-06 no’lu başodanın kuzeybatı duvarındaki sabit mobilyalar, 2016.

de, 50-55 cm yüksekliğinde kapaklı dolap şeklinde düzenlenmiştir. Bu dolabın arkasında, yüklük hizasında sonlanan düz bir pano (duvar zarı) yer almaktadır (Şekil 28 ve 29).

Bahsi geçen kapaklı dolabın sağında yer alan ve hareketli bir yüzey bezemesine sahip olan kolçağın (sedir yanlığının) ön yüzü daha çıkıntılı olup, düşey yivlerle ve bu yivleri çevreleyen ufak dilimli motiflerle süslenmiştir. Ayrıca yanlığın sol yüzeyindeki kapaktan da anlaşıldığı gibi 27 cm. kalınlığındaki mobilya ufak raflı bir dolap olarak kullanılmaktadır (Şekil 30–32).

Odanın kuzeybatı ve güneybatı duvarı boyunca (L şeklinde) konumlanan ve seki üstünde yer alan sedir (uykuluk⁵³) sekisi, döşemesiz olarak yaklaşık 30 cm yüksekliğindedir.

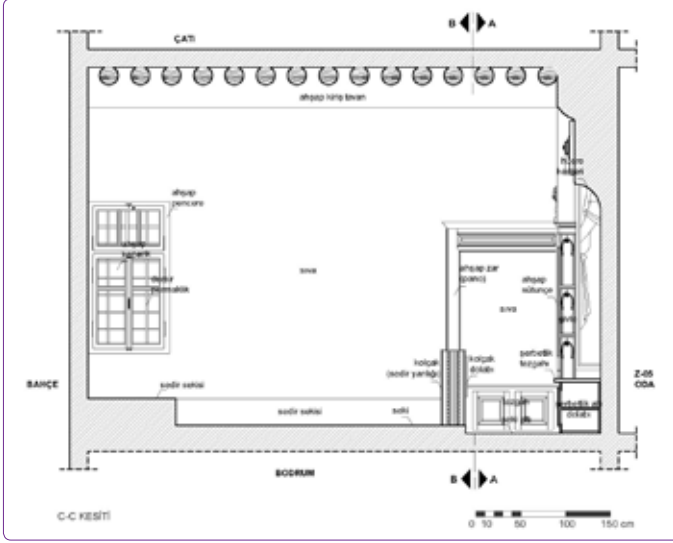
⁴⁹ Uluengin, (2016), s. 199.

⁵¹ Eldem, 1987, s. 31.

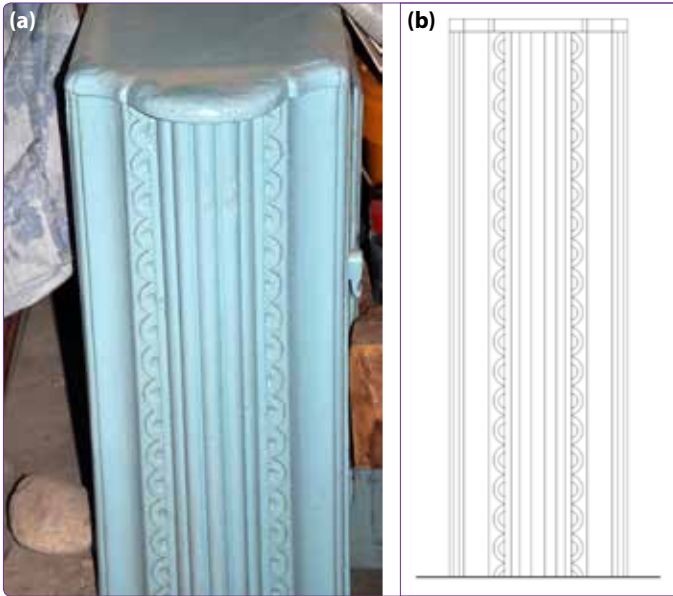
⁵⁰ “Kanape, koltuk, sedir gibi oturulacak mobilyaların iki yanlarında, kolları dayamaya mahsus kısım, kol dayamalık” Arseven, 1983, s. 2210.

⁵² “Seki altında ortası delik, su akıtmaya yarayan taş, gusülhane.” Kuban, 1995, s. 251.

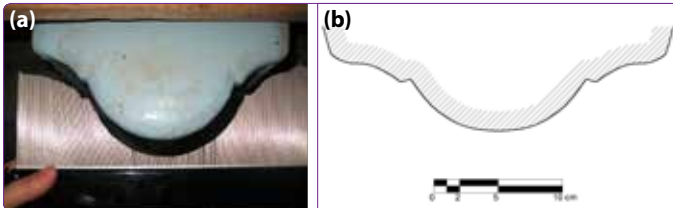
⁵³ Kuban, 1995, s. 259.

Şekil 29. Z-06 no'lu başodanın kuzeybatı duvarındaki sabit mobilyaların önden görünüşü.

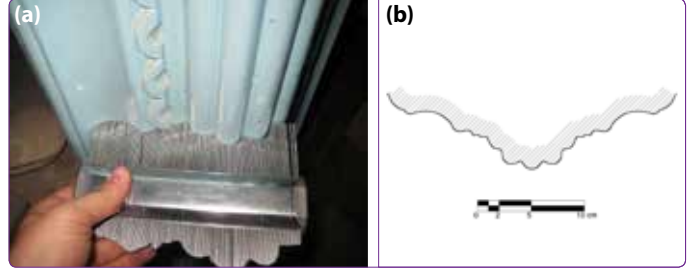

Şekil 30. (a, b) Z-06 no'lu başodanın kuzeybatı duvarındaki kolçak ve çizimi.

Şekil 31. (a, b) Z-06 no'lu başodanın kuzeybatı duvarındaki kolçak başlığından alınan tarak izi ve çizimi.

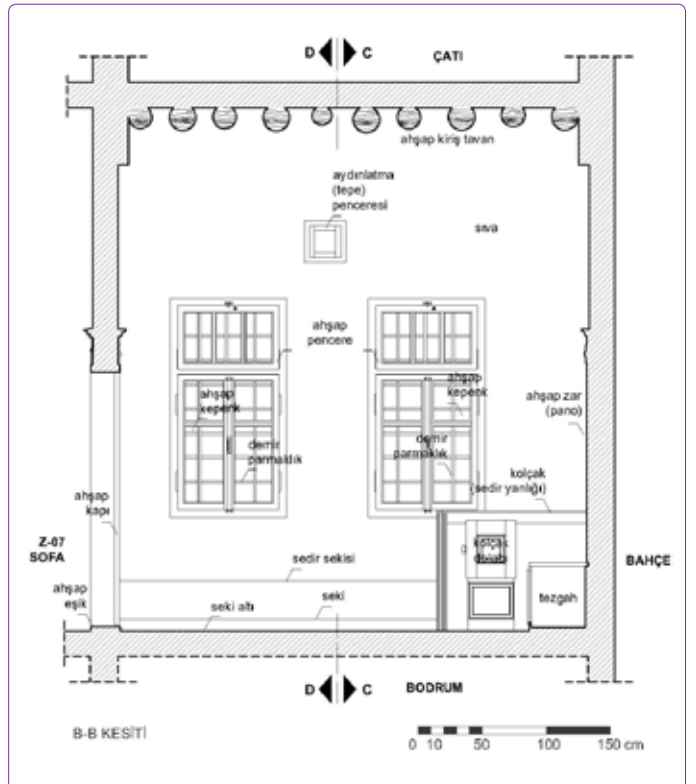
Konutun yapıldığı tarihte sekilerin üzerlerine şilte, minder ve ot yastıklar atılarak geleneksel Türk odasında olduğu gibi manzaraya (bahçeye) dönük bir oturma düzeninin sağlandığı düşünülmektedir (Şekil 33 ve 34).

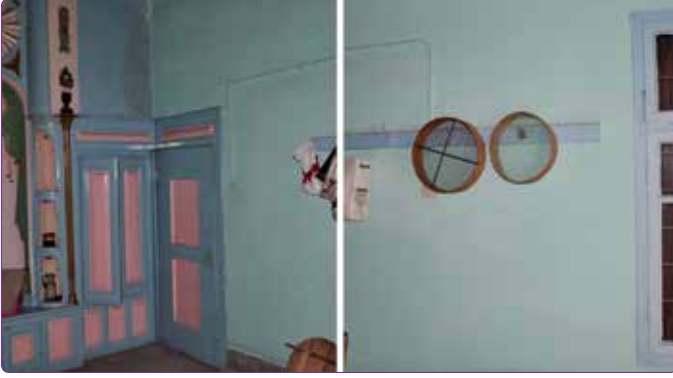
Şekil 32. (a, b) Z-06 no'lu başodanın kuzeybatı duvarındaki kolçaktan alınan tarak izi ve çizimi.

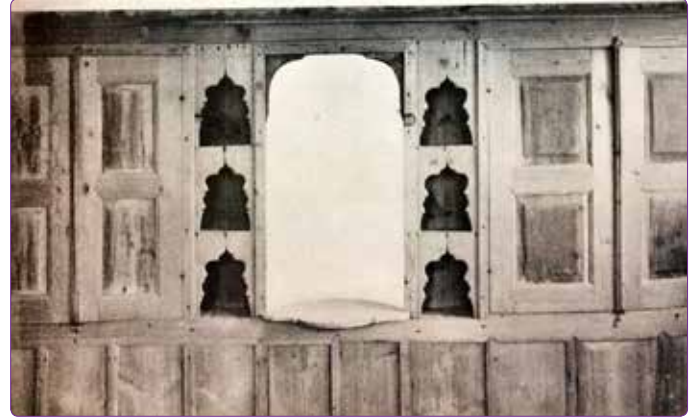
Şekil 33. Z-06 no'lu başodanın güneybatı duvarındaki sabit mobilyaların, 2016.

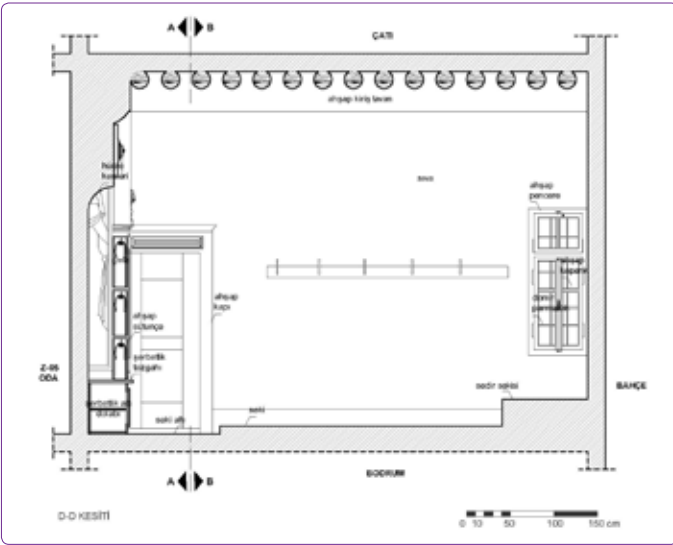
Şekil 34. Z-06 no'lu başodanın güneybatı duvarındaki sabit mobilyaların önden görünüşü.

Şekil 35. Z-06 no’lu başodanın güneydoğu duvarındaki sabit mobilyalar, 2016.

Şekil 37. Yüklük ve Şerbetlik örneği (Safranbolu, Gökçüoğlu Bağ Evi).⁵⁴

Şekil 36. Z-06 no’lu başodanın güneydoğu duvarındaki sabit mobilyaların önden görünüşü.

Üzerinde oda giriş kapısının ve köşe pencerelerinden birinin yer aldığı güneydoğu duvarı ise oldukça sade ve süslemesizdir (Şekil 35 ve 36).

Sonuç

Germir’de en iyi korunmuş sabit mobilyalarının bulunduğu evlerden biri olan “Mehmet Pehlivan Evi Başodası” örneği üzerinden yapılan değerlendirilme, tüm Germir evlerindeki sabit mobilyalara, Osmanlı Batılılaşma döneminde Anadolu’daki Türk-İslam, Hristiyan azınlık ve Hristiyan Türklerin (Türkofon’ların) evlerindeki sabit mobilyalara da ışık tutacaktır. Pehlivan evinin sabit mobilyaları yukarıda belirtilen unsurların birbirine karıştığı ve kaynaştığı ilginç bir örnektir.

20.yy. başlarına kadar farklı kültürlerin temsilcilerinin (Müslüman-Türk, Rum ve Ermeni’lerin) birarada yaşadıkları Germir Köyünde, Müslüman ve Hristiyan halkın evlerinde kullandıkları sabit mobilyaların (sedir, yüklük, şerbetlik, ocak vd.) benzerleri Osmanlı Anadolu’sunun farklı bölge-

Şekil 38. Yüklük, Şerbetlik ve Ocak örneği (Ereğli Kent Müzesi).⁵⁵

lerinde (İç Anadolu, Karadeniz, Ege vd.) de yaygın olarak kullanılmaktaydı.

Örneğin; Batı Karadeniz Bölgesi’ndeki Safranbolu (Şekil 37) ve Ereğli evlerinde yer alan yüklük ve şerbetlikler, Pehlivan Evinin Başodası’ndaki yüklük ve şerbetlik gibi sabit mobilyalarla aynı şekilde yerleştirilmiş ve tasarlanmıştır. Odaya girildiğinde sekialtıdan kalan bu mobilyalar Pehlivan evinde olduğu gibi yatay ve dikey olarak incelendiğinde başlıca üç bölümden meydana gelmektedir. Şerbetlik gilveleri de aynı şekilde üçlü takımlar halinde düzenlenmiştir. Üzerlerindeki oymalar Ampir tarzındadır.

Ereğli’de Kent Müzesi olarak restore edilen tarihi evdeki şerbetliğin alt kısmında Pehlivan evinden farklı olarak bir ocak bulunmaktadır (Şekil 38). Pehlivan evinin başodasında şerbetlik mobilyasının altı ise kapaklı dolaplar şeklinde düzenlenmiş olup altında ocak yer almamaktadır.

İç/Orta Anadolu’da Osmanlı dönemi konutlarında evlerin başoda ve diğer odalarında da benzeri düzenleme-

⁵⁴ Günay, 1989, s. 212.

⁵⁵ Vedat Ağca Kişisel Fotoğraf Arşivi.

Şekil 39. Yüklük ve Şerbetlik örneği (Balıseyh, Hasan Pehlivanlı Evi).⁵⁶

Şekil 41. Yüklük ve Şerbetlik örneği (Yozgat, Sarıkaya Köy Odası).⁵⁸

Şekil 42. Yüklük ve Şerbetlik örneği (Uşak, Ali Osman Tosun Evi).⁵⁹

Şekil 40. Yüklük ve Şerbetlik örneği (Keskin, 91 ada 5 parsel).⁵⁷

ler ve sabit mobilyalar görülmektedir. Bunlardan Kırıkkale Balıseyh'deki Hasan Pehlivanlı Evi ile Kırıkkale Keskin'deki 91 ada 5 parsel'de yer alan evlerin başodalarında, Pehlivan Evinde olduğu gibi seki, sedir, şerbetlik vd. örnekler ile karşılaşılmaktadır. Bu sabit mobilyaların oda içindeki ko-

numları ve bölümleri de neredeyse aynıdır. Ancak şerbetlik nişinin arka ve yan yüzeyleri (duvarları) farklı tasarlanmıştır. Kırıkkale Balıseyh'deki Hasan Pehlivanlı evinin şerbetliklerindeki nişlerin arka yüzeyleri açık raflı veya camekanlı olarak çözümlenmiştir. Evin diğer odasındaki şerbetlik gilleri ise ikişer ikişer yan yana konularak düzenlenmiştir (Şekil 39). Balıseyh ve Keskin evleri ile Yozgat Sarıkaya'daki Köy Odası'ndaki yüklükler üstlerindeki musandıra⁶⁰ dışında Pehlivan evindeki yüklük düzenlemesi ile hemen hemen aynıdır (Şekil 39–41).

Ege Bölgesi'ndeki Uşak Evleri'nin başodalarındaki sabit mobilyalar da Pehlivan evine benzemektedir. Örnek olarak, Hasan Okan Evi'nin üst kat odalarındaki sedirler⁶¹ tıpkı Pehlivan evi ile diğer Germir evlerindeki gibi duvar kenarında ve pencere önlerinde yer almaktadır. Yine Uşak'ta benzer mobilyaların yer aldığı Ali Osman Tosun Evi'ndeki

⁵⁸ Vedat Ağca Kişisel Fotoğraf Arşivi.

⁵⁹ Sayan, 1997, s. 28.

⁶⁰ "Yüklüğün üstünde eşya koymaya veya meyve kurutmaya yarayan yer." Kuban, 2017, s. 254.

⁶¹ Uşak evlerindeki bu sabit oturma düzenine maket (makat) adı verilmektedir. Ayrıca malzemesi taş değil ahşaptandır.

⁵⁶ Vedat Ağca Kişisel Fotoğraf Arşivi.

⁵⁷ Vedat Ağca Kişisel Fotoğraf Arşivi.

oda da iki yanında yüklük, ortasında çiçeklik (şerbetlik) ile Pehlivan evindekine benzemektedir. Tümüyle ahşaptan olan şerbetlik nişinin yan duvarlarındaki bezemeli gilveler, Pehlivan evinin alçıdan kabartmalı şerbetlik niş ve gilvelerinden farklıdır (Şekil 42). Uşaktaki diğer ev olan Murat Dokur Evi’nin başodasındaki yüklük ve çiçekliğin (şerbetlik) nişi ise camekanlı olarak düzenlenmiş olup rafli dolap görünümündedir.

Yukarıda örneklerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı-Türk dönemi Anadolu’sunda yaygın olarak kullanılan bu mobilyalar çoğunlukla Hristiyan nüfusun yaşadığı Germir’de de aynı şekilde uygulanmıştır. Oda içlerindeki konumları, tasarım özellikleri, bölümleri, ufak tefek bazı farklarla bezeme özellikleri bazı farklara rağmen aynıdır. Hatta bu mobilyaların Hristiyan azınlıklar tarafından da benzer adlarla⁶² anıldıkları da görülmektedir. Onlar da tıpkı Müslüman Türkler gibi uyumak için sedirleri, depolama ve sergileme amaçlı yüklük ve şerbetlikleri kullanmışlar, ısınmak için seki üstünde kurulan tandır⁶³ etrafında toplanmışlardır. Bu noktada bir konu dikkati çekmektedir. O da Germir’deki Hristiyan azınlığın bazı kaynaklara göre Türk kökenli, yani Türkofon⁶⁴ olmalarıdır.

Mehmet Pehlivan evinin başodasında yer alan şerbetlik nişinin en üstünde bir kuş figürünün kullanıldığı görülmektedir. Müslüman Türklerin Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemlerinde daha çok kullanmış oldukları kuş-kartal motiflerinin burada görülmesi ilgi çekicidir. Bu ve benzeri bezeme öğelerinin Selçuklu-Beylikler dönemi kalıntısı mı olduğu, yoksa Batılılaşma sonucunda mı uygulandığı konusu araştırılmalıdır. Türkiye’de/Anadolu’da, Batılılaşma öncesi ve Bizans sonrasında Hristiyan azınlıkların sanatının

nasıl bir şekil aldığı konuları iyice çözümlenmeden, figür ve diğer bazı bezeme öğelerinin doğrudan Batılılaşma sonucu mu Anadolu’ya geldiği yoksa Anadolu’nun eski geleneklerinin mi etkisinde mi kaldığı, ya da Türklerin Anadolu’ya getirdikleri unsurlar mı oldukları iyice anlaşılmadan ve çözümlenmeden karar verilmemelidir. Osmanlı sanatındaki Batılılaşma akımları (Yeni-Ampir ve Eklektik) Müslüman ve Hristiyan tebayı aynı şekilde etkilemiştir.

Germir’deki Mehmet Pehlivan evi başodasındaki mobilyaların Müslüman Türklerin etkisinde kalmasını daha kolay anlayabilmek için Anadolu’da Müslümanlığın, Türklüğün, Hristiyanlığın⁶⁵ ve azınlığın nasıl harmanlandığını, benzediğini ya da ayrıştığını görmek gerekir. Osmanlı Türkiye’sindeki geleneksel konutlar bu durumu en iyi açıklayan unsurlardandır:

Germir’deki Hristiyan evlerinde zaman zaman Türk evi plan şeması kullanılmış olmasına rağmen planda bazı farklar da vardır. Müslüman evlerinin aksine, Gayrimüslim evlerinde odadan odaya geçilebilmektedir. Müslüman-Türk evlerindeki mahremiyet algısı farklıdır ve içe dönük bir plan geliştirilmiştir. Gayrimüslimlerin evleri ise dışa dönüktür. Müslümanlar’ın evlerine giriş, bahçe olarak da kullanılan, çok işlevli avlu üzerinden yapılmaktadır. Gayrimüslimler ise evlerine doğrudan sokağa açılan sokak kapısından girmektedirler. Gayrimüslim evlerinde, eğer varsa avlu, evin arka bahçesini oluşturmakta ve geçit olarak kullanılmamaktadır. Evlerinde üretim yapan Hristiyanlar, bodrum katlarındaki mahzenlerde şarap üretmektedir.⁶⁶ Müslüman-Türklerin evinde şarap mahzenleri yerine başka üretim alanları bulunmakta, evin yanındaki avluda/bahçede, bahçedeki müştemilatta açık alanlarda üretim yapmaktadırlar; muhtemelen geç devirlerde de bodrum katlarını kullanmaya başlamışlardır.

Yukardaki kısa açıklamadan Germir’deki Hristiyan evlerinin plan açısından Müslümanların evlerine benzediği ve farkları bulunduğu anlaşılmaktadır. Sadece Germir için değil, bütün Osmanlı Anadolu’su için buna benzer bir değerlendirme yapılabilir. Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç, birarada yaşayan halkların birbirlerini etkiledikleri ve neticede benzer⁶⁷ ve farklı yanları olan kültürler oluşturduklarıdır. İslamiyetle beraberinde gelen Arap etkisi sonucu Türklerde gelişen yeni mahremiyet anlayışı, ev girişlerini ve odalar arasındaki bağlantıları etkilemiş olabilir. Germir’de Hristiyanların Türk kökenli (Türkofon) olması da Müslümanlarla Hristiyanlar arasında ortak değerlerin oluşmasına yol açmış olabilir.

⁶² Tehcir ile birlikte Yunanistan’a gönderilen Charikleia Bostantzoglou (Harikleia Bostancıoğlu)’na ait 27.9.1957 tarihli Yunanca belgede “*Sedir (Setiri), Serpetlik ve Tandır Minderi*” gibi bazı mobilya ve eşyalar hakkında tanımlamalara yer verilmiştir. Bunlardan;

Sedir (Setiri) mobilyası; kışın tahtadan yazınsa taştan oluşan ve duvarların yanında bulunan divanlara verdiğimiz isimdi. Sedinin üstüne veya yere ise uzun-dar döşekleri koyup üzerlerine oturuyorduk.” şeklinde anlatılırken, Şerbetlik (Serpelik) mobilyası; “*Tüm odalarda şerbetliğimiz vardı. Sadece skemni ve gaz odalarında yoktu. Serpetlik tahtadandı ve duvarın içine gömülüydü, aynı yüklükler gibi. Yukarı kısmında iki kanattan oluşan bir dolabı vardı ve bunu kilitleyip içine değerli eşyalarımızı yerleştiriyorduk. Mücevher, para v.b. Dolabın hemen iki yanında birtakım yerler vardı ve bunların üstünde örtü yoktu, buraya lambayı veya başka birtakım eşyaları yerleştiriyorduk. Dolabın hemen altında masa şeklinde bir tahta vardı. Bunu hemen altındayla alçak bir dolap daha vardı. Bunun içine bardakları, tatlı kaşıklarının bulunduğu gümüş kadehi ve değerli servis malzemelerimizi koyuyorduk.*” şeklinde anlatılmaktadır.

Ayrıca ısınma amaçlı kullandıkları Tandır’a ait Minder’nden; “*Yere koyduğumuz ve skemninin etrafında oturduğumuz bir çeşit yastığa minder (minteri) adını veriyorduk. Minderin içinde ya yün veya pamuk vardı ve üstü de tek renkten oluşan bir kılıfı kaplıydı ve bunun hemen üstünde de dal desenli veya çizgili başka bir kılıf vardı.*” olarak söz edildiği görülmüştür. (Küçük Asya Araştırma Merkezi / Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Atina), Sözlü Gelenek Arşivi (Αρχείο Προφορικής Παράδοσης), Kermira (Κερμύρα) dosyası: ΚΑΠ 85-88.)

⁶³ “Eski Türk evlerinde bacak ve ayakları ısıtmak için bir iskemle altına konarak üstüne yorgan örtülen mangal.” Arseven, 1983, s. 1909.

⁶⁴ Ortodoks Rum; bunlara Türkofon Rum, Karamanlı ya da Anadolu Türkleri de denilmektedir. Bölgede yaşayan Hristiyanların anadilleri Türkçeydi ve başka dil bilmezlerdi. (Cömert, 2014, s. 118).

⁶⁵ Anadolu’da Hristiyan azınlık kültürünün birarada ele alınmasının nedenlerinden biri de bunların birbirine yakın olmasındandır: Osmanlı dönemi konut mimarisinde Rum’larla başlayan farklılaşma, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeniler tarafından sürdürülmüştür, ancak 20. yüzyıl başlarında dahi ayrı bir Ermeni ya da Rum evinden söz etmek zordur Tanyeli, 2003, s. 238.

⁶⁶ Büyükmihçi, 2005, s. 84.

⁶⁷ “Harem-Selamlığın bulunmadığı Gayrimüslim evlerindeki “misafir odası” kavramı “başoda” yerine kullanılmaktadır.” Büyükmihçi, 2005, s. 77, s. 87.

Sonuçta Germir'deki Pehlivan Evinin başodasındaki sabit mobilyaların Müslüman Türklerin başodalarındaki sabit mobilyalarla neredeyse tıpatıp aynı olduğu söylenebilir. Bir Hristiyan evi olarak inşa edilen Germir'deki Pehlivan Evinin başodasındaki sabit mobilyaların bu denli Müslüman Türklerin evlerindeki eşyalara benzemesi ilgi çekicidir. Pehlivan evinin başodası ve içindeki mobilyalar, halklar ve kültürler arası etkileşimlerin her alanda tasarımı nasıl etkilediğini gösteren iyi bir örnek olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynaklar

- Altuğ, Y. (2016) Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri, İstanbul, HDV Yayınları.
- Armutak, A. (2004) "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar" İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Cilt 30, Sayı 2, s. 143-157.
- Arseven, C. E. (1957), "İstampaj, Kartal, Kemer", Sanat Tarihi Ansiklopedisi, C.II, s.764, s.968, s. 1007.
- Arseven, C. E. (1983), "Paygâh, Şaman", Sanat Tarihi Ansiklopedisi, C.IV, s. 1598, 1862.
- Arseven, C. E. (1983), "Yanlık, Yatak Dolabı", Sanat Tarihi Ansiklopedisi, C.V, s. 2210, s. 2224.
- Büyükmihçı, G. (2005), "Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü", Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Çelebi, Ç. L., (2017), "Konut ve Göç: 19. yüzyıl Kayseri Rum Evleri", Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt 32, Sayı 1, s. 17-45.
- Çokona, A. (2016) 20.yy Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri, İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- Cömert, H. (2010), "Germir", Kayseri Ansiklopedisi, C.2, s. 353.
- Cömert, H. (2014), Germir, Kayseri, Mazaka Yayıncılık.
- Çoruhlu, Y. (1995) Türk Sanatında Hayvan Sembolizm, İstanbul, Özal Matbaası.
- Demiraslan, D. (2005), "Türkiye'de Oturma Mobilyası: Batılılaşma ve Değişim" Arredamento Mimarlık, Sayı 100+85, s. 119-123.
- Eldem, S. H. (1987) Türk Evi, C.III, İstanbul, Türkiye Anıt, Çevre, Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.
- Günay, R., (1989), Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hamilton, W. J. (2013) Küçük Asya, Ankara, Midas Yayın No:1.
- Hasol, D. (1979) Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, Yem Yayınları.
- İlter, F. (1988) "19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Mimarlığı'nda Kayseri Yöresi Hristiyan Yapıları: Germir ve Endürlük Kiliseleri" Belle-ten, Sayı 205, s. 1666.
- Kanlıçay, S. S., (2007) "Barok-Rokoko Yorumlu 18. yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Kartal, M. (1990) "Eski Kayseri Evinde Taşın Kullanımı" İlgi Dergisi, Yıl 24, Sayı 61, s. 11.
- Korat, G. (2000), "Mazattaki Kasaba Germir" Agos Gazetesi, s.12.
- Kuban, D. (1995) Türk "Hayat"lı Evi, İstanbul, Mısırlı Matbaacılık A.Ş.
- Kuban, D. (2017) Türk Ahşap Konut Mimarisi 17-19. Yüzyıllar, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rizos, N. S. (1856) Kapadokika, İstanbul, Anatoli Matbaası.
- Sayan, Y. (1997) Uşak Evleri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tanman, M. B. (2008) "Sadullah Paşa Yalısı'nın Geç Dönem Osmanlı Mimarlığındaki Yerine İlişkin Bazı Gözlemler", Ed.: Deniz Mazlum (editör) Sadullah Paşa ve Yalısı (Bir Yapı Bir Yaşam), İstanbul, Yem Yayın:139, s. 139.
- Tanyeli, U., (2003) "Başlangıcından Modernleşmeye Osmanlı Çağı", Sey Yıldız (yazar) Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 284-297.
- Uluengin, F., Uluengin, B., Uluengin, M. B. (2016) Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları, İstanbul, Yem Yayın No: 71.
- Yavaş, G. (2016) "İç Anadolu Bölgesi Ağızlarında Ev, Mutfak, Tarım ve Hayvancılık Terimleri Sözlüğü", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Yılmaz, F.Y. (2005), "Batı Tarzı Saray Mobilyasında Osmanlı Kimliği", İstanbul, T.B.M.M Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını No: 27.

Arşiv Kaynakları

- Abdullah Tezer Kişisel Fotoğraf Arşivi.
- Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Koruma, Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü (KUDEB) Arşivi.
- Küçük Asya Araştırma Merkezi/ Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Atina), Sözlü Gelenek Arşivi (Αρχείο Προφορικής Παράδοσης), Mübadil Yerleşimleri Dosyası: No.13.
- Küçük Asya Araştırma Merkezi/ Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Atina), Sözlü Gelenek Arşivi (Αρχείο Προφορικής Παράδοσης), Kermira (Κερμίρα) dosyası: ΚΑΠ 85-88.
- Vedat Ağca Kişisel Fotoğraf Arşivi.

İnternet Kaynakları

- <https://digitalcollections.nypl.org/items/95d04112-04fd-4164-e040-e00a18067503> [Erişim tarihi: 16 Kasım 2017]

100 Yıl Önce-100 Yıl Sonra Mardin: Birinci Cadde ve Halkevi Binası Üzerinden Bir Modern Kent Okuması

A Hundred Years of Mardin as a Modern City in the case of Birinci Cadde (the First Avenue) and Halkevi (the People's House)

● Halil İbrahim DÜZENLİ, ● Evrim DÜZENLİ

ÖZ

Türkiye’de Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemleri boyunca parçasal müdahale ve modernlik imgeleri arayışı sonucunda geleneksel kent yapıları dönüştürülmüştür. 2000’lerden sonra geleneksel kent ile kurulan ilişkinin geldiği yeni noktada ise, geleneksel kentlerin eski bir imge olarak ortaya konulduğu turizm ve mekan tüketimi odaklı yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada, modernleşme deneyimi, Mardin kentindeki 1915 yılında genişletilmeye başlanan ve Erken Cumhuriyet döneminde genişletilme çalışmaları devam eden Mardin Birinci Cadde ve 1938 yılında açılan Mardin Halkevi Binası üzerinden örneklenmiştir. Çalışmanın yöntemi, 2008-2015 yılları arasında yerinde yapılan gözlemlere dayalı tespitlerdir. İlgili literatür, çizim ve görsel belgeler incelenmiş, yapılan tespitler fotoğraflar ile görselleştirilmiştir. Bu haliyle yaklaşık 100 yıllık öyküleri betimleyip irdeleyen çalışma, giderek yaygınlık kazanan “özel mekan ve bina tarihleri” literatürüne de bir katkı olarak görülmelidir. Çalışma sonucunda Mardin Birinci Cadde ve Halkevi üzerinden Mardin kentinin modernlik deneyiminin anlaşılması beklenmektedir. Birinci Cadde başlangıçta yeni ulaşım aracı olan otomobillerin geçişi için genişletilmiş, 2013 ve 2014 yıllarında ise yayalaştırma ve cephe sağlıklılaştırma çalışmaları yürütülmüştür. Birinci Cadde üzerinde yer alan Halkevi 1938 yılında betonarme yapıım sisteminde, sıvalı bir kültürel kurum yapısı olarak betonarmenin kente ilk girişini temsil etmekte iken, 2011 yılında sıvası sökülerek, cephesi derin derzli taş duvar görüntüsüne büründürülmüş ve butik otele dönüştürülmüştür. Böylelikle 20. yüzyıl başlarının modernist ve ulusal idealleri doğrultusunda şekillenen iki mekan, 21. yüzyılın turizm ve tüketim odaklı kullanımına dönüşmüştür.

Anahtar sözcükler: Erken Cumhuriyet dönemi; Geç Osmanlı Dönemi; Mardin; Mardin Birinci Cadde; Mardin Halkevi Binası.

ABSTRACT

Throughout the Late Ottoman and the Early Republican periods in Turkey, traditional urban fabrics have been transformed as a result of many fragmentary interventions. By the 2000s, the relationship between urban design and traditional urban fabric attained a new level, where the new focus of intervention was the tourist industry in which the image of traditional town was polished in conformity with spatial consumption. The modernization process is exemplified by two interventions in Mardin city: the First Avenue (1915-2013) and the People's House (1938-2011). The method of the study is based on the information obtained through on-site observations made between 2008 and 2015. Related literature, drawings and visual documents were examined. As the study depicts the stories of the last 100 years, it is expected to be seen as a contribution to the literature of prevailing "history of the private space and buildings". In the conclusion of the study, the modernization efforts in Mardin have been evaluated through the examples of the First Avenue and People's House. Initially, the Avenue was expanded to allow steady flow of traffic that got increased due to automobiles appearing as a new means of transportation, and later in 2013 and 2014 it was transformed into a pedestrian area in parallel to the rehabilitation of the building facades. The People's House with its reinforced concrete structure and plastered facade was the first example of a cultural institution in 1938 representing the introduction of reinforced concrete structure. In 2011, plasters were removed and its facades were converted to a stone bond, and the building was transformed to a boutique hotel. Thus, the two spaces that were reflecting the modernist and nationalist ideals in the beginning of the 20th century, went through a transformation reflecting the 21st century's trends of tourism and consumption focused trends.

Keywords: Early Republican period; late Ottoman Period; Mardin; Mardin First Avenue; Mardin People's House (Halkevi).

İstanbul Şehir Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 02 Mayıs 2017 - **Kabul tarihi:** 04 Kasım 2018

İletişim: Halil İbrahim DÜZENLİ. **e-posta:** halilibrahimduzenli@sehir.edu.tr

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Mardin kentinin Eski Mardin kesiminde yaklaşık 100 yıl arayla gerçekleştirilen iki ayrı inşaat deneyimi ve işlevlerindeki dönüşümü ele alarak, kentte başlayan modernleşmenin günümüze ulaşan sürecini incelemektir. İlk inşaa süreci, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminde Mardin’de yürütölen “kısmî/parçasal modernleşme” faaliyetleridir. Bu dönemde, Mardin’in tek caddesi olan Birinci Cadde’nin genişletilme süreci (1915’den başlayarak) ve aynı cadde üzerinde Mardin Halkevi Binası’nın (1938) inşası gerçekleşmiştir. İkinci inşaa süreç ise, “küreselleşme” etkisinde aynı mekanların kitle turizmi odaklı değişimidir. Bu doğrultuda 2013-2014 yıllarında Birinci Cadde yenilenmiş, Halkevi Binası da butik otele dönüştürülmüştür. Yaklaşık 100 yıl aralıklı modern kent dönüşümlerini örnekleyen Birinci Cadde ve Halkevi Binası’ndaki uygulamalar, Mardin’in fiziki yapısındaki modernleşme tarihinin göstergeleridir. Diğer yandan, Mardin Halkevi ve mimarisiyle ilgili bilgiler, halkevlerini konu alan yayınlarda¹ eksik ya da hatalıdır. Bazı çalışmalarda yalnızca bir fotoğraf olarak² ya da 1944 yılında kullanılmakta olduğu bilgisi yer almış,³ diğeri bir çalışmada ise Mardin Halkevi faaliyetleri ile ilgili çeşitli bilgiler verilmiş, ancak yıkık olmadığı halde “yıkıldı” notu düşölmüştür.⁴ Diğer yandan, Mardin Halkevi Binası’nın mimarisi hakkındaki monografik çalışmalar sınırlı kalmıştır.⁵ Bu nedenle, bu makale, konu ile ilgili literatürü genişletme ve mevcut bilgileri güncelleme bağlamında da bir katkı sağlayacaktır.

Anadolu kentlerinde 19. yüzyıldan başlayarak görölen fiziksel değişim ve dönüşümler, ekonomik, idari ve kültürel modernleşme süreci ile birlikte değerlendirilmelidir. Avrupa’daki sanayi devriminin getirdiğı modernleşmenin etkisiyle Osmanlı Devletinde de Nizam-ı Cedid (1789-1808), II. Mahmut Islahatları (1808-1839) ve Tanzimat dönemi (1839-1876) ile başlayan ve devam eden bir modernleşme ve merkezileşme sürecine girilmiştir. Modern ve merkezi devletin gereğı ve yeni yönetim düzeniyle bağlantılı olarak nizamnameler bu dönemde; ekonomi, hukuk, eğitim ve imar faaliyetleri gibi hemen hemen her alanda değişim ve dönüşümü başlatmıştır.⁶ Yeni ihtiyaç ve işlevler için askeri, resmi, sanayi, eğitim, ticaret, sağlık, konaklama, ulaşım, eğlence ve ikamet yapıları, yangın ve saat kuleleri gibi yapılar inşa edilmiştir.⁷ Değişen devlet ve toplum yapısı, aynı zamanda uluslararası ekonomik ilişkiler sonucu otel, istasyon

ve antrepo gibi yapılar, kent merkezlerinde banka ve büro yapıları, yeni kültür ve eğlence mekanları ortaya çıkmış, devlet işleri eskiden olduğu gibi askeri sınıfın konaklarında değil, resmi dairelerde görölmeye başlanmıştır.⁸ Avrupa ile ticari ilişkilerin sonucu olarak İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut gibi liman kentlerinde ve onların art bölgelerinde dönüşüm daha belirgin olurken, bu tür ekonomik ilişkilerin dışında kalan Anadolu kentlerinde dönüşüm daha yavaş olmuş ve sınırlı kalmıştır. Osmanlı devletinin modernleşme anlayışına paralel olarak geleneksel ve modernin hemen hemen her alanda birlikteliğı, kentlerin fiziki yapılarında yer almıştır.⁹ Anadolu’da hükümet konakları, belediye binaları, yeni caddeler, eski kentlerin geleneksel merkezlerinde eski dokuların içinde kendilerine yer açmışlar, zamanla merkezin ana tanımlayıcı unsurlarına dönüşmüşlerdir. Örneğın Bursa, Edirne, Ankara, İzmir, Konya, Trabzon gibi kentlerde yapılan hükümet konaklarının merkezi devlet imgesinin somutlaştırılmasına katkısı, yapılan resmi törenlerle hükümet meydanlarının “siyasi ve askeri gücün teşhir edilmesini sağlamaya yönelik” kullanımları modern toplum oluşumunun taşradaki uygulama ve araçları arasında zikredilebilir.¹⁰ Bu bağlamda, Mardin Hükümet Konağı ve Hükümet Meydanı da Mardin kentindeki modernleşme dönüşümünün en önemli sembollerindendir.¹¹

Erken Cumhuriyet dönemi (1923-1945), Geç Osmanlı’dan parçasal müdahaleler yapılmış kent mekanları devralmıştır. Ancak Erken Cumhuriyet döneminin Geç Osmanlı döneminden farklı olan modernleşme anlayışı doğrultusunda daha kapsamlı uygulamalar görölür. Farklı nitelik ve ölçeklerde kurumsallaşma aşamaları yaşayan kent planlamasında, mahalle planlamaları, köy planlamaları, eskiden var olan kentlerin planlamaları, yeni kentlerin planlamaları ve bölge planlarından ayrı ayrı bahsetmek mümkündür.¹² 1923’den II. Dünya Savaşı sonuna kadar çeşitli ölçek ve nitelikte yaklaşık 261 harita ve imar planı yapılmıştır.¹³ Geç Osmanlı’daki parçasal müdahaleler ise bazı yerleşmelerde devam etmiştir. Eskiden var olan kentlerin planlamalarında kamusal yeşil alanlar ve parkların yapımı¹⁴ ile genişletilen yollar ya da eski kentlerin “yollarının modern seyrüsefer ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi”,¹⁵ bu tür uygulamalardandır.

Anadolu kentlerinde 19. ve 20. yüzyıllardaki modernleşme süreci ile başlayan değişim ve dönüşüm, 20. yüzyıl sonla-

¹ Yeşilkaya, 1997, s. 208-254; Yeşilkaya, 1999, s.202-206; Durukan, 2006, s. 181-182.

² Yeşilkaya, 1997, s. 253.

³ Yeşilkaya, 1999, s. 206.

⁴ Durukan, 2006, s. 182.

⁵ Monografik yayınlar Mardin Halkevi’nin tarihi ve faaliyetleri ile ilgilidir. Bkz. Dilek, 2013; Dilek, 2014. Mimarisiyle ilgili tek çalışma: Çağlayan, 2009.

⁶ Kentin fiziksel çevresine doğrudan etkisi olacak Ebniye Nizamnameleri de bu yüzyılda hazırlanmış ve uygulanmıştır. Ebniye Nizamnameleri’nin kentsel mekanın dönüşümüne etkisi konusunda bkz. Denel, 1981 ve Denel, 1982.

⁷ Yapı tipleri hakkında ayrıntılı bilgi ve 19. yüzyıl yapıları ile ilgili seçilmiş bir bibliyografya için bkz. Ertuğrul, 2009.

⁸ Tekeli, 2011, s. 48-49.

⁹ Tekeli, 2011, s. 49. Anadolu kent mekanlarının sosyal dönüşümlerle ilintili olarak irdelemesi için bkz. Aktüre, 1975 ve Aktüre 1978. Geç Osmanlı dönemi kentlerinin sosyo-ekonomik yapıları, modernleşme tecrübeleri hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Çadırcı, 1991; Dumont ve Georgeon, 1999; Tekeli, 1999, s. 141-145. Ayrıca Erken Cumhuriyet dönemi mimarlık ve mekan kültürü hakkında değerlendirmeler için bkz. Tekeli,

1999; Bozdoğan, 1999; Baydar Nalbantoğlu, 1999.

¹⁰ Osmanlı hükümet konakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Avcı, 2016, s. 41.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Düzenli ve Taşar, 2012.

¹² Tekeli, 2011, s. 98-105.

¹³ Tekeli, 2011, 123-133.

¹⁴ Gürkaş, 2009, s. 181-186.

¹⁵ Bayındırlık İşleri Dergisi, 1946, s. 183’den aktaran Tekeli, 2011, s. 101.

Şekil 1. 1900'lü yılların başında Mardin'in genel görünümü.²⁰

rı ve 21. yüzyılda yeni bir sürece girmiştir. Anadolu kentleri, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemleri için modernleşme ve merkezileşme anlayışlarını yansıtırken, 2000'li yıllardaki uygulamalar benzer bir yaklaşımla, 1990'ların küreselleşme politikaları¹⁶ ve kitle turizminin artması konuları ile bağlantılı olarak düşünülebilir. Kültürel miras açısından bakıldığında, bu yıllarda, söz konusu mirasın sadece manevi bir değer değil maddi bir zenginliğin de kaynağı olduğu anlaşılmış ve değerlendirilmiş, uygulamalar bu yönde hız kazanmıştır. Bu kapsamda, 2004 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği tam üyelik müzakereleri başlamış, her alanda olduğu gibi tarihi ve kültürel miras alanında da AB politikaları ülke gündemine doğrudan girmiştir.¹⁷ Bir Anadolu kenti olarak Mardin'de, tarihi ve kültürel miras bağlamında hem Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet döneminin merkezileşme politikaları ve parçasal müdahaleleri hem de 2000'lerin küreselleşme politikaları ve kitle turizmi odaklı uygulamaları gerçekleşmiştir. Birinci Cadde ve Halkevi Binası her iki dönemin iç dinamiklerine uygun olarak inşai süreçler geçirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, Halkevleri, Cumhuriyet caddeleri, fabrika yerleşkeleri gibi taşradaki yapılaşmalar, aynı zamanda dönemin ideolojik araçlarıdır.¹⁸ Mardin Birinci Cadde genişletmesi bir plan dahilinde gelişmeyen "parçasal müdahale" olarak değerlendirilebilir. Mardin Halkevi de bu anlamda eski kentteki modernleşme ve merkezileşmenin sembolüdür. Mardin Birinci Cadde ve Halkevi, 1990'lardan itibaren başlayan küreselleşme politikaları ve kitle turizminin etkisiyle 2000'li yıllarda yeniden biçimlenmiştir.

Mardin, Anadolu'da eski kentsel/mimari dokusunu büyük oranda koruyabilmiş nadir yerleşimlerden biridir. Bu

ifadeden kasıt, dokunun tamamının ilk inşa edildiği gibi kaldığı değil, modernleşme tecrübesinin kentleri dönüştürücü hızından ve bu hız dolayısıyla, bir yönüyle tahrip edici etkisinden nispeten az etkilendiğidir. Etkinin azlığı, bir yönüyle, Erken Cumhuriyet döneminde Mardin için toplu ve geniş çaplı bir kent planlama çalışmasının yapılmamış olmasına bağlanabilir. Öyle ki, Mardin'in ilk imar planı 1944 yılında Eyüp Kömürcüoğlu tarafından yapılmış ancak uygulanmamıştır.¹⁹ Böylece Mardin, o dönemde Ankara, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yaygın bir biçimde yapılan modern mekânsal müdahalelerle daha az karşılaşmıştır.

Kentin son derece eğimli topoğrafik yapısı modern planlama müdahalelerini zorlaştırmış ya da yavaşlatmıştır. Konumundan kaynaklı sınırlılıklar, modern bir kentin ihtiyaç duyduğu ulaşım sisteminin gelişmesini engellemiştir. Bu nedenle, Mardin için Erken Cumhuriyet döneminde modern planlama yapılamamıştır (Şekil 1).

Topoğrafik sınırlamalar yanı sıra aynı dönemde bölgesel kaynakların uzun süre ulusal ekonomik üretimin bir parçası haline gelmemiş olması da modern planlama sürecini etkilemiştir. Ekonomik işleyişe dahil olamamak öncelikle ulaşım imkânlarının yetersizliği ayrıca asayiş ve güvenlik ile de ilişkilendirilebilir. Umumi müfettişlik raporlarına göre, 1930'lu yıllardan itibaren Anadolu kentlerinde devlet destekli gerçekleştirilen imar ve bayındırlık çalışmaları, asayiş ile ilgili sorunların devam ediyor olması gerekçesiyle güney illerinde yapılamamıştır.²¹

1990'lı yıllarda ise bölgede yaşanan gerilimler, yatırımların gerçekleşmesini büyük oranda engellemiş, Mardin'de kentin ihtiyaç duyduğu fiziksel gelişmelere imkân vermemiştir. Öte yandan, Türkiye'nin ekonomik gelişme endeksiyle ve kırsaldan kentlere göçen nüfusun artmasıyla

¹⁶ Kent merkezlerinin 1923-1998 arasındaki dönüşümü hakkında sermayenin nitelik değiştirmesi ve nüfus politikalarına etkisi bağlamında, özellikle metropoliten kent merkezleri üzerine bir değerlendirme için bkz. Osmay, 1998.

¹⁷ Toksöz, 2017, s. 89.

¹⁸ Yeşilkaya, 1999; Durukan, 2006; Asiliskender, 2009. Ayrıca dönemin mimari üslup tartışmaları ve sembolik söylemi konusunda bkz. Civelek, 2009.

¹⁹ Tekeli, 2011, s. 130.

²⁰ Şeyhmus Dirim Arşiv.

²¹ Koçak, 2003.

Şekil 2. 1900'li yılların sonunda havadan Yeni Mardin (sol üst bölge) ve Eski Mardin (sağ alt bölge).²²

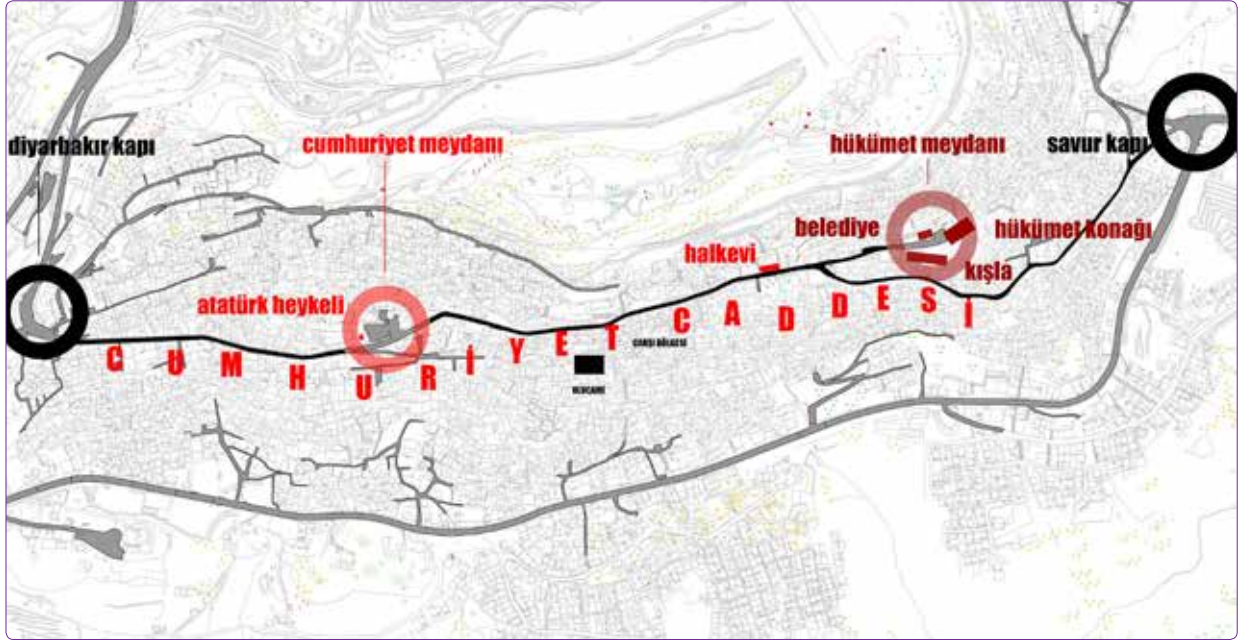

Şekil 3 ve 4. 2010 yılında Yeni ve Eski Mardin.

1990'lardan itibaren Mardin'de eski kentin iki kilometre kuzeybatısından başlayarak Yeni Mardin inşa edilmiştir. 2000'li yıllarda Türkiye'nin geçirdiği ekonomik, sosyal ve siyasal değişim ve dönüşümlere paralel olarak Türkiye genelinde kentleşme hız kazanmış, bu durum, Yeni Mardin'de

de yapılaşmayı arttırmıştır. Yeni Mardin'deki yapılaşma ayrı bir çalışmanın konusu olduğundan bu çalışma kapsamında değerlendirilmemiştir (Şekil 2-4).

²² Murat Çağlayan Arşivi.

Şekil 5. Geç Osmanlı döneminden itibaren Birinci Cadde (Cumhuriyet ile birlikte yeni adı Cumhuriyet Caddesi) ve etrafında oluşan yeni mekanlar

2000-2010 yılları arasındaki merkezi bütçe yatırımları, kente üniversitenin kurulması, küreselleşme politikaları ve ulusal, uluslararası kitle turizmi etkisi, Eski Mardin'in daha fazla gündeme gelmesini sağlamıştır.²³ Bu durum, Eski Mardin'de Birinci Cadde ve Halkevi binası gibi tarihi yapı ve mekanlarda yeni müdahalelere ve dönüşümlere yol açmıştır.

100 Yıl Öncesi: Modern Bir Kente Doğru İlk Adımlar ve Erken Cumhuriyet Dönemi

Ortak idealler etrafında birleşme istenci modern kurumsal yapıların temel dinamiklerinden bazılarıdır. Bununla bağlantılı olarak, Erken Cumhuriyet döneminde başta Ankara'nın başkent olması ve bir rol model olarak inşası, modern eğitim sisteminin yaygınlaştırılması, birçok yerde açılan halkevleri, odaları ve köy enstitüleri, modern mimarlık inşa faaliyetleri, vd. ile toplumsal, ekonomik, tarihsel, mimarlık ve kent planlamayla ilişkili alanlarda ortak bir mimari/mekânsal dilin oluşturulması ve yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.²⁴ Mardin şehri için, otomobil (dolayısıyla Birinci Cadde'nin genişletilmesi) ve Halkevi binası söz konusu ortak idealler doğrultusunda şekillenen mekânsal semboller olarak görülebilir.

Eski Mardin kentinde mimari açıdan ilk modern uygulamalar 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Mardin Rüştüyesi (günümüzde Kız Mesleki Eğitim Lisesi), Hükümet Konağı (günümüzde Mimarlık Fakültesi),²⁵ Kışla ve Süvari Okulu (günümüzde Sabancı Kent Müzesi ve Sanat Galerisi), Belediye binası (y-

kılmış) bu uygulamalar arasındadır. Söz konusu yapıların, kentte alışlagelmiş mekânsal ilişkiler, bina büyüklükleri, silüet ve topoğrafyaya yerleşme açılarından eski dokudan farklılaşmış nitelikleri dikkat çekmektedir. Hükümet Konağı, Belediye ve Kışla binaları, Hükümet Meydanı'nı oluşturmuştur.

Cumhuriyet'le birlikte kentin tek caddesi olan "Birinci Cadde" Cumhuriyet Caddesi'ne dönüşmüş, Cadde'nin genişletilme ve daha fazla görünür kılınma çabaları sürekli devam etmiştir. Cumhuriyet Meydanı, Atatürk Heykeli (1965) ve devamında Halkevi kentin merkezi aksında konumlanmıştır. Kentte fiziki mekân açısından olduğu kadar Cumhuriyet ideolojisinin benimsenmesine yönelik zihinsel olarak da gerçekleştirilen en önemli inşaalardan ikincisi Mardin Halkevi'nin kuruluşudur. Mardin Halkevi, kuruluş amacı ve içerisinde gerçekleştirilen etkinlikler açısından değerlendirildiğinde Mardin için modernlik deneyiminin inşa edildiği en önemli merkezdir. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde 1932 tarihinde ilk halkevleri kurulmaya başlanmış ve ülke genelinde 14 halkevi kurulmuştur. Mardin Halkevi 23 Şubat 1934 tarihinde açılışı kararlaştırılan 74 halkevinden biridir. Halkevleri, Demokrat Parti'nin girişimleri sonucunda 1951 yılında bir dönem kapatılmış ve 1960 askeri darbesi sonrasında dernek statüsünde tekrar açılmıştır. 1980 darbesinde tekrar kapatılmış, 1987 yılında açılmış ancak mahiyeti bütünüyle değişmiştir. Halkevlerinin bu açılış ve kapanış sürecinden Mardin Halkevi de etkilenmiştir (Şekil 5).²⁶

²³ Mardin hakkında söz konusu dönemdeki kent kimliği incelemesi için bkz. Güneş, 2013, s.41-80.

²⁴ Bu konunun Trabzon kenti ile ilgili

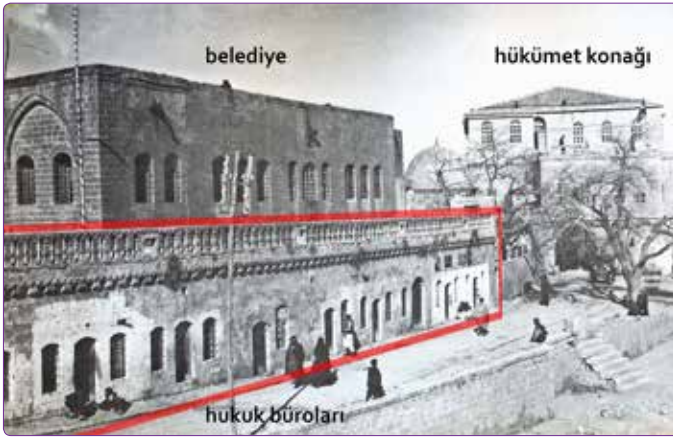
açılımları için bkz. Düzenli, 2009.

²⁵ Hükümet Konağı'nın dönüşümü hakkında bir inceleme için bkz. Düzenli ve Taşar, 2012.

²⁶ Halkevlerinin kurumsal yapısı ile ilgili bilgi için bkz. Aydın vd., 2000, s.375, Yeşilkaya, 1999, s. 4-6; Durukan, 2006, s. 88-93; Dilek, 2013. Halkevlerinin mimari yönüyle ilgili bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Durukan, 2006, s. 116-154; Yeşilkaya, 1997, s. 119-189; Yeşilkaya, 1999, s. 109-196.

Şekil 6–8. 1912, 1925 ve 1930’lu yıllarda Birinci Cadde.²⁹

Şekil 9. Geç Osmanlı döneminde Mardin Hükümet Konağı, Belediye binası ve alt katında yer alan hukuk büroları.³⁰

Şekil 10. Birinci Cadde’nin genişletilmesi sonrasında, 1920’lerde Hükümet Konağı, Belediye binası ve Belediye’nin alt katındaki yıkılmış olan hukuk büroları.³¹

Kent dokusunu etkileyen ve değiştiren en önemli müdahale otomobilin kente girişi ile gerçekleşmiştir. Diyarbakır Kapı’dan eski Hükümet Konağı binasına (şimdiki Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’ne) ve Savur Kapı’ya kadar uzanan ana cadde (Birinci Cadde) daha önce insan ve

Şekil 11. Alman Birliği Fotoğrafhanesi tarafından çekilen, genişletme çalışması sonrasında 1917 yılında Birinci Cadde.³²

hayvan trafiğiyle kendiliğinden belirlenmiş olan geleneksel sokak genişliğindeydi. Fakat her dönemde merkezi bir aks olma özelliğini korumaktaydı. 1914-1915 yılından itibaren “darlığı” gündeme gelmiş, bu tarihten itibaren farklı zamanlarda, yol üzerinde konumlanan yapıların bir bölümü yıkılmış, bazıları ise kesilmiştir. Savaş yılları olan 1914-1915 yıllarında, demiryolu yapımı işiyle uğraşan Almanlar kente arabalarıyla giremeyince Cadde genişletilmeye başlanmış, 1923 ve 1927’de iki kez daha genişletilmiştir. Böylelikle iki kilometre uzunluğunda, on beş metre genişliğinde bir cadde oluşmuştur.²⁷ Ana Cadde üzerinde inşa edilen Halkevi binası 1938 yılında açılmıştır. 1964 yılında istimlak işlemleri yapılarak Cumhuriyet Meydanı açılmış ve 1965 yılında Cumhuriyet Meydanı’na Atatürk Heykeli yerleştirilmiştir (Şekil 6–14).²⁸

²⁷ Bu ilk genişleme sırasında Patriye Kilisesi’nin bir bölümü de yıkılmıştır. Aydın vd., 2000, s. 372.

s.373.

²⁹ Bekin, 2010, s. 145, 274 ve 155.

³⁰ Bekin, 2010, s. 166.

³¹ Bekin, 2010, s. 161.

³² Bekin, 2010, s. 151.

Şekil 12. Genişletme çalışmaları sonrasında 1920'lerde Birinci Cadde.³³

Şekil 13. 1919 yılında Birinci Cadde.³⁴

Şekil 14. Birinci Cadde üzerinde 1940'lı yıllarda yapılan modern park.³⁵

Alman Birliği Fotoğrafhanesi'nin çekmiş olduğu fotoğraflara referansla, ilk yol genişletme çalışmalarını, Birinci Dünya Savaşı sırasında (1914-1918) Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanların gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. 1938 tarihli Mardin Halkevi yayınına³⁶ göre ise günümüzdeki "geniş ve muntazam cadde", 1915 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın "yapıcı ve yaratıcı himmet ve emirleri üzeri-

ne" meydana gelmiştir.³⁷ Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'a geçmek üzere Resülayn'dan³⁸ itibaren otomobille Mardin'e gelmiştir. Bu, aynı zamanda Mardin'in gördüğü ilk otomobildir. Ana Cadde ile ilgili anlatımlarda son derece manidar bir ifade dikkati çekmektedir: "Mutlu otomobil".³⁹ Mustafa Kemal'in otomobiliyle eski kent içinde konaklayacağı yere gitmesi mümkün olmamış, geceyi geçireceği Mardin Rüştüyesi'ne (günümüzde Kız Mesleki Eğitim Lisesi) kadar, o dönemde oldukça gayri sıhhi olan sokaklardan yaya ulaşması gerekmiştir. Birinci Cadde genişletme meselesi gündeme getirildiği her açıklamada Mardin'in dar, dik ve kirli sokaklarından şikayet edilmektedir.⁴⁰ Yolların darlığı, eğimi ve temizliği meselesi Halkevi yayınına hazırlayanların Mardin için sürekli dile getirdikleri, genişletme ve ıslah projeleri geliştirdikleri meseleler olarak gözükmektedir.

Otomobil ve dar sokak imgesi, sadece mekânsal değil aynı zamanda modern-geleneksel karşıtlığı ilişkisine sahip-

³⁶ 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, 1938. Bu yayın Mardin ve Erken Cumhuriyet ideolojisi hakkında son derece değerli malzemeler içermektedir. Dış kapağı ve iç kapağındaki künye bilgilerinde bazı uyumsuzluklar bulunmaktadır. Mardin Halkevi tarafından Cumhuriyet'in on beşinci yılı onuruna çıkarılan yayın, dört bölümden oluşmaktadır. Alt başlıklar şöyledir. Birinci Kısım: "Atatürke sonsuz minnet ve şükranlar", "Mardini tanıyalım", "Mardinin coğrafi benliği", "Mardin tarihine toplu bir bakış", "Mardinin ismi", "Mardin Türküdür", "Milli mücadelede Mardin". İkinci Kısım: "Mardin şehri", "Mardin Belediyesi", "Tarihçe", "Mardin'de Cumhuriyet devrine kadar şehircilik", "Cumhuriyet belediyesi". Üçüncü Kısım: "Cumhuriyet Halk Partisi", "Halkevleri", "Mardin Halkevi", "Mardin Halkevi çalışmaları". Dördüncü Kısım: "Mardin kazaları", "Hususi idare", "Bayındırlık işleri", "Kültür işleri", "Sağlık işleri", "Ziraat, baytar ve orman işleri", "Umumi iktisat durumu", "Ürünler ve cinsleri", "Mardin sanayii", "Ticaret ve sanayi odası", "Faydalı kurumlar".

³⁷ Ancak bu bilgi hatalıdır, çünkü Mustafa Kemal Paşa, 1915 yılında Çanakkale Savaşı'nda görevlidir. 1916 yılında Doğu Cephesi'ne atanması nedeniyle Mardin'e gelmiştir. Bu Mustafa Kemal'in Mardin'e ilk ve son gelişidir (Bkz. Tezer, 1972; Çalışlar, 2010).

³⁸ Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesine komşu olan Resülayn, bugün Suriye sınırları içinde kalmaktadır.

³⁹ Tam ifadeler şöyledir: "Büyük Şef, Diyarbakır'a geçmek üzere Resül'aynden itibaren otomobille Mardine gelmişler ve geceyi şimdiki Orta okul binasında geçirmişlerdir. Mardinin ilk gördüğü otomobil, Büyük Kurtarıcıyı kendisine kavuşturan bu mutlu otomobil olmuştur.

Mardin, o tarihte harabî içerisinde yüzüyordu. Yollarından değil otomobilin, iki insanın yanyana geçmesi mümkün değildi. Halbuki, arkadan birçok nakliye kamyonları gelecekti.

Büyük Önder, belediye reisi Bay Hıdır Kümeliyi çağırttı. Fakat, 120 bin kuruştan ibaret olan belediye varidatıyla bu işi başarmak imkânı yoktu. Eşsiz Mustafa Kemal, belediye reisini maruzatında haklı buldu ve yolların açılması, sair imar işlerinin tezelden yapılması için belediye reisi emrine 200 mevcutlu bir istihkâm bölümü verdi.

İşte, bugünkü geniş ve muntazam cadde, bundan 23 yıl evvel ve Büyük Kurtarıcının yapıcı ve yaratıcı himmet ve emirleri üzerine meydana geldi." 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, 1938, s.24-25. 1938 yayınındaki imla ve noktalama işaretleri aynen korunmuştur. Bu ifadeler ek olarak yayının 70. sayfasında "yollar" başlığı altında aşağıdaki ifadeler yer almaktadır: "Şehirde cadde adı verilebilecek yol yoktu. Buna en güzel bir misal olarak Büyük Atamızın Diyarbakır'a geçmek üzere Mardini teşriflerinde, otomobillerinin ilerleyemeyip durmasını gösterebiliriz. Ana cadde bu halde olunca diğer yol ve sokakların ne acıklı bir durumda olduklarını tahmin etmek güç olmaz. O tarihte hiçbir yolun 2-3 metrelik kısmında bile orta bir intizam göze çarpmazdı. Her adım başında nispeti on santimden aşağı düşüyen çukurlara rastlanır; bu yollar kişin çamurdan, yazın tozdan sökülmez bir manzara taşırlardı."

⁴⁰ "Cumhuriyetten evvelki Mardini büyük ve harap bir köye benzetebiliriz. Bu köyün ne araba geçecek bir yolu, ne suyu, ne ışığı, ne bir tek ağacı vardır. Bütün yolları pislik, sokakları gübre, çarşıları mikrop kaplamıştı. Yol dediğimiz, iki adamın yanyana zor yürüyebildikleri bir geçit, sokak adını verdiklerimiz, elli derece meylinde yalçın iniş ve yokuşlar, çarşı ismiyle andıklarımız da küçüklü, büyüklü mağara ve oyuklardan ibarettir." 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, 1938, s.70-71.

³³ Bekin, 2010, s. 272.

³⁴ Bekin, 2010, s. 152.

³⁵ Bekin, 2010, s. 162.

tır. Otomobil temelde, sanayi toplumuna aittir ve kalabalıklaşan ve sınırları genişleyen kent içinde veya kentler arasında ulaşımı kolaylaştırır. Mardin gibi küçük ölçekli bir taşra kenti için önemi azdır. Çünkü kent otomobil akışına göre biçimlendirilmemiştir ve geleneksel bir taşra kenti olarak sınırlar yaya mesafesinde bulunmaktadır. Ayrıca kırsal ekonomik yapı, sanayi toplumuna eşdeğer bir üretim potansiyeli ve dolayısıyla kazanç sağlamadığı için o dönemde, bireyler açısından epeyce lüks sayılacak otomobil sahibi olmak kentte yaşayanların neredeyse hiçbiri için mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla otomobilin bu dönemde, kent ile teması simgesel düzeydedir. Mardin için bir metafor ve modern bir gerçeklik olarak otomobil, modernleşme deneyiminin ve geleneksel-modern karşılaşmalarının temsil aracı olarak görülebilir.

Erken Cumhuriyet döneminde, modern bir kurum olarak kentte faaliyet göstermeye başlayan halkevinin, amaçlanan kültürel ve sosyal dönüşümü sağlama yönünde bir programı olduğu ifade edilebilir.

Yeni ve müstakil olarak yapılan binasına taşınmadan önce dört yıl başka bir binada (muhtemelen bir konut yapısında) faaliyet göstermiştir. 1938 tarihli yayında, Halkevi'nin açılış günü şöyle anlatılmaktadır:

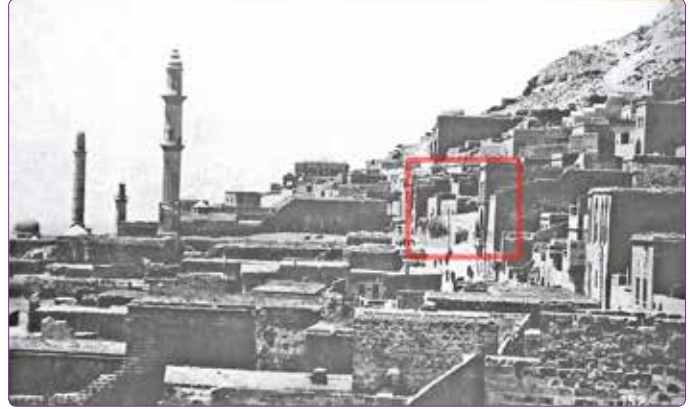
"23 Şubat 1934... Kapalı, karlı, tipili bir Cuma günü... Kulakların tırmalandığı şiddette uğultular hasıl ederek çarpışan rüzgarlar ağacı ve insanı deviriyor. Damlarda, caddelerde, kapı önlerinde kardan tepecikler vücutta gelmiş. Kasırga ve soğuk, sanki evinden ayrılanı bekliyor.

Fakat hayret!.. Denizden 1300 metre daha yüksek bir dağın yalçın sırtlarında hüküm süren bu dehşete rağmen, büyük cadde⁴¹ güneşli günlerden daha kalabalık... Kapı önlerindeki tepecikler bir anda yıkılıyor, yolları kaplıyan kar boyları aşıyor ve bir insan seli, muayyen bir hedefe doğru akıyor...

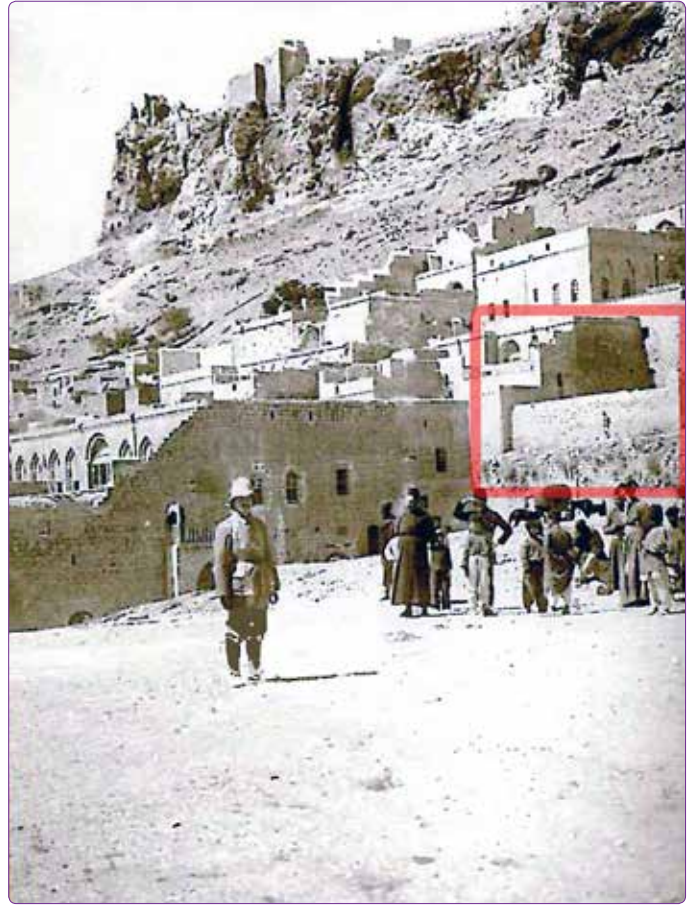
*İşte, Mardinde Halkevi böyle bir günde açılmış ve Mardinliler bu eve, anlattığımız şekilde koşmuşlardır."*⁴²

Mardin, hiç de sıradan olmayan bir açılışa ev sahipliği yaparken bu olay, doğal olarak kent halkının merakını uyandırmış ve ilgisini çekmiştir. Diğer taraftan halkevinin açılış hikâyesi, yayının geri kalanında da sıklıkla tekrar edilen "Türklük" kavramı ve seçme görsellerde yer alan, yeni kamusal mekanlarda (parklar, caddeler, çarşılar, halkevi gibi) daha fazla görünür olan insan figürleri ile devam ettirilmektedir (Şekil 15 ve 16).

Mekan ya da bina söz konusu olduğunda da benzer bir sunumla karşılaşılmaktadır. Halkevi'nin yeni müstakil binası Birinci Cadde'ye sınır bir parselde, Cadde'ye göre kuzeyde kalan boş bir arsada yapılmıştır. Hem mimarisiyle hem de içindeki toplantılarda "özen gösterilen" kıyafetlerle Hal-

Şekil 15. Mardin Halkevi'nin yapıldığı boş arsa.⁴³

Şekil 16. 1917 yılında Halkevi arsası ve önünde halk bahçesi yapılacak olan arsa.⁴⁴

kevi Binası artık Mardin'in en modern görüntüsüdür. Bu noktada doğrudan binayı ve binanın kurulma gerekçesini heyecanla anlatan Halkevi Yayını'ndan uzun bir alıntı yapmak anlamlıdır:

"... Mardin Halkevinin bundan böyle bize vereceği plânço [verim], birincisinden kat kat daha zengin, daha özlü ve şumullü [geniş kapsamlı] olacaktır. Bunun sebebi, böyle bir

⁴¹ Alıntılarda yapılan vurgular yazarla- ⁴² 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, ra aittir. 1938, s. 88.

⁴³ Bekin, 2010, s. 159.

⁴⁴ Bekin, 2010, s. 103.

Şekil 17. Halkevi Binası inşaatı.⁴⁶

Şekil 18. "Yeni Halkevi kurağı" [binası].⁴⁷

imkânî temin edecek büyük ve modern bir binaya nihayet kavuşmuş olmasındır.

Filhakika, Mardin Halkevi için kurulan bina, güzel ve muhteşem bir eserdir. Bir büyük temsil ve konferans, dört içtima salonu ile müteaddit çalışma odalarından mürekkep olup en güzel tarzda ve betonarma olarak inşa edilmiştir. Elektrikle tenvir olunan salon ve odalardan bir kısmının tefrişi bitmiş ve artakalanının ikmali için bu sene bütçesine dokuz bin lira fazla tahsisat konmuştur. Yeni binaya 1-7-1938 de taşınılmış ve iki ayda bütün azâların iştirakile 41 yönetim kurul toplantısı yapılmıştır.

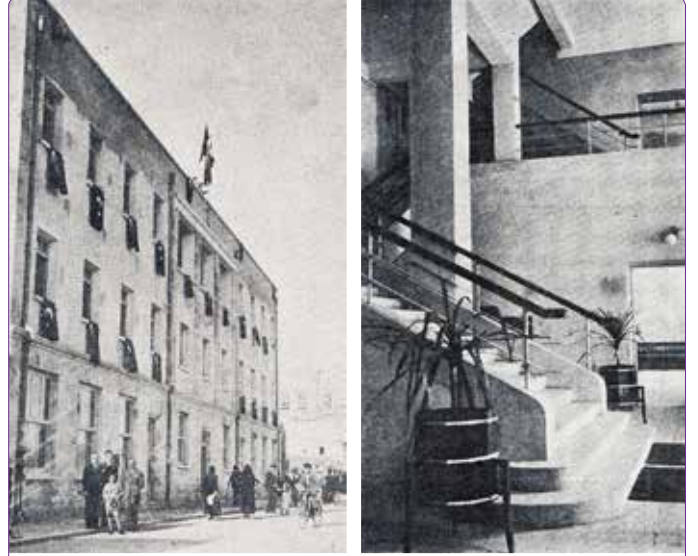
Bu binaya nakledildikten sonra halkın sinema ihtiyacı da düşünülmüş ve portatif bir sesli sinema makinesi celbolunarak salon ve terasda 15 kadar faydalı film gösterilmiştir. Haftanın bir gecesi aile toplantılarına tahsis edilmiş ve bu toplantılardan çok müspet neticeler alınmıştır. Gecelere, en ziyade yerli halk iştirak etmekte ve toplantılardaki nezahat ve düzgünlük tam bir seviyeye ulaşmış bulunmaktadır. Bu toplantıların, umumî kıyafetin kendiliğinden düzelmesine de yardımı dokunmaktadır.

Yeni kurağa taşınmasından sonra fevkalâde rağbet ve alâka görmeye başlayan Mardin Halkevinin önümüzdeki seneler daha verimli olacağı şimdiden anlaşılmaktadır." (Şekil 17-21)⁴⁵

⁴⁵ 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, 1938, s. 90.

⁴⁶ 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, 1938, s. 85.

⁴⁷ 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, 1938, s. 82.

Şekil 19-21. "Yeni binanın yandan görünüşü", "Yeni binada antre", "Yeni Halkevi binasında Başkan odası".⁴⁸

Halkevi'nin karşısında kalan, günümüzde halen bir çay bahçesi olarak işlev gören Birinci Cadde'nin güneyindeki boşluk ise Halkevi'nin açık mekanı olarak istismâl edilmiştir.⁴⁹ "Şehrin tam ortasına" yapılan "modern ve güzel bir halkevi binası"ndan başka, 1939 yılında Birinci Genel Müfettişlik'in yayınladığı Güneydoğu kitabında, Mardin'in diğer yeni kamusal mekanları olarak, "göz alabildiğine kadar uzayan bir sahayı gözeten geniş bir set halinde park", ileride bu parkta dikilecek olan "ebedi şefin abideleri", "yeni bir hastane", "bahçeler içinde bir vali konağı" ve "yeni bir ilkokul" sıralanmaktadır (Şekil 22 ve 23).⁵⁰

1 Temmuz 1938 tarihinde açılışı yapılan yeni mekan başlangıçta iki birimden oluşmaktadır. Birinci Cadde'ye bakan

⁴⁸ 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, 1938, s. 82, 86, 89.

⁴⁹ "Halkevi binası önündeki sahanın aile bahçesi haline getirilmesi takarrür etmiş ve istismâl muamelâtıyla bir kısım toprağın tesviyesi bitmiştir. En güzel ve mükemmel bir eser halini alması için hiç bir fedakârlıktan çekinilmeyecek olan halk bahçesi 1940 da Yüce Önderimizin büyük kıt'ada bir heykelleri dikilmek suretile büsbütün süslenecektir." GüneyDoğu: Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939, s. 214'den aktaran: Aydın vd., 2000, s. 373.

⁵⁰ GüneyDoğu: Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939, s.214'den aktaran: Aydın vd., 2000, s. 373.

Halk bahçesinde toprak tesviyesi

Şekil 22. 1938 yılında "Halk bahçesinde toprak tesviyesi".⁵¹

Şekil 23. 2009 yılında Halkevi Binası ve karşısında özel çay bahçesi.

güneydeki birim üç katlıdır. Diğer birim ise kuzey yönündeki temsil salonudur.

Güney birim Halkevi'nin ana mekanıdır. Yapıya Cadde'den üç giriş kapısıyla girilmektedir. Bunlardan biri, merkezi aksta yer alan ana giriştir. Ana giriş kapısı, galerili ve binanın en etkili mekanı olan giriş holüne açılmakta, anıtsal bir merdivenle üst kata bağlanmaktadır. Diğer iki kapı müstakil olarak kullanılabilmekte, doğu yönündeki kapı doğrudan toplantı salonuna, batı yönündeki ise ara mekan olan bir hole, oradan toplantı salonu ve odaya giriş sağlamaktadır. Birinci katta binanın doğu ve batı yönlerinde iki toplantı salonu bulunmaktadır. Diğer bina olan temsil salonuna bu kattan ulaşılmaktadır. Ayrıca binanın tuvaletleri bu katın doğu kanadındadır. Orta mekan ise galerili, iki kat yüksekliğinde bir anıtsal mekandır. Birinci ve ikinci kat arasında temsil salonu binasından ulaşılan bir loca mekanı vardır. İkinci kat bir toplantı salonu ile irili ufaklı beş oda ve depolama birimlerinden oluşmaktadır. Üçüncü katın en

önemli mekanı ise ana cephenin oluşumunda karakteristik bir rolü olan balkondur. Ayrıca bu kattan binanın düz çatısına da ulaşılmaktadır. Binada toplamda beş toplantı salonu ile on bir oda bulunmaktadır. Mekansal kurgu ve işlev açısından zemin katta yer alan galerili giriş holü ve anıtsal merdiven, zemin kat ve birinci katın ortak mekanı olan galeri, ara katta yer alan loca, ikinci katta yer alan balkon ayrıca vurgulanmalıdır. Bu mekanların, kuzey-güney yönünde merkezi aks üzerinde konumlanmaları, dönemin diğer Halkevi binalarıyla olan benzerlikleri bakımından sembolik özellikte oldukları söylenebilir.

Halkevi'nin kuzey yönündeki ikinci birimi iki kat yüksekliğinde bir temsil salonu, sahne ve iki kulis odasından oluşmaktadır.⁵² Binaya hem güney biriminin birinci katından hem de doğu yönündeki açık avludan ulaşılmaktadır. Kuzey birimi, yukarıda bahsedilen güney-kuzey yönlü merkezi aks üzerinde konumlanmaktadır. Bu bina 2011 yılındaki retorasasyonda yıkılmıştır.

Cadde'ye bakan ana bina duvarları yığma taş, döşemeleleri ve bazı kolonları ise betonarme olarak inşa edilmiştir. Zemin kat düzgün kesme taşla ve sıvasız olarak, üst katlar ise kaba yonu taşla ve sıvanarak yapılmıştır. Pencere kenarları (yine sıvalı olmak üzere) ateş tuğlası ile örülmüştür. Pencereelerde söve yoktur. Mardin Halkevi Binası Cumhuriyet döneminin Mardin'deki ilk büyük eseridir ve aynı zamanda, betonarme yapım sistemi, modern cephe ve biçim anlayışının şehre ilk girişidir. Mardin'in bu yeni mekanı, kentliye modern mekânsal bir deneyim kazandırırken bir taraftan da burada verilen eğitim ile modern toplumsal alışkanlıkların kazandırılması amaçlanmaktadır (Şekil 24).

Bu bölümün sonucu olarak, Erken Cumhuriyet döneminde, modern zihinsel inşa faaliyetlerinin, mimarlık ve kentsel alandaki somut izleri de çok açıktır. Yol yapım ve genişletmeleri, açık alan ve park düzenlemeleri, yeni modern dükkan ve çarşılar, kanalizasyon sisteminin oluşturulması gibi altyapı çalışmaları ile kentin ulusal ideallerin ve ekonomik üretimin bir parçası haline getirilmesi için zemin hazırlanmaktadır. Halkevi, gerek mimarisi, gerekse eğitimin içeriği bakımından kentte toplumsal dönüşümü sağlayacak en önemli modern inşa faaliyetidir. Mimari anlamda son derece iddialı bir dile sahip eser, çok değil, 15 sene sonra çeşitli işlev değişimleri ve küçük biçimsel müdahaleler görmeye başlamıştır. 2010 yılında ise köklü bir işlev değişimi ve biçimsel dönüşüme sahne olmuştur.

Herşeye rağmen, otomobil için Birinci Cadde genişletmesi ve Halkevi Binası, kentte yaklaşık 100 yıl sonra yaşanacak ikinci inşaî deneyime kadar özgünlüklerini nispeten korumuştur. Mardin'in ulusal ve uluslararası ilgi odağı

⁵¹ 15. Cumhuriyet Yılında Mardin, 1938, s. 91.

⁵² Halkevi yayınına göre Temsil Salonu birimi 1938 yılında ana bina ile yapılmış görünmektedir. Restorasyon projesi hazırlık aşamasında görülen bazı yapı izlerinden, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararı ise bu birimin ana binadan sonra yapılmış olduğu yönündedir.

Şekil 24. 1938 yılı Mardin Halkevi kat planları (restitüsyon).⁵³

Şekil 25. 2000 yılında Mardin Kalesi'nden Birinci Cadde ve Halkevi.⁵⁴

haline geldiği ve bir müze kent deneyimine sahne olduğu 2010'lu yıllarda Halkevi de butik otele dönüştürülmüştür.

⁵³ Mimar Atahan Atukalp'in hazırladığı restitüsyon çalışmasından (2010)

⁵⁴ Murat Çağlayan Arşivi.

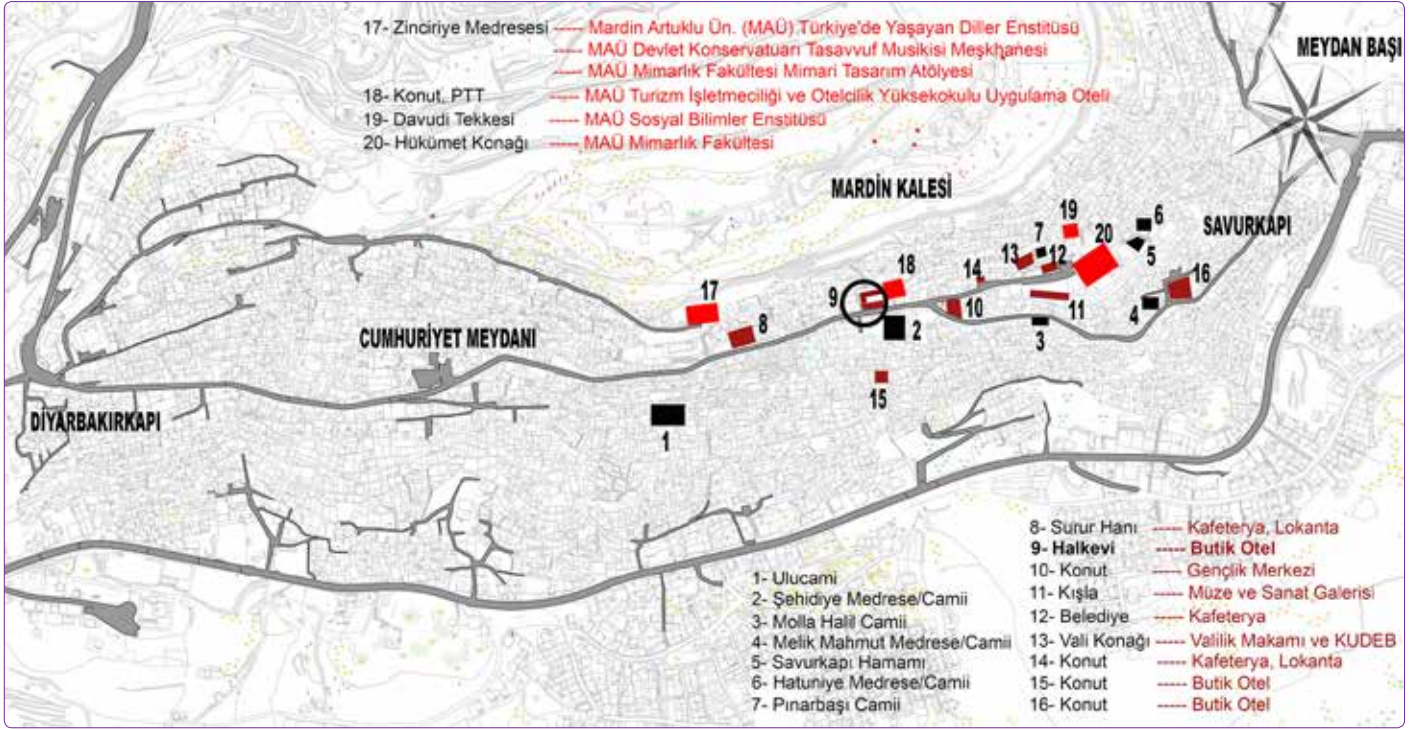

Şekil 26. 2014 yılında Mardin Kalesi'nden Birinci Cadde ve butik otele dönüştürülen Halkevi.

Mardin'in ikinci modernlik süreci bu tarihten sonra başlamaktadır (Şekil 25 ve 26).

100 Yıl Sonra: "Yerelden Evrensele" Mardin ve Müze Kent Deneyimi

Türkiye'de Erken Cumhuriyet döneminde koruma alanında yapılan çalışmalarda öncelik anıtsal yapılara veril-

Şekil 27. Birinci Cadde'nin bir bölümünde yer alan yapılar için dönüşüm analizi.⁵⁹

miştir. Örneğin Mimar Sedat Çetintaş, eski eserlerin bağlı bulunduğu Maarif Vekâleti adına yazdığı raporlarla, Anadolu kentlerinde bazı önemli anıtları yıkılmaktan kurtarıp, değersiz görülüp tescil edilmeyen birçok küçük anıtın kaderine teslim edilerek yok olmasına neden olabilmıştır.⁵⁵

Halkevi yayınındaki Mardin anlatımları da benzer şekildedir. Kentin büyük anıtlarından övgüyle bahsedilirken, yol genişletme çalışmalarında yıkılan yapılar görmezden gelinebilmektedir. Eski Mardin kentsel dokusunun temel karakteristiği olan dar, yokuş ve kıvrımlı ara yollar önemsenemeyebilmektedir. Fakat bu noktada bir açıklamaya yer vererek meselenin uluslararası boyutuna dikkat çekilmeli, yalnızca Cumhuriyet dönemi politikalarının sonucu olmadığına ve karmaşıklığına vurgu yapılmalıdır. Koruma kavramının dünya gündemine gelişi Erken Cumhuriyet dönemine denk düşmektedir. Bunun yanında, anıt eser ve konut dokularının koruma kavramı içerisinde tanımlanma tarihleri de farklıdır. Konu hakkındaki önemli metinlerden olan 1931 tarihli Atina Tüzüğü'nde koruma sadece anıtsal yapılar üzerinden tanımlanırken, konut dokularının gündeme gelişi ancak 1964 Venedik Tüzüğü ile gerçekleşmiştir.⁵⁶

Mardin için 20. yüzyılın ilk yarısında Birinci Cadde, bazı parklar ve Halkevi binası ile ilgili simgesel anlamda son derece önemli müdahaleler söz konusudur. Mardin'in, dünyada kent ölçekli koruma yaklaşımlarının ve turizm odaklı

yaklaşımların yükselişe geçtiği 20. yüzyılın sonları ve özellikle 21. yüzyılda yıldızı parlamaya başlamış, bir müze kente doğru dönüşme süreci hız kazanmıştır.

Bu doğrultuda kentte yaşanan gelişmelere kısaca göz atılırsa, çeşitli üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının valilik, belediye gibi resmi kurumların desteği ile yaptığı çalışmalar sonucunda Mardin evlerinin bir bölümünün rölemleri alınmıştır.⁵⁷ Yeni kurulan üniversite, kentte akademisyen ve öğrenci yoğunluğunun artmasını sağlarken düzenlenmeye başlanan tiyatro ve sinema festivalleri kentin tanınırlığını arttırmıştır. Özellikle Birinci Cadde üzerindeki kent mekanları/binaları bu yeni duruma göre birer birer işlev değiştirmiştir. Kentsel anlamda yapılan en önemli çalışmalardan bir diğeri kent müzesinin oluşturulmasıdır. Restorasyonu tamamlanan eski kışla, Sabancı Kent Müzesi olarak kullanıma açılmıştır. Kentin ulusal sermayenin toplum merkezli çalışmalarından bir tanesine ev sahipliği yapıyor olması tesadüf değildir. Tam tersine, kentin “yeni” modern evrensel değerleri temsil ediyor olması ile yakından ilişkilidir. Bu dönüşüm eyleminde “müze” ve “müze kent”, modernleşmenin yeni evresi olarak yorumlanabilir (Şekil 27).⁵⁸

Turizm şirketlerinin vazgeçilmez rotası olarak kente özellikle bahar dönemlerinde yoğun bir ziyaretçi akını olmakta

⁵⁵ Bu konuya bir örnek olarak bkz. Düzenli, 2008.

⁵⁶ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0997208001496825715.pdf [Erişim tarihi 01 Haziran 2018]; http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0612886001496825607.pdf [Erişim tarihi 01 Haziran 2018].

⁵⁷ Nisan 2007-Ağustos 2008 yılları arasında Mardin UNESCO Gönüllüleri ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi başta olmak üzere diğer üniversitelerden de öğrencilerin yer aldığı bir çalışma şudur: Mardin: Unesco'ya Doğru, İstanbul, MAREV Yayını, 2009.

⁵⁸ Müzecilik kavramı ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Düzenli, 2012, s.84-85.

⁵⁹ Düzenli ve Taşar, 2012, s. 68.

T.C. GOVERNORSHIP OF MARDİN	
SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN MARDİN	
PROJECT NAME	1st Street Renovation Project 1/200, 1/50, 1/10 Architectural Details
WORKING AREA OF PROJECT	MARDİN HISTORICAL URBAN PATTERN 1st STREET
CONTRACTOR	BOĞAZICI İNŞAAT MÜŞAVİRLİK A.Ş. Phone: 0 216 474 99 15 Fax: 0 216 474 99 21 E-Mail: bintmas@bintmas.com.tr
GENERAL MANAGER Emir BÜYÜK	
PROJECT MANAGEMENT TEAM	
Cultural Monuments Management Coordinator	Y. Mimar Restorasyon Uzmanı NERGİZ BAKIRCI
Mapping (Laser Measuring- Drawing-Modelling) Group Coordinator	Doğ. D. Harita Mühendisi Emre BOYKURALIN
Project Manager	Y. Mimar Restorasyon Uzmanı NERİŞ GÜÇLÜ YILMAZ
WORKING TEAM	
Project Control and Inspection	Y. Mimar Uzmanı Güler BAĞIRCI
Architectural Measured Drawing and Restoration	Y. Mimar Restorasyon Uzmanı Pınar DOĞANLARI
Sheet Organization :	Y. Mimar Restorasyon Uzmanı Pınar DOĞANLARI
3D Lasered Measuring ve Process	Harita Mühendisi Fahir KÖKÇÜ
3D Measured Drawing	Restorasyon Uzmanı Selma ŞİRKAN YILMAZ
SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN MARDİN	
SHEET NO. G3	1st Street Renovation Project 1/200, 1/50, 1/10 Architectural Application Details BLOCK 547

Şekil 28. “Birinci Cadde Yenileme Projesi”nin mimari ölçüm ve çizim sürecinin anteti.⁶⁰

ve tek günlük gezi programları düzenlenmektedir. Elbette ki bu kısa süre içinde gelen ziyaretçilerin kent ile yakın teması mümkün görünmemektedir. Ancak kent, bu temasa yardımcı olacak aracı mekanlara sahiptir. Sabancı Kent Müzesi, Mardin kültürünün topluca ve kısa zamanda görülebileceği bir içeriğe sahiptir. Modernleşmenin insan yaşantısına kattığı hız, kenti uzun uzadıya deneyimlemeyi, eski tabirle, kentle hemhal olmayı, bütünleşmeyi imkânsız kılsa da bu tür aracı mekanlar deneyim zamanını kısaltıcı işlev görür. Eski çarşı içinde ziyaretçilere satılan poşu ve şalvarlar ise, ziyaretçilerin müzede deneyimlenen Mardin kentine temas edebilme çabasını bir üst noktaya taşır. Diğer taraftan giyim-kuşam alışkanlıkları, herhangi bir Anadolu kentinden farklı olmayan kent halkı için bu görüntü kentten olmayı, yabancı olanı, ziyaretçi tanımlamaktadır.

Ulusal ve uluslararası odakların ilgisine mazhar olduğu ölçüde kıymeti artan kentte T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Avrupa Birliği’nin mali desteğiyle yürütülen Rekabetçi Sektörler Programı, Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi kapsamında Mardin Valiliği tarafından Mardin

⁶⁰ İstanbul Büyükşehir Belediyesi BİMTAŞ.

 BU PROJE AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARAFINDAN FİNANSE EDİLMEKTEDİR. THIS PROJECT IS CO - FINANCED BY THE EUROPEAN UNION AND THE REPUBLIC OF TURKEY	
MARDİN 1. CADDE ONARIM VE YENİLEME İŞLERİ RENOVATION AND REHABILITATION WORKS FOR MARDİN 1ST STREET Europe Aid / 132931/D/WKS/TR	
İHALE MAKAMI	T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Bölgesel Rekabet Edebilirlik Programı Koordinasyon ve Uygulama Daire Başkanlığı
CONTRACTING AUTHORITY	Republic of Turkey-Ministry of Science, Industry and Technology- Directorate General for EU and Foreign Affairs Regional Competitiveness Programme Coordination and Implementation Directorate
MÜŞAVİR ENGINEER	UBM Uluslararası Birleşmiş Müşavirlik Hizmetleri A.Ş.
YÜKLENİCİ CONTRACTOR	Umart Mimarlık Mühendislik İnşaat Taahhüt Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi ve Yasinoglu İnşaat İthalat İhracat Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi İş Ortaklığı
NİHAİ FAYDALANICI END RECIPIENT	Mardin Valiliği Governorate of Mardin
İHALE BEDELİ CONTRACT VALUE	6,344,688.14 EURO
BAŞLANGIÇ TARİHİ START OF THE WORKS	04.09.2013
BİTİŞ TARİHİ END OF THE WORKS	04.09.2014
	

Şekil 29. “Birinci Cadde Onarım ve Yenileme İşleri” uygulama sürecini gösterir tabela.⁶¹

Kentsel Sit Alanı içinde kalan ve eski Mardin kentinin en büyük yaya ve tek trafik aksı olan Birinci Cadde’de cephe yenileme ve “yeni” eklerin ortadan kaldırılması planlanmıştır. Mardin’in böylece bir kültür ve turizm markasına dönüştürülmesi amaçlanmıştır (Şekil 28 ve 29).

Konumuzla doğrudan ilişkili kentsel müdahale ve dönüşüm hikayesi şüphesiz Birinci Cadde’nin 100 yıl sonraki yenilemesi ve yeni imgesidir. Birinci Cadde ile ilgili önemli bir proje gerçekleşmiştir. Uygulama finansmanı Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği tarafından sağlanan “Birinci Cadde Onarım ve Yenileme İşleri”nin başlangıç tarihi 04 Eylül 2013, bitiş tarihi ise 04 Eylül 2014’tür.⁶²

Caddeye yakın yapılar birer birer işlev değiştirirken, büyük çaplı ve daha görünür değişim Birinci Cadde dükkan ve konut cephelerinin topluca elden geçirilmesiyle olmuştur. Projeye göre, Cadde üzerinde değişik renk ve dokularda-

⁶¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi BİMTAŞ.

⁶² T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mardin Valiliği ve Mardin Belediyesi projenin sahipleridir. Uygulama aşamasından önce Birinci Cadde ve yakın çevresinin rölöve ve çeşitli mimari proje çalışmaları, Mardin Valiliği’nin işverenliğinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi iştiraki olan Boğaziçi İnşaat Müşavirlik A.Ş. (BİMTAŞ) tarafından yapılmıştır.

Şekil 30 ve 31. Birinci Caddesi yenileme çalışmalarından Caddesi cephe-leri rölöve ve restorasyon önerisi çizimleri, 2011-2012.⁶⁵

ki ekler “Mardin taşının rengi”nde boyanmış, taş duvarlar temizlenmiş ve derzlenmiştir. Cephe düzenleri yeniden oluşturulmuş, farklı malzemelerle yapılmış pencere ve kapı doğramaları, ahşap doğramalar ile değiştirilmiştir. Zemin kat dükkânlarının tabela ve kepenkleri aynılaştırılmış, yol ve kaldırımlar yenilenmiştir.⁶³ Bu müdahale, daha önce başlanan, eski kent genelinde kentsel silüeti bozan bazı yapıların yıkımı ile devam etmiştir. Cumhuriyet döneminin, başından itibaren söz konusu edilen inşaların ve imgesinin nesnesi haline gelen Birinci Caddesi dönemlerin fiziksel göstergesi rolünü oynamaya devam etmektedir. Fakat, kent dokusu içinde 70’li yıllardan itibaren inşa edilmiş “yeni” ekler yıkılmış, böylece Erken Cumhuriyet ile 2010’lar arasında kalan dönemlerin izleri ortadan kaldırılmıştır. Erken Cumhuriyet izleri üzerine “kent makyajı”⁶⁴ olarak nitelenebilecek bu yeni dönem, aynı zamanda, Mardin kenti bağlamında idealize edilmiş bir kentsel silüetin ortaya çıkarıldığı tarihselci bir yaklaşımı ifade etmektedir. Zaten tarihi olan kent bir kez daha tarihselleştirilmekte, müzeleşmektedir (Şekil 30–34).

Yukarıda kısmen değinildiği gibi, zamanla, tek günlük müze kent deneyimlerinin süresinin arttırılması amacıyla eski kent içinde elverişli görülen birçok yapı, restorasyonu tamamlanarak özellikle 2009 yılından itibaren otel olarak hizmete açılmaya başlanmıştır. Eski Halkevi binası bu yapıların en görünür olanı ve dönüşümün sembolik öneme sahip yapısı olarak görülebilir. Yapının restorasyonu 2011 yılında tamamlanmıştır. 1951’de kapatılan Halkevi binası valiliğe devredilmiş, zemin katı polis karakolu, üst katları

Şekil 32 ve 33. Eski (2009) ve yeni (2014) hali olmak üzere Birinci Caddesi yenileme çalışmalarından örnekler.⁶⁶

Şekil 34. Birinci Caddesi’nin yeni hali, 2016.

ise 1998 yılına kadar defterdarlık olarak kullanılmıştır. Polis karakolu 2005 yılında başka bir binaya taşınmış, zemin kat 2006 yılından butik otele dönüşümünden (2011) birkaç yıl öncesine kadar sağlık ocağı olarak kullanılmıştır. Temsil salonu ise çeşitli etkinliklerde kullanılmış, 2000 yılına kadar öğretmenler lokali olmuştur.⁶⁷

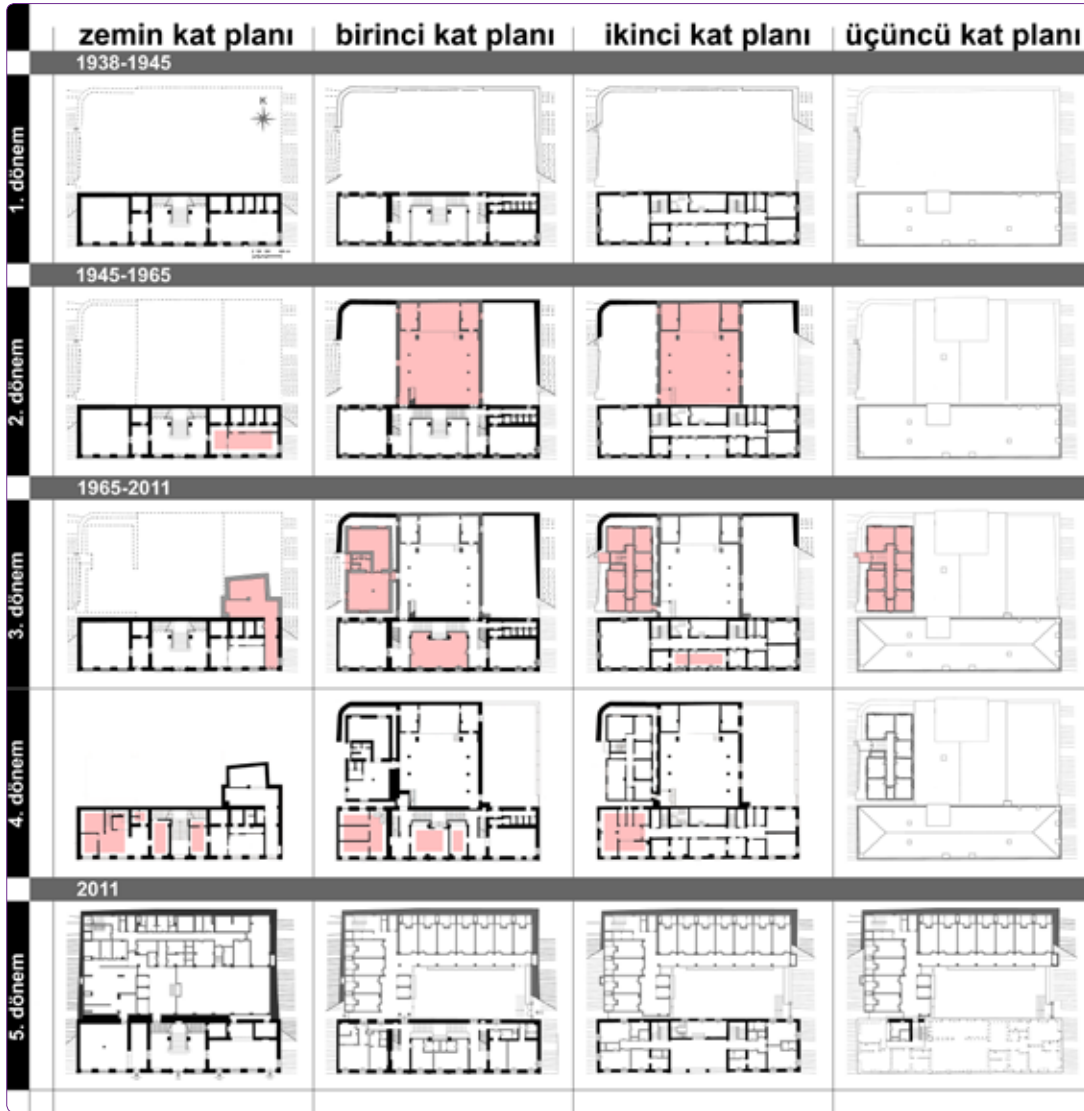
⁶³ Bu tür uygulamaların dünya örnekleri, genel yaklaşımlar ve Mardin örneği ile ilgili bazı değerlendirmeler için bkz. Ertuğrul ve Yıldız, 2014.

⁶⁴ Kavramın bir başka bağlamda kullanımı için bkz. Gür ve Düzenli, 2002.

⁶⁵ Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi’nden Ertuğrul ve Yıldız, 2014, s. 561.

⁶⁶ Alidost Ertuğrul.

⁶⁷ Çağlayan, 2009.

Şekil 35. Halkevi binasının yapıldığı günden 2011 yılına kadar geçirdiği değişimler, planlar.⁶⁸

Butik otele dönüşümünden önce defterdarlık, polis karakolu ve sağlık ocağı olarak hizmet veren Eski Halkevi'nin, hem restorasyon öncesinde, hem de restorasyon sırasında yapılan müdahaleler ile plan ve cephe karakteri değişmiştir. Özgün yapısı sıvalı ve pencereleri sövesiz olarak tasarlanan birinci ve ikinci kat cephelerindeki en belirgin ve radikal müdahale, cephenin sıvasının sökülüp kaba yonu taş duvara derin derz uygulanmasıdır. Yine özgün tasarımında pencere kenarları ateş tuğlasından örülmüş, yapının restorasyonu sırasında bu tuğlalar sökülerek pencere kenarlarına söveler yapılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminin mimarlık anlayışı çerçevesinde sıvalı ve sövesiz "modern" bir cephe tercih edilmişken, turizm odaklı, sahte bir kültürel özgünlük arayışı çerçevesinde bina cephesi geleneksel Mardin evi cephesine benzetilerek kaba yonu taştan oluşan, söveli pencereli bir cephe haline dönüştürülmüştür. Modern mimari yerleştirilmiş, melezleşmiş, müze kent-turizm kentine uyarlanmıştır. Planda ise merkezi konuma

sahip olan temsil salonu yıkılmış, burası açık avlu ve etrafında odalar konumlandırılarak kullanılmaya başlanmıştır. Temsil salonunun sahne kısmı dört kat olarak inşa edilmiş, bu birime otelin ihtiyaç duyduğu odalar ve hizmet birimleri yerleştirilmiştir. Eski sahne müstemilatı boyunca odalar devam ettirilmiştir. Eski Mardin Halkevi, yeni otel, en çok sayıda ziyaretçinin kısa vadeli konaklama ihtiyacını karşılayacak şekilde yeniden biçimlendirilmiştir. Otel olarak işlevlendirilen yapı yeni düzenin ya da yeni modern deneyimin sembolü haline gelmiştir. Bundan sonra, temsil sahnesinin yeni kullanıcıları Mardinliler değil, müze kenti kısa süreliğine deneyimlemeye gelecek turistlerdir (Şekil 35–42).

⁶⁸ Restitüsyon çalışması ve restorasyon projesi, mimar Atahan Atukalp tarafından hazırlanmıştır. Projelere ulaşım ile ilgili yardımseverliği, nezaketi ve ilgisi dolayısıyla kendisine teşekkür ederiz. Bu ve sonraki tablo onun çizimleri üzerinden çeşitlendirilmiş ve geliştirilmiştir. Temsil salonu esasında Halkevi Yayını'nda 1938 yılında yapılmış olarak gözükse de, binanın restitüsyon aşamaları konusunda Diyarbakır Koruma Kurulu'nun kararı ve Atahan Atukalp'in çizimlerine sadık kalınmıştır.

	kesit (güney-kuzey)	kesit (doğu-batı)	görünüş (güney cephe)	çatı planı
1. dönem 1938-1945				
2. dönem 1945-1965				
3. dönem 1965-2011				
4. dönem 2011				
5. dönem 2011				

Şekil 36. Halkevi Binasının yapıldığı günden 2011 yılına kadar geçirdiği değişimler, kesit ve görünüşler.

Şekil 37. Halkevi binası restorasyon öncesi cephesi, 2009.

Kentin turizm pazarındaki payının ve yabancı yerleşikliğinin artışına paralel olarak uzun vadeli konaklama talepleri de artmış, böylece kentsel rant ortaya çıkmıştır. Bu ise daha önce çok da değerli kabul edilmeyen birçok mekânın kira ve satış bedellerinin hızla artmasına neden

Şekil 38. Halkevi binası restorasyon sonrası cephesi, 2011.

olmuştur. Eski kent içinde mülk edinmek, restorasyon maliyeti hesap edilmese dahi, geçmişte olduğundan çok daha zordur.

Şekil 39. Eski Halkevi binasının restorasyon sonrası görünümü.

Şekil 40. Eski Halkevi binası, yeni butik otelin giriş bölümü.

Şekil 41. Eski Halkevi binasında temsil salonu olarak kullanılan avlu, yeni butik otelin odaları.

Şekil 42. 2011 yılında Mardin.

Müze kent deneyimi, olağan kent yaşantısının dışında, ziyaretçileri için, elle tutulur gözle görülür değerler üzerinden, dolayısıyla kolay kavranabilir, yeni bir Mardin algısı daha inşa etmiştir.

Sonuç

Çalışmada Anadolu'daki bir geleneksel kentin 100 yıl aralıklarla geçirdiği modernleşme süreçleri, Mardin'deki iki inşai deneyim üzerinden örneklendirilmiştir. 100 yıl arayla

gerçekleşen her iki modern mekan deneyimi arasında zamansal olarak içerik farklılaşması söz konusudur. Başka bir deyişle, 100 yıl önceki ile 100 yıl sonra yaşanan deneyimler, birer modern inşa olmaları bakımından benzerdir, ancak zamansal olarak çağların getirdiği değerler bakımından farklılık gösterirler.

100 yıl önce Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet deneyiminin bir taşra kentindeki fiziksel sembolleri, 100 yıl sonra Mardin'in müze kente doğru dönüşümünün sembolleridir. Sembolik olma halleri değişmemiş, sembol niteliklerinin içerikleri dönüşmüştür. Ortak durum, ikisinin de döneminin tanığı ve dönemini tanımlayan modern birer inşa olmalarıdır.

Birinci Cadde 1915 yılından başlamak üzere otomobilin geçişi için genişletilmiş, 2010'lu yıllarda ise tam tersine otomobil girişinin sınırlandırılması tartışılmış ve daha fazla yayalaştırma için çeşitli yenileme çalışmalarına sahne olmuştur. Ayrıca, Erken Cumhuriyet döneminin Mardin Halkevi yayınında (1938) şikayet konusu edilen son derece dik eğimli sokaklar, 2000'li yıllarda turizmin en cazip güzergahları olmuştur.

Birinci Cadde üzerinde yer alan Halkevi 1938 yılında betonarme, sıvalı bir kültürel kurum yapısı olarak betonarmenin kente ilk girişini temsil etmekteyken, 2011 yılında sıvası sökülerek, geleneksel Mardin evi sıvasız taş cephelelerine benzetilmiştir. Ayrıca kültürel kurum, butik otele çevrilmiştir.

Başlangıçta içindeki etkinlikler ile kılık kıyafetin asrileşmesine ve yerel kıyafetin "kendiliğinden düzelmesine yardımcı" mekan olan Halkevi, 2011 yılından itibaren başına yerel puşu takarak kenti kısa süreliğine ziyaret eden ve "yöresel" kıyafetler giyen turistlerin konaklama mekanı olmuştur. Böylelikle 20. yüzyıl başlarının modernist ve ulusal idealleri doğrultusunda şekillenen iki mekân, 21. yüzyılın turizm ve tüketim odaklı yaklaşımına sahne olmaktadır.

Kaynaklar

15. Cumhuriyet Yılında Mardin (1938) (İç Kapak: Mardin, Cumhuriyetten Önce ve Sonra, Halkevi Broşürü), CHP Mardin Halkevi Yayınlarından, Sayı: 6 (İç kapak: 5), İstanbul, Resimli Ay Matbaası.
- Aktüre, S. (1975) "17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehrsel Yapının Değişme Süreci", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt I, Sayı 1, s. 101-128.
- Aktüre, S. (1978) 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Avcı, Y. (2016) Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O. ve Ünsal S. (2000) Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Baydar Nalbantoğlu, G. (1999) "Sessiz Direnişler ya da Kırsal Türkiye ile Mimari Yüzleşmeler", Ed.: S. Bozdoğan ve R. Kasaba (editörler) Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, 2. Baskı, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 153-167.
- Bekin, D. (2010) Tarihin Işığında Mardin, 2. Baskı, Ankara, Genpa Yayınları.
- Bozdoğan, S. (1999) "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış", Ed.: S. Bozdoğan ve R. Kasaba (editörler) Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, 2. Baskı, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 118-135.
- Civelek, Y. (2009) "Mimarlık, Tarihyazımı ve Rayonalite: XX. Yüzyılın İlk Yarısında Modern Türk Mimarisinde Biçime Dayalı Sembolik Söylem Meselesi", TALİD-Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, s. 131-152.
- Çadırcı, M. (1991) Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çağlayan, M. (2009) "Mardin Halkevi, Merkez, Mardin", Poster Sunuş, docomomo_tr: Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları V, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Çalışlar, İ. (Haz.) (2010) On Yıllık Savaş-Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, İstanbul, İş Bankası Yayınları.
- Denel, S. (1981) "Batılılaşma Sürecinde Ebniye Nizamnameleri ve Kentsel Mekânların Değişimine Etkileri Üzerine Bir Deneme", IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s. 1425-1435.
- Denel, S. (1982) Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Dilek, H. (2013) "Mardin Halkevi ve Faaliyetleri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Dilek, H. (2014) "Halkevlerinin Eğitim Çalışmaları: Mardin Örneği", ISHE 2014-III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu, 25-27 Haziran 2014, Sakarya, Sakarya Üniversitesi, s. 139-145.
- Dumont, P. ve Georgeon F. (Ed.) (1999) Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, 2. Baskı, Çeviren: A. Berktaş, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Durukan, A. (2006) "Cumhuriyet'in Çağdaşlaşma Düşüncesinin Yaşama ve Mekana Yansımaları: Halkevi Binaları Örneği", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Düzenli, E. (2009) "Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1960) Modernite Düşüncesinin Mekânsal Kuruluşu: Merkez-Periferi Dinamikleri Bağlamında Trabzon Örneği", Basılmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Düzenli, E. (2012) "Cizre'de Modernlik ve Tarihsel Mekanın Fenomenolojisi Üzerine Notlar", Arredamento Mimarlık, Sayı 261, s. 84-85.
- Düzenli, H.İ. (2008) "Sedat Çetintaş Trabzon'da, Yıl 1937", Arredamento Mimarlık, Sayı 214, s. 98-105.
- Düzenli, H.İ. ve Taşar, E.S. (2012) "Mardin'de Tarih, Bina ve Mimarlık Katmanları: 19. yy. Hükümet Konağından 21. yy. Mimarlık Fakültesine Dönüşüm Hikâyesi", Arredamento Mimarlık, Sayı 254, s. 64-78.
- Ertuğrul, A. (2009) "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri", TALİD-Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt

- 7, Sayı 13, s. 293-312.
- Ertuğrul, A. ve Yıldız, H. (2014) "Tarihi Kentlerde Cephe Sağlıklaştırma Çalışmaları: Mardin Örneği", 1. Uluslararası Kentsel Planlama-Mimarlık-Tasarım Kongresi, Kocaeli, 8-11 Mayıs 2014, s. 555-567.
- Güneş, N. (2013) "Kimlik Üzerinden Yeni Bir Okuma Denemesi: Kimliğin Söylemsel İnşası ve Mardin Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- GüneyDoğu: Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi (1939) İstanbul, Cumhuriyet Matbaası.
- Gür, Ş.Ö. ve Düzenli, H.İ. (2002) "Kent Makyajı", Yapı, Sayı 252, s. 44-50.
- Gürkaş, T. (2009) "Bir Mimarlık Tarihi Alanı Olarak Türkiye'de Peyzaj Mimarlığı Tarihi ve Peyzaj Mimarlığı-Devlet İdeolojisi İlişkisi", TALİD-Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, s. 171-190.
- Koçak, C. (2003) Tek Parti Döneminde Umumi Müfettişlikler, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Mardin: Unesco'ya Doğru, İstanbul, MAREV Yayını, 2009.
- Mardin, Ş. (1995) Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Osmay, S. (1998) "1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço'98, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s. 139-154.
- Tekeli, İ. (1999) "Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması", Ed.: S. Bozdoğan ve R. Kasaba (editörler) Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, 2. Baskı, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 136-152.
- Tekeli, İ. (2011) Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tezer Ş. (1972) Atatürk'ün Hatıra Defteri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları.
- Toksöz, F. (2017) "Kültürel Mirasa Bütüncül Bakış", Geleceği Birlikte Yaşatmak: Tarihi Kentler Birliği 15. Yıl, İstanbul, ÇEKÜL Vakfı ve Tarihi Kentler Birliği Yayını, s. 88-89.
- Yeşilkaya, N. G. (1997) "İdeoloji Mimarlık İlişkisi ve Türkiye'de Halkevi Binaları (1932-1946)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yeşilkaya, N. G. (1999) Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İstanbul, İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

- http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICO-MOSTR_0997208001496825715.pdf [Erişim tarihi 01 Haziran 2018]
- http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICO-MOSTR_0612886001496825607.pdf [Erişim tarihi 01 Haziran 2018]

Nitelikli İşgücünün Konut Alanı Yerseçimi Tercihi ve Memnuniyeti

Qualified Labors' Residential Location Choice and Residential Satisfaction

• Ayşe Nur ALBAYRAK,¹ • Tayfun SALİHOĞLU,² • Güliz SALİHOĞLU²

ÖZ

Küresel ekonomik ilişkiler içinde üretim ve hizmet fonksiyonlarının desantralizasyonu kentsel mekânla birlikte konut yer seçimi dinamiklerini de değiştirmektedir. Tek merkezli bir kentte ev-iş yolculuğu ve konut fiyatı ile belirlenen yer seçimi tercihi, desantralizasyon sonucu oluşan çok merkezli bir (metropoliten) kentte karmaşık bir karar mekanizması sonucunda belirlenmektedir. Bu süreçte hanehalkını oluşturan bireylerin tercihleri, işyerlerinin konumu, sosyal-kültürel donatılar ve erişilebilirlik gibi pek çok konu etkili olmaktadır. Özellikle bilim-teknoloji çalışanları, mühendis, mimar, tasarımcı, eğitimci gibi yaratıcı sınıf içinde yer alan nitelikli işgücünün çalışma alanlarının zaman içinde çeper bölgelere kayması, merkezde yaşaması beklenen bu kesimin konut alanı yer seçimi tercihlerinin incelenmesini gündeme getirmektedir. Bu amaçla çalışmada İstanbul Metropoliten Alanının çeperinde çalışan nitelikli işgücünün konut yer seçimi dinamikleri incelenmektedir. Çalışma alanı olan Gebze, İstanbul'dan sanayinin desantralizasyonu sürecinde endüstriyel firmalar için çekici bir lokasyon olmuş ve İstanbul'un hinterlandında önemli bir endüstriyel yerleşim haline gelmiştir. Bugün Gebze'de nitelikli işgücünün yoğun bir şekilde çalışmayı tercih ettiği kamu ve özel Ar-Ge merkezleri, yüksek teknoloji yoğun üretim alanları ve bir üniversite bulunmaktadır. İstanbul'a mekânsal yakınlık ve ulaşım ilişkileri nedeniyle Gebze'de çalışanlar, konut alanı olarak, Gebze'yi ve Kocaeli'nin diğer ilçelerini olduğu gibi İstanbul'un ilçelerini de seçebilmektedirler. Bu bağlamda çalışma, Gebze'de çalışanlara odaklanmakta ve konut alanı yer seçimlerini ve ikamet ettikleri konut alanlarından memnuniyetlerini incelemektedir. Bu dinamikleri anlayabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak çalışanlara bir anket uygulanmıştır. Anketin bulguları, işgücü niteliği, konut alanından memnuniyet ve konutun bulunduğu bölge açısından anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Gebze; İstanbul; Kocaeli; konut yer seçimi, memnuniyet; nitelikli işgücü.

ABSTRACT

Decentralization of production and services in a global economy changes the dynamics of urban space as well as housing location choices of households. While the choice of housing is shaped by the house prices and travel behavior of households in a mono-centered city, it is determined by a complex decision mechanism in a poly-centered (metropolitan) city which is shaped by the decentralization of industries. Preferences of individuals, location of job(s), amenities, social and cultural facilities and accessibility options are the main components of this complex process of housing location. The shift of the working areas of the qualified workforce within the creative class (such as science-technology workers, engineers, architects, designers, educators) from urban center to the periphery over time, raises the examination of the housing location choices of creatives. For this purpose, the dynamics of housing location selection of the qualified workforce working in the periphery of the Istanbul Metropolitan Area are examined in this study. Gebze as a huge warehouse for the jobs and employees has been an attractive location for industrial companies in the process of decentralization of industry from Istanbul and has become an important industrial settlement in the hinterland of Istanbul. Creative jobs such as public and private R & D centers, technology intensive production zones and a university where the qualified workforce chooses to work intensively are established in Gebze. Due to the spatial proximity and transportation possibilities to Istanbul which are getting stronger by the regional transportation projects, employees in Gebze have a wide range of housing possibilities. They can choose the districts of Gebze and other districts of Kocaeli as well as the districts of Istanbul. In this context, the study focuses on the employees in Gebze and examines their residential location choices and residential satisfaction. In order to understand these dynamics, a questionnaire was applied to the employees working in Gebze by using semi-structured interview form. The findings of the questionnaire show that there are significant differences in terms of labor force quality and satisfaction between employees living in different housing areas.

Keywords: Gebze; Istanbul; Kocaeli; housing location; satisfaction; qualified labor.

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Çanakkale

²Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kocaeli

Başvuru tarihi: 11 Haziran 2018 - Kabul tarihi: 12 Aralık 2018

İletişim: Ayşe Nur ALBAYRAK. e-posta: nur4134@gmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Küresel ilişkiler içinde, yerel ekonominin sahip olduğu dinamizm kentsel mekânı şekillendirmekte ve kentlerin büyümesine, zaman içinde kentsel fonksiyonların yer değiştirmesine neden olmaktadır. Özellikle metropoliten kentler, idari sınırlarının ötesinde bir alanı etkilemektedir. Metropoliten kentin gelişme alanı olarak ele alınabilecek bu çeper bölgelerde, altyapı yatırımlarının kolaylaştırıcı etkisiyle, mevcut yerleşimler büyümekte ve/veya yeni yerleşimler oluşmaktadır. Bu süreçte “metropoliten kent merkezinden desantralize olan işler zamanla çeperde yeni odakların oluşumunu” teşvik etmektedir.¹ Bu yapı küresel kent² tanımı içinde açıklanan “merkezde hizmet fonksiyonlarının, çeperde üretim alanlarının yer aldığı” metropoliten kent yapısı ile de uyumludur. Çeperdeki bu odakların ulaşım ve bilgi altyapısına yönelik kamu yatırımlarının da desteğiyle yüksek teknoloji yoğun üretim alanlarına dönüştüğü örnekler³ de bulunmaktadır.

Metropoliten kent çeperindeki bu odaklar sadece birer üretim alanı olarak değil aynı zamanda konut ve donatı alanlarını da içeren yaşam alanları olarak da düşünülmelidir. Küresel ekonominin öngördüğü kentsel rekabet düzeni içinde “kentler doğrudan birbirleriyle yarışmakta, nitelikli işgücü ve yatırımlar rekabet gücü zayıf bölgelerden güçlü bölgelere doğru yer değiştirmektedir”.⁴ Bu bağlamda çeperde gelişen odakların metropoliten kent merkezi ile kentsel mekânın kalitesi ve yaşam standartları açısından rekabeti öne çıkarmaktadır. Üstelik ulaşım sistemindeki iyileşmeler, teknolojik gelişmeler ve yeni yatırımlar hem çeperin hem de merkezin erişilebilirliğini artırmakta, çeper bölgelerde çalışan işgücünün konut alanı yer seçim tercihlerinde sadece çeperdeki yerleşimler değil metropoliten kent de yer almaya devam etmektedir.

Konut alanı yer seçimi ile ilgili çalışmalar bireylerin ve hane halklarının ihtiyaçlarını karşılayacak optimum yeri nasıl tercih ettiklerini açıklamaktadır. Konut alanı yer seçiminde, konut fiyatı (ya da kirası) ile ev-iş yolculuğunda zaman-maliyet dengesi⁵ kadar kentsel donatılar başta olmak üzere konut ve konut çevresinden duyulan memnuniyet⁶ de belirleyici olmaktadır. Bu nedenle çeper yerleşimlerindeki yapının daha iyi anlaşılması için çalışanların konut alanı yer seçimlerinin ve memnuniyetlerinin incelenmesi önemlidir.

Bu bağlamda, makalenin amacı İstanbul metropoliten alan çeperinde gelişen bir yerleşim olan Gebze’de çalışanların konut yer seçimi ve memnuniyetlerinde öne çıkan konuların analizidir. Türkiye’de konut alanı yer seçimi ile ilgili çalışmalar büyük ölçüde büyük kentlerde yoğunlaşmaktadır.⁷ Bunun dışında bazı küçük-orta ölçekli kentlerde de ampirik

çalışmalar yapılmıştır.⁸ Mevcut çalışmalarda konut alanlarına ve hane halklarına odaklanılırken, bu çalışmada farklı olarak işyeri merkezi olarak metropoliten kent çeperine ve çalışan bireylere odaklanılmaktadır. Bu amaçla Gebze’de araştırma–eğitim odaklı kamu kurumlarında çalışanlara bir anket uygulanmakta ve temelde iki soru grubuna cevap aranmaktadır. Öncelikle kentin çeperinde bulunan araştırma–eğitim odaklı kurumlarda çalışanların konut alanı yer seçiminde konum tercihi nasıl olmaktadır? Bu kurumların çeperde yer alması, çalışanlarının konut tercihlerini de belirlemiş midir, yoksa çalışanlar iş yeri çeperde de olsa metropoliten kentte – merkezde yaşamayı mı tercih etmektedir? Bu süreçte hangi konular çalışanların konut yer seçiminde ve memnuniyetinde öne çıkmaktadır? İşgücü niteliğinin rolü ele alınan ikinci konudur. İşgücü niteliği, çalışanların eğitim düzeyi baz alınarak tanımlandığında, nitelikli işgücünün konut alanı yer seçiminin ve memnuniyetinin diğer işgücünden ayrıldığı konular nelerdir? Anket sonuçları ile işgücü niteliği açısından konut yer seçimi tercihleri ve memnuniyeti bağlamında merkez-çeper etkileşimi ortaya konulmaktadır. Çalışma başlıca dört bölümden oluşmaktadır. Kavramsal çerçevenin ortaya konulduğu ilk bölümün ardından, ikinci bölümde çalışma alanı olarak Gebze’nin seçimi açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde anket çalışmasının kapsamı ve tasarımı detaylandırılırken, analiz ve bulgular dördüncü bölümde sunulmaktadır. Gebze örneğinden yola çıkarak geliştirilen yorum ve öneriler sonuç bölümünde sunulmaktadır.

Kavramsal Çerçeve: Konut Alanı Yer Seçimi ve Memnuniyeti

Neoklasik teorilerden günümüze kadar konut alanı yer seçimi ile ilgili geliştirilen yaklaşımların hanehalkı özelliklerinin, bireysel arzuların ve sunulan hizmetlerin homojen olduğu tek merkezli bir kentten, artık çok merkezli gelişen bir kente, farklı hanehalkı özelliklerine ve önceliklerine sahip kullanıcıların tercihlerine ve farklılaşan hizmetlere odaklanan bir içerik kazandığı görülmektedir. Bu çerçeve içinde ev-iş yolculuğu süresi-maliyeti yer seçimini belirleyen temel konu olmaya devam etmektedir. Buna göre konut alanı yer seçimi, konut fiyatı (ya da kirası) ile ev-iş yolculuğunda ortaya çıkan zaman-maliyet dengesi⁹ içinde belirlenmektedir. Tek merkezli kent modellerinde işyeri de merkezde olduğu için konutun merkeze yakın ya da uzak oluşu aynı zamanda diğer hizmetlere yakınlığı da ifade etmektedir. Çok merkezli kent modellerine geçildikçe konutun merkeze mi yoksa işyerine mi yakın olacağı daha önemli bir karar haline gelmektedir. Hane içinde birden fazla kişinin çalışması ise yerleşimi sürecini daha da karmaşıktırmakta, çoğunlukla eşler arasında kadınının daha kısa ev-iş yolculuğu yapacağı seçenekler¹⁰ öne çıkmaktadır. Böylece konutun kent içindeki konu-

¹ Hansen ve Winther, 2007: 47-48.

⁶ Türkoğlu, 1997: 65.

² Sassen, 1996.

⁷ Dökmeci vd., 1996: 250; Yirmibeşoğlu,

³ Marmalejo-Duarte, 2007.

1997: 76-82; Türkoğlu, 1997: 57-58;

⁴ OECD, 2004.

Dökmeci ve Berköz, 2000: 54; Dündar,

⁵ Alonso, 1964, Clark vd, 2003: 201.

2002: 215-216; Kellekçi ve Berköz,

2006: 172-176; Alkay, 2011: 535-538.

⁸ Kocatürk ve Bölen, 2005; Kalelioğlu ⁹ Alonso, 1964; Clark vd, 2003: 201.

ve Özgür, 2013; Güremen, 2016. ¹⁰ Clarck vd., 2003: 203-210.

mu ve ulaşım merkezlerine yakınlığı¹¹ önemli bir gösterge haline gelirken, büyük kentlerde trafik kaynaklı erişilebilirlik sorunları¹² ya da konutun bulunduğu bölgenin erişilebilirliğinden duyulan memnuniyet¹³ yerseçimini etkilemektedir.

Yerseçimini belirleyen bir diğer küme, konuttan ve konut çevresinden duyulan memnuniyet üzerinden tanımlanmaktadır. Davranışsal modellerle¹⁴ hanehalkının konut çevresinden beklentileri, aile döngüsü içinde değişen ihtiyaçlar,¹⁵ sosyal ilişkiler, konut sahipliliği,¹⁶ konut yakınında bulunan ya da erişilebilir durumdaki eğitim, kültür gibi çeşitli donatıların varlığı,¹⁷ çevre özellikleri,¹⁸ yaşanan mekânın saygınlığı¹⁹ gibi konular öne çıkmaktadır. Bu süreçte demografik ve sosyo-ekonomik özellikler de, lokasyon kadar konutun özelliklerini belirlemektedir.²⁰

Yaşam döngüsü içinde farklı önceliklerin konut yerseçimini belirlediği, özellikle bilgi toplumu içinde bireylerin çocukluk, genç yetişkinlik, olgunluk ve yaşlılık evrelerinde mekânda yer değiştirdikleri²¹ ifade edilmektedir. Eğitim seviyesindeki artışa ve iş hayatındaki gelişmelere bağlı olarak ihtiyaç duyulan konut ve hizmetler değişmekte ve bireyler yaşadıkları kenti ya da konutu değiştirmektedir. Gençlerde öne çıkan nedenler “medeni durum değişikliği, konut maliyeti ve mülkiyet” olurken, orta yaşlılarda “mülkiyet, konut büyüklüğü ve kalitesi”dir.²² Ailedeki yaş gruplarının değişimi ile birlikte sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler konut ihtiyacını değiştirmektedir.²³ Çocuklu ailelerde çocukların “iyi – nitelikli” okullara erişimi, işyerine erişime göre daha öncelikli olmakta, aileler çocuklarını güven içinde yetiştirebilecekleri komşuluk birimlerinden memnuniyet duymaktadırlar.²⁴ Yaşlı insanlar marketlere ve tıbbi hizmetlere yakın lokasyonlardan, gençler ise çeşitli spor tesislerinden ve eğlence mekânlarından memnuniyet duymaktadır.²⁵ Bireylerin genç oldukları dönemlerde konut için işyerine yakın konumları seçtikleri, yaş ilerledikçe aileye yakın olma, sosyal donatı, temiz ve sessiz çevre, yeşil alan ve manzara gibi faktörlerin öne çıktığı görülmektedir.²⁶

Yerseçim süreci hane halkının gelir düzeyi ve ait olduğu sosyo-ekonomik sınıf ile de açıklanmaktadır.²⁷ Özellikle büyük kentlerde yüksek gelir grubunun çeperde kaliteli konutu tercih ettiği, düşük ve orta gelir gruplarının ise hizmetlere ve toplu taşımaya erişim açısından merkeze ya-

kın olmayı istediği²⁸ belirtilmektedir. Kent dışını öne çıkaran olguların başında güvenlik ihtiyacı²⁹ ve bu yeni kentsel alanların, konut bölgelerinin yüksek gelir grubuna yönelik prestijli alanlar olması³⁰ gelmektedir. Ancak bu alanlardaki kapalı konut projeleri, ev-iş yolculuğu süresini artırmaları ve kent yaşamından izole kentsel mekânlar üretmeleri nedeniyle³¹ eleştiri konusudur. Komşuluk ilişkilerinin konut çevresindeki diğer özelliklerle birlikte memnuniyeti belirlediği³² düşünülmektedir. Nitekim aidiyet hissi geliştirecek sosyal ilişkilere katılım ve gündelik yaşam aktivitelerine erişim³³ bir yaşam çevresinin oluşumunda önemlidir.

Eğitim düzeyinin konut alanı yer seçimindeki etkisi daha çok gelir ve sosyo-ekonomik sınıf ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Eğitimli-yüksek gelirli sınıfların iş ve konut yeri seçiminde daha esnek oldukları³⁴ belirtilmektedir. Bununla birlikte literatürde bilgi kentleri ile ilgili yapılan çalışmalarda, bilgi kentlerinin teknoloji yoğun sektörler, araştırma kurumları ve üniversiteler kadar çalışanlar için yaşam kalitesi yüksek yerleşimleri de içereceği³⁵ belirtilmektedir. Florida, “yaratıcı sınıf” olarak adlandırdığı bilim-teknoloji çalışanlarının, mühendislerin, mimarların, tasarımcıların, eğitimcilerin, sanatçıların ve bu kesimi çevreleyen grupların yaşam ve üretim alanı olarak yenilikçi fikirlere ulaşabilmek ve yaşam tarzını ifade etmek için kent merkezinde yer aldıklarını³⁶ belirtmektedir. Ancak metropoliten kentteki desantralizasyon sürecinde teknoloji yoğun sektörlerin ve araştırma kurumlarının kent çeperine hareketi bu eğilimi etkileyebilir. Nitekim bilgi-teknoloji yoğun sektörlerde çalışanların konut alanı yer seçimleri üzerine yapılan bir araştırmada bu sektörlerde çalışan yaratıcı, nitelikli, eğitimli çalışanların merkeze, kültürel işlevlere yakın olma tercihinin “beklenen düzeyde olmadığı”³⁷ ortaya konulmuştur.

Araştırma Çerçevesi ve Çalışma Alanı

Bu çalışmada Kocaeli ili sınırları içinde olmasına rağmen büyük ölçüde İstanbul’daki sanayi gelişimi ve desantralizasyonunun etkisi ile kentleşmiş ve sanayileşmiş bir yerleşim olan Gebze’deki araştırma ve eğitim kurumlarına odaklanılmıştır. Gebze, İstanbul Metropoliten alanının hinterlandında gelişen önemli bir sanayi merkezi olduğu kadar, Doğu Marmara Bölge Planı (2014-2023) içinde de “Global Alt Bölge”³⁸ olarak tanımlanarak ileri teknoloji odaklı sanayi, teknopark, araştırma ve eğitim merkezi olarak öne çıkmaktadır (Şekil 1). Araştırmada bu kurumlar içinde yer alan TÜBİTAK BİLGEM, MARTEK, TUSSİDE, Gebze Teknik Üniversitesi ve TSE’de çalışan farklı nitelik ve pozisyondaki

¹¹ Hansen, 1959: 74; Dökmeci ve Berköz, 2000: 46.

¹² Alkay, 2011: 537-538.

¹³ Berköz, 2008: 120-121.

¹⁴ Kocatürk-Özcan, 2006: 18-19.

¹⁵ Tekeli, 2008: 63-64.

¹⁶ Pickvance, 1974: 183-187.

¹⁷ Molin ve Timmermans, 2002; Vogt ve Marans, 2004: 266-267; Kellekçi ve Berköz, 2006: 172.

¹⁸ Bender vd., 2000: 453; Molin ve Timmermans, 2002; Karsten, 2007: 84; Kellekçi ve Berköz, 2006: 171-172.

¹⁹ Wang ve Li, 2006: 323-324.

²⁰ Jafaar vd., 2005: 2; Karsten, 2007: 84.

²¹ Tekeli, 2008:63-64.

²² Dökmeci ve Berköz, 2000: 52-54.

²³ Özgür ve Yasak, 2009: 43; Alkay, 2011:522.

²⁴ Molin ve Timmermans, 2002; Kocatürk-Özcan, 2006: 21-22; İnsch ve Florek, 2008:142.

²⁵ İnsch ve Florek, 2008:142.

²⁶ Dökmeci ve Berköz, 2000: 52.

²⁷ Fu, 1995:233; Jafaar vd., 2005:4.

²⁸ Wang ve Li, 2006:324.

²⁹ İnal-Çekiç ve Gezici, 2009: 76; Bektaş, 2011: 99; Jansen, 2014:272.

³⁰ Marmasan, 2014:228-229.

³¹ Kurtuluş, 2005, Marmasan, 2014:226.

³² Kellekçi ve Berköz, 2006:172-173.

³³ Karsten, 2007:84.

³⁴ Marın ve Altıntaş, 2004:9.

³⁵ Yiğitcanlar vd., 2008:64.

³⁶ Florida, 2002.

³⁷ Frenkel vd., 2013: 37-38.

³⁸ MARKA 2015: 92.

Şekil 1. Gebze'nin konumu ve Gebze içinde anket uygulanan kurumlar.

çalışanların konut alanı yer seçimi ve mevcut yaşam alanlarından duydukları memnuniyet incelenmektedir.

Anket Tasarımı ve Analiz Yaklaşımı

Anket çalışmasında kurumlarda farklı statü ve eğitim düzeyindeki personele anket uygulanmış ve konut alanı yer seçimleri ve memnuniyetleri incelenmiştir. Soru formunda, hane halkı özellikleri (kişi sayısı, eğitim düzeyi, gelir durumu vb.), konutun özellikleri (konut kira bedeli, mülkiyet vb.), konut-işyeri mesafesi ve erişim süresi, konut alanı yer seçiminde dikkate alınan özellikler ve konut ve çevresinden duyulan memnuniyet gibi konulara yer verilmiştir. Konutun ve işyerinin lokasyonu il ve ilçe düzeyinde sorulmuş ve ev-iş yolculuğu süresi ve yaşanan ile göre de alt kategoriler elde edilmiştir. Soru formunda yer alan konut (çevresi) memnuniyeti sorularının hazırlanmasında Bender vd.,³⁹ Pagliara vd.,⁴⁰ Reed ve Mills,⁴¹ Lia,⁴² Li⁴³ ile Feijten ve van Ham'in⁴⁴ çalışmalarından yararlanılmıştır.

İşgücünün niteliği, eğitim durumu baz alınarak tanımlanmıştır. Nitelikli işgücü lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini kapsarken, diğer (nitelikli olmayan) işgücü içinde ön-lisans, lise ve altı düzeyde eğitim alanlar yer almıştır. Bu değerlendirmeye göre, ankete katılan 236 kişinin %65'i nitelikli, %35'i diğer işgücü kategorisindedir. Anket katılımcılarının %64'ü erkek, %36'sı kadın; %29'u bekâr, %71'i evlidir. Eş ve çocuklarıyla oturanların oranı %68 iken, tek başına yaşayanların oranı %12, anne-baba ile yaşayanların oranı %7 ve diğerleri ise %13'tür. Yaş grupları açısından ağırlıklı olan gruplar %27 ile 26-30 yaş ve %26 ile 31-35 yaş aralığındaki çalışanlardır. Katılımcıların araç sahipliği oranı %55'tir. Katılımcıların %51'i hane halkı gelirlerinin 3001-6000 TL arasında olduğunu belirtmiştir. Geliri 3000'in altındaki hane oranı %23 iken, 6001-9000 TL arası %17 ve 9000 TL'nin üzeri ise %9'dur.

Bölge 1	Bölge 2	Bölge 3	Bölge 4
30 dk üzerinde ev-iş yolculuğu yapılan bölge	30 dk ve altında ev-iş yolculuğu yapılan bölge	30 dk ve altında ev-iş yolculuğu yapılan bölge	30 dk üzerinde ev-iş yolculuğu yapılan bölge
İSTANBUL		KOCAELİ	

Şekil 2. Analizde temel alınan dörtlü bölgeleme.

Ankete katılan nitelikli işgücünün %59,7'si İstanbul'da, %40,3'ü Kocaeli'de ikamet etmektedir. Diğer işgücü için bu oran %23,2 İstanbul ve %76,8 Kocaeli'dir. Ancak analizlerde yapılan karşılaştırmalarda sadece illerin dikkate alınması yeterli değildir. Günümüzde kentlerin nüfusça olduğu kadar alanca da büyümesi, kentsel dokunun sürekliliği, dolmuş, otobüs, tren (banliyö vb) gibi toplu taşıma sistemleri ile bu kentsel doku içinde hareketliliğin artması, iller arasındaki sınırları fonksiyonel açıdan ortadan kaldırmaktadır. Bu anlamda bir ilde çalışan kişi konut yer seçimini çalıştığı ilde yapabileceği gibi, erişebileceği yakın ya da kendisinin ve ailesinin gereksinim duyduğu donatı ve hizmetler için daha uzak bir ilde de yapabilir. Bu çalışmada cevabı aranan bu tercihte işgücünün niteliğinin bir fark yaratıp yaratmadığıdır. Bu çerçevede içinde "yakın"ın tanımı optimum yolculuk süresidir. Optimum yolculuk süresi literatürde 25-30;⁴⁵ 20-30,⁴⁶ ABD kentleri için 48,8 ve Avrupa kentleri için 40,1 dakika⁴⁷ olarak belirtilmektedir. Bu çalışmada da konuttan işyerine bir defalık yolculuk için optimum süre 30 dakika olarak kabul edilmiştir. Optimum yolculuk süresine göre, nitelikli işgücünün %46,1'i 30 dakika ve altında, %53,9'u 30 dakikanın üzerinde ev-iş yolculuğu yapmaktadır. Diğer işgücünde 30 dakika ve altında yolculuk edenlerin oranı %57,9 ve 30 dakikanın üzerinde yolculuk edenlerin oranı %42,1'dir. İstanbul ve Kocaeli olmak üzere iki il ve optimum yolculuk süresinin altı ve üzeri olmak üzere iki ulaşım süresi dikkate alındığında analiz için dörtlü bir bölgeleme elde edilmiştir (Şekil 2).

Tanımlanan dört analiz bölgesine göre anket katılımcılarının nitelik durumları Ki-Kare analizi ile incelenmiş ve istatistiksel olarak bu dört bölge arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür (Sig=0,000) (Şekil 3).

Analiz bölgelerinin belirlenmesiyle anket katılımcılarının konut alanı yer seçimi konuları ve bu yer seçiminden memnuniyet duyma durumları ANOVA ile incelenmiş ve işgücü niteliğine göre farklılaşan konular tanımlanmıştır. Ayrıca t-test ile nitelikli ve diğer işgücü arasında yer seçimi ve memnuniyet bileşenlerini değerlendirmede bir fark olup olmadığı da incelenmiştir. Analiz detayları ve elde edilen sonuçlar dördüncü bölümde sunulmaktadır.

³⁹ Bender vd., 2000.

⁴⁰ Pagliara vd., 2002.

⁴¹ Reed ve Mills, 2007.

⁴² Lia, 2007.

⁴³ Li, 2009.

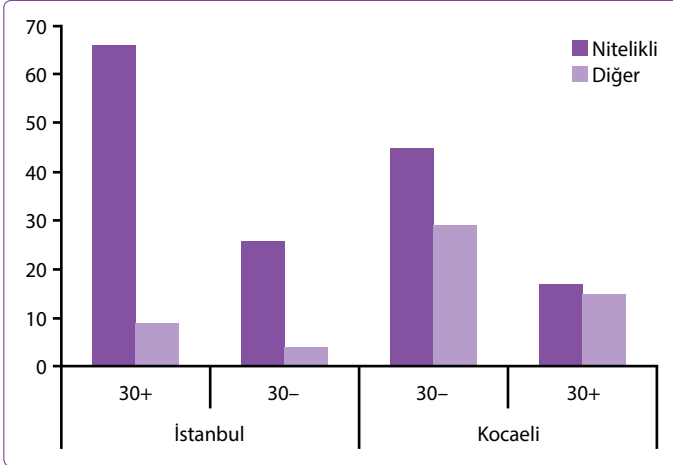
⁴⁴ Feijten ve van Ham, 2009.

⁴⁵ Gordon vd., 1989: 139.

tarihi 17.06.2015].

⁴⁶ www.persquaremile.com[Erişim tarihi 17.06.2015].

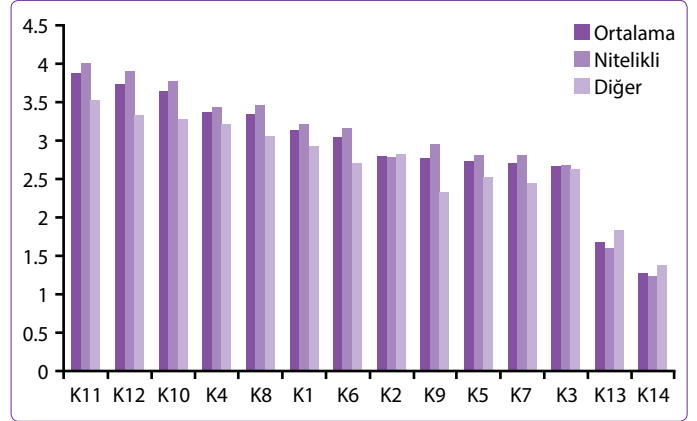
⁴⁷ Stutzer ve Frey, 2008: 342.

Şekil 3. Bölgelere göre nitelikli ve diğer işgücünün konut yer seçimi dağılımı oranları.

Analiz ve Bulgular

Konut alanı yer seçimiyle ilgili toplam 14 konu, 5'li Likert ölçeği kullanılarak algısal olarak katılımcılara sorulmuştur. Böylece yer seçimi tercihleri, 1 (hiç etkisi yok) ve 5 (çok etkili) arasında verilen puanlarla analiz edilmiştir. Sonuçlara göre yer seçimi tercihlerinde en çok puan alan konular “deprem güvenliği”, “güvenli muhit” ve “sakin-gürültüsüz çevre”dir (Şekil 4). Bu üç konu tüm katılımcılardan yüksek puanlar alsa da, t-test sonuçlarına göre, nitelikli işgücünün tercihi istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksektir (Tablo 1). Nitelikli işgücünün tercih ettiği diğer konular “ulaşım merkezlerine yakınlık”, “parklara yakınlık” ve “site içinde olma”dır. Diğer işgücünün nitelikli işgücünden daha yüksek puanladığı konular “kira değeri”, “anne-baba evi”

Şekil 4. Konut alanı yer seçimi konuları.

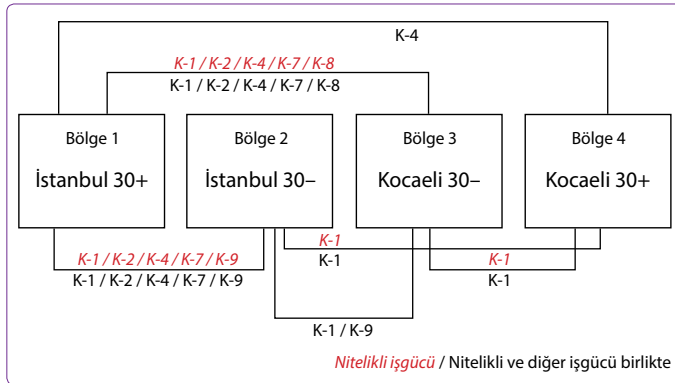
ve “eş-arkadaş evi” olsa da istatistiksel olarak iki grup arasında anlamlı bir fark yoktur.

Dörtlü analiz bölgelerine göre değerlendirme yapıldığında “işe yakınlık”, “konutun kira değeri”, “merkezi konum”, “kültür-sanat aktivitelerine yakınlık”, “ulaşım merkezlerine yakınlık” ve “site içinde olma” istatistiksel olarak farklılık görülen konular olmaktadır. Burada hangi bölgelerin birbirinden farklılaştığı Tukey testi ile tespit edilmiştir. Test sonuçlarına göre tüm katılımcılar için ve nitelikli işgücü için istatistiksel olarak farklılaşmalar belirlenirken (Şekil 5), diğer işgücü için bölgelere göre bir farklılaşma gözlenmemiştir.

İstanbul içinde kalan bölgelerden Bölge 1'in konut alanı olarak tercih edilmesinde öne çıkan konular “merkezi konum”, “kültür-sanat aktivitelerine yakınlık” ve “ulaşım merkezlerine yakınlık” olurken, Bölge 2'de “işe yakınlık”, “konutun kira değeri”, “ulaşım merkezlerine yakınlık” ve “site içinde olma” ifade edilmiştir (Şekil 6).

Tablo 1. Konut alanı yer seçimi konuları – ANOVA ve t-test sonuçları

Kodlar	Konut alanı yer seçimi konuları	Bölge ve işgücü niteliğine göre (ANOVA)			Nitelikli işgücü- Diğer işgücü (t-test)
		Butün katılımcılar	Nitelikli işgücü	Diğer işgücü	
K-1	İşe yakınlık	.000*	.000*	.162	.169
K-2	Konutun kira değeri	.000*	.000*	.910	.850
K-3	Akrabalara yakınlık	.225	.227	.849	.838
K-4	Merkezi konum	.000*	.000*	.927	.265
K-5	Okul/kreş kalitesi	.175	.168	.865	.154
K-6	Parklara yakınlık	.135	.139	.896	.011*
K-7	Kültür sanat aktivitelerine yakınlık	.000*	.000*	.471	.052
K-8	Ulaşım merkezlerine yakınlık	.000*	.002*	.062	.043*
K-9	Site içinde olma	.003*	.018*	.099	.013*
K-10	Deprem güvenliği	.487	.260	.641	.007*
K-11	Güvenli muhit	.807	.361	.525	.005*
K-12	Sakin-gürültüsüz çevre	.961	.629	.884	.002*
K-13	Anne-baba evi	.289	.051	.627	.237
K-14	Eş-arkadaş evi	.674	.376	.563	.266

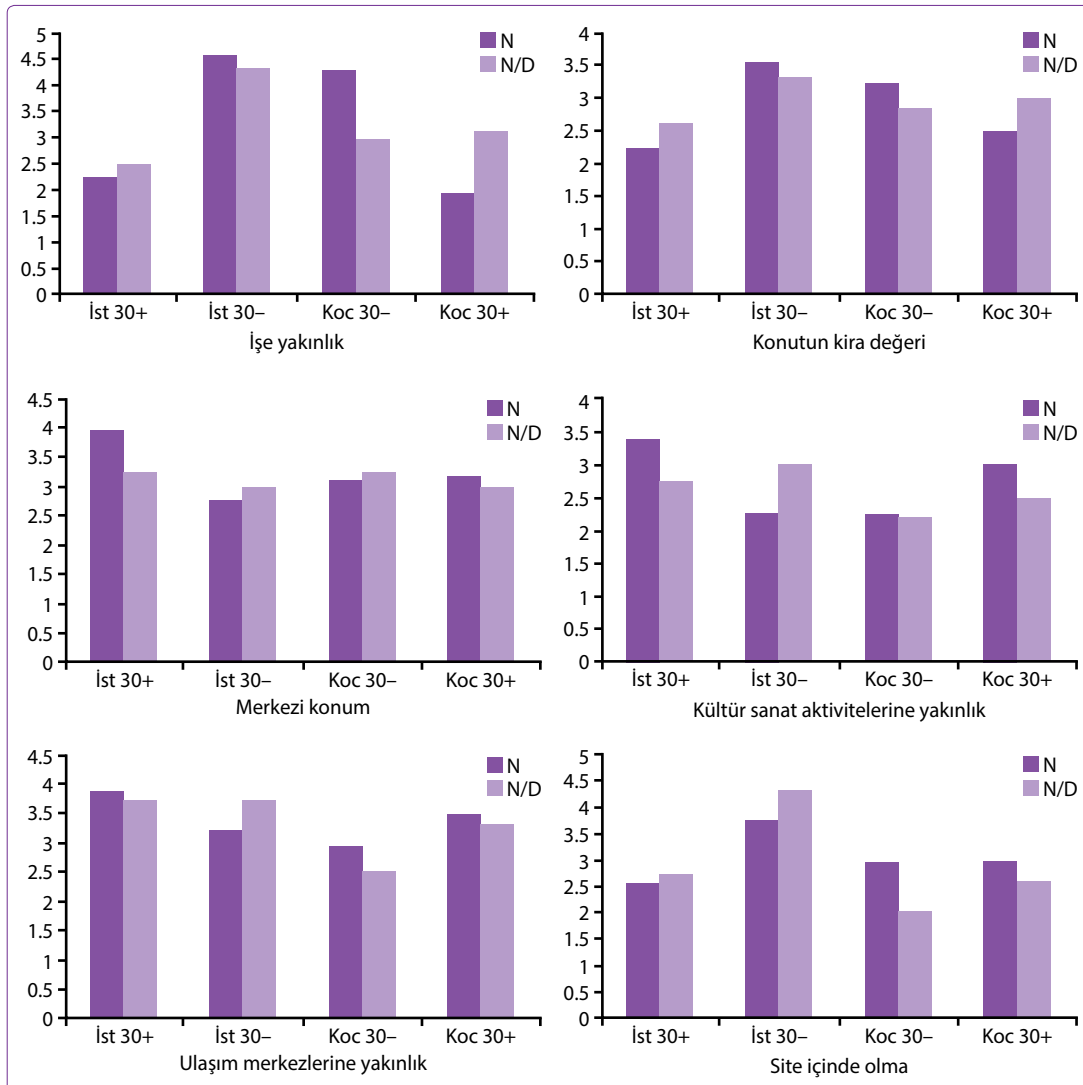

Şekil 5. Tukey testi sonuçlarına göre konut alanı yer seçiminde bölgeler arası farklılaşma.

Kocaeli içinde kalan bölgelerden Bölge 3, Bölge 2'ye benzer şekilde “işe yakınlık” ve “konutun kira değeri” konularında tercih edilmektedir. Diğer bölgelere göre Bölge 3'ün daha az tercih edildiği konular ise “ulaşım merkez-

lerine yakınlık" ve "kültür sanat aktivitelerine yakınlık"tır. Bölge 4'ün de özellikle nitelikli işgücü açısından Bölge 1 ile benzeştiği, "işe yakınlık" açısından diğer bölgelerle ayrıştığı görülmektedir (Şekil 6).

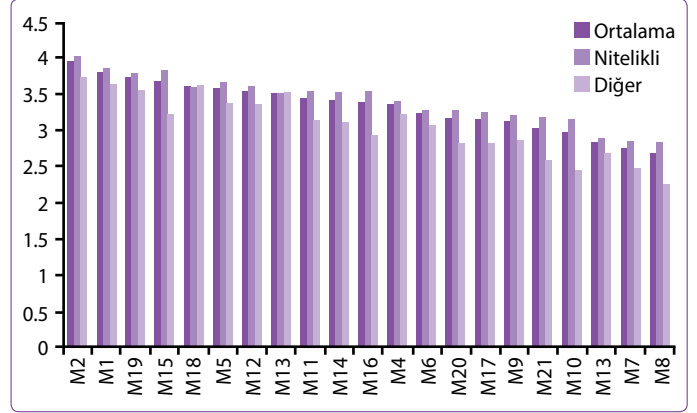
Bu değerlendirmeler optimum yolculuk süresinin üzerinde kalan bölgelerde ulaşım merkezlerine ve donatılara yakınlığın önemini vurgularken, nitelikli işgücü için Kadıköy Maltepe gibi ilçeleri içeren Bölge 1'in merkez olarak algılandığını göstermektedir. Optimum yolculuk süresinin altında kalan bölgelerden İstanbul'daki Bölge 2'nin Kocaeli'deki Bölge 3'e göre, özellikle diğer işgücü açısından işe, ulaşım merkezlerine ve kültür sanat aktivitelerine daha yakın olmak için tercih edildiği görülmektedir. Bölge 2'nin gerek nitelikli, gerekse diğer işgücü açısından site yaşamı için tercih ediliyor olması, gelecekteki çalışmalarda, bu bölgedeki konut alanlarının mekânsal özelliklerinin incelenmesi gerektiğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Şekil 6. Analiz bölgelerine göre farklılaşan konut alanı yer seçimi konuları (İst: İstanbul; Koc: Kocaeli; N: Nitelikli işgücü; D: Diğer işgücü).

Konut alanı yer seçimi tercihlerini konut alanı memnuniyeti ile birlikte değerlendirmek önemlidir. Tercihler ideal bir durumu anlatsa da, memnuniyet, bir anlamda, güncel durumun tespittir. Tercihlere bağlı olarak, yaşanan yerden hangi konularda memnuniyet duyulduğu, işgücü niteliğine ve (dörtlü) analiz bölgelerine göre bu memnuniyetteki farklılaşmalar da çalışmada incelenmiştir.

Konut alanı memnuniyeti ile ilgili toplam 21 konu, 5'li Likert ölçeği kullanılarak (1 hiç etkisi yok ve 5 çok etkili) algısal olarak katılımcılara sorulmuştur. Sonuçlara göre konut alanı memnuniyetinde en çok puan alan konular "konum", "semtten genel memnuniyet" ve "merkeze erişim"dir (Şekil 7). Bu konular nitelikli ve diğer işgücü için fark olmaksızın önemli olarak ifade edilmiştir. En az memnun olunan konular ise "semtin estetik değerleri", "kültür tesisleri" ve "eğlence olanakları"dır (Şekil 7). T-testi ile yapılan analiz sonucunda nitelikli ve diğer işgücü arasında istatistiksel açıdan anlamlı ölçüde farklı puanlanan konular "eğlence olanakları", "spor tesisleri", "çocuk parkı ve oyun alanları", "yapıların sağlamlığı", "güvenli bir muhit olma", "otopark olanakları", "belediye hizmetleri", "ana ulaşım merkezlerine erişim" ve "semtin isminin sunduğu prestij"dir (Tablo 2). Bu konularda nitelikli işgücü diğer işgücüne göre daha memnun olduğunu ifade etmektedir. Diğer işgücünün memnun olduğu iki konu ise "trafik durumu" ve "işyerine

Şekil 7. Konut alanı memnuniyeti konuları.

erişim"dir (Şekil 7). Ancak istatistiksel olarak iki grup arasında anlamlı bir fark yoktur.

Anova analizi sonuçlarına göre dört analiz bölgesi arasında farklılaşan memnuniyet konuları "trafik durumu", "işyerine erişim", "kültür tesisleri", "eğlence olanakları", "spor tesisleri", "alışveriş olanakları", "ana ulaşım merkezlerine erişim" ve "sosyal ilişkiler"dir (Tablo 2). Burada hangi bölgelerin birbirinden farklılaştığı Tukey testi ile tespit edilmiş ve grafik olarak ifade edilmiştir (Şekil 8).

Konut yer seçiminde olduğu gibi memnuniyette de bölge-

Tablo 2. Konut alanı memnuniyeti konuları – ANOVA ve t-test sonuçları

Kodlar	Konut alanı memnuniyet bileşenleri	Bölge ve işgücü niteliğine göre (ANOVA)			Nitelikli işgücü- Diğer işgücü (t-test)
		Butün katılımcılar	Nitelikli işgücü	Diğer işgücü	
M-1	Semtten memnuniyet	.135	.350	.365	.166
M-2	Konum	.414	.341	.890	.051
M-3	Trafik durumu	.000*	.000*	.213	.961
M-4	Sosyal ilişkilerin varlığı	.040*	.007*	.193	.304
M-5	Alışveriş olanakları	.008*	.004*	.550	.110
M-6	Okulların/kreşlerin kalitesi	.321	.257	.993	.173
M-7	Kültür tesisleri	.001*	.002*	.631	.080
M-8	Eğlence olanakları	.001*	.018*	.246	.002*
M-9	Sağlık tesisleri	.108	.050	.776	.093
M-10	Spor tesisleri	.002	.098	.019*	.000*
M-11	Çocuk parkı ve oyun alanları	.646	.423	.653	.031*
M-12	Yeşil alanlar ve parklar	.360	.317	.938	.201
M-13	Semtten estetik değerleri	.370	.108	.519	.315
M-14	Yapıların sağlamlığı	.905	.300	.536	.014*
M-15	Güvenli bir muhit olma özelliği	.348	.089	.749	.000*
M-16	Otopark olanakları	.177	.072	.241	.004*
M-17	Belediye hizmetleri	.090	.353	.913	.015*
M-18	İşyerine erişim	.000*	.000*	.101	.882
M-19	Merkeze erişim	.699	.403	.656	.165
M-20	Ana ulaşım merkezlerine erişim	.012*	.119	.361	.021*
M-21	Semtten isminin sunduğu prestij	.097	.068	.713	.004*

Benzer şekilde Bölge 2, diğer işgücü için “işyerine erişim” açısından düşük memnuniyet, alışveriş, eğlence, kültür ve spor gibi donatılar ve sosyal ilişkiler açısından yüksek memnuniyet sunmaktadır. “Ana ulaşım merkezlerine erişim”deki memnuniyet ise Bölge 1’e göre düşüktür. Ancak Bölge 2’deki nitelikli işgücünün donatılardaki memnuniyeti Bölge 1’deki nitelikli işgücüne göre daha düşük gerçekleşirken, “işyerine erişim” ve “trafik durumu” memnuniyeti daha yüksektir. Tuzla, Pendik gibi İstanbul’un doğu ilçelerini içeren Bölge 2’nin donatılar açısından diğer işgücüne, işyerine erişim açısından nitelikli işgücüne daha yüksek memnuniyet sunduğu söylenebilir.

Gebze, Darıca, Çayırova gibi ilçelerin yer aldığı Bölge 3 “trafik durumu”, “işyerine erişim” ve “sosyal ilişkilerin varlığı” bakımından yüksek memnuniyete sahip olsa da donatı memnuniyeti en düşük bölgedir. Genel olarak donatılardan duyulan memnuniyet tüm bölgelerde düşük olsa da bu durum Bölge 3’te istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşüktür. Bu durum trafik sorunu ve erişim süresine rağmen donatı memnuniyetiyle öne çıkan daha uzaktaki bölgelerin konut için seçilmesini bir ölçüde açıklamaktadır.

Bölge 4 “trafik durumu”, “sosyal ilişkiler”, alışveriş, spor, kültür gibi donatılar ve ana “ulaşım merkezlerine erişim”deki memnuniyet bakımından aynı il içindeki Bölge 3 ile büyük ölçüde benzeşse de, “işyerine erişim”de nitelikli işgücü açısından, donatılarda da diğer işgücü açısından daha düşük memnuniyete sahiptir. İzmit ve çevre ilçeleri içeren Bölge 4 bu anlamda yakın değerlere sahip olduğu İstanbul’daki bölgelerle de rekabet avantajı elde edemekte, özellikle nitelikli işgücü İstanbul’da yer seçmektedir.

Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmada İstanbul Metropolitane alan çeperindeki araştırma-eğitim odaklı kurumlarda çalışanların konut yer seçimi ve memnuniyetleri incelenmiş; işgücü niteliğinin yanı sıra, optimum ev-iş yolculuğu ve ile bağlı olarak tanımlanan analiz bölgelerine göre ortaya çıkan farklılıklar tespit edilmiştir. Ankete katılanların yaklaşık %60’ı konut için İstanbul’u seçerken, kalan kesim Gebze ve diğer ilçelere dağılmaktadır. Bu anlamda çalışanlar, iş yerleri Gebze- Kocaeli’de olsa da İstanbul’da yaşamayı tercih etmektedirler. Bu tercihte konut alanının güvenliği en önem verilen konu olurken, çalışanların, optimum ev-iş yolculuğu süresi olarak kabul edilen 30 dakika üzerindeki lokasyonlardaki yer seçimlerini, merkezi konum ve ana ulaşım merkezlerine yakınlık gibi erişilebilirliği vurgulayan tercihlerle dengelediği görülmektedir.

Öne çıkan bir diğer konu kentsel donatı memnuniyetidir. İşgücü niteliğine ve analiz bölgelerine göre farklılıklar olsa da ankete katılan çalışanların en az memnun olduğu konular kültür, eğlence, spor alanı gibi donatılarda yoğunlaşmaktadır. Kültür-sanat, eğlence gibi donatılarda analiz bölgeleri arasında tespit edilen farklılıklar, özellikle nitelik-

li işgücünün, hizmetlere ulaşmak için ev-iş yolculuğunda zaman maliyetine katlandığını göstermektedir. Konut yer seçiminde öne çıkan başlıca konular konutun ve muhitin güvenliği ile erişilebilirlik konularıdır. Burada öne çıkmayan “okul kalitesi” konusunun öneminin, eğitim sistemindeki değişikliklere bağlı olarak gelecekte değişmesi beklenebilir. Bu nedenle değişen ihtiyaçların ve önceliklerin, özellikle çocuklu aileler için, gelecek çalışmalarda yeniden incelenmesi gereklidir.

Çalışma sonuçlarına göre nitelikli işgücünün önemli bir bölümünün merkezi konum, ulaşım merkezlerine yakınlık ve donatılar için konut yer seçiminde optimum ev-iş yolculuğu süresinin üzerinde yolculuk yapacağı lokasyonları seçtiği görülmektedir. Gebze örneğinde ele alınan nitelikli işgücünün konut yer seçimi ve ev-iş yolculuğu tercihlerinin analizi, İstanbul Metropolitane Alanının etkisinin idari sınırların ötesine uzandığını sergilemesi bakımından önemlidir. Elde edilen bulgular çalışanların konut yer seçiminin işyeri lokasyonu kadar kentin sunduğu donatılar ve erişilebilirlik ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Ulaşılan sonuçlar idari olarak İstanbul Metropolitane Alanının sınırları içinde olmasa da, Gebze’nin nitelikli iş gücünün konut yer seçimi tercihleri açısından İstanbul Metropolitane Alanının fonksiyonel etki alanı içinde olduğunu göstermektedir. İşyerleri-kurumlar Gebze içinde konumlanırken, metropolitane alan nitelikli işgücüne konut alanı ve sosyo-kültürel donatı hizmeti sunmaktadır.

Kentler arasındaki sınırların belirsizleştiği bu yapı içinde hizmet sunumunun nasıl gerçekleştirileceği ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Ulaşım projelerinin-yatırımlarının artışı ve ulaşım teknolojilerindeki iyileşmeler erişilebilirliği güçlendirmekte, kentlere arası etkileşimi ve ev-iş yolculuklarını teşvik etmektedir. Bu çerçevede içinde metropolitane alanın etki alanındaki büyümenin çevredeki diğer yerleşimleri nasıl etkileyeceği, ulaşım başta olmak üzere metropolitane alan sınırı içinde ve dışında hizmet sunumunun nasıl gerçekleşeceği gelecekteki çalışmalarda ele alınması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Gebze’de yer alan araştırma-teknoloji geliştirme odaklı bu oluşumun bir alt-merkez ya da metropolitane kent çeperinde gelişen ileri teknoloji kenti olarak tanımlanması, nitelikli işgücüne sunulan konut ve donatı hizmetleriyle mümkün olabilir. Bu nedenle Gebze’de gelişen bu kurumsal yapının yanı sıra nitelikli yaşam alanlarının oluşturulması, özellikle toplu taşıma ile kentin erişilebilirliğinin geliştirilmesi ve kültür, eğlence gibi sosyo-kültürel donatıların zenginleştirilmesi gereklidir. Kamu sektörünün olduğu kadar özel sektör yatırımlarının da bu doğrultuda yönlendirilmesi önemlidir.

Kaynaklar

Alkay, E. (2011) “The Residential Mobility Pattern in the Istanbul Metropolitan Area”, Housing Studies, Sayı 26(4), s. 521-539.

- Alonso, W. (1964) *Location and Land Use*, Cambridge: Harvard University.
- Bektaş, B. (2011) "Kapalı Siteler Üzerine Yerel Bir Değerlendirme: Mersin Örneği", *Toplum ve Demokrasi*, Sayı 11, s. 97-114.
- Berköz, L. (2008) "İstanbul'da korunaklı tek-aile konutları: Konut kalitesi ve kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi", *İtÜ Dergisi A*, Sayı: 7(1), s. 110-124.
- Bender A., Din A., Hoesli M., Brocher S. (2000) "Environmental Preferences of Homeowners: Further evidence using AHP Method", *Journal of Property Investment & Finance*, Sayı 18 (4), s. 445-455.
- Clark, W.A.V., Huang, Y., Withers, S. (2003) "Does commuting distance matter? Commuting tolerance and residential change", *Regional Science and Urban Economics*, Sayı 33, s. 199-221.
- Dökmeci, V. ve Berköz, L. (2000) "Residential-Location Preferences According to Demographic Characteristics in Istanbul", *Landscape and Urban Planning*, Sayı 48, s. 45-55.
- Dökmeci, V., Berköz, L., Levent, H., Yürekli, H., Çağdaş, G. (1996) "Residential preferences in Istanbul", *Habitat International*, Sayı 20 (2), s. 241-251.
- Dündar, Ö. (2002) "Patterns of inner-city migration in Ankara" *The Sustainable City II, The Regeneration and Sustainability*, Ed: Brebbia vd., WIT Press, Boston, s. 207-216.
- Feijten, P. ve van Ham, M. (2009) "Neighbourhood Change... Reason to Leave?", *Urban Studies*, Sayı 46 (10), s. 2103-2122.
- Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*, Basic Books.
- Frenkel, A., Bendit, E., Kaplan, S. (2013) "Residential location choice of knowledge-workers: The role of amenities, workplace and lifestyle", *Cities*, Sayı: 35, s. 33-41.
- Fu, Y. (1995) "Uncertainty, Liquidity and Housing Choices", *Regional Science and Urban Economics*, Sayı 25, s. 223-236.
- Gordon, P., Kumar, A., Richardson, H. (1989) "The Influence of Metropolitan Spatial Structure on Commuting Time", *Journal of Urban Economics*, Sayı 26, s. 138-151.
- Güremen, L. (2016) "Konut ve Yerleşim Alanı Kullanıcı Algısının Memnuniyet ve Tercih Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırmada Amasya Örneği" *Technological Applied Science*, Sayı 11(2), 24-64.
- Hansen, H. K., Winther, L. (2007) "The Spaces of Urban Economic Geographies: Industrial Transformation in the Outer City of Copenhagen", *Geographisk Tidsskrift, Danish Journal of Geography*, Sayı 107(2), s. 45-58.
- Hansen, W.G. (1959) "How Accessibility Shapes Land Use" *Journal of American Institute of Planners*, Sayı 25, s. 73-76.
- İnal-Çekiç, T. ve Gezici, F. (2009) "Gated communities leading the development on the periphery of Istanbul metropolitan area", *ITU A/Z*, Sayı 6(2), s. 73-97.
- Insch A. ve Florek, M. (2008) "A Great Place to Live, Work and Play, Conceptualising Place Satisfaction in the Case of a City's Residents", *Journal of Place Management and Development*, Sayı 1(2), s. 138-149.
- Jaafar, M., Ramayah, T., Mohamed, O., Hassan, N.L. (2005) "The Determinants of Housing Satisfaction Level: A Study on Residential Development Project by PDC", *Jurnal Kemanusiaan*, Sayı 6, s. 1-20.
- Jansen, S.J.T. (2014) "Different Values, Different Housing? Can Underlying Value Orientations Predict Residential Preferences and Choice?" *Housing, Theory and Society*, Sayı 31(3), s. 254-276.
- Kalelioğlu, M. R., Özgür, E.M. (2013) "İkametgâh Memnuniyeti Bağlamında Konut Yeri Seçimi ve İkametgâh Hareketliliği: Bolu Kenti Örneği" *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı 11(2), s. 149-168.
- Karsten, L. (2007) "Housing as a Way of Life: Towards an Understanding of Middle-Class Families' Preference for an Urban Residential Location", *Housing Studies*, Sayı 22(1), s. 83-98.
- Kellekçi, Ö. L. ve Berköz, L. (2006) "Konut ve çevresel kalite memnuniyetini yükselten faktörler", *İTÜ Dergisi A*, Sayı 5 (2), s. 167-178.
- Kocatürk, F. ve Bölen, F. (2005) "Kayseri'de konut alanı yer seçimi ve hanehalkı hareketliliği" *İTÜ Dergisi A*, Sayı 4(2), s. 17-24.
- Kocatürk-Özcan, F. (2006) "Konut Alanı Yer Seçimi ve Hanehalkı Hareketliliğine Yönelik Kuramsal Bir İnceleme" *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21(2), s. 73-95.
- Kurtuluş, H. (Ed) (2005) *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Bağlam, İstanbul.
- Li, Ling – Hin (2009) "Community Attachment and Housing Choice in Hong Kong", *Property Management*, Sayı 27 (1), s. 42 – 57.
- Lia, K. (2007) "Housing as a Way of Life: Towards an Understanding of Middle-Class Families' Preference for an Urban Residential Location", *Housing Studies*, Sayı 22 (1), s. 83-98.
- Marın, M.C., Altıntaş, H. (2004) "Konut Yer Seçimi-Ulaşım Etkileşim Teorileri: Kritik Bir Literatür İncelemesi" *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. Sayı 19(1)*, s. 73-88.
- MARKA (2015) *TR42 Bölge Planı (2014-2023)*, 1. Baskı, Kocaeli.
- Marmasan, D. (2014) "Bir Mekânsal Ayrışma Modeli Olarak Modern Gettolaşma: Televizyon Reklamları Üzerine Bir İnceleme" *Global Media Journal TR Edition*, Sayı 5(9), s. 219-242.
- Marmolejo-Duarte, C. (2007) "Transforming Metropolitan Barcelona: Between the Post Industrial and the Knowledge City", *ENHR International Conference*, 25-28 June, Rotterdam, www-cpsv.upc.es/documents/W11_paper_Marmolejo.pdf [Erişim tarihi 16. 05. 2015].
- Molin, E. ve Timmermans, H. (2002) "Accessibility Considerations in Residential Choice Decisions: Accumulated Evidence from the Benelux", *82nd Annual Meeting of the Transportation Research Board*, Washington, DC.
- OECD (2004) *Territorial Review Athenne*, www.oecd.org (Erişim Tarihi:17.01.2009).
- Özgür, E.M. ve Yasak, Ü. (2009) "Şehir İçi İkametgâh Hareketliliğine Kuramsal Bir Bakış", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı 7(1), s. 39-50.
- Pagliara, F., Preston, J., Kim, J-H. (2002) "Residential Location Choice Behaviour in Oxfordshire", *Association for European Transport, AET Conference*, Cambridge, UK.
- Pickvance, C. G. (1974) "Life-Cycle, Housing Tenure and Residential Mobility: A Path Analytic Approach", *Urban Studies*, Sayı 11, s. 171-178.
- Reed, R. ve Mills, A. (2007) "Identifying the Drivers Behind Housing Preferences of First-time Owners", *Property Management*, Sayı 25 (3), s. 225-241.
- Sassen, S. (1996) "Global City", *Reading in Urban Theory içinde yeniden basım*, Ed: S. Fainstein, S. Campbell, Blackwell Publishers, Cambridge.
- Stutzer, A. ve Frey, B. (2008) "Stress that doesn't Pay: The Com-

- muting Paradox", *Scandinavian Journal of Economics*, Sayı 110 (2), s. 339-366.
- Tekeli, İ. (2008) "Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler", Göç ve Ötesi, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları İlhan Tekeli Toplu Eserler No:3, İstanbul, s. 42-67.
- Türkoğlu, H. (1997) Resident's satisfaction of housing environments: the case of Istanbul, Turkey. *Landscape and Urban Planning*, Sayı:39, s. 55-67.
- Vogt, C. A. ve Marans, R. W. (2004) "Natural Resources and Open Space in The Residential Decision Process: A Study of Recent Movers to Fringe Counties in Southeast Michigan", *Landscape and Urban Planning*, Sayı 69, s. 255-269.
- Wang, D. ve Li, S. (2006) "Socio-Economic Differentials And Stated Housing Preferences in Guangzhou, China", *Habitat International*, Sayı 30, s. 305-326.
- Yigitcanlar, T., O'Connor, K., Westerman, C. (2008) "The making of knowledge cities: Melbourne's knowledge-based urban development experience", *Cities*, Sayı 25, s. 63-72.
- Yirmibeşoğlu, F. (1997) İstanbul'da iskân alanlarının yer seçiminde hane halkı nitelikleri ve konut talebi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- www.persquaremile.com[Erişim tarihi 17.06.2015]

Eleştirel Kentsel Toponimi ve Prestijli Mekanlar Yaratmada Kentsel İsimlerin Kullanılması: Fikirtepe Örneği

Critical Toponymy: Creating Prestigious Spaces Through Using Urban Names

Reycan ÇETİN, Aylin ŞENTÜRK

ÖZ

Yer isimleri, bellek ve kimlik için önemli öğelerden biridir ve sosyal bilimlerin tarih, antropoloji, beşeri coğrafya, dilbilim gibi birçok alanının ilgi konusu olmuştur. Çalışmalar, yer isimlerinin yerin geçmişi ve kültürü ile organik bağlar kurduğunu, coğrafyanın ve yerel tarihin yer isimlerinin ortaya çıkmasında önemli olduğunu göstermektedir. 1980lerde sosyal bilimlerde yaşanan kültürel sapma yer isimleri hakkında yapılan çalışmaları da etkilemiş, özellikle kentsel toponimi ile ilgili eleştirel bir bakış oluşmuştur. Eleştirel kentsel toponimi çalışmaları ilk olarak yer isimlerinin politik güç kazanma aracı olarak kullanılması üzerinde durmuştur. Küresel ekonomik düzende yaşanan değişimler ve bu değişimlerin kente yansımaları eleştirel kentsel toponimi çalışmalarını, kentsel isimlerin ekonomik anlamı üzerinde de düşünmeye itmiştir. Kentin fiziksel mekanının yanı sıra isimleri de alınıp satılabilir metalar haline gelmiş, kentsel isimler prestijli kentsel mekanlar yaratma da mekansal düzenlemeler kadar önemli bir araç olmuştur. Bu makale, İstanbul'un en tartışmalı dönüşüm projelerinden biri olan Fikirtepe dönüşüm projesini kentsel toponimi açısından ele almaktadır. Büyük ölçekli konut projeleriyle birlikte Fikirtepe, daha üst gelir grubuna hitap eden bir bölgeye dönüştürülmektedir. Makale prestijli bir mekan yaratılırken kentsel isimlerin bir pazarlama aracı olarak kullanılmasını hem konut projelerinin hem de ilan edilen cadde ve sokak isimlerinin üzerinden tartışmaktadır.

Anahtar sözcükler: Fikirtepe; kentsel toponimi; yer isimleri.

ABSTRACT

Place names are important for memory and identity and were researched by many kind of social sciences as history, anthropology, human geography, linguistic. Researches revealed that place names build organic relations with history and culture of the place. 1980s the cultural turn effected researches of place names too, and a critical approach has shown up specially in urban toponymy. First, the critical urban toponymy researches focused on how the urban names were used as a tool to gain political power. In time, considering changes on global economy and its reflections on cities, critical urban toponymy started to think on urban names as economic tools too. Not only the physical space but also urban names became a commodity which can be bought or sale. And also urban names are used to create prestigious urban spaces. This paper aims to discuss how the urban names can be used to transform a urban space into a prestigious place by Fikirtepe example.

Keywords: Fikirtepe; urban toponymy; place names.

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 10 Ağustos 2018 - **Kabul tarihi:** 10 Aralık 2018

İletişim: Reycan ÇETİN. **e-posta:** reycanetn@gmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Antropoloji, kartografi, coğrafya, tarih, edebiyat, siyasal bilimler ve dilbilim gibi bir çok sosyal bilimin konusu olan toponimi, çevremizdeki yer isimlerini anlamlandırmayı hedeflemektedir. Toponimi sözcüğü kökeni incelendiğinde Yunanca τόπος (yer) ve ónoma (ad) sözcüklerinden oluştuğu görülmektedir. Toponimi, her türlü adın bilimi olan onomastik biliminin bir alt dalıdır. 19. yüzyılın sonuna kadar kategorilendirmeye dayalı ampirik bir yöntemle incelenen yer isimleri, bu tarihten sonra daha çok sosyal bilimlerin ilgi alanına girmiş; isimlerin geçmiş ve kültürle kurduğu bağlar, politik ve sosyal gelişmelerin yer isimleri üzerindeki etkisi, coğrafyanın belirleyiciliği toponimi çalışmalarının ilgi alanı olmuştur.¹

1980'lere kadar toplumsal yaşamı, coğrafi unsurlarla determinist bir şekilde açıklamaya çalışan beşeri coğrafya, kültürün, insan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin insanlardaki algısının da toplumsal yaşamın biçimlenmesinde aktif rol aldığını kabul etmiştir. Bu kabul toponimi çalışmalarını da etkilemiş, beşeri coğrafyacılar yer ismi çalışmalarında kültürel süreç ve politik ilişkilerin üzerinde durmaya itmiştir. Toplumsal hafızayı biçimlendirmede yer isimlerinin etkisini daha iyi kavrayan beşeri coğrafyacılar, bunun politik güçlerle olan ilişkilerini de ortaya koymaya çalışmıştır.

Vuolteenaho ve Berg'e (2009) göre sosyal bilimcilerin, dilin güç ilişkileri ile kurduğu karmaşık yapı üstünde düşünmeye başlaması bu eleştirel bakışın oluşmasında önemli rol oynamıştır. Kentsel isimler, kolonileşme ve bağımsızlık süreçlerinde, uluslaşma ve globalleşme dönemlerinde, iç savaşlarda, rejim değişikliklerinde kısacası hemen her siyasal olayda iktidarın gücünü artırmak ya da sağlamlaştırmak için aktif bir araç olarak kullanılmaktadır. Eleştirel kentsel toponimi çalışmaları kentsel isimlerin bu amaçla nasıl kullanıldığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Kentsel isimlerin kent belleğinde ve kentlilerin kimlik oluşturmada etkin bir rol oynadığı kabulü kentsel toponiminin temel görüşlerinden biridir. Bu sebeple kentsel isimleri değiştirmek ya da korumak, bu isimlerin kent içindeki görünürlüğünü düzenlemek, kentlilerin zihninde oluşan algıya doğrudan bir müdahaledir. Massey (2005), kentsel isimlendirmeyi "mekansalı, metinsele dönüştürerek mekanı evcilleştirme" olarak tanımlamaktadır. Tanımsız ve sahipsiz alanlara isim verilerek o alanların üzerinde hakimiyet sağlamak ve alanı kontrol etmeye vurgu yapmaktadır. Rose-Redwood ve diğ. (2009) ise yerlere isimler vermenin öncelikli amaçlarından birinin tanımlı mekansal kimlikler yaratmak olduğunu söylemektedir.

Vuolteenaho ve Berg (2009), kentsel toponiminin ideolojik olarak masum bir eylem görünmesine rağmen, mekana anlam kazandırırken otoriteye güç kazandırmayı sağ-

layan bir işlevi olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak kentsel toponiminin mekan yaratma, isimlendirme ve güç arasında bir kavşakta durup çeşitli disiplinlerin bilgisi ile incelendiğinde tam olarak anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Kearns ve Berg (2002) cadde ve sokak isimlerine yoğunlaştığı çalışmada, cadde ve sokak isimlerinin referans verdiği kişiler, olaylar veya kurumların ortak değerler yarattığını söylemektedir. Değerler değiştikçe isimler değişebilmekte ya da isimler değiştirilerek kentlilere yeni ortak değerler benimsetilebilmektedir.

Azaryahu (2015) kentsel isimleri "belleğin metni" (text of memory) olarak tanımlamakta ve kentsel isimleri koyma otoritesine sahip bürokratların toponimik tutarlılığın (coherence) gerekli olduğuna dair vurgularının, bir güç kazanma stratejisi olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu tutarlılığın gerekliliğini sorgulayan Azaryahu'ya göre kentsel isimlerin bir bütün oluşturacak araçlar olarak değil, kentteki heterojenliği ve çok anlamlılığı kaybetmeden tarihi yansıtacak bir metin olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Eleştirel toponimideki öncü çalışmalardan birini literatüre kazandıran Rose-Redwood vd. (2009) kentsel isimlerin politik araç olarak kullanılmasını üç başlıkta incelemiştir. İlk başlık semiyotik bakış açısidir. Bu bakış açısına göre kentsel isimler hatırlanması gereken olaylara referans verilecek şekilde seçilir, böylece ulus kimliğini inşa etmede yardımcı olur. Rose-Redwood ve diğ. (2009) komünist ülkelerdeki Stalin meydan ve caddelerinin post komünist dönemde değişmesini bu başlığa örnek olarak vermektedir. Benzer şekilde kolonileşmeden kurtulup bağımsızlığını kazanan ülkeler de yeni bir ulus yaratma sürecinde meydan ve cadde isimlerini değiştirmiştir. İkinci başlıkta cadde ve sokak isimlerinin numaralarla ifade edilmesi üstünde durulmuştur. Yapılan çalışmalar daha çok numaralandırma yapılırken kullanılan modelleri, kullanılan şehirleri ve bu numaralandırma sisteminin adres bulmayı nasıl kolaylaştırdığı üzerinedir. Rose-Redwood vd. (2009) Amerikan kasabalarının çoğunda görülen bu numaralandırmanın günlük hayattaki yansımalarına yönelik çalışmaların, gelecekteki toponimi literatürü için önemli olacağını tahmin etmektedir. Rose-Redwood ve Kadonaga (2015) Amerika'daki cadde numaralandırmalarının coğrafyası üstüne yaptıkları çalışmaların da Amerika'nın daha geç gelişen büyük kentlerinde sıklıkla görülen caddeleri numaralarla isimlendirme; basitliğin, düzenin, mühendisliğin simgesi olarak modern şehirlerde kullanıldığını ifade etmektedir.

Son başlıkta ise kentsel isimlerin sosyal adalet ve sembolik direniş için öneminden bahsedilmekte ve kentsel isimlendirmenin kültürel arena yaratabilme kabiliyetinden bahsedilmektedir. Kentsel isimlendirme yalnız otorite için değil kentliler için de bir güç aracıdır. Aldermann'ın (2008) çalışması bu kategoriye örnek olarak verilebilmektedir. Afro Amerikan vatandaşlar, haklarını kazandıklarında köle

¹ Vuolteenaho ve Berg, 2009, s. 1-18.

sahiplerinin isimlerinin cadde ve sokaklardan kaldırılması talep etmiş, özellikle kent ulaşımında önemli yere sahip bulvar ve caddelere Martin Luther King'in isminin verilmesini sağlayarak kendi mücadelelerine sahip çıkmışlardır.

Rose-Redwood vd. (2009) belirttikleri başlıkların nihai kategorilendirmeler olmadığını belirtmiş, kentsel toponiminin bu kategorilerin dışında da, örneğin bir ticari meta olarak kullanılabileceğinden de kısaca bahsetmiştir. Kentsel toponiminin bir ticari meta olarak kullanılması ayrı bir kategori olarak değerlendirilebilir, ancak kentsel isimlerin ekonomik kazanç sağlamak amaçla kullanılması da semiyotik bakış kapsamında değerlendirilmelidir. Zira kentsel isimler, meta olarak satılabileceği gibi prestijli mekanlar yaratma noktasında da aktif bir sembolik değer olarak kullanılabilir. Kentsel mekanın yeniden düzenlenip daha üst sınıf kentlilere satıldığı kentsel dönüşüm süreçlerinde mekanın semiyotik yapısı zenginliği, modernliği, konforu ve lüksü çağrıştıracak şekilde kentsel isimler aracılığıyla yeniden düzenlenebilir.

Kentsel isimlerin ekonomik bir araç olarak kullanılmasına yönelik yapılan çalışmalar iki odağa sahiptir. Kentsel isimler örneğin spor kulüplerinde sıkça yaşanan, sponsorluklar ile doğrudan isim haklarını satabildiği gibi, kentsel politikalar ile mekanın pazarlanması noktasında bir araç olarak kullanılabilmektedir. Bu iki odak, yapılan araştırmalardan verilen örneklerle açıklanmış, İstanbul'da yapılan uygulamalar bu ekseninde tartışılmıştır.

Alan araştırması için ise son yılların en tartışmalı kentsel dönüşüm projelerinden birinin gerçekleştiği Fikirtepe seçilmiştir. Eski gecekondu yerleşmelerinden biri olan ve kentsel hizmet almada son derece yetersiz kalan Fikirtepe, orta alt ve alt sınıfın yerleştiği bir bölgeyken dönüşüm sonrası üst sınıfa hizmet sunacak şekilde yeniden düzenlenmektedir. Çalışmada, bölgenin semiyotik yapısının, hem sokak isimleri hem de planlanan konut projelerinin isimleri üzerinden nasıl yeniden inşa edildiği ve bu süreçte kentsel isimlerin bir ekonomik araç olarak nasıl kullanıldığı tartışılmaktadır. Çalışmada öncelikle, dönüşüm süreci öncesindeki sokak ve cadde isimlerinin tespit edilmesi ve bu isimlerin dönüşüm projesi sonrası ilan edilen cadde isimleri ile nasıl değiştiği, isim seçiminde nelere dikkat edildiği üzerinde durulmuştur. Daha sonra ilan edilen projelerde tercih edilen isimler üzerinden kent isimlerinin ekonomik bir araç olarak kullanılması tartışılmıştır.

Kentsel İsimlerin Ekonomik Bir Araç Olarak Kullanılması

Eleştirel kentsel toponimi, ağırlıklı olarak kentsel isimlerin politik araç olarak kullanılması üstünde durmuştur. Ancak 1980 sonrası Batı Avrupa ve Amerika kentlerinde başlayan sanayisizleşme sürecinde kentlerin yüzünü kültür ve bilgi ekonomilerine dönmesi kentsel isimler için de yeni

bir dönem başlatmıştır. Kent, artık sanayi işçileri için değil, bilgi ve teknoloji üreten, kültürel talepleri olan yeni bir kentli sınıf için şekillendirilmektedir. Bu süreçte, kenti bu kültürel talepleri sunacak şekilde yeniden şekillendirmeye yönelik girişimci kent politikaları kent mekanının kendisini pazarlanabilir bir meta haline getirmiştir.² Kent mekanının yanı sıra kentsel isimler de bu yeni ekonomik politikalar bağlamında yeni anlamlar kazanmıştır. Hem kentsel mekanın pazarlanmasında önemli bir araç, hem de satılabilecek bir meta haline gelmiştir.

Kentsel isimlerin ekonomik bir araç olarak kullanılmasına yönelik çalışmalar genellikle Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramına referans vermekte; Yurchak (2000), Boyd (2000), Light ve Young (2014) özellikle kamusal ya da yarı kamusal alanların isimlerini, kent belleği için öneminden ötürü sosyal sermayenin önemli bir parçası olarak kabul etmektedirler. Sosyal sermaye için önemli olan kentsel isimler, kent mekanının metalaştığı bu dönemde ekonomik sermayeye de dahil edilmektedir. Bu süreçte kentlilerin belleğinde önemli yer tutan yerlerin isimleri, pazarlanabilir bir kaynak olarak görülmekte, kentsel isimler metalaşmaktadır. Bunun yanı sıra turist, ulusal ve uluslararası yatırımcı, finans ve bilgi sektörü çalışanlarının mekanı olarak şekillendirilen bugünün kentlerinde ekonomik bunalımları, suçu ve kentsel bozulmayı hatırlatan isimleri, kentsel mekanı pazarlamayı kolaylaştıracak yeni ve güçlü isimlerle değiştirmek önemli bir strateji haline gelmiştir.³

Kentsel isimleri meta olarak değerlendiren kent politikalarını değerlendiren Boyd (2000), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çeşitli spor dallarına ait stadyumların isim haklarının sponsor markalara devredilmesini eleştirmektedir. Amerika Birleşik Devletler tarihinde spor takımlarının öneminden bahseden Boyd (2000), stadyum isimlerinin hem kuruluş hikâyesine, hem de kuruldukları yerlerin özelliklerine referans vererek seçildiğini söylemektedir. Boyd (2000)'a göre, kamusal anıtsal mekan olarak tanımladığı stadyumları isimlendirmek, geçmişle şimdi arasında bir ilişki kuran, bir anıyı yaşatmaya yönelik bir eylemdir. İsim haklarının ünlü markalara devredilmesi ise takım taraftarlarının aidiyet hissini zayıflatmakta; özellikle orta ve alt sınıf, kendilerini bu büyük markalarla özleştiremedikleri için takımla ve takım aracılığıyla yerle kurdukları bağları kaybetmektedir. Kamusal ve yarı kamusal mekanlarda yapılan bu sponsor markayla isimlendirme mekanın aidiyet hissi yüksek taraftarlardan çok sponsorlara ait olduğu hissi yaratmaktadır.⁴

Benzer bir çalışmayı İngiltere için yapan Light ve Young (2014) İngiltere Ligi'ndeki futbol takımlarının stadyum isim haklarının sponsor markalara devredilmesini tartışmaktadır. Bu süreci yalnızca stadyum isimlerindeki değişiklik ola-

² Harvey, 2012, s. 123.

³ Light ve Young, 2014, s. 435-45.

⁴ Aldermann ve Inwood, 2013, s. 88-105.

rak görmenin yetersiz olduğunu belirten Light ve Young, sponsor markaların bu sayede kentlerin dijital haritaları, durak isimleri ve yer levhalarında da var olarak kentlilerin zihninde yer edindiğinin altını çizmektedir.

Stadyum isim haklarının sponsorlara satılması İstanbul'da da son yıllarda görülen bir kentsel pazarlama stratejisidir. Türkiye'nin ekonomik başkenti olan İstanbul için merkezi yönetim tarafından belirlenen vizyon, finans ve kültür merkezi olduğundan beri İstanbul'un çekiciliğini artıracak hamleler kentsel politikalar içinde yer edinmektedir. Çekiciliği artırmak için yapılan büyük konut projeleri, finans merkezi yatırımları ve ulaşım projelerinin yanında kentsel isimlerin özelleşmesi çok dikkat çekmese de üstünde düşünülmesi gereken bir konudur. Türkiye Futbol Ligi'nin üç büyük takımının statları İstanbul'da yer almaktadır ve üçü de son beş sene içerisinde isim haklarını satmıştır. Esasen Boyd(2000)'un çalışmasında bahsedilen stadyum isimlerinin takım tarihine referans verme özelliği yalnız Galatasaray kulübünün yıkılan eski stadyumunda vardır. Ali Sami Yen Stadyumu, kulübün kurucusunun ismini taşımaktayken, yıkılıp kent merkezine görece daha uzak bir semtte yeniden inşa edildiğinde Türk Telekom Arena ismini almıştır. Diğer iki büyük takım olan Beşiktaş ve Fenerbahçe kulüplerinin stadyum isimleri ise sırasıyla İnönü Stadyumu ve Şükrü Saraçoğlu Stadyumu olup her ikisi de isimlerini siyasi aktörlerden almıştır. Fakat bu isimler zaman içerisinde taraftarlar tarafından benimsenmiş ve İnönü Stadyumu'nun Vodafone Arena'ya dönüştürülmesi tepkilere yol açmıştır (Şekil 1).

Fenerbahçe kulübü stadın yeniden yapılması sürecinde eski ismi terk etmemekle beraber sponsor ismini de ekleyerek yeni stadyuma Ülker Şükrü Saraçoğlu adını vermiş, basketbol stadyumunda ise yalnız sponsor adını kullanmıştır. Tüm stadyum isimlerinin değiştirilme sürecinde kulüp yöneticileri sponsor isimlerini eklemenin kulübe getireceği maddi imkanların altını çizmiş, bir anlamda isimleri pazarlanabilir bir kaynak olarak gördüklerini ve isimlerin "bellek ve aidiyet" için anlamlarını göz ardı ettiklerini itiraf etmişlerdir.

İsim haklarının ticari meta olarak görülmesi, stadyumlar gibi yarı kamusal alan olarak işlev gören kültür merkezlerinde de görülmektedir. İstanbul'u bir kültür merkezi haline getirme amacıyla uluslararası festival ve konserler düzenlemek, bu konserleri verebilecek kapasiteye sahip mekanlar yaratmak son dönem kent politikalarında önemli yer tutmaktadır. Bu amaçla inşa edilen önemli konser alanlarından biri Volkswagen Arena ismine sahiptir. Bir başka konser salonu olan ve 1989 yılında açılan Cemal Reşit Rey Konser Salonu ile bu mekanın isimlerindeki fark dikkat çekicidir. İki konser salonu elbet birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Ancak iki dönem arasındaki kentsel politika farkı ve kentsel isimlerin kullanılması ile ilgili ipuçları verdiği de görülmektedir. Cemal Reşit Rey Salonu Erken Cumhuriyet döneminin önemli bir müzisyeninin ismini ve o dönemin hatırasını taşımaktadır. Volkswagen Arena ise uluslararası güçlü bir marka ismini taşımakta ve yerelliğini kaybetmiştir (Şekil 2).

Kentsel isimlerin ulusal yerine küresel referanslarla seçilmesine yönelik bir çalışma da Alexei Yurchak (2000) tarafından yapılmıştır. Yurchak (2000), çalışmasında Sovyet Rusya'nın yıkılması ile kamusal ve yarı kamusal mekanların isimlerinde görülen dramatik değişimleri konu edinmiş, batılılaşma kültürünün hizmet sektörünü yeniden şekillendirdiğini, kentsel isimlerin de bu şekillendirmede aktif rol oynadığını belirtmiştir. Özellikle kentin prestijli mekanlarında yer alan kafe, restoran ve alışveriş mekanlarının isimlerinde bu süreçte Rusça yerine batılılaşmanın simgesi olarak İngilizce tercih edilmektedir. İlk bakışta yabancı olan bu isimler, kültürel globalleşme ile özellikle gençler tarafından benimsenmiş ve normal karşılanmaya başlamıştır. Bu örnekte kentsel isimlerin, pazarlanabilir bir meta olmasından ziyade prestijli mekanlar yaratmada ekonomik bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Rusça isimler eskiyi ve gelenekseli temsil ederken İngilizce isimler yeniliği ve batılılaşmayı temsil ettikleri için prestijli mekanlar yaratmada tercih edilmektedir.

Yer isimlerindeki değişiklik kimi zaman da prestijli mekanların mevcut kimliğinin değişmesi ne ve hatta yok olma-

Şekil 1. Beşiktaş stadyumunun eski ve yeni hali (<http://tribunesportmagazine.de/siyah-beyaz-bir-eve-geri-donus-hikayesi/>).

Şekil 2. Cemal Resit Rey Konser Salonu ve Volkswagen Arena (<https://www.sabah.com.tr/magazin/2016/02/08/cemal-resit-reyi-yeniden-insa-edecegiz>, <http://www.uniqistanbul.com/uniq-istanbul/volkswagen-arena/>).

Şekil 3. İstiklal Caddesi tabelaları (<https://www.haberturk.com/yasam/haber/1076513-allahim-burasi-istanbul-mu>).

sına da sebep olmaktadır. Özellikle Irak, Suriye, Afganistan, Azerbaycan ve diğer Arap ülkelerinden alınan yoğun göç ve artan turist sayısı, İstiklal Caddesi'ndeki tabelaların birçoğunun Arapça ve İngilizce'ye dönüşmesine sebep olmuştur (Şekil 3). Bu durum eski İstiklal Caddesi kullanıcılarının alana duydukları aidiyet hissinin azalması sorununu da beraberinde getirmektedir. Kullanıcı profilinde yaşanan bu değişim mekanın sosyo-kültürel yapısının da değişmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, Toponiminin bir mekanın tarihsel, sosyal, kültürel yapısı ile doğrudan ilişkisi içerisinde olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Son dönemde ise kentsel isimlendirmenin ekonomik ilişkisi, örnekleri verilen stadyum ve kültür merkezi gibi tek yapı ölçeği ile sınırlı kalmamakta ve konut ve karma kullanım alanlarının yer aldığı yaşam birimleri bütününde de gündeme gelmektedir. Hem konut hem yaşam alanı olarak sunulan bu projelerde, satışı artırmaya yönelik isimlendirme son yıllarda İstanbul'un hemen her yerinde görülmektedir. Örneğin yeni bir merkez oluşturmak istenen Başakşehir'de de konut stoku ve yarı kamusal alanlar büyük ölçüde, büyük ölçekli projelerle üretilmektedir.

Buradaki proje isimlerinden örneklere bakıldığında Adım İstanbul, Üçüncü İstanbul, Vadi Şehir gibi isimler seçildiği görülmektedir. Kullanıcılarına Başakşehir yerine marka değeri daha yüksek olan İstanbul sunulmakta ya da bölgenin coğrafi özellikleri öne çıkarılarak pazarlanmaktadır.

Bölümü kısaca özetlemek gerekirse kentsel isimlerin, sanayisizleştirme ve kültür ve teknoloji odaklı kentler yaratma sürecinde önemli birer ekonomik araç haline geldiği görülmektedir. Kent ve kentliler için önemli, anıt özelliği taşıyan mekanların isimleri doğrudan pazarlanabilir bir meta haline gelirken; kentsel isimler aynı zamanda kentin çekiciliğini artırıp kent mekanını pazarlanabilir hale getirme aracı olarak da kullanılmaktadır.

Alan çalışmasının gerçekleştirildiği Fikirtepe'de eski isimler kent ve kentli belleğinden silinirken, oluşturulan yeni kentsel mekan kentsel isimler aracılığı ile prestijli bir mekan haline getirilmektedir. Fikirtepe'de yapılan dönüşüm topyekün bir yıkımla gerçekleşmektedir ve binalarla birlikte sokaklar da yeniden inşa edilmektedir. Ancak yıkım ve yeniden yapım süreçleri henüz tamamlanmamıştır ve bu sebeple yeni cadde ve sokak isimleri ile ilgili bilgiler kı-

sıtlıdır. Alan çalışmasında hem konut projelerinin hem de ilan edilen cadde ve sokak isimleri incelenerek bu isimlerin pazarlanabilir kentsel mekan oluşturmada nasıl aktif roller aldığı tartışılmıştır.

Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi ve Kentsel İsimlerin Prestijli Mekanlar Yaratmada Kullanılması

Bir gecekondu yerleşmesi olarak kentleşen ve imar afları ile gittikçe daha da düzensiz bir yapılaşmanın görüldüğü Fikirtepe semti 2005 yılında başlayan bir süreçle dönüşmektedir. Semt, Anadolu yakasının önemli merkezlerinden biri olan Kadıköy'e yakın konumda olması, Birinci Boğaz Köprüsü bağlantı yolunun alandan geçmesi, D-100 Karayolu ile kentin bir çok noktasına kolay erişim sağlaması sebebiyle oldukça yüksek arazi değerlerine sahiptir.

Bölgede, dönüşüm sürecinden önce daha çok orta alt ve alt sınıfa ait kentliler yaşamaktadır. Ancak tamamen yıkıp yenileme şeklinde ilerleyen dönüşüm sürecinde yapılan yeni konut birimleri farklı bir kullanıcı kitlesini hedeflemektedir. Üst sınıfa hitap eden lüks konut projelerinden oluşan bu yeni yerleşim birimlerinde kentsel isimler de dikkat çekicidir. Yukarıda da belirtildiği gibi kentsel isimlerin ekonomik bir araç olarak kullanılması olgusu, burada stadyum veya kamusal alan isimlerinin özelleştirilmesi yahut isim haklarının büyük markalara satılmasından farklı bir biçimle yaşanmaktadır. Alan çalışmasında ele alınan örnek, semtin tamamının pazarlanmasına yöneliktir. Bu pazarlama ise ilan edilen cadde isimleri ve konut projelerinin isimleri ile yapılmaktadır. Fikirtepe'deki bu yeni isimler konut projelerini işaret ediyor gibi görünse de yoksulluk, gecekondu, kentsel suç gibi olgularla beraber anılmış olan Fikirtepe isminin, sistematik bir şekilde yok edildiği görülmektedir. Bu yeni inşa edilen konut projelerinde, hedef sınıfın istek ve arzularına uygun düşeceği tahmin edilen yeni isimler tercih edilmektedir.

Fikirtepe ve Kentsel Dönüşüm Süreci

Her ne kadar akla ilk olarak sağlıklı kentleşme ve gecekondu alanı olarak gelse de Fikirtepe, esasen kentin Neolitik dönemdeki durumunu ortaya koyan ilk yerleşimdir.⁵ Mİlattan önce 3000'li yıllara dayandığı tahmin edilen yerleşim Pendik'e kadar uzanmakta ve bu yerleşime ait bulguların tamamı Fikirtepe Kültürü olarak adlandırılmaktadır. İlk olarak 1903'te demiryolu inşaatı sırasında tesadüfen bulunan yerleşme, bulunuşundan yaklaşık yüz sene sonra 2010 yılında sınırları belirlenerek 3.dereceden arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Jeoloji mühendisi Engin Meriç (2010), sit alanının daha önce ilan edilmemesindeki en önemli nedenlerden biri olarak 1950'lerde gecekonduya yönelik popülist yaklaşımları görmektedir. Barınma sorununa hızlı çözüm bulmak isteyen yetkililer, arkeolojik alanı gör-

mezden gelip inşaatların devam etmesine izin vermiş ve alana büyük zarar vermiştir. Semte Fikirtepe isminin ne zaman ve neye referans verilerek koyulduğu hakkında bir araştırmaya rastlanmamakla beraber ilk kez 1786 yılında Kauffer'e çizdirilen şehir haritasında, "Fikir Tepesi" olarak isim verildiği görülmektedir.

1950'lerde kırdan kente göçün yoğunlaştığı dönemde kente dahil olan Fikirtepe yerleşmesi, 2005'ten beri oldukça tartışmalı bir kentsel dönüşüm süreci yaşamaktadır. İstanbul'un bir sanayi kenti olarak geliştiği 1950'li yıllarda, kent nüfusunun artması kent içindeki arsaların yetersiz kalmasına sebep olmuş, bu sebeple kent çeperlerinde sosyal ve teknik alt yapısı yetersiz ancak barınma sorununu çözebilen gecekondu yerleşmeleri ortaya çıkmıştır. Bu gecekondu alanlarından biri olan Fikirtepe'de, diğer gecekondu yerleşmeleri gibi 1980 sonrası siyasilere popülist yaklaşımlarının ürünü olan imar afları ile binaların kat yükseklikleri artmış; bölgenin doğal özellikleri dikkate alınmadan oluşturulan bu yerleşmede eğim sebebiyle erişilemeyen sokaklar, otopark eksikliği, yetersiz yeşil alan, dar yollar gibi yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bir çok sorun ortaya çıkmıştır.

Fikirtepe'de bir kentsel dönüşüm gerçekleşmesi şüphesiz elzemdir. Ancak 2005'te başlayan ve büyük tartışmalar eşliğinde yürütülen projenin tüm tarafları dikkate aldığını söylemek güçtür. Tüm teknik ve sosyal altyapı eksikliklerine rağmen birbiriyle ilişki içinde olan yapılardan oluşan ve bir mahalle özelliği taşıyan bölge, topyekün bir yıkım ve yeniden yapım sürecine girmiş, bütüncül bir plan yerine bağımsız projelerden oluşan yeni bir yerleşim modeli kurgulanmıştır. Bölgedeki eğimi dikkat almayan yapılar, sıkışıklık ve erişim problemi sınırlı bir alanı gösterirken dönüşüm sonrası inşa edilen yapıların yüksek katlı ve topografyadan bağımsız tasarlandığı görülmektedir (Şekil 4).

Fikirtepe'de yaşanan kentsel dönüşüm modelini iyi anlamak için hem merkezi yönetimin kentleşme ve ekonomi politikalarını hem de semtin konumunu iyi analiz etmek gerekmektedir. Merkezi yönetimin ekonomi politikası yaklaşık son on yıldır İstanbul'u finans başkenti olarak dünya metropollerini arasına sokmak üstüne yoğunlaşmaktadır. Aktarma merkezi olması hedeflenen Üçüncü havalimanı, Kuzey Anadolu Otoyolu ve Üçüncü Boğaz Köprüsü, Ataşehir'de inşaatı devam eden İstanbul Finans Merkezi ve Sabiha Gökçen Havalimanı ile kurulacak metro bağlantısı bu politikaların sonucu olan büyük ölçekli yatırımlardan birkaçıdır.

İstanbul'u bir finans merkezi olarak yeniden yapılandırma politikası doğal olarak konut alanlarındaki dönüşüme de yansımıştır. İstanbul'un itici ekonomik gücünün sanayi olduğu dönemlerde kent çeperinde oluşan gecekondu alanları, kent merkezi genişledikçe kentin içinde kalmış

⁵ Karul, 2016, s. 21.

Şekil 4. Fikirtepe'nin dönüşümden önceki ve sonraki hali (<http://www.gazetevatan.com/gecekondudan-manhattan-a--1106905-gundem/>).

ve gecekondu alanı olarak bırakılamayacak kadar kıymetlenmiştir. Aynı zamanda sanayinin aşamalı olarak kentten çıkarılmaya başlaması ile kentsel mekanın yeniden düzenlenmesi kentteki ekonomik canlılığı sağlamak için önemli bir araç olmuştur. Bir diğer deyişle sanayileşme politikalarının sonucu olan kente göç sürecinde, gelenlerin barınma ihtiyacını karşılayan bir kaynak olan bu kentsel mekanlar, şimdi artan arazi değerleri ile kent ekonomisine canlılık getirecek yeni kaynaklar haline gelmiştir. Bu sağlıklı yerleşimlerin dönüşümü ile hem inşaat sektörü üstünden ekonomik canlılık sağlanacak hem de orta üst ve üst sınıfın taleplerine uygun kentsel mekanlar yaratılacaktır.

Fikirtepe’de Yeni Kentsel İsimler

Yeni projelerin niteliğine bakıldığında Fikirtepe’de gerçekleşen kentsel dönüşüm sürecinin mevcut sakinlere hizmet etmesinden çok alana yeni gelecek üst gelir sınıfına hitap eder nitelikte kurgulandığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar kamu özel sektör işbirliği modeli kurularak “yerinde dönüşüm” sloganları vurgulansa da son yıllarda düşük gelirli kentliler için konut üretmek yerine, gayrimenkul yatırım ortaklıkları içinde nitelikli konut üretmenin tercih edildiği görülmektedir. Fikirtepe kentsel dönüşüm süreci de bu anlayışın bir parçası olarak devam etmektedir.

Bu çalışmanın asıl amacı, dönüşüm öncesi kentsel isimlerin kent belleği için önemini ve dönüşüm sürecinin bu belleği nasıl yok ettiğini değil; kentsel isimlerin bir pazarla-

ma aracı olarak nasıl kullanıldığını tartışmaktır. Ancak birçok tartışmanın konusu olan Fikirtepe dönüşüm projesinde bu topyekün yıkım ve yeniden yapım aşamasında kaybolan kentsel isimler dikkate değer bir çalışma konusudur.

Fikirtepe’de yıkım süreci tamamlanmış olup, projelerin hangi inşaat firmaları tarafından yapılacağı kesinleştirilmiştir. Hemen hemen bütün firmalar proje detaylarını ve isimlerini açıklamış, birçoğunun yıkım süreci bitmiştir. Ancak İmar Planı’nın defalarca değişmesi, iptal edilmesi gibi sebeplerden ötürü bitmeye yaklaşmış projelerin sayısı azdır. Bölgede birçok sokağın ortadan kalktığı neredeyse yalnızca ana caddelerin kaldığı bir yıkım süreci yaşanmıştır.

Kıymetli bir kaynak olarak yeniden düzenlenen bu kentsel mekanın pazarlanmasında kentsel isimler de şüphesiz önemli rol oynamaktadır. Fikirtepe 1950’li yıllardan beri yoksullukla, kentsel suçlarla ve yetersiz alt yapısı ile anılan bir yerleşim olduğundan, Fikirtepe isminin yeni kentsel isimlerde yer almadığı görülmektedir. Fikirtepe’de 1950 öncesinde ana geçim kaynağı tarım iken, sonraki dönemde hızlı bir kentleşme sürecine girilmiştir. Yerleşmenin ana caddesi olan Mandıra Caddesi’nin, adını tarım döneminde aldığı yönünde bir tahmin yürütülebilir.

Her ne kadar bölgenin tamamında bir kentsel dönüşüm anlayışı benimsenmiş olsa da Çevre Yolu’nun doğu yakasında yer alan projelerin bölgenin ana ulaşım aksı olan Mandıra Caddesi boyunca yerleştiği görülmektedir. 2017

yılının Ağustos ayı itibariyle bölgenin D 100 Karayoluna bakan kısmında ve Çevre Yolunun güneye bakan kısmında yer alan projeler büyük ölçüde tamamlanmış durumdadır. Mülk sahipleri ile yüklenici firmalar arasındaki pazarlıkların devam etmesi sebebi ile proje haritasında boşluklar görülmektedir (Şekil 5).

Fikirtepe proje haritasında öne çıkan ana ulaşım akslarını oluşturan sokak ve cadde isimleri incelenmiştir. Şerefler Sokak, Heybeli Sokak ve Özgür Sokak yeni projede birbirine bağlanan ve en kesiti genişletilen bir cadde olarak görülmektedir. Mandıra Caddesi'ni Medeniyet Üniversitesi'nin

güneyinden geçen yola bağlayan bu cadde, 2013 yılında hazırlanan Kentsel Tasarım Projesi'nde ve projelerin tanıtım sitelerinde Prestij Caddesi olarak yeniden isimlendirilmiştir (Şekil 6).

Niyazibey sokak, Özen Sokak, Doruk Sokak, Şahinler Sokak yeni projede birbirine bağlanan ve en kesiti genişletilen bir cadde olarak görülmektedir. Yeni caddenin ismi ise Park Bulvarı olmuştur. Bağdat Caddesi kadar popüler olması hedeflenen bu iki caddede AVM, yürüyüş yolları ve kafeler bulunacağı ve bu sayede çekicilik kazanacağı yine proje tanıtım sitelerinde belirtilmektedir.

Şekil 5. Fikirtepe Projeler Haritası (Kaynak: imarpanosu.com/fikirtepe-projeler-atlasi/).

Şekil 6. Fikirtepe dönüşüm öncesi cadde ve sokak isimleri.

2013 yılında hazırlanan Kentsel Tasarım Projesi'nin mahkemelik olması ve iptal edilmesi, 2016'da tekrar onaylanması ve tekrar davalık olması gibi son derece karmaşık bir hukuki sürecin yaşandığı alana dair mevcut imar durumunu ve kentsel tasarımı gösteren güncel görseller Çevre ve Şehir Bakanlığı ya da İstanbul Büyükşehir Belediyesi sitelerinde bulunmamaktadır.

Henüz yeni isimleri belli olmayan caddelerin de yeni oluşturulacak kentsel kimlikte yerel isimleri yerine "prestijli" isimlerin tercih edileceği Prestij Caddesi isminden kolayca tahmin edilebilmektedir.

Proje isimleri yere atıfta bulunan isimler ve yerden bahsetmeyen isimler olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir. Yere atıfta bulunan isimler incelendiğinde İstanbul, Kadıköy ve Göztepe gibi prestijli yer isimlerinin proje isimlerine dahil edildiği, Fikirtepe isminin ise hiç geçmediği görülmektedir (Tablo 1). Semtin fiziksel olarak dönüşmesi yeterli değildir. Aynı zamanda sınıfsal olarak dönüşmesi, yeni kentlilere eski halini hatırlatacak herhangi bir iz bırakılmaması gerekmektedir. Bir anlamda kentin semiyotik yapısı projelerin isimleriyle yeniden inşa edilmektedir (Şekil 7).

Fiziksel yapısı ve niteliği itibarıyla üst sınıfa hizmet veren bu projelerin isimlerinin de bu yeni sınıfı temsil edecek nitelikte kurgulanmıştır. Bu bağlamda proje isimlerinde, gecekondu alanı olarak anılan Fikirtepe ismi yerine Anadolu yakasının prestijli ilçelerinden biri olan Kadıköy isminin kullanıldığı görülmektedir.

Alanın kuzeyinde yer alan ve D-100 Karayolu'na paralel uzanan, 1100 adet konut ve 2500 m² sosyal alana sahip

Yenitepe Kadıköy projesi, ismi ve tanıtımda kullandığı ifadelerle dikkat çekmektedir. "Fikirtepe Yenitepe'sine kavuşuyor" sloganı ile reklamını yapan proje, gerçekleşen değişime vurgu yapmakta, artık Fikirtepe değil Yenitepe olarak anılacak bir semtin müjdesini vermektedir. Projedeki ışıklı lüks binalar, mevcut gecekondu yerleşiminden çok farklıdır. Yenitepe Kadıköy ismi ile eskisinden bağımsız, yeni bir yerleşim olacağı hissini pekiştirmektedir (Şekil 8).

Yer isimlerinin kullanıldığı projelerde dikkat çekici bir diğer unsur da Göztepe semtinin isminin kullanılmasıdır. Alanın güneyinde yer alan Göztepe semti, İstanbul Anadolu yakasının en eski yerleşim yerlerinden biri olup kentin nezh konut alanlarından biri olarak bilinmektedir. Fahrettin Kerim Gökay Caddesi ile birbirinden ayrılan Fikirtepe ve Göztepe semtleri son derece farklı kentsel özelliklere sahip yerleşimlerdir. Göztepe nezh, yeşil, sakin gibi özelliklerle anılan ve orta üst sınıfın yerleştiği bir semt olduğu için Fikirtepe'den daha çekici bir isim değerine sahiptir ve bölgenin güneyinde yer alan projeler pazarlamalarını Göztepe ismiyle yapmaktadır. Pırlanta Göztepe projesi, tanıtımında "Bir pırlantanın değerini bulunduğu yerle ölçülür. Pırlanta Göztepe, Kadıköy'ün en özel yerinde, Göztepe'de yükseliyor." ifadesini kullanmaktadır. Fikirtepe'nin Hızırbey Caddesi'nde yer almasına rağmen projenin, Göztepe ismini kullanması Fikirtepe'li olmanın yarattığı zihinsel algıyı yeni sınıf için kabul edilebilir bulmadığını gösterir niteliktedir.

Yer ismini kullanmayan projelere bakıldığında biri hariç hepsinin İngilizce isimler olduğu görülmektedir. İstanbul'u yeni finans başkenti haline getirmeyi hedefleyen merkezi politikalarla beraber düşünüldüğünde İngilizce isimler

Tablo 1. Fikirtepe proje bilgileri

Yer İsmine referans veren projeler		Yer İsmi referans vermeyen projeler	
Brooklyn Dream	650 konut, 34 ticari alan	Mina Towers	1500 konut
Brooklyn Life	431 konut, 16 ticari alan	Mekanist Towers	Planlanıyor
Brooklyn Family	731 konut, 13 ticari alan	EvinPark Residence	1500 residans
Brooklyn City	870 konut, 31 ticari alan	Velvet Towers	Planlanıyor
Concord İstanbul	1170 konut, homeoffice ve ticari alan	Muhteşem Yeni Yüzyıl Konutları	192 konut, 15 ticari alan
Diagonal İstanbul	Planlanıyor	Elit Concept	785 konut
Business İstanbul	Planlanıyor	Fortis Sinanlı	1100 konut, ticari alan
İstanbul 216	1120 konut	Alya Life Residence	214 konut
Evim Kadıköy	300 konut		
Yenitepe Kadıköy	1100 konut		
1071 Kadıköy	Planlanıyor		
Kentplus Kadıköy	1337 konut		
Zer Göztepe	Planlanıyor		
Güral Göztepe	561 konut, 23 ofis, 35 homeoffice, 74 ticari alan		
Pırlanta Göztepe	446 konut		
Mandaris Acıbadem	591 konut, 32 ticari alan		
Renovia Kadıköy	1100 konut		

Şekil 7. Park Bulvarı ve Prestij Caddeleri'nin Proje Alanındaki Konumu.

Şekil 8. Yenitepe Kadıköy projesinden bir görsel (<http://www.yenitepe.com.tr/tr/galeri>).

tercih etmek, bölgeyi uluslararası şirketler ve bu şirket çalışanları için çekici hale getirme stratejilerinden biri gibi gözükmektedir. Nitekim İstanbul Finans Merkezine yakın konumda bulunan projelerde ofis, homeoffice ve konut alanlarını bir arada sunulmaktadır.

Pana Yapı'nın Brooklyn serisi bu projeler arasında dikkat çekmektedir. Dünyanın en önemli finans merkezlerinden biri olan New York kentinde yer alan bir bölgenin ismini Fikirtepe'ye taşımak yalnızca yapı tipolojisinin değil yeni kentsel kimliğin de buradan esinlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda oluşturulan yeni kentsel kimliğin temel unsurunun uluslararası olma olduğu görülmektedir. Tanıtım sitelerinde serinin bütün projelerinin Prestij Caddesi ile ilişkisinden bahsedilmekte, yeni prestij alanı olan Fikirtepe'de, Prestij caddesine olan yakınlığı nedeni ile en avantajlı konumu sunduğu belirtilmektedir. Brooklyn Family, Brooklyn

Park, Brooklyn City ve Brooklyn Dream şeklinde dört isimle lanse edilen projeler isimleri ile de farklı ihtiyaçlara farklı çözümler sunduklarını göstermektedir.

“Towers” ve “Residence” kavramları da isim tercihinde sıklıkla kullanılmaktadır. Brooklyn ismiyle bir anlamda bütünlük sağlayan bu isim tercihi, yeni kullanıcılara konut ya da ev değil, kule veya rezidanslarda yaşama olanağı sağlamaktadır. Alandaki yalnız bir proje konut kavramını isminde kullanmaktadır. Ancak kullanıcılarına konutun yanı sıra “renkli bir sosyal yaşam” ve “dünyaca ünlü markalara evininin hemen yakınında ulaşabilmeyi” vaad eden proje bu konseptte uygun olduğunu düşündüğü Muhteşem Yeni Yüzyıl ismini seçmiştir.

Fikirtepe Kentel Dönüşüm Projesi kapsamında üretilen projelerin isimlerinin tamamına bakıldığında bu isimlerin semtin semiyotik yapısını yeniden inşa etmede önemli rol oynayacak şekilde seçildiği görülmektedir. Yer ismini kullanan projeler Fikirtepe demekten kaçınmış; bir kısmı prestijinden daha emin oldukları ilçe ve kent ismini kullanırken, bir kısmı da semtin yakınında bulunan ve daha olumlu özellikleri ile anılan Göztepe ismini kullanmışlardır. Yer ismi kullanmayan projeler ise uluslararası olma vurgusu yapmış, hedef kullanıcılarına sundukları değerleri isimlerine yansıtmaya çalışmıştır. Ayrıca sokak ve cadde isimleriyle ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamış olmasına rağmen bölgenin ekonomik canlılığını sağlaması hedeflenen iki caddesinin hızlıca isimlendirilmiş olması dikkat çekicidir. Park Bulvarı ve Prestij Caddesi olarak ilan edilen cadde isimleri, sermaye için bir kaynak haline gelen kentsel mekanı pazarlayacak bir araç olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar dönüşüm

öncesi isimlerin kent belleği için anlamına dair bir çalışma yapılmamış olsa da isimlerin artık “anıtlaştırma” yerine “ticarileştirme” amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Fikirtepe’de inşaatların ve yıkımların devam ettiği, hukuksal karmaşaların yoğun olduğu bir süreç yaşanmaktadır. Bu kargaşa ortamı içerisinde kentsel isimlerin kentsel bellek için anlamı ya da bu isimlerin kayboluyor olması pek dikkat çekmemektedir. Ancak dönüşüm projelerinin tamamlanmasında es geçilen bu konu gecekondan bölgelerinin yerleşimi, bölgedeki ilk kentlilerin alışkanlıkları, politik ve sosyal tarihi hakkında önemli fikirler vermektedir ve araştırmaya değer bir konudur.

Sonuç

Toponimi çalışmaları, 1980’ler ile birlikte eleştirel bir bakış açısı benimsemiştir. Bu eleştirel bakış öncesi yer isimleri ile ilgili çalışmalar coğrafya, tarih ve kültür ile bağlantısını ortaya koymayı hedeflerken; yeni çalışmalar özellikle kentlerde yer isimlerinin kimlik ve bellek oluşturmada bir araç olarak kullanıldığını keşfetmiş ve çalışmaların yönünü bu yana kaydırmıştır.

İlk dönem eleştirel kentsel toponimi çalışmaları daha çok kentsel isimlerin politik amaçlarla kullanılmasına yönelmiştir. Ulusallaşma, yönetim değişiklikleri, koloniden bağımsız devlete geçiş, devlet ideolojilerinde yaşanan değişim gibi süreçlerde yer isimleri merkezi ve yerel yönetimler tarafından aktif olarak kullanılmıştır. Türkiye’de yapılan az sayıdaki kentsel toponimi çalışmaları da bu alanda kalmıştır. Başkent Ankara’da Cadde ve sokak isimleri üzerinden yapılan çalışmalar Erken Cumhuriyet döneminden itibaren devlet politikalarının kentsel isimlere nasıl yansıdığını göstermektedir. Eleştirel kentsel toponimi çalışmaları maalesef Türkiye akademik literatüründe yeterince yer bulamamaktadır. Hâlbuki son on beş yılda yalnız Ankara’da değil ülkenin ekonomik başkenti olan İstanbul’da da kentsel isimleri seçme kriterlerinde önemli değişiklikler görülmektedir. Yeni koyulan ya da değiştirilen isimlerin ortak noktalarını bulmak ve bu isimlerin merkezi politikalarla kesiştiği noktaları tartışmak ilginç bir çalışma konusu olacaktır.

Eleştirel kentsel toponimi çalışmaları alanını genişlettikçe kentsel isimlerin yalnız politik araçlar olarak değil aynı zamanda ekonomik araçlar olarak da kullanılabileceğine dair çalışmalar da yapılmaya başlamıştır. Hem Avrupa hem de Amerika’da spor takımlarının stadyum isim haklarını sponsorlara devretmesi ve böylece kent belleğinde önemli yer tutan mekanların marka isimleriyle anılması, bir çok ülkede ticaret birimlerinin turistlere ve tüketici sınıfın taleplerine uygun olarak İngilizce isimler tercih etmesi, kentsel isimlerde anıtlaştırma yerine pazarlanabilir olma kaygısının güdülmesi bu alandaki çalışma konularındandır. Harvey’in dediği gibi dönem kentsel mekanın bir meta haline geldiği, yeniden düzenlenerek ekonomiye katıldığı bir dönemdir.

Kentsel isimler de bu süreçte ya stadyum isim haklarında olduğu gibi kendileri de satılacak bir meta haline gelmekte, ya da mekanı pazarlayacak araçlar olmaktadır.

Çalışmanın seçtiği bölge olan Fikirtepe’de kentsel isimler ikinci örnekteki benzer bir şekilde ekonomik araç olarak kullanılmaktadır. Satılan asıl kaynak, dönüştürülen ve yeniden düzenlenerek yeni bir kentli sınıfa sunulan kentsel mekandır. Kentsel isimler ise bu mekanı pazarlama aracı olarak kullanılmaktadır. Ancak Fikirtepe’de tercih edilen yer isimleri sadece daha kolay pazarlanacak mekanlar üretme amacına değil daha kompleks bir süreçte işaret etmektedir. Proje isimlerinde zihinlerde gecekondan alanı olarak yer edinen Fikirtepe kullanılmamakta, hedef kitle olan kentliler için kendilerini ait hissedebilecekleri yeni bir kentsel mekan oluşturulmaktadır. Projelerin pazarlanmasında İngilizce isimler ile Batılı bir yaşam tarzı vaat edilmekte, “Fikirtepe” olmak istemeyen kentliler için Kadıköy ve Göztepe gibi prestijli yerleşimlerin adı ön plana çıkarılmaktadır.

Eleştirel kentsel toponimi çalışmaları Türkiye akademik literatüründe son derece sınırlı olarak yer bulmaktadır. Bu makalenin bir amacı da bu eksikliğe dikkat çekmek ve ileride yapılacak çalışmalar için bir ilk adım oluşturmaktır. Son yıllarda, özellikle Türkiye’nin büyük kentlerinde inşaat temelli bir ekonomik büyüme benimsendiği göz önüne alındığında kentsel isimlerin bu süreçlerdeki rolünü araştırarak çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bu çalışma, her ne kadar kentsel isimlerin ekonomik bir araç olarak kullanılması üzerine yoğunlaşsa da cadde ve sokakların yalnızca fiziksel olarak ortadan kalkmadığını, isimlerinin de kentsel bellekten silinmeye mahkûm edildiğini vurgulamak gerekmektedir. Yerleşmenin tarihine tanıklık eden bu isimler, mekan yeniden düzenlenirken yok sayılmaktadır. Çalışmanın, kentsel dönüşümün fiziksel dönüşüme indirgenmediği Türkiye’de dönüşüm alanlarında kentsel isimler ile ilgili başka çalışmalara ön ayak olacağı ümit edilmektedir.

Kaynaklar

- Alderman, D. (2008) Martin Luther King Jr. Streets in the South: A New Landscape of Memory, *Southern Cultures*, 14(3), 88-105.
- Alderman, D.H. and J. Inwood (2013) Street naming and the politics of belonging: spatial injustices in the toponymic commemoration of Martin Luther King Jr. *Social and Cultural Geography*.
- Azaryahu, M. (1996) The Power of Commemorative Street Names, *Environment and Planning Society and Space*, 14, 311-30.
- Azaryahu, M. (2011) The Critical Turn and Beyond: The Case of Commemorative Street Naming ACME: An International E-Journal for Critical Geographies, 10 (1), 28-33.
- Azaryahu, M. (2012) Hebrew, Arabic, English: the politics of multilingual street signs in Israeli cities, *Social & Cultural Geography*, 13(4), 461-79.

- Boyd, J. (2000) Selling home: Corporate stadium names and the destruction of commemoration, *Journal of Applied Communication Research*, 28(4), 330-46.
- Bozdoğan, S. (2002) *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Harvey, D. (2012) *Sermayenin Mekanları*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Light, D., Young, C. (2014) Toponymy as Commodity: Exploring the Economic Dimensions of Urban Place Names, *International Journal of Urban and Regional Research*, (39), 435-45.
- Karul, N. (2016) İstanbul'un İki Fikirtepe'si, *Toplumsal Tarih*, (247), 20-4.
- Massey, D. (2005) *For Space*, Sage Publications, London.
- Meriç, E., (2010) *Jeoloji ve Arkeoloji : İstanbul ve Yakın Çevresinin 8500 Yıllık Geçmişinden Kesitler*, Mimarlar Odası, İstanbul.
- Özdoğan, M. (1979). *Fikirtepe*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Rose-Redwood, R., Alderman, D., Azaryahu, M., (2010) Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies, *Progress in Human Geography* 34(4), 453-70.
- Şahin, G. (2010) Türkiye'de Yapılmış Toponomi Çalışmaları, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 134-56.
- Vuolteenaho, J., BERG, D. L. (2009) *Towards Critical Toponymies, Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming*, der. D.L. Berg, J. Vuolteenaho, Ashgated Publishing Limited, İngiltere; 1-18.
- Yurchak, A. (2000) Privatize your name: Symbolic work in post-Soviet linguistic market, *Journal of Sociolinguistic*, 4(3), 406-34.

Aidiyet, Kent Kimliği ve Kentsel Koruma Etkileşimi Bağlamında Kullanıcı Sürekliliğinin İrdelenmesi: Kadıköy Moda Örneği

*Investigation of User Continuity in the Context of the Sense of Belonging,
Urban Identity and Urban Conservation Interaction: The Case of Kadıköy-Moda*

● Aylin ŞENTÜRK,¹ ● Nuran Zeren GÜLERSOY²

ÖZ

Kentsel korumada kullanıcıların yaşadıkları mekan ile kendilerini bağdaştırmaları bu mekan ile aralarında bir bağ kurmaları oldukça önemlidir. Bir başka ifade ile birey kendisini yaşadığı yere ait hissetmelidir. Aidiyetin kurulacağı mekanın özgün bir kimliğinin olması ise bu iki yönlü ilişkinin daha güçlü olmasını sağlamaktadır. Bireyin mekanda yaşama süresindeki artışın bu ilişkiler bütününe pozitif bir katkısı olduğu öngörülmektedir. Bu nedenle çalışma yaşam süresi, aidiyet, kentsel kimlik ve kentsel koruma sürecinin etkileşimi üzerine kurgulanmıştır. Bu çalışmada öncelikle kullanıcıların aidiyet, kentsel kimlik ve kentsel koruma algısı araştırılmış, daha sonra yaşam süresinin ayrı ayrı aidiyet, kentsel kimlik ve kentsel koruma sürecine katkısı incelenmiş; aidiyet, kentsel kimlik ve kentsel koruma kavramlarının birbirlerini nasıl etkilediği istatistiksel yöntemlerle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Aidiyet; kent kimliği; kentsel koruma.

ABSTRACT

In urban conservation, it is essential for users to relate themselves to the place they live in and to establish a connection with that space. In other words, individual should have sense of belonging towards the living space. Having unique identity of the place where identity is to be established makes this bilateral relationship stronger. It is foreseen that the increase in the living time of the individual in a specific place has a positive contribution to these relations. For this reason, the research is based on the interaction of living time, sense of belonging, urban identity and urban conservation. The perception of the sense of belonging, urban identity and urban conservation are examined initially and then the contribution of living time to sense of belonging, urban identity and urban protection process are separately investigated. By using statistical methods have been tried to show how the concepts of sense of belonging, urban identity and urban conservation affect each other.

Keywords: Sense of belonging; urban identity; urban conservation.

¹İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı, İstanbul

²İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 07 Eylül 2018 - **Kabul tarihi:** 04 Ekim 2018

İletişim: Aylin ŞENTÜRK. e-posta: aylin_senturk@hotmail.com

© 2019 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2019 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Sosyal ekosistem içinde birey, topluluk ile etkileşime geçtiği andan itibaren kendi alanını aramaya ve devamlılığını sağlayabilmek için varlığını, kimliğini yeniden inşa edebileceği yeri yaratmaya çabalamıştır (Cresswell, 2004).

Bir ‘mekanın’ ‘kent’ olarak tanımlanması uzun bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmektedir. Bu süreç içerisinde, kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yaşam biçimi ve tarihsel geçmişi kenti oluşturan, biçimlendiren unsurlardır (Relph, 1976).

II. Dünya Savaşı’nın ardından, zarar gören tarihi kentlerin yeniden yaşayan alanlar haline getirilmesi, savaşın izlerinin mekanlardan ve toplumların belleğinden silinmesi çabaları (Gülersoy Zeren ve Gürlü, 2011), koruma ile kentsel kimliği paralelleştiren yaklaşımların gelişmesine neden olmuştur. Koruma bu dönemde, “ulusal kimliği tanımlayacak” ve “ulusal bilinci sağlayacak” bir araç olarak görülmeye başlanmış ve savaşın izlerini silme gayreti ile gelişen, “kültürel bellek”, “ulus kimlikler” ve “kimlik bilinci” kavramları koruma kavramı ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır (Winkler, 1993).

Kentsel kimliği etkileyen diğer önemli unsurlarsa, küreselleşme ve küreselleşmenin neden olduğu kentsel rekabettir. Bu unsurlar tarihi alanların plansız, hızlı ve sağlıklı bir şekilde işlev değişimi baskısı altında kalmasına, kimliklerinin zaman ve mekânda algılanabilirliklerinin kaybolmasına neden olmaktadır (Heritage Led Regeneration- Delivering Good Practice Göteborg Declaration, 2005).

İşlev değişikliği ile bağlantılı olarak; tarihi alanlarda yapıların sık kullanıcı değiştirmesi, kullanıcının alana duyduğu aidiyet hissi ile birlikte yapıyı ve alanı sahiplenme hissini de azaltmaktadır. Bu durum tarihi yapıların zarar görmesine, alan bütünündeki sosyal, kültürel ilişkilerin zayıflamasına neden olmakta ve koruma süreci için bir sorun teşkil etmektedir (Gündüz ve Erdem 2010). Bu nedenledir ki mekanın kullanıcılarının yaşadıkları alana kendilerini ait hissetmeleri oldukça önemlidir.

Soyut bir kavram olan aidiyet duygusu insanın temel gereksinimlerinden biri olup, bu gereksinim yerine getirilmediğinde bireylerde yalnızlık duygusunun arttığı ya da anti-toplumsal davranışların geliştiği görülmektedir (Maslow, 1954). Bireyin aidiyetini oluşturan nitelikler; etki, duyu, duygu, algı, deneyim, eylem ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Altman ve Low, 1962).

Aidiyetin fizik mekandan bağımsız sadece bireysel bir algı üzerinden değerlendirilmesi 1970’ler ile birlikte eleştiri noktası haline gelmeye başlamıştır. Aidiyet kültürünün oluşması için öncelikle ait olunacak bir yerin gerekli olduğu ve bu yerin bireysel aidiyet duygusu ve mekansal aidiyet kurulumundaki önemi vurgulanmıştır (Schulz, 1985; Pretty, 2003).

Fizik mekan ve aidiyet ilişkisine odaklanan çalışmalar incelendiğinde kentsel dönüşüm, soylulaşma, kentsel yenileme uygulamaları bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda genellikle fizik mekanın bireyi nasıl etkilediğine odaklanılmış, bireyin fizik mekan üstündeki etkisine temellenen çalışmalar ise kısıtlı kalmıştır (Tweed, Sutherland, 2007; Sekor, 2008; Ragab, 2011).

Bir doktora araştırmasına dayanan bu çalışmada, aidiyet ve kent kimliği ilişkisi koruma bakış açısından ele alınmaktadır. Çalışmanın özgünlüğü ise aidiyet ve kent kimliğine ilişkin bireysel yaklaşımların fiziksel mekan üzerindeki etkisine odaklanıyor olmasıdır. Araştırmada bireysel algı farklılığı mekanda yaşayanların, yaşam süreleri üzerinden incelenmektedir.

Kentsel Korumada Aidiyet ve Kent Kimliği İlişkisi

İnsan, var oluşu ile bir yere sahip olmaz tam tersine kendine ait mekanı oluşturur (Pretty, 2003). Fizik mekan sahip olduğu doğal ya da insan kaynaklı yapılandırma aracılığıyla, bireye aidiyet duygusu verir ve bu duygu ile de insan yaşadığı yere karşı bireysel farkındalık oluşturur (Enachea ve Craciun, 2013).

Aidiyetin mekanla ilişkisinin kurulmasını kapsayan araştırma literatüründe alt kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar yerin ruhu, yere bağlılık, yerin kimliği, yere bağımlılık ve yerin kimliği olarak sıralanmaktadır. Bu kavramların bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkiler olarak tanımlanan genel bir tutum çerçevesinde organize edilebilirliği savunulmaktadır. Bu bakış açısıyla yer bağıllığı, yer bağımlılığı ve yer kimliği gibi kavramlar sırasıyla duygusal, davranışsal, bilişsel, değişkenler olarak görülebilmekte ve bu şekilde daha iyi anlamlandırılmaktadır (Jorgensen ve Stedman, 2001).

Yerin ruhu (Spirit of place) insan toplulukları çevresinde organize olan zihnin, duyguların ve eylemlerin bir bütünü temsil etmektedir. Bu nedenle yerin ruhu aslında kentsel korumada korunacak değerlerin bütünü temsil etmektedir. Schulz (1985), bu kavramı çevresel bir karakter oluşturan renk, doku ve şekile sahip olan somut şeylerin tümü olarak tanımlamıştır. Relph (1976)’e göre yerin ruhu, coğrafi konum, anlam, düzen, gizem ve kapalılık gibi her türlü öznel nitelikleri kapsamaktadır. Soyut bir perspektiften bakıldığında ise kişinin çevresini tanımlama ve tanımlanabilir bir yerde olma ihtiyacıdır.

Yere bağımlılık (Place dependence) belirli nedenlerden dolayı orada yaşamayı sürdürme zorunluluğudur. Brown da (1987) çeşitli amaçlara ulaşmaktan doğan yer bağıllıklarını, yer bağımlılığı olarak ifade etmiştir. Bu nedenler sözü konusu yere göre değişmekle birlikte, temelde iki bileşenle açıklanır. Bunlardan ilki çevrenin nitelikleri, ikincisi diğer toplumlar ve alternatiflerle kişisel karşılaştırmalardır (Mc Andrew, 1998; Pretty vd., 2003). Yer bağımlılığının en te-

mel ilgi alanı fonksiyondur ve bu kavram, genel anlamda fonksiyon üzerinden çalışılmıştır. Bireylerin yaşam fonksiyonu çalışma fonksiyonu ilişkisi yer seçim kararlarını etkileyen en önemli ilişkilerden biri olarak bilinmektedir.

Yere bağlılık (Place attachment) fiziksel çevreden çok, o çevrede oluşan güçlü sosyal ilişkiler ile zaman içinde oluşan bir yer bileşenidir (Jorgensen, 2001). Eğer bir yerleşimde anlamlı sosyal ilişkiler oluşuyorsa, paylaşılan anlamlı deneyimler de vardır. Mesch ve Manor (1998), komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri ne kadar kuvvetli ise o yere aidiyetin de o kadar kuvvetli olacağını kanıtlamaktadır. Hidalgo ve Hernandez (2001) de bu savı doğrulamakta ve aktif sosyal ilişkileri olan bireylerin ev, mahalle ve şehir gibi üç fiziksel ölçekte de güçlü yer bağlılığı olduğunu ifade etmektedir. Paylaşılan anlamlar ve sosyal aidiyetin yanı sıra o “yer” de yaşama süresinin uzunluğu da yer bağlılığını etkilemektedir (Gustafson, 2009). Eve ve topluluğa yönelik bağlılık ile ilgili farklı çalışmalara ve ilgili literatüre bakıldığında; bir yer ile kurulan duygusal bağ, orada yaşama süresi uzadıkça artış gösterebilmektedir (Williams, 2003).

Birey ya da grup, aidiyet hissettiği toprağı korur ve şekillendirir. Bu şekillendirme, topluma ait zevk, alışkanlık ve atılımlar ile gerçekleşir. İnsanlar, kendilerini yansıtan ve kendilerini temsil eden eklemeler yaptıkları yerlere kendilerini bağlı hissederler, kendilerini o yerin bir parçası olarak görürler (Harris, 1996). Buna paralel olarak, kendilerini o yerde güvende ve rahat hisseder, o yeri korur ve ona anlam yüklerler (Brown, 2003; Hidalgo, 2001; McAndrew, 1998; Hay, 1998). O yerde yaşama süresi, o yerin nasıl kullanıldığı, yere bağlılık hakkında önemli veriler ortaya koyar. Bir yere bağlanma; koruma ve orası hakkında kaygı duyma hislerini içinde barındırmaktadır. Bu nedenle de, yaşadığı yere güçlü bir bağ ile bağlı olanlar, o yerin değişimine karşı bir tutum sergilemektedir (Vorkin, 2001).

Yer kimliği (Place identity), bireysel kimliğin farklı boyutlarının fiziksel çevre ile bilinçli, bilinçsiz fikirler, inançlar, tercihler, duygu, değer, amaç ve davranışsal eğilimler aracılığı ile ilişkilendirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Yer kimlik öğeleri, sosyal sembol ve sosyal anlamlar ile açıklanırken, ayırt edicilik, süreklilik, öz saygı ve kendine yararlı olma gibi kimlik prensipleri ile de ilişkilendirilmiştir. Aidiyet literatüründe yer kimliği, aidiyet kurulumunun fiziksel ayağını oluşturan, aidiyet kurulan mekanın tanımlayan kavram olarak ele alınmaktadır. Ancak aidiyetin kentsel kimlik ve kentsel koruma süreci ile ilişkisinin tartışıldığı bu çalışmada kent kimliğinin biraz daha açıklanması gerekmektedir.

Kevin Lynch’in 1960 yılında yayınladığı kent imgesi kitabı döneminde kent kimliği çerçevesinde üretilmiş en önemli yayın olarak kabul edilmiştir. Lynch, kimliği bir objenin diğer objelerden farklı ve özgün olma durumu olarak açıklamakta ve kimliğin, hiçbir şeyle eşit olmadığını, tek, biricik olduğunu savunmaktadır. Kent imgesi kitabında ‘Her kent-

linin kentin bazı kısımları ile uzun bir münasebeti olmuştur ve ona ilişkin kendi imgesi hatıra ve anlamlarla yüklüdür.’ demektedir. Bir mekanın her bireyde farklı olan algısı gibi her kentin de farklı bir kimliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle kentin sadece kendi içinde değil, kentlilerin gözünden de değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Lynch, 1960).

Benzer şekilde Relph (1976)’de kimliğin anlamını insanların yer üzerindeki deneyimlerini inceleyerek açıklamaktadır. İnsanların temel davranışları üzerine araştırma yapan Relph’e göre bir yerin kimliği, büyük ölçüde insan düşünceleri, davranışları ve deneyimlerine bağlı olarak oluşur.

Prohansky, Fabian ve Kaminoff (1983), kentin kimliğini kişiselleştirmiş araştırmacılarıdır. Kişiselleştirdikleri kentsel kimliği, anıların, düşüncelerin, yorumlamaların, fikirlerin ve özelleşmiş bazı fiziksel yerleşmeler hakkındaki duyguların bir derlemesi olarak tanımlarlar. Yerin kimliğini, bir anlamda yerin sahip olduğu kimlikten dolayı bir ait olma duygusu olarak nitelendirirler.

Carter vd, (2007)’de yerin ana kimliğinin, bireylerin davranışları ve kendi kimlikleri, duygularıyla da kolektif bir grup içindeki ait olma duyguları, bir yere bağlı davranışları ve performansları sürecinde çevrenin insanları etkilemesi ile güçlü bir anlam kazandığını belirtir. Kimlik, belli bir alanın sahip olduğu doğal ya da insan kaynaklı yapılandırma aracılığıyla, kendisine aidiyet duygusu veren, yaşadığı yerin bireysel farkındalığını oluşturur (Enachea ve Craciun, 2013).

Aidiyet ve Kent Kimliği Kavramlarının Bir Arada Ele Alındığı Yöntemsel Yaklaşımlar-Yer Bağlılığı Teorisi (Place Attachment Theory)

Aidiyet ve kent kimliği ilişkisinin araştırıldığı çalışmalarda nicel çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu alanda yapılan ilk çalışmalar aidiyet ve kent kimliğini oluşturan değişkenlerin birbirlerine olan etkisinin ölçümü üzerine kurgulanmıştır. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre aidiyetin ikamet süresi, cinsiyet ve gelir seviyesi gibi etmenlerle doğrudan bağlantılı olduğu saptanmıştır (Riger ve Lavrakas, 1981).

Bu araştırmalarda; aidiyet ve cinsiyet ilişkisinde kadın ve erkek arasında farklılıklar olduğu, kadınların yer aidiyetinin duygusal, erkeklerin aidiyetinin ise işlevsel olarak geliştiği, ikamet süresi ile aidiyet arasında doğru, gelir seviyesi ile aidiyet arasında ters orantılı bir ilişki olduğu kanıtlanmıştır (Riger ve Lavrakas, 1981; Taylor vd., 1985).

Ev sahipliği ve aidiyet arasında da doğru orantılı bir ilişki olduğu tanımlanmıştır (Riger ve Lavrakas, 1981; Taylor vd., 1985). Bu ölçümler mekan bazlı duygularla ilgili bilgi vermekten çok, pozitif bağların yerle ilgili; yerinde kalma isteği, oraya bir ev satın almak, yerel isimleri yatkınlık veya komşularla yakın ilişki kurmak gibi belirli davranışlara yol açtığı varsayımı üzerine temellenmiştir. Bu nedenle aidiyet ölçümünde destekleyici ölçümler olarak kullanılmaktadır.

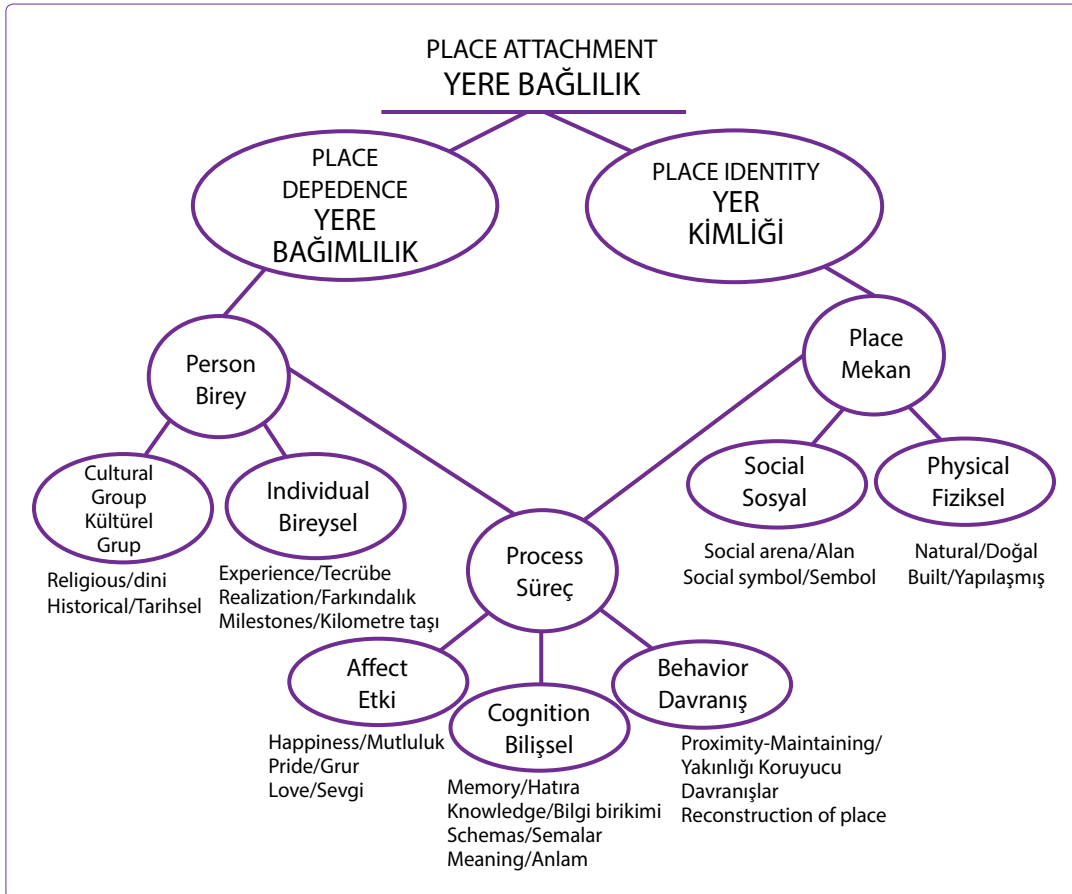
2000’li yıllara gelindiğinde ise bu değişkenler bir teori çerçevesinde toplanmıştır. Scannell ve Gifford tarafından 2010 yılında hazırlanmış olan aidiyet-yer bağlılığı teorisi günümüzde de kabul gören bir teoridir. Yer bağlılığı teorisinin üç ana bileşeni vardır. Bu bileşenler Şekil 1’de detayları görülen aidiyet kuracak birey, aidiyetin kurulduğu süreçteki ruhsal yaklaşımdan oluşmaktadır. Uluslararası literatürde konu kapsamında geliştirilen en kabul görmüş teoridir. Bu teoriye temellenen çeşitli ülkelerde farklı versiyonlardaki çalışmalara rastlamak mümkündür. ABD’de yapılan çalışmalar (Payton, 2003), Avustralya (Brown ve Raymond, 2007) ve Norveç (Kaltenborn ve Williams, 2002; Williams ve Vaske, 2003; Vaske ve Kobrin, 2001). Söz konusu bu çalışmalarda genellikle kapsamlı anketler kullanılmaktadır. Bu anket sorularında doğrudan aidiyeti sorgulayan sorular olduğu kadar dolaylı yoldan sorulan sorularla da karşılaşmak mümkündür.

Shamai ve Ilatov (2005) “sizin yerleşim alanınıza / bölgenize / ülkenize bağlanma seviyeniz nedir?” sorusunu sormuş, Gustafson (2009) ise sorduğu “Ait olma duygunuzun kuvveti ve mekanda kalma isteğinizin yoğunluğunu nedir?” sorusu ile ait olma duygusunun kuvvetini ve mekanda kalma isteğinin yoğunluğunu araştırmıştır. Mesh ve Manor

(1998), sorularını mahallede yaşamaktan gurur duymak, mahalleden taşınırsa üzülecek olmak ve bir sonraki yıl taşınma planı yapıyor olmak şeklinde üç başlıkta toplamıştır. Çalışmalarda farklı sorularla da olsa temelde bireyin farklı ölçeklerdeki aidiyet duygusu sorgulanmaya çalışılmıştır.

Alanda Yaşam Süresinin Aidiyet, Kent Kimliği ve Kentsel Koruma Üzerindeki Etkisi: Kadıköy Moda Örneği

Bu çalışmada, aidiyet, kentsel kimlik ve kentsel koruma arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiği ve bu ilişkide kullanıcının yani alanda yaşayanların yaşam sürelerinin etkisinin nasıl olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla İstanbul içinde özgün kentsel kimliği olan, farklı yaşam sürelerine sahip kullanıcıların bir arada bulunduğu ve en önemlisi anıtsal yapıların, tescilli sivil mimarlık örneklerinin yer aldığı, korunması gereken tarihsel bir alanda bir sinama ve değerlendirme yapılmıştır. Belirlenen kriterlere en uygun alanlardan biri olarak Kadıköy İlçesi’nde yer alan ‘Moda’ çalışma alanı olarak seçilmiş ve Moda çalışma alanı Şekil 2’de görüldüğü gibi Caferağa Mahalle sınırları ile sınırlandırılmıştır. Moda tarihi kimliğini oluşturan yapı tipolojisini koruyabilmesi açısından da önemli bir çalışma alanıdır. Bu yapıların yoğunlaştığı bir sokak dokusu Şekil 3’de görülmektedir.

Şekil 1. Yer bağlılığı teorisi (Place attachment theory), (Scannell ve Gifford, 2010).

Şekil 2. Moda Bölgesi- Caferaga Mahallesi çalışma alan sınırı, 2018.

Şekil 3. Moda sivil mimari örnekleri, 2018.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın 6850 kişilik ana kitlesi, 2017 yılı verilerine göre 23977 olan Caferaga mahallesi nüfusunun İstanbul için TÜİK tarafından belirlenen hane halkı büyüklüğüne 3,5 bölünmesi sonucu elde edilmiştir. Çalışmanın güven düzeyi %95, güven aralığı 10 kabul edilmiş ve gerekli minimum örneklem büyüklüğü 95 olarak hesaplanmıştır. Bu veriler ışığında alanda 100 anket gerçekleştirilmesine karar veril-

miştir. Ankete katılan 25 kişi ile de derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Anket soruları hane halkı özellikleri, alanda yaşam süresi, aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma olmak üzere beş başlıkta kurgulanmıştır. Hanehalkı soruları ile söz konusu kullanıcıların profilleri ortaya konmuştur. Çalışmanın temel hipotezlerinden biri kullanıcının mekandaki yaşam süresi ne kadar uzunsa, kullanıcının aidiyet, kimlik ve koruma iliş-

kisinin o kadar güçlü olacağı yönündedir. Bu nedenle anket çalışmasına katılan kullanıcıların Türkiye, İstanbul, Moda ve konutlarında kaç yıldır yaşadıkları sorulmuştur. Verilen cevaplar 0-5 yıl, 6-20 yıl, 21-50 yıl ve 50+ yıl olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir.

Aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma başlıklarında her kavramı ölçmeye yönelik ifadeler hazırlanmış ve 5'li likert ölçeğine göre değerlendirilmesi istenmiştir. Bu üç kavramdaki her ifade öncelikle aldıkları puana göre incelenmiş sonra kendi içinde anlamlı kaç grup oluşturduğunu anlamak için kümelenme analizine tabi tutulmuştur. Daha sonra ifadeler yaşam süresine göre incelenmiş bu noktada Anova analizinden yararlanılmıştır.

Son aşamada ise yaşam süresi, aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma arasındaki ilişki korelasyon ve path model analizleri ile ortaya konmuştur.

Moda'daki Kullanıcı Profili ve Yaşam Süreleri

Anket yapılan 100 kişinin hane halkı özellikleri incelendiğinde öncelikli olarak cinsiyet dağılımının mahalle geneline benzerlik gösterdiği görülmektedir. Mahalledeki kadın nüfusu %56 iken anket yapılan kişilerde bu oran %53'ür. Erkek nüfusu ise mahalle genelinde %44, anket yapılan kişilerde %47'dir. Mahalledeki eğitim düzeyi oldukça yüksektir. 50 üniversite, 16 yüksek lisans ve doktora mezunu olmak üzere toplam 69 kişi üniversite ve üstü eğitim seviyesine sahiptir. 6 üniversite, 6 yüksek lisans doktora öğrencisi olmak üzere toplam 12 kişi üniversite ve üstü eğitim görmektedir. Anket yapılan kişilerin doğum yerlerine bakıldığında 52 tanesi İstanbul doğumludur. Bunu 7 kişi Ankara, 5 kişi İzmir ve 4 kişi Bursa olarak takip etmektedir. Anket yapılan 48 kişi çalışırken, 36 gibi bir çoğunluğunu emeklilerin oluşturduğu 47 kişi çalışmamaktadır. 5 kişi ise iş aramaktadır.

Kullanıcıların Türkiye, İstanbul, Moda ve konutlarında kaç yıldır yaşadıkları 0-5 yıl, 6-20 yıl, 21-50 yıl ve 50+ yıl olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir. Tablo 1'de bu dağılım görülmektedir.

Ankete katılan kullanıcılar içinde Türkiye ve İstanbul'da 0-5 yıldır yaşayanların hiç olmaması, alanı tanımayan kullanıcılarla anket gerçekleştirilmediğini ortaya koyması açısından önemlidir. Moda'daki kullanıcıların her dört grupta da birbirine yakın sayılarda yer alıyor olması, süre bazlı

analizler için önemlidir. Moda ve konuttaki yaşam süreleri incelendiğinde, kullanıcıların konutlarını değiştirme durumunda kalsalar da yine Moda'da yer seçmekte oldukları görülmektedir.

Moda'da Yaşama Süresi ve Aidiyet Duygusu Arasındaki İlişki

Anket kapsamında aidiyet duygusunun ölçüldüğü 19 ifade sorulmuş, her ifadenin 5'li likert ölçeğine göre numaralandırılması istenmiştir. Tablo 2'de her ifadenin Moda'da yaşam süresine göre 4 farklı grup ve genel ortalaması görülmektedir. 19 ifade içerisinde aidiyet duygusunun en net sorgulandığı ifade 'Kendimi Moda'ya ait hissediyorum'dur. Bu ifadeye verilen cevaplarda, her grubun 4 ve üzeri aidiyet seviyesine sahip olduğunu görülmektedir. Bu nedenle Moda'da oturan kullanıcılar kendilerini Moda'ya ait hissetmektedir denilebilmektedir. Yaşam süresi arttıkça aidiyet seviyesinin de artacağını iddia eden bu çalışmada sonuçlar bu perspektif ile incelendiğinde yaşam süresi ile doğru orantılı olarak değerin 4,14'den 4,80'e yükseldiği görülmektedir. 4,40 ortalamaya sahip olan bu sorunun 50+ üstü kullanıcılar tarafından 4,80 alıyor olması da hipotezi doğrular bir değerdir.

Güven duyulmayan bir yere ait hissetmek oldukça güçtür bu nedenle bir diğer önemli ifade de 'Kendimi Moda'da güvende hissediyorum' ifadesidir. Bu ifadeye verilen cevaplar incelendiğinde, yine her grubun 4 ve üzeri değere sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle Moda'da oturan kullanıcılar kendilerini Moda'da güvende hissetmektedir denilebilmektedir. Yaşam süresi ile ilişkili olarak değerlerin 4,43 ve 4,58 arasında değiştiği görülmektedir.

Diğer ifadeler de bu şekilde incelenmiş ve bir ifade hariç diğer ifadelerin tümünde yaşam süresi ve aidiyet duygusu arasında doğru orantı olduğu tespit edilmiştir. Yaşam süresi ve aidiyet arasında doğru orantının gözlenmediği tek ifade ise 'Moda'daki komşuluk ilişkileri istediğim gibi' ifadesidir. Ortalama değeri 3,38 olan bu ifadenin yeni kullanıcılardaki değeri daha yüksektir. Yapılan görüşmelerde yeni kullanıcıların 'komşuluk' algısı ile eski kullanıcıların 'komşuluk' algısının ve beklentilerinin farklı olduğu tespit edilmiştir. Özellikle eski kullanıcının Moda'nın eski yaşantısını temel alıyor olması nedeni ile bu ifadeye düşük puan verdikleri anlaşılmıştır. Moda'nın sosyal kimliğini oluşturan komşuluk ve dayanışmanın önceki yıllarda akraba ilişkilerinden bile güçlü olduğuna değinen eski kullanıcılar, yeni gelen kullanıcılarla bu sürecin değişime uğradığından da şikâyetçi olduklarını dile getirmişlerdir. Bu nedenle bu ifade de yeni kullanıcıların yüksek değere sahip olması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Nitekim 'Moda'da anahtarımı bırakabileceğim insanlar var' ifadesine yine en yüksek puanı uzun süreli kullanıcılar vermişlerdir. Aynı zamanda 'Moda'da yaşayan akrabalarım var' ifadesi 2,41 gibi düşük bir değer almıştır. Bu iki ifade bir arada ele alındığında akrabaları olmasa da anahtar bı-

Tablo 1. Kullanıcıların Türkiye, İstanbul, Moda ve konutlarındaki yaşam süreleri

Yaşam süresi	Konut	Moda	İstanbul	Türkiye
0-5 yıl	26	21	0	0
6-20 yıl	35	25	27	7
21-50 yıl	20	24	34	42
50+yıl	19	30	39	51

Tablo 2. Aidiyet sorularının dört farklı gruptaki değerleri

Aidiyet	Moda'da 0-5 yıldır yaşayanlar		Moda'da 6-20 yıldır yaşayanlar		Moda'da 21-50 yıldır yaşayanlar		Moda'da 50+ yıldır yaşayanlar		Toplam	
	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s
Kendimi Moda'ya ait hissediyorum	4,14	0,85	4,16	0,80	4,38	1,24	4,80	0,48	4,40	0,90
Kendimi Moda'da güvende hissediyorum	4,43	0,68	4,16	0,80	4,58	0,88	4,53	0,78	4,43	0,79
Moda'ya geldiğimde kendimi mutlu ve rahat hissediyorum	4,43	0,68	4,12	0,83	4,71	0,86	4,83	0,38	4,54	0,74
Moda en çok yaşamak istediğim yer	3,90	1,00	3,80	1,00	4,29	1,16	4,83	0,38	4,25	0,99
Uzun süre Moda'dan ayrı kalınca özlem duyuyorum	4,00	0,84	3,84	1,07	4,04	1,33	4,67	0,80	4,17	1,06
Çocuklarımın da Moda'da yaşamasını isterim	4,00	0,89	4,16	0,94	4,25	1,33	4,60	0,86	4,28	1,03
Yakın zamanda Moda'yı korumak için yapılan bir etkinliğe katıldım	2,62	1,32	2,40	1,38	2,88	1,70	2,87	1,70	2,70	1,54
Moda'da yapabildiklerimi yapabileceğim başka bir yer yok	2,86	0,96	3,12	1,13	3,29	1,27	4,07	1,17	3,39	1,22
Sevdiğim şeyleri Moda'da yapmak başka bir yerde yapmaktan daha önemli	3,24	1,14	3,36	1,25	3,96	1,08	4,53	0,73	3,83	1,16
Kendimi Moda'daki doğal ve fiziksel hayatın bir parçası hissediyorum	3,95	0,80	3,56	1,19	4,33	0,96	4,63	0,67	4,15	1,00
Moda'lı olmak benim bir parçam	3,62	0,92	3,72	1,14	4,21	0,83	4,80	0,41	4,14	0,96
Moda benim kim olduğumla ilgili çok şey söylüyor	3,29	1,19	3,16	1,25	4,17	1,13	4,80	0,41	3,92	1,22
Moda'daki sosyal hayatın bir parçasıyım	4,05	0,86	3,56	1,16	4,04	1,20	4,63	0,56	4,10	1,03
Moda'da yaşadığım için kendimi diğer insanlardan üstün hissediyorum	2,57	1,50	2,32	1,35	3,00	1,64	3,87	1,33	3,00	1,56
Moda ile duygusal bir bağım var	3,81	1,12	3,76	1,13	4,50	0,72	4,63	0,85	4,21	1,03
Moda dışında tercih edebileceğim daha iyi yerler var	2,86	1,11	2,68	0,85	2,54	1,50	1,77	0,97	2,41	1,19
Moda'daki komşuluk ilişkileri istediğim gibi	3,62	0,80	3,48	1,19	3,17	1,24	3,30	1,15	3,38	1,12
Moda'da oturan akrabalarım var	1,81	1,25	2,20	1,41	3,00	1,77	2,53	1,87	2,41	1,65
Moda'da anahtarımı bırakabileceğim insanlar var (kapıcı hariç)	3,43	1,54	3,84	1,14	3,83	1,31	4,60	0,86	3,98	1,26

rakabilecek kadar komşularına en çok güven duyanlar yine uzun süreli kullanıcılarıdır.

'Yakın zamanda Moda'yı korumak için yapılan bir etkinliğe katıldım' ifadesine verilen cevapların ortalaması 2,70 gibi düşük bir değere sahiptir. Aidiyeti bu kadar güçlü bir toplumun koruma sürecinde aktif rol oynama konusunda çekingen davranıyor olması yapılan görüşmelerde sorgulanmıştır. Cevaplarda sık sık idareye duyulan güvenin sarsılmış olduğundan bahsedilmiştir. Ancak yine de 21-50 yıldır Moda'da yaşayanlar ve 50+ yıldır Moda'da yaşayanların verdikleri cevapların 2,88 ve 2,87 gibi ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir.

'Moda'daki sosyal hayatın bir parçasıyım' ifadesinde ortalama değer 4,10'dur. En yüksek değeri 4,63 ile yine en uzun süreli kullanıcılar vermişlerdir. Ancak ikinci sırada 4,05 ile diğer ifadelerden farklı olarak 0-5 yıllık kullanıcılar yer almaktadır. Bu durum Moda'nın kimliği ile de oldukça ilişkilidir. Yapılan görüşmelerde Moda'nın sosyal hayata ilişkin imkanlarının oldukça fazla olması, bir çok donatıya kısa sürede ulaşılabilir olması burada yaşam tercih nedenlerinin başında gelmektedir. Bu nedenle yeni kullanıcıların bu hayatın içinde yer almak için daha yüksek bir motivas-

yonunun olması beklenen bir durumdur. Ayrıca uzun süreli kullanıcıların yaş ortalamasının kısa süreli kullanıcıların yaş ortalamasından yüksek olduğu düşünülürse sosyal aktivitelerde genç nüfusun daha fazla katılması yaş ile ilişkili olarak beklenen bir sonuçtur.

Sonuç olarak anket çalışması kapsamında sorulan ifadeler verilen puanların ortalaması üstünden genel eğilimin yüksek aidiyet yönünde olduğu söylenebilmektedir.

Söz konusu kullanıcıların kendi içinde nasıl bir gruplaşmaya sahip olduğunu anlamak için 0,843 gibi yüksek bir güven düzeyindeki sonuçlar kümelenme analizine tabi tutulmuş ve anlamlı iki grup olduğu tespit edilmiştir. Bu iki grubun aidiyet oranları incelenmiş ve her iki grupta aidiyet seviyelerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Her soru bu kez bu ayrılan dört grup üzerinden incelenmiştir. Bu sayede genel anlamda kanıtlanan hipotezin her soru için geçerli olup olmadığı ortaya konulmak istenmiştir. Aidiyet kapasımda sorulan 19 soru 4 farklı yaşam süresine göre hem soru bazında hem de genel olmak üzere iki kez Anova analizine tabi tutulmuştur. Genel analiz sonucunda Tablo 3'de görüldüğü gibi ortalama aidiyet değeri 3,7 çıkmıştır. Ortalama üzerindeki değerlerin hangi yaşam süresi

Tablo 3. Alanda yaşam süresine göre aidiyet duygusu

Moda'da yaşama süresi	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ortalama	95% Ortalama Güven Aralığı		Minimum	Maximum
					Alt Sınır	Üst Sınır		
0-5	21	3,5063	,51258	,11185	3,2729	3,7396	2,68	4,42
6-20	25	3,4421	,60583	,12117	3,1920	3,6922	1,89	4,68
21-50	24	3,8509	,60403	,12330	3,5958	4,1059	1,63	4,89
50+	30	4,1737	,35351	,06454	4,0417	4,3057	3,58	4,79
Toplam	100	3,7732	,59690	,05969	3,6547	3,8916	1,63	4,89

Tablo 4. Benzer özellik gösteren aidiyet sorularının gruplandırılması

Aidiyet	Faktörler			
	Yerin ruhu	Yere bağlılık	Yere bağımlılık	Yer kimliği
Moda benim kim olduğumla ilgili çok şey söylüyor	,831	,288	,221	,174
Moda'da yaşadığım için kendimi diğer insanlardan üstün hissediyorum	,778	,026	-,051	,237
Moda'daki sosyal hayatın bir parçasıyım	,683	,347	,167	-,214
Sevdiğim şeyleri Moda'da yapmak başka bir yerde yapmaktan daha önemli	,673	,116	,421	,323
Kendimi Moda'daki doğal ve fiziksel hayatın bir parçası hissediyorum	,645	,490	,201	-,135
Moda ile duygusal bir bağım var	,620	,327	,335	-,248
Moda'lı olmak benim bir parçam	,608	,478	,262	,171
Kendimi Moda'da güvende hissediyorum	,159	,859	,030	,018
Moda'ya geldiğimde kendimi mutlu ve rahat hissediyorum	,248	,815	,300	,042
Kendimi Moda'ya ait hissediyorum.	,391	,706	,106	,090
Moda en çok yaşamak istediğim yer	,295	,595	,431	,397
Moda'da yapabildiklerimi yapabileceğim başka bir yer yok	,293	-,041	,846	,133
Uzun süre Moda'dan ayrı kalınca özlem duyuyorum	,095	,462	,712	,160
Çocuklarımın da Moda'da yaşamasını isterim	,117	,521	,627	-,067
Moda dışında tercih edebileceğim daha iyi yerler var	-,085	-,080	-,133	-,884

gruplarına ait olduğuna bakıldığında ise 3,8 ile 21-50 yıl yaşayanlar ve 4,17 ile 50+ yıldır yaşayanlar olduğu görülmektedir. Uzun süreli kullanıcıların aidiyet duygusu daha fazladır.

Aidiyet sorularına uygulanan faktör analizi sonucunda dört faktör ortaya çıkmıştır. Birinci faktör yerin ruhunu, ikinci faktör yere bağlılığı, üçüncü faktör yere bağımlılığı ve son olarak dördüncü faktör de yerin kimliğini tanımlamaktadır.

Tablo 4'deki Yer in Ruhu içinde yer alan yedi ifade kullanıcıların yerin ruhunu benimsediklerini ve bir yere ait olma konusunda o mekanın yapılaşmış çevresi kadar sosyal yapısının da ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Yere Bağlılık ifadeleri kullanıcıların mekanla kurdukları bağlılığı göstermektedir. Moda'nın burada oturanlar için ayırt edici bir özellik, özel bir anlam ve değer taşıyan bir yer olduğunu işaret etmektedir. Bu bağlılık herhangi bir zorun-

luluk olmaksızın hissedilen mekansal bağlılıktır.

Yere bağımlılık ifadelerinden özellikle 'Moda'da yapabildiklerimi yapabileceğim başka bir yer yok' ifadesi ise aidiyetin bir diğer bileşeni olan yere bağımlılıklarını ortaya koymaktadır.

Yer Kimliği ise Moda dışında yaşamayı tercih edecek daha iyi yerler var ifadesiyle Moda'nın var olan kimliğine duyulan aidiyeti tanımlaması açısından önemlidir. Tüm faktörler incelendiğinde Moda'daki hanelerin genel olarak kendilerini Moda'lı olarak tanımladıkları ve Moda'ya ait hissettikleri söylenebilir.

Moda'da Yaşama Süresi ve Kentsel Kimlik Algısı Arasındaki İlişki

Anket kapsamında kent kimliği algısının ölçüldüğü 17 ifade sorulmuştur. Her ifadenin 5'li likert ölçeğine göre numaralandırması istenmiştir. Tablo 5'de her ifadenin Moda'da yaşam süresine göre 4 farklı grup ve genel orta-

Tablo 5. Kent kimliği sorularının dört farklı gruptaki değerleri

Kent kimliği	Moda'da 0-5 yıldır yaşayanlar		Moda'da 6-20 yıldır yaşayanlar		Moda'da 21-50 yıldır yaşayanlar		Moda'da 50+ yıldır yaşayanlar		Toplam	
	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s
Moda'yı tanıyorum	4,43	0,51	4,24	0,88	4,58	0,58	4,80	0,41	4,53	0,64
Oturduğum yer benim için çok önemli	4,48	0,75	4,48	0,59	4,46	0,93	4,73	0,45	4,55	0,69
Moda'da yer alan tarihi yapılar buranın kimliğini oluşturuyor	4,19	0,93	4,12	0,88	4,17	0,96	4,57	0,73	4,28	0,88
Moda'da yer alan dini yapılar buranın kimliğini oluşturuyor	3,76	1,18	3,80	1,19	4,29	1,23	4,53	0,86	4,13	1,14
Etnik köken farklılığı buranın kimliğini oluşturuyor	3,76	1,00	3,88	1,01	4,21	1,22	4,33	0,99	4,07	1,07
Moda'da bohem insanlar yaşar.	3,14	1,28	2,80	1,15	3,25	1,29	3,30	1,47	3,13	1,31
Moda'nın deniz ile ilişkisi buranın kimliğini oluşturuyor	4,52	0,60	4,24	0,88	4,63	0,77	4,90	0,31	4,59	0,70
Moda'da kendim gibi davranabiliyorum.	4,33	0,86	4,12	0,83	4,71	0,69	4,80	0,48	4,51	0,76
Moda tüm ihtiyaçlarımı karşılıyor	4,00	1,14	4,20	0,76	4,58	0,78	4,63	0,85	4,38	0,91
Moda'da davranışlarımı kısıtlayan bir durum söz konusu değil	4,29	0,85	4,28	0,74	4,63	0,88	4,70	0,53	4,49	0,76
Yaşam şeklim değişse bile buradan taşınmak istemiyorum	3,71	1,01	4,16	0,75	4,33	1,20	4,67	0,66	4,26	0,96
Moda'da yaşadığım için kendimi şanslı hissediyorum.	4,24	0,89	4,71	0,55	4,71	0,55	4,83	0,38	4,59	0,67
Moda'nın modern bir kimliği var	4,33	0,86	4,48	0,65	4,46	0,93	4,73	0,64	4,52	0,77
Moda geçmişi zengin bir yer	4,52	0,60	4,32	0,69	4,67	0,64	4,47	0,86	4,49	0,72
Moda çok karışık oldu, bozuldu	3,33	0,66	3,08	1,12	3,25	1,26	3,33	1,24	3,25	1,10
Moda tam bir Osmanlı Mahallesi	2,10	1,09	1,84	1,03	1,88	1,23	1,23	0,50	3,62	0,92
Moda sanatçılar semtidir	3,62	0,92	3,68	0,85	4,04	1,04	4,20	1,10	3,91	1,01

laması görülmektedir. 17 ifade içerisinde Moda'nın kimliğini oluşturmamayan 'Moda'da bohem insanlar yaşar, Moda tam bir Osmanlı Mahallesi' gibi ifadeler de yer verilmiş ve bu ifadelerin düşük puan alması beklenmiştir. Nitekim bu şekilde hazırlanan dört ifade dışında tüm ifadeler 4 ve üzeri puan almışlardır. Bu nedenle genel anlamda katılımcıların kentsel kimlik algılarının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Yaşam süresi arttıkça kentsel kimlik algısının da artacağını iddia eden bu çalışmada sonuçlar bu perspektif ile incelendiğinde yaşam süresi ile doğru orantılı olarak 21-50 yıldır Moda'da oturanlar ve 50+ yıldır Moda'da oturanların ifadelerine verdikleri puanlar ortalama değerlerin üstündedir.

Bir mekanın kimliğini tanımlayabilmek için o mekanı tanıyor olmak gerekir. Bu nedenle öncelikli olarak kullanıcılara 'Moda'yı tanıyorum' ifadesi sorulmuştur. Ortalama 4.53 olan bu değer yaşam süresine göre 4.24 ve 4.80 arasında değişim göstermektedir. Ankete katılan kullanıcıların tümü kendilerini Moda'yı tanıyan bireyler olarak tanımlamaktadırlar. Moda'nın fiziksel kimliğinin nasıl algılandığını anlamak amacıyla üç ana ifadeye yer verilmiştir. Bu ifadeler, 'Moda'da yer alan tarihi yapılar buranın kimliğini oluşturuyor', 'Moda'da yer alan dini yapılar buranın kimliğini oluşturuyor' ve 'Moda'nın deniz ile ilişkisi buranın kimliğini oluşturuyor' dur. Tüm kullanıcıların deniz ile olan ilişkisinin Moda'nın kimliğini oluşturduğunu düşünmektedir. Bu ifadeye verilen değerler 4.24 ve 4.90 arasında değişmektedir. Yapılan birebir görüşmelerde de tüm katılımcıların Moda

denince aklına gelen ilk üç şeyden biri her zaman deniz ile olan ilişkisi olmuştur. Özellikle Şekil 4'deki Moda iskelesi sosyal tesis olarak işletildiği dönemde en çok tercih edilen mekan olarak belirtilmiştir.

Tarihi yapıların Moda'nın kimliğini oluşturduğu yönündeki değerler 4.12 ve 4.57 arasında değişim gösterirken, dini yapılar için değerler 3.76 ve 4.53 arasında değişim göstermektedir. Literatür araştırmalarında Moda'nın dini çeşitliliğinin Moda'yı diğer bir çok semtten ayıran bir özelliği olduğu tekrarlanmaktadır. Ancak günümüzde bu çeşitliliğin İstanbul genelinde olduğu gibi Moda için de azaldığını söylemek mümkündür. Nitekim sosyal yapıyı anlamaya yönelik sorulan etnik köken farklılığı yeni kullanıcılardan 3.76 alırken uzun süreli kullanıcılardan 4.21 ve 4.33 almıştır.

Şekil 4. Moda İskelesi.

Özellikle 50+ yıldır Moda'da yaşayan kullanıcının Moda'nın kimliğini oluşturan etnik köken farklılığının yoğun olduğu yıllara daha hakim olması bu değerın yükselmesine sebep olmaktadır. Moda'nın sosyal kimliğinin nasıl algılandığını anlamak amacıyla sorulan diğer sorulardan kullanıcıların Moda'yı modern, geçmişı zengin ve sanatçıların yoğun olarak yaşadığı bir yer olarak tanımlarken. Moda'nın Osmanlı Mahallesi olmadığını, bohem insanların az oranda yaşadığı ve etnik farklılığı kaybeden bir yer olarak tanımlamaktadır.

Anket kapsamında kimlik aidiyet ilişkisinin sorgulandığı beş soru sorulmuştur bu sorular 'Moda'da kendim gibi davranabiliyorum, Moda tüm ihtiyaçlarımı karşılıyor, Moda'da davranışlarımı kısıtlayan bir durum söz konusu değil, Yaşam şeklim değişse bile buradan taşınmak istemiyorum, Moda'da yaşadığım için kendimi şanslı hissediyorum.' dur.

Kullanıcıların bu ifadelere verdikleri değerler incelendiğinde bir ifade hariç hepsinin 4 ve üzeri değere sahip olduğu görülmektedir. Bu ifade 'Yaşam şeklim değişse bile buradan taşınmak istemiyorum' ifadesine yeni gelen kullanıcının 3.71 en uzun süreli kullanıcın ise 4,67 verdiği görülmektedir. Bu ifade yaşam süresi ve aidiyet kimlik ilişkisinin net bir şekilde ortaya koyan ifadelerden biridir. Yaşam mekanını değiştirmesi ile mevcut durumdan daha konforlu bir hale gelebilecek olma ihtimalini uzun süreli kullanıcılar mekana duydukları bağlılık nedeni ile göz ardı edebilmektedir. Yeni kullanıcılar ise mekanla henüz yeterli bağ kuramadıkları için daha düşük bir değer verebilmektedirler.

Yapılan görüşmelerde en çok şikâyet edilen konulardan biri de Moda'nın çok kalabalık ve karışık olduğudur. Bu sorunun sorgulandığı ifadeye ise kısa süreli kullanıcılar ile uzun süreli kullanıcılar aynı değeri verirken orta düzey kullanıcılar daha düşük bir değer vermişlerdir. Sonuç olarak anket çalışması kapsamında sorulan ifadelere verilen puanların ortalaması üstünden tüm katılımcıların kentsel kimlik algısının yüksek olduğu, alanın kimliği tanımlayabildikleri söylenebilmektedir.

Söz konusu kullanıcıların kendi içinde nasıl bir gruplaşmaya sahip olduğunu anlamak için 0,765 gibi yüksek bir güven düzeyindeki sonuçlar kümedenme analizine tabi tu-

tulmuş ve kent kimliğinin anlamlı iki grup oluşturduğu tespit edilmiştir. Kent kimliği kapsamında sorulan 17 soru 4 farklı yaşam süresine göre hem soru bazında hem de genel olmak üzere iki kez Anova analizine tabi tutulmuştur. Genel analiz sonucunda Tablo 6'da görüldüğü gibi ortalama kent kimliği algısı değeri 4.08 çıkmıştır. Ortalama üzerindeki değerlerin hangi yaşam süresi gruplarına ait olduğuna bakıldığında ise 4,16 ile 21-50 yıl yaşayanlar ve 4,28 ile 50+ yıldır yaşayanlar tespit edilmektedir. Uzun süreli kullanıcıların kent kimliği algısı daha yüksektir.

Kent kimliği sorularına uygulanan faktör analizi sonucunda dört faktör ortaya çıkmıştır. Birinci faktör bireysel algı, ikinci faktör yapay çevre, üçüncü faktör doğal çevre ve son olarak dördüncü faktör de toplumsal yapıyı tanımlamaktadır.

Tablo 7'deki Bireysel algı içinde yer alan altı ifade kullanıcıların kentsel kimlik algısı üzerinden mekana duyduğu bağlılığı, aidiyeti göstermektedir. Bireyselliğin fiziksel ya da sosyal yapının üzerinden tanımlanması kent kimliğinin sürekliliği ve korunmasının en önemli gerekçelerinden birini oluşturmaktadır.

Yapay çevre ifadeleri kullanıcıların yapay çevre üzerinden kent kimliği algısını ortaya koymaktadır. Etnik köken farklılığı sosyal yapı ile ilişkilendirilse de burada önemli olan bu farklılığın ihtiyaçlarının karşılanacağı fizik mekanların üretiliyor olmasıdır. Bu nedenle tarihi ve dini yapılarla aynı grupta yer almaktadır.

Doğal çevre ifadeleri kullanıcıların doğal çevre üzerinden kent kimliği algısını ortaya koymaktadır. Deniz ile kurulan ilişki her kesim için öncelikli bir doğal kimlik öğesidir.

Toplumsal yapı ise kullanıcıların toplumsal yapı üzerinden kent kimliği algısını ortaya koymaktadır. Kullanıcıların fiziksel yapıyı söz konusu sosyo ekonomik özelliklerine göre şekillendirdikleri göz önünde bulundurulduğunda bu toplumsal yapıdaki süreklilik de kimlik korunumundaki önemli kriterlerden birini oluşturmaktadır.

Moda'da Yaşama Süresi ve Kentsel Koruma Algısı Arasındaki İlişki

Anket kapsamında kentsel koruma algısının ölçüldü-

Tablo 6. Alanda yaşam süresine göre kent kimliği algısı

Moda'da yaşama süresi	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ortalama	95% Ortalama Güven Aralığı		Minimum	Maximum
					Alt Sınır	Üst Sınır		
0-5	21	3,9272	,44368	,09682	3,7252	4,1291	3,29	4,65
6--20	25	3,8941	,37512	,07502	3,7393	4,0490	3,29	4,59
21-50	24	4,1667	,43837	,08948	3,9816	4,3518	3,00	4,76
50+	30	4,2804	,30416	,05553	4,1668	4,3940	3,47	4,76
Toplam	100	4,0824	,41628	,04163	3,9998	4,1650	3,00	4,76

Tablo 7. Benzer özellik gösteren kent kimliği sorularının gruplandırılması

Kent kimliği	Faktörler			
	Bireysel algı	Yapay çevre	Doğal çevre	Toplumsal yapı
Moda'da kendim gibi davranabiliyorum	,836	,044	,241	,093
Moda'da davranışlarımı kısıtlayan bir durum söz konusu değil	,830	,079	,157	,038
Moda tüm ihtiyaçlarımı karşılıyor	,767	-,001	,166	,163
Yaşam şeklim değişse bile buradan taşınmak istemiyorum	,754	,225	-,109	-,040
Moda'da yaşadığım için kendimi şanslı hissediyorum	,737	,281	,285	-,133
Moda'nın modern bir kimliği var	,704	,114	,179	,287
Moda'da yer alan dini yapılar buranın kimliğini oluşturuyor	,093	,850	,135	-,076
Moda'da yer alan tarihi yapılar buranın kimliğini oluşturuyor	,097	,832	,125	-,091
Etnik köken farklılığı buranın kimliğini oluşturuyor	,193	,729	-,070	,219
Moda'yı tanıyorum	,171	,064	,833	,055
Moda'nın deniz ile ilişkisi buranın kimliğini oluşturuyor	,258	,106	,769	,159
Moda'da bohem insanlar yaşar.	-,014	,005	,051	,851
Moda sanatçılar semtidir	,170	-,002	,116	,692

ğü 11 ifade sorulmuştur. Her ifadenin 5'li likert ölçeğine göre değerlendirilmesi istenmiştir. Tablo 8'de her ifadenin Moda'da yaşam süresine göre 4 farklı grup ve genel ortalaması görülmektedir. Sorulan 11 ifadenin ortalama değerleri incelendiğinde 3.5 ve üzeri bir koruma algısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

İfadeler içerisinde en yüksek değeri 'Moda'da oturma-sam da Moda'nın korunması gerektiğini düşünürdüm' ifa-

desi almıştır. Yaşam süresine göre bu değerler 4.36-4.83 arasında dağılım göstermektedir. Bu ifade oldukça önemlidir çünkü kullanıcıların Moda'yı sadece oturdukları mekan olarak görmedikleri ve üst ölçekten mevcut kimliğini ve önemini kavrayabildiklerini göstermektedir. Nitekim bir diğer yüksek değere sahip ifade olan 'Moda'da fiziksel yapının korunması kimliğin sürekliliği açısından önemli' ifadesi de 4.28-4.63 arası değer dağılımına sahiptir. Bu iki

Tablo 8. Kentsel koruma sorularının dört farklı gruptaki değerleri

Kentsel koruma	Moda'da 0-5 yıldır yaşayanlar		Moda'da 6-20 yıldır yaşayanlar		Moda'da 21-50 yıldır yaşayanlar		Moda'da 50+ yıldır yaşayanlar		Toplam	
	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s	Ort.	Std.s
Moda son yıllarda çok değişti	3,71	0,72	4,00	0,76	3,71	1,37	3,87	1,25	3,83	1,07
Moda'nın eski halinde yaşamayı tercih ederdim	3,57	0,75	4,04	0,79	3,71	1,43	4,47	0,68	3,99	1,00
Modanın mevcut dokusundan memnun değilim	2,48	0,68	2,48	1,08	2,54	1,47	3,13	1,17	2,69	1,17
Moda'daki kullanıcı profilinin değişmesinden memnun değilim	3,00	0,71	3,52	1,00	3,58	1,02	4,03	1,07	3,58	1,03
Moda'ya yeni gelen kullanıcı profili mevcut kullanıcılara benzemez	3,00	0,95	3,44	1,00	3,50	1,06	3,63	1,13	3,42	1,06
Moda'da korunması gereken yapıların çoğunlukta olduğunu düşünüyorum	4,00	0,71	3,92	0,81	3,92	1,14	4,00	1,11	3,96	0,96
Moda'da fiziksel yapının korunması kimliğin sürekliliği açısından önemli	4,38	0,80	4,28	0,94	4,63	0,77	4,53	0,86	4,46	0,85
Moda'da oturma-sam da Moda'nın korunması gerektiğini düşünürdüm	4,48	0,75	4,36	0,70	4,83	0,38	4,83	0,38	4,64	0,59
Moda'daki dönüşüm projelerinden memnun değilim	3,67	0,80	3,88	0,93	3,83	1,20	3,73	1,20	3,78	1,05
Bizim binamız da dönüşüme girsin istemem	3,95	1,16	3,92	1,08	3,67	1,63	3,87	1,61	3,85	1,40
Moda'daki kentsel canlandırma projelerini olumlu bulmuyorum	2,95	1,24	3,56	1,29	3,42	1,44	3,17	1,29	3,28	1,32

Şekil 5. Kentsel dönüşüm uygulanmış yapı örnekleri.

ifade de uzun süreli kullanıcılar daha yüksek puan vermişlerdir. ‘Moda’da korunması gereken yapıların çoğunlukta olduğunu düşünüyorum’ ifadesi ise yeni gelen kullanıcılar tarafından da yüksek puan (4) alan bir ifade olarak öne çıkmaktadır.

‘Moda son yıllarda çok değişti’ ve ‘Moda’nın eski halinde yaşamayı tercih ederdim’ ifadelerine en yüksek değeri orta süreli kullanıcılar vermiştir. ‘Modanın mevcut dokusundan memnun değilim’ ifadesi ise 50+ kullanıcılar tarafından ortalama üstü bir değer (3.13) almıştır. Bu üç ifade Moda’nın bir değişim süreci içinde olduğunu ve kullanıcıların bu değişimden memnun olmadığını göstermektedir. Kullanıcıların bu değişimin nedeni olarak gösterdikleri yeni kullanıcı profiline nasıl yaklaştıklarını anlamak için sorulan ‘Moda’daki kullanıcı profilinin değişmesinden memnun değilim ve Moda’ya yeni gelen kullanıcı profili mevcut kullanıcılara benzemez’ ifadeleri soruda ‘yeni gelen’ olarak tanımlanan kısa süreli kullanıcılar dışında her katılımcıdan yüksek puan almıştır.

Fiziksel yapıda değişime neden olan projelere yaklaşımlarını anlamak için sorulan ‘Moda’daki dönüşüm projelerinden memnun değilim, Bizim binamız da dönüşüme girsin istemem, Moda’daki kentsel canlandırma projelerini olumlu bulmuyorum’ ifadelerine verilen puanlar değişim sürecine duyulan memnuniyetsizliği ortaya koymaktadır. Dönüşüm uygulamalarından örnekler Şekil 5’de görülmektedir.

Sonuç olarak anket çalışması kapsamında sorulan ifadeler verilen puanların ortalaması üstünden tüm katılımcıların Moda’da değişim/ dönüşüm istemedikleri, kent dokusunun ve kent kimliğinin korunmasını istedikleri söylenebilmektedir. Söz konusu kullanıcıların kendi içinde nasıl bir grubaşmaya sahip olduğunu anlamak için 0,688 gibi yüksek bir güven düzeyine sahip sonuçlar kümelenme analizine tabi tutulmuş ve farklılaşan kümeye rastlanmamıştır. Bu Moda’da yaşayanların değişim/dönüşüm istemedikleri kent kimliğinin ve kent dokusunun korunmasını istediklerini göstermektedir.

Kentsel koruma kapsamında sorulan 11 soru 4 farklı yaşam süresine göre hem soru bazında hem de genel olmak üzere iki kez Anova analizine tabi tutulmuştur. Genel analiz sonucunda Tablo 9’da görüldüğü gibi ortalama kentsel koruma algısı değeri 3,7 çıkmıştır. Ortalama üzerindeki değerlerin hangi yaşam süresi gruplarına ait olduğuna bakıldığında ise 3,76 ile 6-20 yıl yaşayanlar, 3,75 ile 21-50 yıl yaşayanlar ve 4,93 ile 50+ yıldır yaşayanlar tespit edilmektedir. 3,56 Ortalama ile yeni kullanıcının kentsel koruma algısının daha düşük olduğu görülmektedir.

Kentsel koruma sorularına uygulanan faktör analizi sonucunda beş faktör ortaya çıkmıştır. Birinci faktör kullanıcılar, ikinci faktör projeler, üçüncü faktör değişim, dördüncü faktör fiziksel yapı ve son olarak beşinci faktör da koruma algısını tanımlamaktadır.

Tablo 10’daki Kullanıcı faktörü mevcut kullanıcıların Moda’daki değişim gösteren kullanıcı profiline nasıl bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Sosyal yapının nasıl şekillendiğini açıklamaktadır.

Projeler ifadeleri kullanıcıların mekanda gerçekleşen projelere yaklaşımını belirtmektedir. Dönüşüm projelerini negatif değerlendiren kullanıcı kendi binası içinde bu süreçten kaçınmaktadır Değişim ifadeleri Moda’lı kullanıcının değişim sürecindeki bireysel algısını ve geçmişe duyduğu özlemi ortaya koymaktadır. Fiziksel Yapı ifadeleri korumada fiziksel yapının nasıl değerlendiriliyor olduğunu açıklamaktadır. Koruma Algısı ise Moda’nın Moda üstü kimliği ve koruma önceliğine vurgu yapmaktadır.

Tablo 9. Alanda yaşam süresine göre kentsel koruma algısı

Moda’da yaşama süresi	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ortalama	95% Ortalama Güven Aralığı		Minimum	Maximum
					Alt Sınır	Üst Sınır		
0-5	21	3,5628	,44315	,09670	3,3611	3,7645	2,55	4,36
6-20	25	3,7636	,45074	,09015	3,5776	3,9497	3,00	4,64
21-50	24	3,7576	,57225	,11681	3,5159	3,9992	3,00	5,00
50+	30	3,9333	,56392	,10296	3,7228	4,1439	2,00	4,91
Toplam	100	3,7709	,52478	,05248	3,6668	3,8750	2,00	5,00

Tablo 10. Benzer özellik gösteren kentsel koruma sorularının gruplandırılması

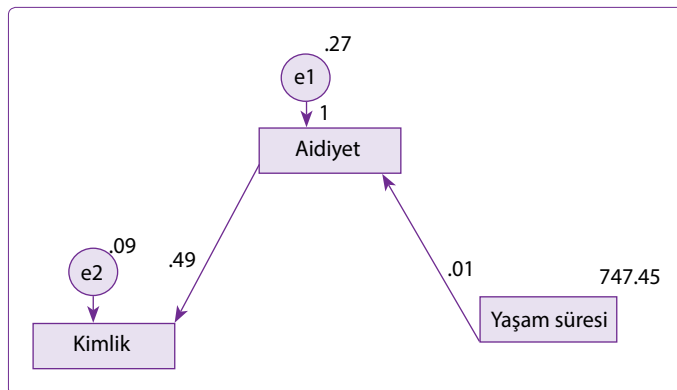
Kentsel koruma	Faktörler				
	Kullanıcı profili	Projeler	Değişim algısı	Fiziksel yapı	Koruma algısı
Moda'ya yeni gelen kullanıcı profili mevcut kullanıcılara benzer	,861	,228	-,031	,032	-,086
Moda'daki kullanıcı profilinin değişmesinden memnunuz	,817	,150	-,073	-,219	-,001
Modanın mevcut dokusundan memnunuz	,659	-,215	-,377	,040	-,074
Bizim binamız da dönüşüme girsin isterim	,165	,798	,108	-,016	-,133
Moda'daki dönüşüm projelerinden memnunuz	,036	,767	-,119	-,105	-,270
Moda'daki kentsel canlandırma projelerini olumlu buluyorum	,024	,720	-,040	-,203	,435
Moda son yıllarda çok değişti	-,068	-,012	,857	-,077	,180
Moda'nın eski halinde yaşamayı tercih ederdim	-,184	-,032	,844	,063	-,098
Moda'da korunması gereken yapıların çoğunlukta olduğunu düşünüyorum	-,059	-,148	-,060	,867	-,039
Moda'da fiziksel yapının korunması kimliğin sürekliliği açısından önemli	-,065	-,050	,048	,813	,349
Moda'da oturmasam da Moda'nın korunması gerektiğini düşünürdüm	-,113	-,174	,081	,243	,829

Aidiyet, Kent Kimliği, Kentsel Koruma ve Alandaki Yaşam Süresi Arasındaki İlişki

Yaşam süresi, Aidiyet, Kent Kimliği ve Kentsel Koruma tez kapsamında ele alınan ana kavramlardır. Bu kavramların birbirleri ile olan ilişkisi önceki bölümlerde açıklanmıştır. Bu ilişkiler modeline yaşam süresi dahil edildiğinde ise Şekil 6'daki model ortaya çıkmaktadır.

Bu model yaşam süresi ve güçlü mekansal aidiyet duygusu arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu göstermektedir. Kullanıcının mekandaki yaşam süresi yanı orada yaşam süresi ne kadar fazla ise mekana duyacağı aidiyet de o derece fazla olacaktır. Kullanıcının mekansal aidiyet duygusu ne kadar yüksekse, kent kimliği algısı ve paralelinde gelecek olan kent kimliği sürekliliği o derece yüksek olacaktır. Kent kimliğinin sürekliliği ne kadar sağlanmışsa kentsel koruma algısı da o derece yüksek olmaktadır.

Yaşam süresi aidiyeti direkt etkilerken, aidiyet de kent kimliğini direkt etkilemektedir. Ancak aidiyet, kentsel korumadaki etkisini kentsel kimlik üzerinden sağlayabilmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Path Model I.**Tablo 11.** Aidiyet, Kentsel Kimlik, Kentsel Koruma Korelasyon Analizi

	Aidiyet	Kentsel kimlik	Kentsel koruma
Aidiyet			
Pearson Correlation	1	,705**	,056
Sig. (2-tailed)		,000	,580
N	100	100	100
Kentsel kimlik			
Pearson Correlation	,705**	1	,192
Sig. (2-tailed)	,000		,056
N	100	100	100
Kentsel koruma			
Pearson Correlation	,056	,192	1
Sig. (2-tailed)	,580	,056	
N	100	100	100

Aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma arasındaki ilişkiyi sayısal olarak da ortaya koymak için korelasyon analizi uygulanmış. Tablo 11'de görüldüğü gibi aidiyet ve kent kimlik arasındaki %99 güven düzeyinde güçlü ilişki saptanmıştır. Kent kimliği ve kentsel koruma arasında ise %90 güven düzeyinde bir ilişki bulunmaktadır.

Sonuç

Kentsel koruma kuramsal ve mekansal bir konu olduğu kadar, sosyal de bir uygulama alanıdır. Çünkü koruma sürecindeki en etkin aktör o mekanın mevcut kullanıcılarıdır. Bu çalışma, bir mekandaki kullanıcıların o alandaki yaşam süresi ne kadar uzun olursa mekana duyacakları aidiyet duygusunun, kentsel kimlik ve kentsel koruma algılarının da o derece fazla olacağı hipotezi üzerine temellendirilmiştir.

Araştırmada yöntem olarak anket ve derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Anket kapsamında hazırlanan soru niteliğindeki ifadelerin kendi içinde anlamlı ilişkiler kurup kurmadığına bakmak için alınan yanıtlar üzerinde faktör analizi uygulanmış ve benzer yaklaşıma sahip ifadelerin aynı faktör içerisinde yer aldığı görülmüştür. Aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma çerçevesinde yapılan değerlendirmeler bu faktörler üzerinden şekillendirilmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında yaşam süresinden bağımsız aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma kapsamında sorulan ifadelerin 5'li likert yöntemine göre aldıkları değerler üzerinden genel bir değerlendirme yapılmış ve aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma içerisinde en yüksek değere sahip olanın kent kimliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kullanıcıların kendilerini Moda'lı olarak tanımlıyor olmaları mevcut kent kimliğinin bireysel algıda ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu veriler aidiyet, kentsel kimlik ve koruma arasındaki etkileşimin nasıl şekillendiğine cevap arayan bu araştırmada, etkileşiminde birincil ve en önemli değişkenin kent kimliği duygusu olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Bu nedenle Moda'lı kullanıcılar, bina ölçeğinden mahalle ölçeğine kadar alanda gerçekleştirilmesi öngörülen tüm projeleri kent kimliğine vereceği zarar açısından sorgulamaktadır. Sahil yolunun trafiğe açılması, kent bostanı projesi gibi kent kimliğine zarar verecek olan projelere de tepki vermektedir.

Bu tespitin ardından aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma etkileşimi kullanıcının alandaki yaşam süresi ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Tüm anket katılımcılarının ortalama aidiyet duygusu (3,7), kent kimliği algısı (4,08), kentsel koruma algısı (3,7) ve ortalama üstü değere sahip kullanıcıların yaşam süreleri incelenmiştir. Bu değerlendirmeye göre aidiyet ve kent kimliğinde 21-50 yıl ve 50+ yıldır yaşayanların, kentsel koruma algısında ise 6-20 yıl, 21-50 yıl ve 50+ yıldır yaşayanların daha yüksek değere sahip kullanıcı gruplarından oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma olmak üzere her üç başlıkta da yaşam süresinin pozitif yönde bir katkısı olduğu tespit edilmiştir. Bir alandaki yaşam süresi arttıkça aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma algısı da artmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın belirlenen hipotezi kanıtlayan sonuçlara ulaştığını söylemek mümkündür.

Kullanıcının mekanı kullanım süresi yanı sıra orada yaşam süresi ne kadar fazla ise mekana duyacağı aidiyet de o derece fazla olacaktır. Kullanıcının mekânsal aidiyet duygusu ne kadar yüksekse, kent kimliği algısı ve paralelinde gelecek olan kent kimliği sürekliliği o derece yüksek olacaktır. Kent kimliğinin sürekliliği ne kadar sağlanmışsa kentsel koruma algısı da o derece yüksek olacaktır. Yaşam süresi aidiyeti direkt etkilerken, aidiyet de kent kimliğini direkt etkilemektedir. Ancak aidiyet, kentsel korumadaki etkisini

kentsel kimlik üzerinden sağlayabilmektedir. Path model analizi ile ortaya konan bu sonuç, kent kimliğinin aidiyet ve kentsel koruma etkileşimi içerisindeki önem bir kez daha vurgulamaktadır.

Alandaki yaşam süresi, aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma olmak üzere söz konusu dört değişkenin sayısal yöntemler aracılığı ile tek bir çalışma içerisinde değerlendirilmesi açısından özgün olan bu çalışmada, kentsel koruma sürecinde bireysel algının öneminin vurgulanmasına çalışılmıştır.

Sonuç olarak, tanımlı bir kentsel kimliğe sahip korunması gereken tarihi alanlarda kullanıcıları yerinden edici uygulama ve projelerden kaçınılması gerekmektedir. Bu sayede alanda uzun süreli kullanıcı sayısı artışı sağlanacaktır. Uzun süreli kullanıcının sahip olacağı aidiyet duygusu, mekanın kentsel kimliğinin sürekliliğinin sağlanmasında ana etken olacaktır. Aidiyet ve kent kimliği arasındaki bu etkileşim de kentsel alanların korunmasını beraberinde getirecektir.

Kaynaklar

- Altman I, Low S., (1992). 'Place Attachment', New York:Prentice Hall.
- Brown, B., Perkins, D. D., & Brown, G. (2003). Place attachment in a revitalizing neighborhood: individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 259–271.
- Brown, B. B. (1987). Territoriality. In D. Stokols, & I. Altman (Eds.), *Handbook of environmental psychology* (pp. 505–531). New York: Wiley.
- Brown, G., Raymond, C. (2007). The Relationship Between Place Attachment and Landscape Values: Toward Mapping Place Attachment. *Applied Geography*, Vol. 27, pp. 89-111.
- Carter, J., Dyer, P., Sharma, B. (2007), "Dis-Placed Voices: Sense Of Place And Place-Identity On The Sunshine Coast", *Social&Cultural Geography*, 8:5, 755-773.
- Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Enachea, C. Craciun, C. (2013). 'The Role of the Landscape in the Identity Generation Process' *Lumen International Conference Logos Universality Mentality Education Novelty*. Lumen.
- Gülersoy Zeren, N. ve Gürler, E. (2011). Conceptual Challenges on Urban Transformation, *ITU A|Z*, Vol: 8 No: 1, 10-24 2011-1.
- Gündüz, E., Erdem, R. (2010). The Perceived Impacts of Tourism Development at Cultural Heritage Sites-Mardin Sample, *Urban Transformation: Controversies, Contrasts and Challenges Conference Proceedings*, 14th International Planning History Society Conference, 12-15 July 2010, Volume 2, İstanbul, Turkey.
- Gustafson, P. (2009). Mobility and territorial belonging. *Environment and Behavior*, 41, 490-508.
- Harris, P. B., Brown, B. B., & Werner, C. M. (1996). Privacy regulation and place attachment: Predicting attachments to a student family housing facility. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 287–301.
- Hay, R. 1998. Sense of Place in Developmental Context *Journal of Environmental Psychology* 18, 5-29.

- Heritage Led Regeneration- Delivering Good Practice Göteborg Declaration, 2005).
- Hidalgo, M.C., Hernandez, B. (2001). Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*. Vol.21. pp. 273-281.
- Jorgensen, B.S., Stedman R.C. (2001). Sense of place as an attitude: lakeshore owners attitude toward their properties. *Journal of Environmental Psychology*, Vol.21, pp. 233-248.
- Kaltenborn P.B., Williams D.R. (2002). the meaning of place: Attachments to Femundsmarka National Park, Norway, among tourists and locals, *Norsk Geografisk Tidsskrift- Norwegian Journal of Geography*, Vol. 56: 3, pp. 189- 198.
- Lynch, K. (1960), *The Image Of The City*, The Tecnology Pres&Harvard University Pres, Cambridge Moore, C.W. (1962).
- Maslow A., (1954). 'Motivation and Personality', Harper and Row, New York.
- McAndrew, F. T. (1998). The measurement of 'rootedness' and the prediction of attachment to home-towns in college students. *Journal of Environmental Psychology*, 18, 409-417.
- Mesch, G. S., Manor, O. (1998). Social ties, environmental perception, and local attachment. *Environment and Behavior*, 30, 227-245.
- Payton, M. A. (2003). Influence of place attachment and social capital on civic action: A study at Sherburne National Wildlife Refuge. Unpublished master's thesis, University of Minnesota, St. Paul, MN.
- Pretty, G.H. Chipuer, H.M., Bramston, P. (2003). Sense of place amongst adolescents and adults in two Australian towns the discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity. *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 23, pp. 273-287.
- Prohansky, H.B., Fabian A.K., Kaminof, R. (1983), "Place Identity: Physical World Socialization Of The Self", *Journal Of Environmental Psychology*.
- Ragab. T.S. (2011) 'The crisis of cultural identity in rehabilitating historic Beirut-downtown'. *Cities*.
- Relph, E. (1976), *Place and Placelessness*, Pion Limited, London,
- Riger, S., Lavrakas, P. J. (1981). Community ties: patterns of attachment and social interaction in urban neighborhoods. *American Journal of Community Psychology*, 9, 55-66.
- Scannell, L., Gifford R., (2010) Defining place attachment: A tripartite organizing framework *Journal of Environmental Psychology* 30 1-10.
- Schulz, C., N., (1985). *The Concept of Dwelling on the Way to Figurative Architecture*, Rizzoli International Publications Inc., New York.
- Sekor. A. (2008) "'There Is an Istanbul That Belongs to Me": Citizenship, Space, and Identity in the City' *Annals of the Association of American Geographers*. University of Kentucky.
- Shamai, S., Ilatov, Z. (2005). Measuring sense of place methodological aspects. *Royal Dutch Geographical Society KNAG*. Vol. 96. pp. 467-476.
- Taylor, R. B., Gottfredson, S. D. & Brower, S. (1985). Attachment to place: discriminant validity, and impacts of disorder and diversity. *American Journal of Community Psychology*, 13, 525-542.
- Tweed. C., Sutherland. M. (2007). 'Built cultural identity and sustainable urban development'. *Landscape and Urban Planning* 83.
- Jerry J. Vaske, Katherine C. Kobrin (2001) Place Attachment and Environmentally Responsible Behavior, *The Journal of Environmental Education*, 32:4, 16-21.
- Vorkinn, M., Riese, H. (2001). Environmental concern in a local context. The significance of place attachment. *Environment and Behavior*, 33, 249-263.
- Williams, D.R., Vaske, J.J. (2003). The measurement of Attachment validity an generalizability of psychometric approach. *Forest Science*. Vol. 49. pp. 830-840.
- Winkler, G. (1993). New Trends of Economics in Renewal of Old, Historic Towns in West Hungary, *International Scientific Committee 10th General Assembly in Colombo*, 30 July - 4 August 1993, Sri Lanka National Committee of ICOMOS.